

Fenics Volodimir

ДВНЗ „УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІСТОРИКО-РЕЛІГІЙНИХ СТУДІЙ „ЛОГОС”

Володимир ФЕНИЧ

Грушівський і Мукачівський
монастирські центри
релігійного життя русинів і волохів
північної частини Угорського королівства
періоду до початку Реформації

Ужгород
Видавництво Валерія Падяка
2019

UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM
„LOGOSZ” TÖRTÉNELMI-VALLÁSI TANULMÁNYOK
TUDOMÁNYOS-KUTATÓKÖZPONT

FENICS Volodimir

A Hrusevói és a Munkácsi Kolostori
Központok.
A Magyar Királyság északi részén
élő ruszinok
és az oláhok hitélete a reformáció
kezdetéig

Ungvár
V. Pagyak Kiadója
2019

Fenics, Volodimir.

A hrusevói és a munkácsi kolostori központok. A Magyar Királyság északi részén élő ruszinok és az oláhok hitélete a reformáció kezdetéig [Szöveg] / V. Fenics ; ukránból fordította : N. Nagy. – Ungvár : V. Pagyak Kiadója, 2019. – 180 o. – Текст угор. мовою.

Az általunk bemutatott ismeretek egy kevésbé tanulmányozott kutatási témát dolgoznak fel, melynek tárgya a keleti szlávok, ruszinok és oláhok hitélete Szent Cirill és Metód (IX. század vége) misszionárius tevékenységétől a XVI. század közepéig.

E történelmi időszak meghatározó jelensége volt, hogy a Felső-Tisza régiója a Nagymorva Birodalomhoz, a Bolgár Birodalomhoz és a Kijevi Ruszhoz tartozott. A fokozatos bevonása a hatalmas középkori Magyar Királyság fennhatósága alá gyengén dokumentált. E térség hitvilágának alakulását és fejlődését az eddigi tudományos történelmi kutatások Szent Cirill (Konstantin) és Metód apostolok misszionárius tevékenységéhez kötik, mely Nagy Moráviában és Pannóniában történt a IX. század második felében, bár erre utaló közvetlen írott és régészeti források nincsenek.

A „szakadároknak” a ruszinoknak, oláhoknak, abban az időben két kolostora volt, a hrusevói és a munkácsi, mely fő vallási központnak számított. Megjelenésük, ókori történelmük és kanonikus joghatóságuk rejtély, ugyanúgy, mint ezen kolostorok kapcsolata a halicsi nagyvárossal, valamint a Přzemysl püspökséggel. Nem kevésbé ellentmondásosak maradtak azok a kérdések, melyek a munkácsi Csernek hegyen található kolostorral kapcsolatosak. Gondolunk itt a „Lukács prezbiterhez” és a „ruszin plébániához” fűződő felvetésekre, valamint a kijevi, nagyvárosi, uniátus Izidor álláspontjára, magyarországi „szakadárok” „visszatérése” a katolikus egyházhoz, s a Firenzei székesegyház ezzel kapcsolatos 1439-i álláspontjára. Ezekre, s sok más kérdésre ad választ a jelen kutatás, mely feltárja a hrusevói kolostor és a munkácsi püspökség kapcsolatát, alárendeltségi viszonyát, a XV. század végétől a XVI. század közepéig.

*A borítón egy XIV. századi freskó-másolat található,
amely a gerényi rotonda falát díszítette (Ungvár).*

Kiadásra javasolta az Ungvári Nemzeti Egyetem „Logosz” Történelmi-Vallási Tanulmányok Tudományos-Kutatóközpont. A jegyzőkönyv száma: № 2 2017. december 28.

© В. І. Фенич, текст, 2018,

© В. І. Фенич, переклад, 2019,

© Вид-во Валерія Падяка, 2019.

TARTALOM

Előszó	7
---------------	---

I. FEJEZET

Felső-Tisza: Morávia és a Bolgár cárság között, avagy Kit keresztelt Szent Cirill (Konstantin) és Metód „Kárpátalján”?	9
---	---

1. Néhány a kérdéssel kapcsolatos történetírási nézet	9
2. Konstantin „tanár” missziója Nagy Morvában és Pannóniában (863–867)	22
3. Metód érsek missziója Nagy Moráviába és Pannóniába (870–879)	35
4. Metód utolsó évei és tanítványainak kiutasítása Nagy Moráviából	42
5. A Római Kúria és a szláv liturgia tilalma Nagy Moráviában 885-ben	51
Következtetések	60

II. FEJEZET

A „kísértés a dióval” előestéjén: a ruszinok és az oláhok egyházi és vallási élete Máramaroson a XIII–XIV. században	65
---	----

1. A körvonalazódott határproblémák	65
2. A Cumania, az oláhok és a „régii” kolostor Hrusevóban	76
3. Az oláh és a ruszin kolonizáció a Felső-Magyarországon	80
4. Vallási-etnikai folyamatok Máramaroson a XIV. században	86
5. Máramaros és Ruso-Vlachia: a halicsi nagyvárosi egyház alárendeltségtől, a halicsi metropolita érsekig?	98

III. FEJEZET

„A bizánci civilizáció jele alatt”: autonóm kolostor Perben (Hrusevóban) a partiarhális apát jogokkal 1391-ben a forrásokban és a történelemírásban	111
1. A 1391-es oklevél: a görög eredeti dokumentum, s annak latin nyelvű változata	113
2. Halicstól Szocsavéig: a Cárváros új és régi politikája Kelet-Európában az 1391-es pátriárkai oklevél kontextusában	119
3. A autonóm Per (Hrusevó) kolostor kanonikus területei pátriárkai apáti jogokkal	124
4. Az 1404-ből származó oklevél és a kolostorról történő közvetett említések	128
5. Autonóm kolostor pátriárkai jogokkal Perben (Hrusevóban) és a sorsa 1491-ig	130

IV. FEJEZET

Kolostortemplom: a munkácsi püspökség kialakulása, és korai történelme (a XV. század közepe és második fele)	135
1. Kétes adatok az első kolostorról	136
2. Lukács prezbiter és a kolostori plébánia	139
3. Izidor, a kijevi metropolita és „üzenete” 1440-ből	144
4. III. Vladiszláv privilégiuma 1443-ban, és a Firenzei Únió sorsa	149
5. Vladiszláv király 1443-as „oklevele” és Lukács prezbiter	154
6. A joghatóság kiszélesítése és a kanonikus terület kiszélesítése: János, a ruszinok munkácsi püspöke, és a hrusevói kolostor viszonya	163
Következtetések	172
Utószó	174

Előszó

Jelen tanulmány egy kevésbé kutatott témával foglalkozik, mégpedig a keleti-szlávok, ruszinok, oláhok vallási életével Szent Cirill és Metód misszionárius tevékenységétől (a IX. század vége) a XVI. század közepéig. E történelmi időszak meghatározó jelensége volt a Felső-Tisza régiója a Nagymorva Birodalomhoz, a Bolgár Birodalomhoz és Kijevi Ruszhoz való tartozása, valamint fokozatos bevonása a hatalmas középkori Magyar Királyság fennhatósága alá- mindez gyengén dokumentált.

E térség hitvilágának alakulását és fejlődését az eddigi tudományos történelmi kutatások Szent Cirill (Konsztantin) és Metód apostolok misszionárius tevékenységéhez kötik, mely Nagy Moráviában és Pannóniában történt a IX. század második felében, bár erre utaló közvetlen írott és régészeti források nincsenek.

A „szakadároknak” – a ruszinoknak, oláhoknak, abban az időben két fő vallási központja volt – hrusevói és a munkácsi kolostor. Megjelenésük, ókori történelmük és kanonikus joghatóságuk rejtély, ugyanúgy, mint ezen kolostorok kapcsolata a halicsi nagyvárossal, valamint a Przemysl püspökséggel. Nem kevésbé ellentmondásosak maradtak azok a kérdések, melyek a munkácsi Csernek hegyen található kolostorral kapcsolatosak. Gondolunk itt a „Lukács prezbiter” és a „ruszin plébániához fűződő felvetéseire, valamint a kijevi, nagyvárosi, unitárius Izidor álláspontjára a „szakadárok” „visszatérésére” Magyarországon a katolikus egyházhoz kérdésben ökumenikus Firenzei Székesegyház 1439-ben.

Ezekre, s sok más kérdésre ad választ a jelen kutatás, melyet a szerző az olvasó figyelmébe ajánl, s melynek alapjául a korábban megjelent cikkek szolgálnak.

Jelen könyv szerkezetileg egy előszóból, négy fejezetből áll, melyek tartalmazzák a témával kapcsolatos ismereteket. Gyakorlatilag minden fejezet részben vagy egészében összhangban van a témában korábban Ukrajnában (Ungváron) vagy Oroszországban (Moszkvában) megjelent azonos tematikájú cikkekkel.

Az első fejezet anyaga szinte teljes egészében megjelent egy külön cikk formájában még 2011-ben az Ungvári Nemzeti Egyetem Kárpátalja-kutatás Intézete Kárpátika című regionális folyóiratának 40. számában. E könyvben azonban, az előzőekben említett tanulmányhoz képest a téma szélesebb körű bemutatása történik.

A második és harmadik fejezet tartalma, mely a Máramaros megyei ruszinok és oláhok hitéletével foglalkozik autonóm kolostor környékén Mihail archimandrit Hrusevóban, az ő kanonikus és a társadalmi státuszával és kapcsolatával a nagyvárosi Gallíciával, az ezekről leírtak gyakorlatilag megmaradtak eredeti változatukban, olyan formában, ahogyan az első publikálásukkor voltak. Ezen információk szintén a Kárpátika című újságban jelentek meg, 2013–2014 között (a 42. és 43. számban).

Végezetül, e könyv negyedik fejezetében található kutatási eredmények gyakorlatilag szintén korábban napvilágot láttak azonos címmel, mint az említett fejezet, mégpedig az Orosz Tudományos Akadémia Intézet Szlavisztikai kutatások Intézete jól ismert orosz folyóiratában, melynek címe: Belorusszia és Ukrajna: történelem és kultúra (5. szám, 2015). E fejezet egy kibővített és kijavított változata a korábbi publikációnak, melynek témája volt a Munkácsi kolostori templomok a XV. század közepén, mely a már sokat említett Kárpátika folyóiratban jelent meg, mégpedig 2012-ben, a 41. számban. A javítások és kiegészítések főleg a periódus behatárolása szempontjából történtek, mégpedig azon időszak tekintetében, melyben a Hrusevói kolostor a Munkácsi püspökség fennhatósága alá tartozott, így a ruszinok és a helyi templomok is, mindez a XV. század végén és a XVI. század közepén.

Ebből adódóan a négy fejezet 5-6 alfejezetből tevődik össze, valamint a szerző minden fejezetben arra törekszik, hogy kifejtse szubjektív véleményét, kutatási eredményét a különféle kérdések terén, a szláv, ruszin, oláh lakosok hitéletével kapcsolatban Cirill és Metód testvérek misszionáriusi tevékenysége idején Nagy Morávia és Pannóniában a IX. század végén.

Az említett területek szerkezeti egységébe a napjainkbeli Kárpátalja valószínűleg nem tartozott. Befejezve a legkorábbi történetét a két ruszin kolostornak – melyek távol helyezkednek el egymástól az északi és a keleti részén a Magyar királyságnak, Hrusevó és Munkács a XIV. század végétől a XVI. század elejéig.

2017. október 14.

Az Istenszülő oltalma napján

Felső-Tisza: Morávia és a Bolgár cárság között, avagy Kit keresztelt Szent Cirill (Konstantin) és Metód „Kárpátalján”?*

1. Néhány a kérdéssel kapcsolatos történetírási nézet

Az öt kérdésből a negyedik, mely megfogalmazódott a XIX. században Jurij Zsátkovics a Munkácsi Egyházmegye egyszerű falusi papja fejében a kortárs kutatók és követők előtt, mégpedig, az, hogy Kitől és mikor vették fel a magyar-ruszinok a kereszténységet mikor hagyták el a római katolikus köteléket.¹ Nem vesztette el jelentőségét a tanult történészek között sem, sőt napjainkban is vitatott kérdés a hivatásos és a hobbitörténészek körében is.² Igaz, hogy e kérdés jelentősen kutatott, de mi különféle szempontból világitjuk meg.

A magyar-ruszinokról** (különféle történelmi forrásokban jelen van) Magyarország észak-keleti részén beszélhetünk csupán a XI–XIII. századig, feladatunk megkeresni a választ arra a közhiedelemre, különösen a lokálpatrióta-templom tekintetében, a világi történetírás közvetlen vagy közvetett, a keresztényesítést a helyi Felső-Tisza vidéki lakosságnak a bizánci misszionáriusok Konstantín (Cirill) és Metód, valamint tanítványai által. De ezek előtt még azon kérdés megválaszolására törekszünk, miszerint mit foglal magában a valós és a kitalált hipotetikus missziós terület és kik voltak azok lakosai a Nagymorva vidéknek és Pannóniának a tesszalóniki testvérek tevékenysége idején.

Számos régészeti feltárásból kiindulva a lakosság többségét a Felső-Tisza és a Tisza-Duna vidékéhez haladva (a IX. század végén) szlávok alkották. Mindezekkel együtt, a kérdések szoros kapcsolatban vannak a szláv lakosság regionális margina-

* Az első azonos tematikájú publikáció: ФЕНИЧ Владимир. *Верхнее Потисье между Моравией и Болгарским царством, или Кого крестили св. Константин (Кирилл) и Мефодий на „Закарпатъ”?* In: *Карпатика*. Вип. 40. Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2011. сс. 124–138. kibővített, kissé módosított változat.

** A korabeli ruszinok és ukránok megnevezése Kárpátalján.

1 Idézve: ЖАТКОВИЧ Юрій. *Історія історіографії угорських русинів*. In: МАЗУРОК О.С. *Юрій Жаткович як історик та етнограф*. Ужгород: УжНУ, 2001. с. 136.

2 Kiemelkedő, e kérdés kapcsán megjelent történetírás lásd.: КОБАЛЬ Йосип. *Історія Закарпаття: спроба деміфологізації. II*. In: *Екзиль*. Ужгород, 1998. № 2. сс. 3–4.

lizálódás, annak számával, ugyanakkor viszont fontos az etnikai identitásuk meghatározása is a Felső-Tisza vidékén. Még napjainkban is jelentős vitatémának számít a tudósvilágban.³ Széleskörű kutatómunkák melyeket a mocsarak lecsapolása, a talajjavítás területén végeztek, engedték meg a híres ungvári tudósak, Vjacseszlav Katiharaskának, hogy felhelyezzen a terület térképére 48 emlékművet a Felső-Tisza vidéki szláv lakosságról. Ezeket a VIII–IX. századra datálja, és helyét a Kraszna folyó torkolatától, a Szamos és a Túr délkeleti részén, Tarca és Tapoly északnyugaton teszi.⁴ Vajon ezen a ritkán lakott területen, mely főleg kistelephelyekből állt, nagyobb városközpontok nélkül⁵ érdekes-e evangelizálni a bizánci misszionáriusoknak, ellentétben az eddigi valláskutatók meggyőző állításával,⁶ pozitívan válaszolni nem tudok. Egyszerűen, nem.

Mindazonáltal, elkezdve a más ismert birodalmi bécsi könyvtáros memoárjával, az etnikai szlovákok és magyar Adam-Frantyiska Kolár (1749) „*Humillium Promemoria de ortu, progressu et in Hungaria incolatu gentis Ruthenicae*”, melyet

3 Részletek: КОТИГОРОШКО В'ячеслав. *Верхне Потисся в давнину. 1 000 000 років тому – X сторіччя н.е.* Ужгород: ВДВ „Карпати”, 2008. сс. 304–348.

4 *U. o.* сс. 314, 318 (Рис. 68).

5 „Péter mester” visszaemlékezései a „Gesta Hungarorum”-ban a XIII. század elejéről, mely szerint Ung belvárosában, a Borszán és Zemplénben egy titokzatos terület volt „a szláv Laborc fejedelem” birtokában, sajnos nem nyertek bizonyítást az archeológiai kutatások által. Részletesebben lásd: ПРОХНЕНКО Ігор. *Давні угри у Верхньому Потиссі.* In: *Археологічні дослідження Львівського університету.* Львів, 2005. Вип. 8. сс. 372–387; ПРОХНЕНКО Ігор. *Боржавське городище.* In: *Carpatica–Karpatika.* Вип. 34: *Давня та середньовічна історія Карпато-Дунайського ареалу.* Ужгород, 2006. сс. 186–200; ПРОХНЕНКО Ігор. „Протистояння” чорних угрів і східних слов'ян у контексті історії Українських Карпат. In: *Військово-історичний альманах.* Київ, 2007. № 2 (15). сс. 30–44; ПРОХНЕНКО Ігор. *Чорні угри та слов'яни Верхнього Потисся (до питання про конфлікти і мирні зв'язки).* In: *Історичні студії. Збірник наукових праць з проблем давньої і середньовічної історії та етнології.* Вип. 2. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”, 2008. сс. 23–45; ПРОХНЕНКО Ігор. *К вопросу о племенной атрибуции кочевнических древностей Верхнего Потисся X в. н.э.* In: *Науковий і мистецький світ Федора Потоушняка. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження видатного українського письменника і вченого (Ужгород, 15–16 квітня 2010 р.).* Ужгород: „Ліра”, 2010. сс. 410–420.

6 ПАП Степан. *Початки християнства на Закарпатті. На основі нових наукових дослідів.* Філадельфія: „Америка”, 1983. 222 с.; ТИМКОВІЧ Gorazd A., OSBM. *Sv. Cyril (+869) bol katánskym episkopom.* In: *Krásnobrodský zborník.* Prešov, 1996. I (1-2). сс. 53–90; ТИМКОВІЧ Gorazd A., OSBM. *Sv. Cyril a Metod priniesli a šírili na Veľkej Morave byzantskú liturgiu sv. Jána Zlatoústeho.* In: *Krásnobrodský zborník.* Prešov, 1996. I (1-2). сс. 91–135; КОССЕЙ Юрій. *До питання про першопочатки християнства на Закарпатті.* In: *Ужгородський унії – 350 років.* Матеріали міжнародних наукових конференцій (Ужгород, квітень 1996 р.). Ужгород, 1997. сс. 27–32; HORNAD Vladimirus de juxta. *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatka (9.–18. storočie).* Košice, 2004. сс. 193–198; ПРОНИН Василий, архимандрит. *История Православной Церкви на Закарпатье.* Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. сс. 49–71; ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила*

a Munkácsi Egyházmegye küldött el Bécsbe és Rómába melyben arról van szó, hogy az oroszok, (az orosz tág jelentésben)* felvették a kereszténységet Szent András apostoltól, és a IV. században már saját püspökséggel rendelkeztek. Cirill és Metód 867-ben főleg Oroszországban prédikáltak, onnan tovább mentek Moráviába⁷. Az ő hatásuk közvetlen volt arra, hogy a krisztusi hitet felvették a jelenlegi kárpátorosz (ruszin) lakosok elődei, melyek számára a kereszténység a későbbiekben, mint bebizonyosodott, mintegy sorsszerű döntés volt.

Ezt a kijelentést támasztja alá a 3§ „*Historica ac iuridica notitia de ucrainis in Hungaria et de existentia Eparchiae Mukačoviensis*” (történeti-jogi nézet a magyarországi ukránokról, s azok jelenléte a Munkácsi Püspökségben), melyet 1767-ben küldtek Rómába alátámasztva a Munkácsi Püspökség hatáskörét (1771)⁸ ennél fogva az egyik legkézzelfoghatóbb bizonyítékká vált még Apotoli Szentszék előtt. A XVIII. század végén bebizonyítottan megszilárdult az a felfogás, hogy a szlávok (ruszinok és szlovákok) már jóval a magyarok Felső-Duna medencébe érkezése előtt is keresztények voltak. Valamint, hogy a magyar ruszinoknak Pannóniában saját püspökségük volt. Az adott esetben ezt alátámasztja Kobály József, ungvári kutató is, kinek véleménye szerint, melyet első tudományos munkájában közöl (mindössze hat nyomtatott oldalon keresztül) a magyar-ruszinok történetéről Décsi Antal (1797)⁹. A következőképpen fogalmaz: „*Itt fontos megjegyezni, – írja Kobály, – hogy már a XVIII. századtól a magyar oroszok megkeresztelésének problematikája széles kontextusban tekintődött át, kimondottan: a keleti (bizánci) vagy a nyugati (római) egyház élvezett elsőbbséget a magyarok megkeresztelése ügyében, ettől az időtől vette kezdetét a keresztényesítés Pannóniában is*”¹⁰.

i Мефодія. Пряшів: ЦУПЕР, 2008. 238 с.; МОНИЧ Олександр, диякон. Мараморошська святиня: нариси з історії Грушівського монастиря. Під заг. ред. Віктора Бедя. Ужгород: ВАТ „Патент”, 2008. с. 5.

- * Itt és később is, az oroszokon a szerző a középkori oroszokat, ruszinokat, ruténeket érti.
- 7 ГАДЖЕГА Василь. *Перва спроба історіѣ мукачівської епархіѣ*. In: *Науковий зборникъ Товариства „Просвѣта” въ Ужгородѣ*. Ужгородъ, 1924. Рочникъ III. сс. 1–27; ПОПП И.И. *Историографія історіи русини и Подкарпатської Русі*. In: *Славяноведение*. 2003. № 1. с. 57.
- 8 *Historica ac iuridica notitia de ucrainis in Hungaria et de existentia Eparchiae Mukačoviensis*. In: *De processibus canonicis ecclesiae catholicae Ucrainorum in Transcarpathia ab 1771 usque 1853*. Collegit: Dr. Alexander BARAN. Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, 1973. p. 20. A „ruthenos” kifejezés helyett az említett szöveg teljes egészében (19–30. o.), A. Baran tudatosan használja az antitörténelmi kifejezést „ukránok” Magyarországon 1767 -ben.
- 9 Részletesebben az összefüggésekről lásd.: А. Дейчи см.: ЖАТКОВИЧ Юрій. *Історія історіографії угорських русинів...* сс. 136–137; ПЕРФЕЦКИЙ Е.Ю. Обзор угорской историографии. In: *Вчені Росії про Закарпаття. Із карпатознавчої спадщини*. Упорядк., підгот. текстів, передм. та примітки О.С. МАЗУРКА та І.О. МАНДРИКА. Ужгород: КП „Ужгородська міська друкарня”, 2009. сс. 73–74 [Átirat: ПЕРФЕЦКИЙ Е.Ю. *Обзор угорской историографии*. Петербург, 1914. 51 с.].
- 10 КОБАЛЬ Йосип. *Історія Закарпаття: спроба деміфологізації. II...* с. 3.

Jelentéktelen kivétellel, az egész templomi (görögkatolikus) történetírást a XIX. században A. Déjcsi. Joaniky Bazilovics kezdte, munkája terjedelmes, de tudományos szempontból néhol nem objektív „Egy rövid írás alapján, melyet a podolóniai fejedelem Feodor Korjatovics írt a munkácsi kolostorról 1360-ban”. (1799–1805) „meg volt győződve” hogy az ugro-rusok felvették a kereszténységet és annak görög irányvonalát Cirill és Metód testvérektől 867-ben, és ez a vallás egészen a XIII. századig uralkodó volt Magyarországon”.¹¹

Alaposabban viszonyult ehhez a kérdéshez a hatkötetes „A kárpáti ruszinok történetéhez...” című mű szerzője, Mihail Lucskáj (1839–1848) (eredeti neve Pap – V.F.). Elődeihez képest összességében nem mond újat, jellemző rá, hogy csak konstatalja az eredményeket, nem kommentálja: „Nincs abban semmi elcsodálkozató, hogy egy ilyen kellemes újdonság, (a Konstantin és Metód-féle egyházi könyvek szláv nyelvre történő fordításáról van szó – V.F.), átmenve a Grán folyón (szlovákiai folyó – V.F.), megtöltötte lelki örömmel a szívükben más kárpáti és tiszai szlávokat is és erős gyökereket eresztett Szirmiumban¹², Metód idejében ők nem csak felvették a keresztény hitet, de meghódítva a Szvatopluk által birtokolt területeket, megváltoztatták a rítust, és Papebrochia megfigyelései szerint, örültek a saját püspöküknek”.¹³

A továbbiakban saját véleményét Pap-Lucskáj nem nagyon meggyőzően magyarázza: „Ha a magyarok megérkezésekor a kárpát-tiszai szlávok nem voltak keresztények, be kellene mutatni, mikor és ki keresztelte őket meg, és vezette be a görögkatolikus rendbe”¹⁴. Persze ez lehetséges, de bebizonyítani ezeddig még senkinek nem sikerült. Ezt követően az elmúlt évszázad elejére az említett kérdés elemzésében a helyi történelemkutatás „egy helyben toporgott”. Esetleg J. Bazilovics „Rövid esszé...” című tanulmánya, mely latin nyelven látott napvilágot, melyen a terület nagyon kisszámú vallási intelligenciája beszélt. „A kárpátaljai ruszinok története” című mű, mely M. Lucskáj tollából származik, s majdnem egy századik csak kézirat formájában maradt, a valláskutató történészek nézetei szerint (s nem csupán az ő nézeteik) a kérdésre nem volt különösebb hatással.

Nagyobb jelentőséggel bírt az Ungvári Teológusképző Szeminárium, melynek végzősei papokként helyezkedtek el, így tulajdonképpen e falak közül került ki a tudás a nép irányában. A következő útmutató a nép számára a vallástörténeti és vallásjogi tudományok professzora, a Munkácsi Egyházmegye kanonja, Andrej

11 ЖАТКОВИЧ Юрій. *Історія історіографії угорських русинів...* с. 139.

12 *Notitia Topogr. Cottus Zeml.* p. 50 s következők. E mű egy a magyar király kormányzati tanácsadójáról és bírósági tisztviselőről, Antonin Szirmaj (1747–1812), topográfiai, politikai, történelmi szempontok Zemplén, Ugocsa és Szatmár-megyéről, melyek körülbelül 1803, 1805 és 1809–1810 között jelentek meg – V. F.

13 ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах.* Дешифрування рукопису, від перекладача, переклад з латинської, покажчики Ю.М. Сака; вступна стаття Д.Д. Данилюка; Редкол.: Й.О. Баглай, М.М. Вегеш, Д.Д. Данилюк, М.В. Орос, І.М. Сенько. Т. II. Ужгород: Закарпаття, 1999. с. 65.

14 *U. o.*

Balugyánszki (1807–1853) az általunk kutatott kérdéssel kapcsolatban a XIX század közepén ezt tanította: „...a magyarok mikor nagyszámban bejöttek Pannóniába, az itt talált szlávok és oláhok már görög hitűek voltak”.¹⁵

Hasonlóképpen figyelembe kell vennünk a következő valláskutatók e témában megjelent műveit: Johán Duliskovics (1877), Vasil Gadzsega (1931), Vasil Pronin (1957), Atánászij Pekár (1967, 1997), Szeptán Páp (1983, 2001), Gorázd Timkovics (1996), Bászil Ciril (2000), Valerián Bugel (2003), Vlagyimirusz de Jukszta Gonrád (2004). Ezek a megállapítások váltak a hivatalos álláspontokká a munkácsi görögkatolikus egyházmegye történetével kapcsolatban, 1908-as évtől kezdve napjainkig (2002) ezt tükrözi a Sematizmus című mű is.¹⁶

A Cirill-Metód-féle hagyomány és a keresztyény hit terjesztése Kárpátalján akkora jelentőségű volt, hogy a római pápa, II. János Pál apostoli levelében, melyet az Ungvári Unió 350. éves fennállásának tiszteletére írt, elismerően nyilatkozott tevékenységükről: „Ha az Ungvári Unió azon az úton halad, mely a Firenzei egyház rendeleteiben van, akkor ésszerű áttekinteni azt, a szláv apostolok missziós tevékenységét a Cirill és Medót tevékenységének kontextusában, kiknek prédikációi terjednek Nagy Morávia területén, egészen a Kárpátok hegyeig. Azok a templomok, melyek kialakulásukat az Ungvári Uniótól származtatják, úgy tartják, hogy ők a Cirill-Metód követői”.¹⁷

Ezzel egyidejűleg a világi történészek is, akik közvetlenül nem kapcsolódtak ezen egyházhoz, bemutatták kutatásaikat, s kifejtették a véleményüket azaz a kísérlettel szemben, mely a Cirill és Metód apotoli tevékenységének jelentőségét célozta meg lekicsinyíteni, jelentéktelenné tenni, melyet Pannóniában és Moráviában végeztek a szlávok keresztyenyítése érdekében a Felső-Tisza vidékétől a Tisza-Duna egybefolyásánál lévő Alföld ugorjaival (Bidermann Herman-Ignác (1862), Hodinka Antal (1899, 1909), Petrov Alekszej (1930), Botlik József (1997), Kobály József (1998–2002)). Természetesen e sort bővíthetjük a magyar származású valláskutató történészek névsorával (Papp György (1940), Tomkó Imre (1971), Pirigy István (1990), akik közvetlen kapcsolatban álltak a hajdúdorogi magyar görögkatolikus egyházmegyével. Nem beszélve arról, hogy nem csupán közvetlen, de engedtesék meg, közvetett bizonyítékok sem támasztják alá Szent Cirill és Metód evangelizációs tevékenységét a Kárpátok népeinek körében. Ezzel szemben egészen a mai napig a Római Kúria valami okból nem így feltételezte.¹⁸

15 БАЛУДЯНСКИЙ Андрей. *История Церковная Наваго*. Виенна: Типомъ пп. оо. Мехитаристовъ, 1851. с. 203.

16 *Шематизм. Список священників і громад епархії станом на 1 січня 2002 року*. Упоряд. о. Юрій Сабов. Ужгород: Мукачівська греко-католицька епархія, 2002. о. 3.

17 *II. János Pál apostoli levele az Ungvári Unió 350 éves létének tiszteletére*. Città del Vaticano, 1996. с. 5.

18 Sajos e fejezet cikk formájában történő megírása idején 2011-ben (lásd a megjegyzést az előszóban), a szerző nem ismerte még az egyik legjobb leírást, mely Cirill és Metód élettörténetével foglalkozik, mely írás a szlovák apától származó híres római

Egy másik megközelítés talán segít a kérdés megválaszolásában, mégpedig, hogy milyen korai feudális formációnak lehetett tagja a terület, a későbbi Kárpátalja az ugorok megjelenéséig. Ebben a tekintetben, a történészek véleménye megoszlik. Egyik vélemény szerint¹⁹ Nagy Morávia és az Első Bolgár Cárság az egyik oldalról, mely a Kijevi Rusz²⁰ fennhatósága alá tartozott, a másik vélemény, miszerint e térségből abban az időben teljesen hiányzott az ilyen, s ehhez hasonló állami-politikai szerveződés.²¹

A IX. század elején a hatalmas Avar kagan bukása után, a Kárpát-Duna terület észak-nyugati része egyértelműen a Nagy Moráviai herceg fennhatósága alá került (790–910), ennek egyik ékes bizonyítéka az ebben az időben létező fontosabb négy település elhelyezkedése (Obisovce, Szmizsáni, Szpisszki Tomásivci, Sárisszke Szokolovce) a régió nyugati részén, közel a Nagy Moráviai Állam határához.²² míg dél-kelet, ahol I. Borisz-Mihail cár (852–889) és az ő utóda Szimeon (893–927) uralkodott, valószínűleg az első Bolgár Cárság kötelékébe tartozott (681–1018).²³

E kérdés megválaszolását keresve a fiatal archeológus-történész Igor Prohnenko teljesen célszerűnek tartja eltörölni a Kijev-Orosz régióba tartozás elméletét, s kétségesnek tartja annak a bolgárokhoz való tartozását, részleteiben ért egyet a másik rész Nagy Moráviához való tartozásával, de véleménye szerint ez csak a nyugati részre érvényes. Kategorioskusan leszögezi, az Avar hatalom összeomlása utáni archeológiai leletek azt tanúsítják, hogy ebben az időben a „*Kárpát-Dunai térség hatalmasság nélkül maradt*”. A továbbiakban követve tudományos mentorát Vjacseszláv Kotiharaskát, Igor Prohnenko megismétli, hogy a déli rész, ahol I. Borisz uralkodott része lett az Első Nagy bolgár Cárságnak, az észak-nyugati rész pedig Nagy Morávia hatalmába került. „*A Felső-Tisza vidéki lakosság hovatarozására, állami-politikai hatalomhoz való csatlakozására utaló adatok nincsenek.*

történész, Mihail Lackó tollából származik: ЛАЦКО Міхал, ПІ. *Святі Кирило і Мефодій*. Ужгород: Благовісник, 2014. 224 с.

19 КОТИГОРОШКО В'ячеслав. *Верхнє Потисся в давнину...* сс. 304, 349; ТИВО-ДАР М.П. *Етнокультурні процеси та особливості етнічної історії Закарпаття в I тисячолітті нашої ери*. In: *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Вип. 9. Ужгород, 2003. с. 22.

20 Néhány történész elképzelése szerint a Felső-Tisza észak-keleti része a IX. század végén a Kijevi Rusz nyugati határvidéke volt. Lásd: ЛЕЛЕКАЧ М.М. *Про приналежність Закарпаття до Київської Русі в X–XI ст.* In: *Наукові записки УжДУ*. Ужгород, 1949. сс. 28–38; ПЕНЯК С.І., ПЕНЯК П.С. *Історія Закарпаття з найдавніших часів до приходу угорців у Карпатську улоговину: Навч. посібн. з краєзнавства*. Ужгород, 1997. сс. 42–44.

21 ПРОХНЕНКО Ігор. *К вопросу о племенной атрибуции кочевнических древностей Верхнего Потисся X в. н.э...* с. 411.

22 КОТИГОРОШКО В'ячеслав. *Верхнє Потисся в давнину...* с. 318 (Рис. 68); ПРОХ-НЕНКО Ігор. *Чорні угри та слов'яни Верхнього Потисся (до питання про конфлікти і мирні зв'язки)...* с. 27.

23 КОТИГОРОШКО В'ячеслав. *Верхнє Потисся в давнину...* с. 349.

Éppen ezért beszélhetünk arról, hogy a régió jelentős területe a magyar invázió előestéjén nem tartozott valamilyen társadalomhoz, bár tapasztalható kulturális befolyásoltsága Bulgária és Nagymorva részéről” – diplomatikusan szögezi le a tudós.²⁴ Ez jelenleg számunkra elegendő ahhoz, hogy legyen egy közös elképzelés a még akkor meg nem nevezett területen a kereszténység feltételezett terjesztésére.

A X. század első felében rettegett Krum bolgár kán idejében Omurtag, Malamir és Preszján közös jog 803–852-ig a Bolgár Cárság a bizánci mintára fel volt osztva öt nagyobb katonai-közigazgatási és polgári területre (temob) így nevezték a megyéket, (a kisebbeket ismereteim szerint zsuppoknak nevezték). Egy ezek közül magába foglalta a Kárpátoktól a Dunáig nyúló területet, így neve is Duna-Tiszai terület lett.²⁵ A tartományi közigazgatási megyei rendszer megőrződött Szimeon cár idején is. A magyarok mozgásai, beérkezése során Pannóniába a Tisza és a Duna közötti területek megoszlottak, ezen információk a magyar királyi krónikás, Péter tollából származnak, a XIII. századból, három bolgár birtokos között. Szalané volt a Tisza és a Maros környéke, Gládé – a Maros folyó, és a Temes folyó köze, Ménmaróté – két folyó között Szamos és Maros.²⁶

A Felső-Tisza vidékének a Bolgár Cársághoz való beolvadásáról a legtöbbet megtudhatunk a középkori magyar krónikából, a *Gesta Hungarorumból*. Bár el kell mondanunk, hogy a tudósok kevés része hisz ezeknek az adatoknak, főleg, hogy szerzőjének neve csupán félig maradt fenn, kit Péter mesternek hívtak. Ebben a műben a szerző többször is említést tesz a magyarok honfoglalásának leírása során egy titokzatos vezetőről, Szalanéről. Ő egy zsupán birtokos volt, akit a helyiek ottani nyelven *Laborc hercegnek* neveztek,²⁷ s aki az Ung nevű várban élt. Az Ung vár bevétele után Álmos és Árpád (e műben a „Hungária” vezetőiként vannak említve,

24 ПРОХНЕНКО Ігор. *Чорні угри та слов'яни Верхнього Потисся (до питання про конфлікти і мирні зв'язки)...* сс. 26–28.

25 КОЙЧЕВА Е., КОЧЕВ Н. *Болгарское государство с середины VIII до конца IX в.* In: *Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI–XII вв.)*. Москва: Наука, 1991. с. 55.

26 ВЕНЕДИКОВ И. *Военното и административно устройство на България през IX и X век*. София, 1979. с. 99 és következő; ТЫПКОВА-ЗАИМОВА В. *Структура Болгарского государства (конец IX – начало XI в.) и проблема гегемонии на Балканах*. In: *Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI–XII вв.)*. Москва: Наука, 1991. сс. 137–150. (с. 146)

27 A királyi jegyző, Péter, kétes forrású visszaemlékezései Laborcról, aki a Ung városban lakott, mindez azonban nem akadályozta meg még az egyetemi történéseket sem, hiszen hisznek ebben a mesében. Részletesen olvasható a téma kapcsán: ПАНЬКО Юрій. *Історія одної легенди*. In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Випуск 17. Упоряд.: Мирослав Сополига. Свидник: Музей української культури; Братиславське словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури в Пряшеві, 1991. сс. 275–302; ДАНИЛЮК Дмитро. *Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку XX ст.)*. Ужгород: „Патент”, 1997. сс. 15–20; СЕНЬКО Іван. *Ще раз про Лабораця*. In: СЕНЬКО Іван. *Земля з іменем: Краєзнавчі студії*. Ужгород: Патент, 1998. сс. 16–21.

s az ő harcosai a „hunok”) 903-ig elfoglalták/megvették/megkapták a Tisza és a Duna közötti bolgár területeket. Nagyon is lehetséges, hogy Szalan volt a Duna-Tisza-i helytartója a bolgár Simeon cárnak, kinek segítségével a cár többször is támadást indított a támadó ugorok ellen. Ezt az információt világosan olvashatjuk az erősen ideologizált krónika szövegében.²⁸

A fentiekkel kapcsolatban felmerül az a jogos kérdés, mely szerint ez a térség valóban a Bolgár Cárság fennhatósága alá tartozott, mindez meddig terjedt (az anonimusi információk szerint) délről északra egészen az ungvári és a zempléni hegyekig, ahol is a teszaloniki testvérek Szent Cirill és Metód missziós tevékenységet folytattak a szomszédos területen Nagy Moráviában és Pannóniában a IX. század 60–80-as éveiben, s ahol tanítványaik Borisz cár fennhatósága alatt éltek 886-ban?²⁹

A bolgári uralom támogatói azzal érvelnek, hogy Bolgária ellenőrzése alatt tartotta a Szolivári sóbányák, a jelenlegi Eperjes és Szlatina, termékeinek elszállítását a Tiszán és a Maroson Erdélybe, s állítólag elszámolási rendszert használtak, mindezt számos bolgár eredetű földrajzi név is alátámasztja, melyek a Tisza és a Duna folyása mentén találhatók: Bel-grád, Cson-grád, Nó-grád, Vise-grád, Ung-grád, Zemplén-grád stb.³⁰ Azonban „*Ilyen történelmi építkezés, – ahogy helyesen megjegyzi Ihor Prohnenkó, – adott volna egy esélyt a létezésére, ha Zslatina település lakott lett volna már a IX. században. Ugyanúgy Zemplén település sem létezett még ebben az időben, Ungvár azonban már igen, az ungvári lett volna jelentős, valós emlékmű*”.³¹ Tehát a következtetés eléggé durva (felületes) de teljes mértékben figyelemre méltó.

Annak bizonyítékeként, hogy a bolgár politikai ellenőrzés alatt volt a jelenlegi Kelet-Szlovákia (Eperjes) régió egyes tudósok példaként említhetik a nagyjelentőségű sírkövet Preszján herceg (996/997–1060/61) sírján, melyet az elmúlt évszázad 50–70-es éveiben fedeztek fel a szlovák Mihájlivciben, és részletes /beható paleológiai vizsgálatnak vetett alá az 1980-as évek közepén Vojteh Tkádljcskij.³²

Véleményünk szerint ez elég gyenge bizonyíték: a fiatal korában megvakult

28 *Gesta Hungarorum. Anonimus emlékiratai a magyarok vándorlásáról és a hazábaérkezéséről.* Fordítás latinból és magyarból Каміла Найпавера. Ужгород: ВДБВ „Карпати”, 2005. cc. 27–47.

29 КОЙЧЕВА Е., КОЧЕВ Н. *Болгарское государство с середины VIII до конца IX в...* с. 66.

30 ТИВОДАР М.П. *Етнокультурні процеси та особливості етнічної історії Закарпаття в I тисячолітті нашої ери.* In: *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: Історія. Вип. 9. Ужгород, 2003. с. 22.

31 ПРОХНЕНКО Ігор. *Чорні угри та слов'яни Верхнього Потисся (до питання про конфлікти і мирні зв'язки)...* с. 26

32 ТКАДЛІЧК Войтех. *Кирилівський напис в Михалівцях.* In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику.* Вип. 14. Пряшів: Видав Музей української культури у Свиднику в Братіславському словацькому педагогічному видавництві, відділі української літератури в Пряшеві, 1986. cc. 397–410.

(1030-ig) bolgár fejedelem több évet is töltött a kolostorban, s életének nagy részében édesanyjával, Máriával élt. Korábban csavargó életmódot folytatva, menedéket keresett a bizánci udvar intrikái elől, az Észak Kárpátok hegyvidékes részein járt (napjainkban Kelet-Szlovákia). Preszián fejedelem soha nem gondolt komolyan arra, hogy egyszer Bulgária uralkodója legyen, főleg a vele történtek után. Kivételként említhetnénk életének két epizódját, 1026 elején, mikor megvádolták az uralkodó elleni szembeszegüléssel és száműzetésbe küldték. Azután, mikor felvette a kapcsolatot a császár húgával, Zoé Teodórával, hogy együtt megszerezzék az uralkodást Bizáncban. Ezért száműzték a Manuli Kolostorba és Konstantinápolyban megvakult, ennek következtében 1030-ban önkéntesen a kolostorban maradt.³³

Egy figyelemre méltó érv, mely a nagymoráviai hatalom jelenlétének szkeptikusait igazolja a „történelmi Kárpátalján”, a görögkatolikus pap, Páp Sztepán súlyos kijelentése. Véleménye szerint: *„A legfőbb bizonyítéka annak, hogy Kárpátalja és benne Eperjes, nem tartozott a Nagymoráviai Birodalom kötelékébe az a tény, mely szerint Eperjesen napjainkban is, és az idők folyamán megmaradt a keleti hagyomány/rítus és a keleti liturgia. Ez bizonyítja, hogy ide nem hatolt be sem Szvjatopluk hatalma, sem Wiching, ellenkező esetben ezek mind el lettek volna törölve úgy, mint a Nagymoráviai Államban. Ez igen jelentős bizonyíték”*.³⁴

Ezen tények fontosságához nem férhet kétség. Valóban, a szaloniki testvérek által vezetett liturgikus szinkretizmus közel húsz évig tartott, melyet utána kiszorított a nyugati kereszténység latin rítusa. A bizánci szláv rítus megmentése (biritualizmus/kétvallásúság) és liturgikus szinkretizmus a „történelmi Kárpátalján” szolgál elsődleges tanújául annak, hogy az ugor törzsek a Kárpát-Dunamedencébe történő érkezésekor a föld nem tartozott a Nagymorva Birodalomhoz. Lehetett ez másképpen is, de a IX. század végén itt a katolikus vallás uralkodott, az ő „eredeti” rítusaival, és nem történt volna meg a visszatérése a „szakadárokhöz” a katolikus templomhoz tartozó föld a XVII. század közepén, mikor a templom az Ungvári várhoz tartozott.

A másik oldalról megközelítve viszont, ez az állítás még meggyőző bennünket arról, hogy bizonytalan a Szent Cirill és Metód missziós tevékenységének hatása a Nagymoráviai Birodalmon kívül, és Pannóniában, de a történészek teóriája alátámasztja az ellenkezőjét, ezek között a már említett Páp Sztepán, aki mindent sebezhetőbbé tesz. És mivel ezen amatőr történész, Páp Sztepán által az 1980-as évek kezdetén volt megvilágítva e téma, „a történelmi Kárpátalja megkeresztelkedése” Konstantin (Cirill) és Metód a bizánci missziója, az ő nézetei erősen hatottak a tudomány napjainkbeli állására ebben a kérdésben. Véleményünk szerint, célszerű röviden megállnunk az ő meglátásainak ismertetésénél.

Páp Sztepán kutatásai a „Kereszténység kezdetei Kárpátalján. Az új kutatási eredmények alapján” 1978-ban fejeződnek, 1983-ban jelennek meg publikálva, a magasabb egyházi hatóságok engedélyével az USA-ban, részben a philadelphia

33 U. o. 402–404. o.

34 ПАП Степан. Початки християнства на Закарпатті... с. 103.

érsek-metropolita Stefánnak jóváhagyásával is. Úgy tűnik számunkra, ez valószínűleg, nem véletlen. Megjelenését megelőzte a pápai enciklika II. János Pál tollából, 1980. december 31-ig. Címe: „*Egregiae virtus*”, melyben a római püspök figyelmet fordított a kimagaslóan nagy jelentőséggel bíró evangelizációnak, melyet Cirill és Metód végzett mind a Konstantinápolyi Egyházban, mind a Római Birodalomban Apostoli Szentszékében.³⁵ Az előjáró hangsúlyozza, hogy „*a gondoskodás, mely mindkét testvér részéről megnyilvánult, az egyetlen igaz hit és az egyház szeretetének megőrzése céljából, kiknek ők alá voltak rendelve, mely a Konstantinápolyi és a Római egyház között van az egyik oldalról az egyházakkal, amelyek a szláv földeken még nem voltak jelentősek, másik oldalról, volt és örökre megmarad ez az ő nagy szolgálatuként*”.³⁶ Ezzel az enciklikával, II. János Pál pápa Cirillt és Metódot a szentek sorába emelte.

Másodsorban a hajdúdorogi (Magyarország) római katolikus püspök, Timkó Imre kutatásaira hagyatkozva, ahol részletesen le van írva, hogy „*...bizonyára Magyarország területén volt kereszténység és vallásosság, mert a VII–VIII. századból származó avar kori sírokban a kutatók gyakran találtak bizánci kereszteteket*”.³⁷ Páp Sztepán próbál kapcsolatot keresni ezen kétséges megállapítás és néhány Szent János által tett, Konstatin és Metód tevékenységére vonatkozó megkérdőjelezhető kijelentés között. Megemlíti a cseh legendát, mely 1032-ből származik, az „orosz horvát előfordulás, aki nem sokáig élt a jelenlegi Iglóban (régebben Szepesújhely) és találkozza a cseh fejedelemmel, Borzsivojjal, röviddel annak halála előtt 890-ben „és ez tizenöt évvel hamarabb, mint ahogyan Cirill és Metód Moráviába érkezett volna”.³⁸

Így vagy úgy, a szerző történelmi kronológiájával nem érthetünk egyet. Még akkor sem, ha Páp Sztepán tévedett, és a „korábban” jelentése a tizenötös évek, a „később”, pedig körülbelül a 875-ös év, hiszen akkor Konstantin (Cirill) már régen nem élt”.³⁹ De ez nem zavarta az ukráncentrikus valláskutatót abban, hogy alaptalanul állapítsa meg, „*A történelem így őrizte meg az első kárpátukrán misszionáriusnak, Jánosnak nevét*”, „*a csehek kárpátaljai misszionáriusa*”, a tevékenység, mely alapot ad arra a következtetésre, „*hogy a történelmi Kárpátalja lakossága ismerte a kereszténységet, jóval Konstantin-Cirill és Metód Nagy Moráviába való érkezése előtt*”.⁴⁰

35 Idézet az: II. János Pál apostoli leveléből... 5–6. o.

36 U. o. 6. o.

37 TIMKÓ Imre. *Keleti kereszténység, keleti egyházak*. Budapest: Szent István Társulat, Az Apostoli szentszék könyvkiadója, 1971. 382. o.

38 ПАП Степан. *Історія Закарпаття. У трьох томах*. Том I. Івано-Франківськ: „Нова зоря”, 2001. c. 143.

39 Jóval pontosabb datálási meghatározása van a rejtélyes életű Szent János, lásd.: ПАП Степан. *Початки християнства на Закарпатті...* c. 28.

40 ПАП Степан. *Історія Закарпаття...* Том I. c. 144.

Harmadsorban, az előtt, hogy bejelentették Moráviában a tesszalóniki testvérek megkeresztelték Kárpátalját, amely abban az időben Bolgáriához tartozott, „*hagytak ott papságot és püspököt*” De kit? Saját magukat! „*Ha Konstantinról-Cirillről beszélünk, mint püspökről, akkor ő volt a történelmi Kárpátalja első püspöke, és a történelmi Kárpátalja püspöki rendjének megteremtője*”.⁴¹ A továbbiakban Páp tévútra tévedett, hogy úgymondjam, „*kiszopta az ujjából*” az első öt püspököt, és még metropolita püspököket is „*Történelmi Kárpátalja*”, név szerint Konstantin-Cirill, Atanaszij, Mihail, Agaton és Gorázd – „*első kárpátaljai*”.⁴² Igaz, a saját kis hazánk patriotájának lenni szép dolog, s dicséretes, de nem ekkora képtelenséget állítva! Páp Sztepán nem bizonyult ebből a szempontból az egyetlennek.

Ezek között a hamis és semmin nem alapuló propagandista nyilatkozatok a ruszinok és az oláhok vallási kérdéseinek első írásos említése között, mely a munkácsi és a hrusevói kolostor körül alakul a XIV. század végétől a XV. század végéig semmilyen lineáris összefüggés nincs. Sőt, ezek a kijelentések nem csupán nem bizonyítottak, de hamisak és veszélyesek is, mert ha rájuk támaszkodnak hivatalos görögkatolikus és pravoszláv templomi előljárók a kis Kárpátalján, ez kihatással van a véleményalkotásra bizonyos egyházi körökben, és heterogén /különböző nemzetiségű hívők közösségében eltorzíthatja az igazságot.

Nem kizárt, hogy a mai Kárpátalja területe az ugor törzsek Kárpát-medencébe történő érkezésekor valóban *terra nullis* vagyis a „senki földje” lehetett, mely két nagyhatalom között helyezkedett el. Az egyik a Bolgár Cárság melynek északi határa a Tisza, de nem érve el annak északkeleti határait és a Nagymoráviai Fejedelemség, melynek keleti határai majdnem elérték az Ung felső folyását, de kizárt, hogy elérték a mai Ungvárig. Ebből ered a következtetés: a keresztényesítés Bulgáriában, Pannóniában és Moráviában, vagyis azokban az államokban, melynek határai véget érnek a Kárpátok lábainál, csak távoli, s csak közvetve lehetett visszhangja azon kevesek között, a többnyire szláv összetételű etnikumok között, a Felső-Tisza lakói, de nem abban az időben, mikor Konstantin és Metód missziós tevékenységet hajtott végre, hanem jelentősen később.

Igy például, elemezve a Beregszászi járásban található Csoma település temetési szertartását, az ungvári archeológusok felfigyeltek a halott kezének szokatlan pozíciójára (keresztbe van fogva a mellkasán) a koporsóban. A temetésen hiányoznak az elhunytat kísérő személyes tárgyak, eltűnnek a temetési étkek, a halotti torok, a halott ló általi kiszállítása a temetőbe, változik a kéz pozíciója, vagyis mindaz, ami a magyar anyanyelvűek karakteres jegyei voltak. Nem kizárt, hogy ebben az esetben helyet kap a kereszténység hatása az, amit a magyarok hivatalosan is felvettek a X–XI. században, ami fokozatosan megváltoztatta a temetési szertartás menetét. Ez arról tanúskodik, hogy a temetkezés eredeztethető a X. század utáni időből, a temetésekről elmondottakat összefoglalva lehetővé teszi számunkra, hogy

41 U. o. 145.o.

42 U. o. 148. o. Részletesebben az adott „elképzelés koncepció” olvasható a szerző által lefektetett: ПАП Степан. *Початки християнства на Закарпатті...* сс. 32–77.

azt a IX. század kezdetére tegyük.⁴³ Ilyenfajta temetésről beszélhetünk a „*megkereszteltek*” között az említett bizánci szláv misszionáriusok csak a X., pontosabban a XI. és XII. században szintén, de, sajnos, ez nem lehetséges.

Még egy bizonyíték, mely kétségessé teszi sok kutató a „kárpátaljai megkeresztelkedéssel” a bizánci misszióból jövő misszionáriusok által Nagy Moráviában és Pannóniában (a thesszaloniki testvérek és tanítványaik) kapcsolatos állítását a hiányos információ a nagymoráviai társadalom közigazgatási-egyházi struktúrájáról IX. század második felében. Igen, a fejedelem helyettesei a zsupánok, a központban laktak, őrjük lett bízva a Felső-Tisza vezetése, ezek első említése csak a magyar írott forrásokban jelenik meg, a XI–XII. században, vagyis akkor, mikor már a magyar királyi hatalom alá került.⁴⁴

Szintén nem állíthatjuk biztosan, hogy Nagy Moráviában létezett az erős Grád-féle (Óváros) város szervezet, mikor 873-ban Szvjatopolk fejedelem fogadta Metódot, s átadta neki „*az összes város templomainak és papjainak*”⁴⁵ vezetését. Következésképpen a templomi rendszer Szvjatopolk-Metód idejében minden bizonynyal a várakra támaszkodott, és ahogyan az előzőekben magyaráztuk, figyelmen kívül hagyva a magyar jegyző, „Péter mester” kigondolt történelmét a XIII. század elejéről, sem írott, sem archeológiai utalások Ung-grád (ungvári város) kapcsán a IX. század végéről nincsenek.⁴⁶ Természetesen számításba kell venni azt is, hogy nem minden várban található meg a templomok, habár ismertek olyan templomok is, (például a Modori templom и Szádá), melyek a várakon kívül voltak.⁴⁷ Ugyanakkor ezek csupán kivételeknek számítanak, s nem jellemzőek a későbbi „Kárpátalja” területére.

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen hatással volt a bizánci misszió a Felső-Tisza kevés szláv lakosságára, tanulmányozni kell elsősorban azt, hogyan módosult a pogányság identitása a keresztény hitre való áttérés után, valamint, a helyet, ahol azok éltek. Igen, a temetkezési hely a központi településeken közel a nagyvárosokhoz (minden problémás értelmezése egyértelmű) erősen differenciáltnak mutatkozik, de a falusi temetőkből kiegyenlítettebb. Ez természetesen

43 КОТИГОРОШКО В.Г., ПРОХНЕНКО І.А. *Нові дані про поховальні пам'ятки Закарпаття*. In: *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. Вип. 9. Ужгород, 2003. сс. 8, 12 (Рис. 3).

44 ПЕТРОВЪ А.Л. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г. Съ 12 фотографическими факсимиле*. Praga: Nákladem sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpat. Rusí. V Gen. Komisi knihkupectví „Obris” v Praze. Tiskem České grafické unie A. S. V Praze, 1930. сс. 1–88.

45 ZITIJE MEFODIJA. In: *Magnae Moraviae Fontes Historici. Opera universitatis Purky-nianae Brunensis facultas philosophica*. Vol. 5. Praha-Brno, 1966–1977. Vol. 2: Textus biographici, hagiographici, liturgici. Brno, 1967. s. 154. (részletesebben: ZM MMFH).

46 ULIČNÝ Ferdinand. *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, Univerzity Pavla Jozefa šafárika v Košiciach, 1995. ss. 245–246.

47 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства... с. 97.*

azzal magyarázható, hogy a nagymorvai városközpontok szociálisan differenciáltabbak voltak. Egészében véve, összegezhető, hogy számos eltemetett tárgy tanulmányozása lehetőséget ad arra, hogy meghatározzuk a templomi temetőt, mint a keresztény rétegek temetkezési privilégiumát, a szétszórt sírhelyek-mint a rabszolgák és a rabok sírhelyei, a déli határvidéki váralja katonáinak sírjait–valamint a harcok vezetőinek, vagy a szabad katonáknak a (irreguláris hadseregből) a földi rendfenntartóktól.⁴⁸

Semmi ehhez hasonló Kárpátalja területén archeológusok nem találtak, a szlávok első keresztény temetői alátámasztják a hagyományos azonosítást, s XIII. század közepére datálhatók, többé-kevésbé alkalmazható a hagyományos azonosítás, és vannak eredményei/bizonyítékai abszolút más hatásoknak (például az orosz kolonizációnak)⁴⁹ melyek közvetlenül nem kapcsolódnak a thessaloniki testvérpár missziójához.

De a csehszlovák tudós (R. Marszina) véleménye szerint, Nagymorávia így két elsődleges részből állt: az elsőt az Ősmorva Fejedelemség alkotta, a Morva folyó medrében, magába foglalva a Felső-Duna részét, s napjainkbeli Alsó Ausztria és egy részt a napjainkbeli Szlovákia nyugati feléből, Kis Kárpát, és a másik rész Nyitrai Fejedelemség Pribina, amely fedte a Vaha folyó alsó és középső folyását, Nyitrát és Garamot. A IX. század 90-es éveinek elejére, a Nagymorva Birodalom kötelékeibe került Szlovákia nagyobb része, a Tisza-koze Biharban, Magyarország keleti felének északi területe (Dél-Honttól, Dél-Zemplénig) és a Dunántúl északkeleti része.⁵⁰ Nem nehéz felfigyelni arra, hogy még az ebben a teóriában érdekelt csehszlovák tudós területmegjelenítése/meghatározása szerint sem, mely arra törekedett, hogy körülírja, s némiképpen szélesítse az ősi területet, a Felső-Tisza vidéke még ebben a leírásban sem tartozott Morvához.

Azonban annak megértése érdekében, hogy a Konstantin és Metód kereszténysítése Nagy Morvaországban és Pannóniában csupán közvetlen hatással volt a kisszámú, bár jelenlevő szláv lakosságra a Felső-Tisza területén, meg kell állni külön az őstörténet és történelem ezen legvitatottabb kérdésén, küldetésén. De ez nem elhamarkodott következtetéseket igényel. Jelentősége van napjainkban is az alapos, gondosan mérlegelt tanulmányozásnak.

48 U. o. 98–99. o.

49 Mintaként nézd: HODINKA Antal. *Утцюзнина, газдуство и прошлост южнокарпатських русинувъ* = *A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk c. műve* (Budapest, 1923) ruszin nyelvű változatának hasonmás kiadása. A művet kiadásra előkészítette, utószót írta: UDVARI István. Nyíregyháza: Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2000. 28–33. o.; ПЕТРОВЪ А.Л. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* cc. 1–88.

50 МАРСИНА Р. *Славяне и мадьяры в конце IX–X в.* In: *Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI–XII вв.)*. Москва: Наука, 1991. c. 106.

2. Konstantin „tanár” missziója Nagy Morvában és Pannóniában (863–867)

Az egyházi gyűlés egyhangú döntésének megfelelően, melyet Konstantinápolyban hívtak össze 870-880 között, a bolgár egyház bizonyult mind a külső egyházmegyéje a konstantinápolyi Patriarchátusnak ebben az időben I. Phótiosz pátriárka tevékenykedett (858–867, 878–886). Sikerült, hogy ne kerüljön a jogi függőségbe a római pápától, VIII. Jánostól. A végén a helyzet urának bizonyult Borisz cár: bár a bolgár egyház jogi képviselője autokefália nem felelt meg a követelményeknek, gyakorlatilag ebben a szellemben/ezetben, hogy ő előnybe helyezte a saját egyházának a kanonikus beadványát, ezek után 893-ban kezdődött a görög nyelv eltávolítása a liturgiai szövegekből.⁵¹ Ezzel együtt a bolgár egyház hatását a Felső-Tisza vidékén a Kárpátok lábánál napjainkig senki sem észlelte. Még a legjobban „elkötelezett” forrás, a „*Gesta Hungarorum*” sem említi egyszer sem, hogy a magyarok által 896 után elfoglalt bolgár fennhatóságú területen, a „leigázott” szlávok a Felső-Tisza vidékén keresztények lettek volna. Ebben az időben a szomszédos Nagy Morvában és Pannóniában a kereszténység másik képet mutat.

Ismeretes, hogy még Markomann királynő népének nagy vándorlása előtt, lakva a mai Szlovákia területén, a IV. században, kérte Szent Ambrust, a milánói püspököt, hogy küldjön neki keresztény misszionáriusokat. Még ehhez a századhoz fűződik egy említés egy ismeretlen püspökről a római provincián, Pannóniában, kinek sírját 1957-ben találták meg Szőny faluban – római Brigetio – a magyar oldalon, Komárom előtt.⁵² Az első keresztény missziók Morvában és a mai Szlovákiában a VII. századtól kezdődtek, ezek ír és skót szerzetesek voltak, ők térítették vissza a kereszténységhez a bajor németeket.⁵³ A VIII. század első felében az angolszász szerzetes, misszionárius Bonifatius (Wynfrith) Szent Bonifác (675–754/755 körül), malmesburyi érsek számos püspökséget hozott létre, így Salzburgban Regensburgban és Passauban. A frank egyházat megreformálta, a római hit szerint. Pápai utasításra, szent kenettel bekente Pippin majordomust, mellyel felemelte a kormányzót a királyi rangig.⁵⁴

778-ban az egyetlen frank király, Károly (768–814) elfoglalta Bajorországot, és 795-ben legyőzte az avarokat Bécs közelében, ezzel felszabadította uralmuk alól Közép- és Kelet-Európa többségben szlávok lakta területeit. Bohémia Cseh-Morva

51 КОЙЧЕВА Е., КОЧЕВ Н. *Болгарское государство с середины VIII до конца IX в...* с. 66.

52 ЛАЦКО Міхал, ТІ. *Святі Кирило і Мефодій...* с. 65.

53 *U. o.* 66. o.

54 ГОФФ Жак ле. *Рождение Европы*. Пер. с франц.: Алины Поповой. Санкт-Петербург: ALEXANDRIA, 2007. с. 56; ЗАЙБТ Фердинанд. *Блиск і вбогість Середньовіччя. Історія з початком і кінцем*. Пер. з нім. Христини Назаркевич. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2009. с. 21.

terület, egyetlen kivétellel, amikor feltűnt itt a frank hadsereg 805-ben, megkapta a lehetőséget az önálló politikai életre. Ezek után, mikor 796-ban Károly legyőzte az avarokat, Pannónia (a Dunáig) ugyanúgy a Frank-Német Királysághoz tartozott. Ezzel az eseménnyel a Morvai és a Nyitrai fejedelemség is Károly fennhatósága alá, s ezek a területek a bajor szerzetesek hatáskörébe kerültek.

Az avarok legyőzése után, annak okán, hogy megszervezzék a legyőzött területek szellemi életét, Pippin Károly fia a Duna menti városok (*ad ripas Dunabii*) (egy másik verzió szerint – Mainzból) egyik zsinatából 796-ban német püspököt hívott. 798-ban maga Károly király rendeli a salzburgi (Szolnográdi) Arno érseket, és rajta keresztül minden a bajor püspököt elküldenek misszióra a dunai szlávokhoz. Károly új reformja szerint a bajor templomokba bevezették a bencés alapszabályt: a szerzetesek alá voltak rendelve a püspöknek, és a püspökök voltak megbízva a missziós tevékenységgel. Éppen ezért a megszerzett dunai földek, a zsinat döntése alapján (796) valamint cári rendelet alapján (811) fel lettek osztva a következő püspökségek között: a déli terület egészen a Dráva folyóig nyúlt, és Aquileiai patriarchátushoz tartozott; a Rába–Duna–Dráva által körülzárt részt (mai Szlovákia területe, egykoron Pannónia) – az osztrák Salzburgi Érsekség kapta; az északi terület a Dunától (maga Morvaország) a passzai latin püspök missziós területe lett; a mai Csehország és Bohémia területe a régensburgi püspöké. Kevéssel ezek után 829-ben új területfelosztás történt Salzburg és Passau között: a kettejük elválasztó határ a két folyó a Rábnica és a Rába.⁵⁵

Körülbelül abban a pillanatban, amikor az ismeretlen költő Paderbornból a „*Dal Nagy Károlyról*”-ban (799) a frankok királyát „*Európa atyjának*” (*Pater Europae*) nevezte, és III. Leo pápa karácsonykor, 800. december 25-én Rómában császárnak nyilvánította Nagy Károlyt, aki már 802-ben életvesztéssel fenyegetve követelte a területe összes szabad lakosától, hogy esküdjenek a kereszténység mellett (a keresztény életre),⁵⁶ a Duna mentén megjelentek az első császári misszionáriusok, és az őik tevékenységük nyoma. Például, Morvaországban az első kőtemplomok, körülbelül 800-ban lettek felépítve Mikulcsice-ben és Modorban, mely megtalálható uherszki Földvár környékén. A nagymorvai fejedelem I Mojmír (818–846) döntése alapján a passzai püspök Reginhar 831-ben hivatalosan megkeresztelt „minden morvait”⁵⁷ Végeredményben néhány morvai fejedelemről volt szó e kijelentés során, kiket Régenszurgban kereszteltek meg.

55 ЛАЦКО Міхал, ПІ. *Святі Кирило і Мефодій... сс. 66–67*; MARSINA Richard. *Používání slovanského jazyka v liturgii na Velké Moravě*. In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III*. Ed. Jaroslav CORANIČ. Prešov, 2013. s. 13.

56 ЗАЙБТ Фердинанд. *Блиск і вбогість Середньовіччя... сс. 23, 28*.

57 ТРЖЕШТИК Д. *Возникновение славянских государств в среднем Подунавье*. In: *Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI–XII вв.)*. Москва: Наука, 1991. с. 83

Az akkori idő írott forrásaiban etnonima „moravane” (első említés 822-ben)⁵⁸ szociális és politikai jogokkal rendelkezett, mely alatt egy bizonyos területet érthetünk, melynek lakosai egy nevet viseltek, élén egy vezetővel.⁵⁹ Nagymorávia etnikailag differenciált területén éltek a szlávok, ethnonym jelentésben „*Sclavi Marahenses*” (a *Fuldai évkönyvek* 871),⁶⁰ vagy nevezték őket még „moravljane” („moravane”) és „szlovének” az „Életek” Konstantín és Metód.⁶¹ Kezdetben etnonima „moravane”-hoz csak az ősmorva fejedelemség lakosai tartoztak, de lyamatosan kiterjedt ez a megnevezés az összes szlávra, aki a Nagy Morva Birodalomban élt.

Ugyanakkor egyet kell érteni R. Márszini megjegyzésével arra vonatkozólag, hogy az az összes szláv etnikumot magába foglalja a terület, hisz már régen a Nagy Morva kötelékébe tartoztak. „*Nehéz elhinni, hogy őket teljesen befogadták, sajátjaikként tekintik, még a kelet-Morvaország lakóit, a korábbi Nyitrai Fejedelemséget. Ezek mind egymáshoz közeli szláv csoportok (törzsek) voltak, akik a nyugati szlávokhoz is tartozhattak. A Dunántúl északi részének lakossága közelebb volt a nyitrai szlávokhoz. A Dél-Dunántúl lakossága és délre a Dráva folyótól magába foglalva Kelet-Szlovákiát (Szirmia) – ők voltak a délszlávok. A lakosság a Tisza alsó része és a Duna közötti rész, és a keletre az Alsó-Tiszától, szintén délszláv, lehetséges a rokonság a bolgár szlávokkal!*”⁶²

És ebből ismét következik, hogy a Nagy Morva Birodalom meghúzott határai a Konstantin és Metód missziós tevékenységének idejére nem nyúltak el a Felső-Tisza vidékére, de e keresztényesítés távoli híre a szláv liturgiában nem hagyott nyomot sem az írott, sem az archeológiai és történelmi forrásokban.

A vita Mojmir, a nyugat szlovákiai fejedelemmel, a középpontban a nyitrai Pribina (körülbelül 828–862), mely befejeződött a 830 előestéjén kötött egyezséggel a francia grófokkal, a Felső Pannónia vezetőivel, a kereszténység utolsóként való felvételével fejeződött be (ez volt az egyik feltétele a szerződésnek). Mivel katekizmus-tanuló egyetlen uralkodó a Nyitrai Fejedelemségben Pribina először feleségül vette I. Wilhelm gróf közeli unokatestvérét, majd 828-ban az ő parancsára építették fel Nyitrán a templomot, amelyet a salzburgi érsek I. Adalram szentelt fel (821–836). A templom kőből kellett, hogy legyen, mert a fatemplomnak nem adtak *consecratio*, csak *benedictio*. A későbbi években Salzburg missziós tevékenysége, ahogy megerősíti Mihail Lacko, nem kapott figyelmet /nem kell figyelembe venni, hiszen 829-ben a mai Szlovákia területe már a passai püspök egyházi joghatósága

58 *Історія Центрально-Східної Європи: Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів.* За ред. Леоніда Зашкільняка. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. с. 49.

59 KRÍĽ M. *Історія Словаччини: Навчальний посібник.* Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. с. 27.

60 *ZM MMFH.* Vol. I. s. 103.

61 *ZM MMFH.* Vol. II. ss. 99, 144.

62 МАРСИНА Р. *Славяне и мадьяры в конце IX–X в...* с. 107.

volt. Mojmir felszólalása után Pribina ellen, amely kb. 833-ban volt, az utóbbi a feleségével együtt elszökött a francia grófhhoz, Ratbodhoz (828–854) „a Dunára”. A gróf bemutatta őt a német Lajos császárnak, aki elrendelte Pribina megkeresztelését, ami meg is történt a Dunán. Majd Pribina fiával Kocellel elment Ratbodtól: ő megállt a birodalom ellenségeinél – Passauban, a bolgároknál, ezután a szlavón fejedelelemnél, Ratimirnál. A frankok Szlavóniai támadása idején Pribina és felesége menedéket találnak az esztergomi Szalaha grófnál. De 838-ban Pribina kibékült Ratbodtal és hála neki 840 körül kapott Német Lajostól elkülönítve Carantania (karantancok – alpoki szlávok, a későbbiekben szlovének) egy hatalmas területet, Pannóniában a Balaton környékén, ahol a Zala folyó mentén felépítette Blátnográdot (most Zalavár Magyarországon), mely a Balatoni Fejedelemség rezidenciája lett. Ez volt a kezdete a pannóniai szláv fejedelemségnek a birodalom határain belül. Ott 850-ben templomot építtetett. Ebben az időben Nyitra véglegesen Morvaország részévé vált.⁶³

Ez a helyzet változott miután a Keleti-Frank Királyság szétválása után a Frank Birodalom uralkodója Német Lajos lett. 845 januárjában hozzá, Régensburgba látogatott 14 cseh herceg, akik az ő rendelete szerint meg voltak keresztelkedve.⁶⁴ A kereszténység azonban nem jelentett védelmet a külső támadásoktól: 846-ban Német Lajos hadseregével megszállta Morvaországot, és trónra ültette unokaöcsését, Mojmir Rosztiszlávot (846–870), aki amellet, hogy számos új erődöt építtetett, a fejedelemségnek új fővárost hozott létre a Morva folyó partján, Velegrád város (Olmütz).

A leigázó hadi műveletek után az egyház rendjébe történő beavatkozás következett. 852-ben a Mainzi zsinat „befejezetlennek, tökéletlennek” határozta meg a morvaországi keresztényesítést, ez nyilván annak a ténynek köszönhető, hogy ott a volt a passauai püspök vezető prezbitere (*archipresbyter*), kinek ellenőrzése valószínűleg minden papságra és fejedelemségre terjedt ki. A klérus különböző származású volt, elsősorban bajor, valamint olasz és görög. Rosztiszláv úgy döntött, hogy egyesül, s alárendeli magát az oltári testvérek különböző népekből álló egyesülésének, megteremteni saját „földi templomát”, hasonlót ahhoz, amelyre a bolgárok utaltak I. Miklós pápának adott válaszaikban, és olyat, amelyet elkészítettek.⁶⁵

Mindehhez azonban szükség volt arra, hogy az országban minimális számú keresztény legyen, s közöttük összhang, egység hitben és az egyházi tanokban,

63 ТРЖЕШТИК Д. *Возникновение славянских государств в среднем Подунавье...* с. 84; КРІЛЬ М. *Історія Словаччини...* с. 27; ЮСИП-ЯКИМОВИЧ Ю.В. *Історія Словаччини: Підручник для студентів слов'янських відділень філологічних факультетів вищих навчальних закладів*. Ужгород: Видавництво „Гражда”, 2009. сс. 53–54; ЛАЦКО Міхал, ТІ. *Святі Кирило і Мефодій...* сс. 67–69.

64 *Annales Fuldenses. A. 845*. In: *ZM MMFH*. Vol. I. s. 89; ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 99

65 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 87.

csak utána beadni egy kérelmet az ország kinevezett püspökéhez, létre kell hozni egy független egyházi tartományt, érsekséget. A hozzávetőleges népszámlálás és felmérés alapján, csak a mai Szlovákia területén a IX. század utolsó negyedében körülbelül 120 ezer ember élt.⁶⁶ Ezt összehasonlítva Nagy Morávia lakosságával kivéve a déli részen élő szlávokat, akik a Drávától a Morva folyóig nyúló területen éltek, a legóvatosabb becslések szerint is 200-300 ezer szláv élt.⁶⁷ Városnak tekinthetők már Cirill-Metód-féle periódus idején: Öreg Város (Vellegrád?) Modra, Mikulcsice, Pogány, Nyitra, Dévény, Pozsony, Komárom, Visegrád, Debrava, Esztergom, Blátnográd a Balaton tavon. A Felső-Tisza térségéhez földrajzilag a legközelebb eső városok: Debrava, Visegrád, Esztergom, Blátnográd.

Ezzel a módszerrel meg lehet határozni a lakosság hozzávetőleges számát 48 szláv településen, a Kraszna folyó forrásától, a Szamos és a Túr – dél-kelet felé a felső Topla és Tarca – északnyugaton a Felső-Tisza (Kárpátalja) területeken. Ha ugyanakkor figyelembe vesszük, hogy például Lazur településen (most Románia) 165 km² területen hat lakóház van és számtalan kiegészítő létesítmény, egy lakás Prága kultúra településein 12,3-21 m² területtel rendelkezett (néha 2-5 m²-ig) a települések mérete elérte a 1,5-2,5 hektárt. Csoportokba rendezve 2-4 település 2-3 km-re egymástól, minden hagyományos házat a VIII–IX. századra datálnak, előkerült több mint 80-tól több tucat gazdasági épület, és gödrök, falusi települések (fészeklakások) ezek 2-10 családból álltak össze és egy hát 5–6 emberre volt számítva.⁶⁸ Így kijön egy körülbelüli szám, 3-5 ezer emberig⁶⁹ szétszórva egy eléggé nagy területen, a mai szlovákiai Szepestől, a romániai Zigotáig elnyúlva, körülbelül 300 km.

Valószínűtlen, hogy egy ilyen nagy és néptelen terület, s még egy másik ország fennhatósága alá tartozó (Bolgár Cárság)⁷⁰ felkeltette a messze Konstantinápolyban élő misszionáriusok figyelmét, majd a továbbiakban hosszú ideig (akár a XII–XIII. századig) a kortársak nem vették észre. Igen, mert nem volt mire figyelni!

Az okos stratégia és politikus, Rosztiszláv 855-ig elfoglalta a Thaya és a Duna közötti területet, támogatta a keleti részen Ratbotta gróf lázadását (853), és az ebben az évben a Lajos által küldött német csapatok, akik a célból érkeztek, hogy leigázzák a nagymorvai herceget, üres kézzel tértek haza. Mikor 858-ban Német Lajos elkezdett beszélni az újabb hadjáratról Morva ellen, Rosztiszláv támogatva a kapcsolatot az ő fiával, Károly örgróffal, úgy döntött, hogy ezt a nehéz helyzetet a saját hasznára fogja fordítani, hogy leszámoljon Lajos egyik pártfogójával, Pribina fejedelemmel. 861-ben Német Lajos ellen a Keleti Frank Királyságban felkelés rob-

66 КОТИГОРОШКО В'ячеслав. *Верхне Потисся в давнину...* сс. 354.

67 МАРСИНА Р. *Славяне и мадьяры в конце IX–X в...* с. 107.

68 ЛАЦКО Міхал, ТІ. *Святі Кирило і Мефодій...* с. 63 (карта).

69 КОТИГОРОШКО В'ячеслав. *Верхне Потисся в давнину...* сс. 313–339.

70 Ez következik a Lackó Michal által bemutatott két térképből, ahol a Tisza-köze Bolgáriához tartozik: ЛАЦКО Міхал, ТІ. *Святі Кирило і Мефодій...* сс. 61, 63.

bant ki. A 861–862-es harcban maga Pribina is meghalt. A Balatoni fejedelemség új irányítója Pribina fia, Kocel lett (862–874), aki egyből vazallusi alárendeltje lett Rosztyiszlávnak. Kihasználva az alkalmat a magymorvai fejedelem a saját államához kapcsolta Dunántúl észak-keleti részét, a megerősített központokkal Esztergomban, Visegrádon, Veszprémben és a Rábát. Alapjában a Balatoni Fejedelemség területe megegyezett a napjainkbeli Magyarország nyugati és déli részével, a Dunától elérte Stájerországot.⁷¹

Rosztyiszláv következő lépése volt, hogy létrehozott egy független egyházi tartományt saját országában. Pont ebben az időben (860-ban) érte el tetőpontját a küzdelem, az egyházak alárendeléséért az egész területen, a Keleti Frank Királyság és a Bizánci Birodalom között. A keleti frank papság, mindenekelőtt a passauai és a salzburgi püspöki kar, Német Lajos támogatását élvezve (gyakran katonai), a római pápa és a konstantinápolyi pátriárka harcot indítottak a földterületek kiszélesítéséért Közép- és Alsó-Dunán, amelyeken osztozott Nagymorávia és az Első Bolgár Cárság. A Pápai kúria törekedett arra, hogy megújítsa ezen a területen az ősi Illyricum, későantik egyházi tartományban Sirmiummal a központban, amely köteles volt alárendelni magát közvetlenül Rómának. Szent Péter trón törekvései nem kevésbé ambiciózus és hatalmas bizánci ellenállásba ütköztek, amely éppen a „felvirágzás periódusába” lépett (843–1025)⁷², s nem akarta csendben szemlélni a római magatartást, mely az emberek lelkének megmentésére irányult a régióban. Ehhez a harchoz Rosztyiszláv is csatlakozott.

Mivel Morvaország addig az ideig a Római Egyházmegye pátriárkájához tartozott, ez magába foglalta, hogy a salzburgi püspök végzett missziós tevékenységet. Első cselekedete, hogy körülbelül 861 elején Rosztyiszláv követeket küldött, Szlabomírt és Drizsimírt, I. Miklós pápához azzal a kéréssel, hogy küldjön az ő hazájába „tanítókat”, akik rendbe tennék a morvaországi keresztény életet. Eltekintve attól, hogy ebben az évben Rosztyiszlávnak sikerült megkötnie a szövetséget Lajos fiával, Károllyal (amiről persze lehet, hogy a római pápa nem tudott), és félve attól, hogy nyíltan támogassa Német Lajos ellenségét, hiszen 855-től Rosztyiszláv az volt, a pápa a nagymoráviai fejedelem kérését válasz nélkül hagyta.⁷³

Ennek eredményeként Rosztyiszláv és kísérete döntést hozott, miszerint hasonló kéréssel Bizánchoz, III. Miklós császárhoz kell fordulni. Ettől a követségtől Rosztyiszláv természetesen nem várhatott kivételesen kedvező eredményt: valószínűleg Konstantinápoly nem volt érdekelt egy önálló egyház létrehozásában, egy számára ismeretlen területen, mellyel többek között nincs közös határa, s mely olyan részen helyezkedik el, amely kétségtelenül a latin Róma fennhatósága alá tartozik.

71 *Історія Центрально-Східної Європи...* сс. 49–50; КРІЛЬ М. *Історія Словаччини...* с. 27; ЮСИП-ЯКИМОВИЧ Ю.В. *Історія Словаччини...* сс. 55–56.

72 ОСТРОГОРСЬКИЙ Георг. *Історія Візантії*. Вид. 3-є, доповнене. Пер. з нім. Анатолія Онишка. Львів: Літопис, 2002. сс. 202–295.

73 Gondolatok a Rosztyiszláv önálló egyház létrehozásáról szóló törekvésekről. Lásd: ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* сс. 93–99

Az ismert amerikai bizánci Igor Sevcsenko kategorizálta a bizánci vallás nézeteket, elkülönít: katonai, diplomáciai, missziós kategóriákat, a morvaii keresztiséget a második kategóriába sorolta. Ebben az esetben a tudós megjegyzi: „...a vezetés diplomáciai döntést hozott, ahogyan a forrásokban gyakran mutatják, hogy ő csak reagált az idegenföldi kezdeményezésre, aki vagy közvetlenül fordult hozzá azzal a kéréssel, hogy vegyék fel őket a keresztény társadalomba, vagy úgy tálalták, hogy továbbadják a kereszténység bizánci preferenciáit”.⁷⁴ Valami hasonló történhetett Rosztyiszláv és Nagy Morva esetében.

Rosztyiszláv Konstantinápolyhoz való fordulása (862) így vagy úgy magában hordozta azt a célt, amit a római pápához írott: „tanítót” és misszionáriust kért, de nem püspököt, ahogyan ezt megerősíti a „Konstantín élete”, valamint több követője is annak a romantikus nézetnek, mely Cirill és Metód jelenlétéről szólnak Morvában, s utána a Felső-Tisza vidékén.⁷⁵ Eközben „Metód élete” ezt a kutatók elfogadottabbnak tartják, miközben leírva a körülményeket, mikor Rosztyiszláv fejedelem III. Miklóshoz fordul, figyelmet szentel annak, hogy az általa benyújtottak keresztények voltak, sok tanítóval, „из влахъ и из грѣкъ и из нѣмьцъ”, akik különféle képen tanították „а мы словѣни проста чадъ и не имамъ, иже бы ны наставиль на истину и разоумъ съказалъ”*, – mintha sajnálkozott volna a nagymorvai fejedelem.⁷⁶

Érthető, hogy Rosztyiszláv tervének első lépéséről van szó (ha ilyen volt alapján!) a morvai latin egyház felépítésében és egyesítésében először a helyi lakosokból kikerült latin papokra támaszkodott. Köztudott, hogy sem a császár, sem a pátriárka nem tulajdonítottak nagy jelentőséget Rosztyiszláv kérésének, miért is döntött úgy, hogy elküldi Morvába csak Konstantin „filozófust”, és az ő bátyját, Metódot „apát igument” (kevés kísérettel),⁷⁷ mivel mind a kettő thessalonikai (Szalonik, Szaluni), és „слоунане вси чисто словъньскы бесѣдоуты”.⁷⁸ Amennyiben a thessalonikiak tisztán beszéltek szlávul macedóniai nyelvjárásban, nehéz megmondani, de világosan kitűnik a „Metód életéből”, hogy a „tanítók” akcentusa nem csak a „szlovének” (morvaiak) krisztusi hit terjesztésére korlátozódik, hanem a kulturális-felvilágosodás útmutatás nyelve is a közérthető szláv nyelv.

Innen a következtetés: a tanító – nem püspök, így nem tudta felszentelni a papokat. Valamint nem rendelkezett ehhez szükséges bizánci udvari vallási gyakorlattal.

* Az idézet a szöveg eredeti változatát tükrözi

74 ШЕВЧЕНКО Ігор. *Релігійні місії очима Візантії*. In: *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Том ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. Львів, 1991. сс. 14–15.

75 Mintaként lásd: ПАП Степан. *Початки християнства на Закарпатті...* 222 с.; ПАВЛО Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* сс. 145–153.

76 *ZM MMFH*. ss. 143–145.

77 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 89.

78 *ZM MMFH*. ss. 143–145.

A konstantinápolyi pátriárka csak ott engedélyezett önálló egyház kialakulását, ahol megfelelő fejlett gyökerekkel rendelkező kereszténység volt. Nagy Morvaországban 860-ra, ellentétben szomszédaival, ilyen egyértelműen nem volt. Néhány templom a központi szerepet játszó nagyvárosokban, néhány olyan latin pappal, akik a szomszédos egyházmegyéből települtek át, s nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel a keresztényi hitről, nem ok arra, hogy önálló egyházi tartományt létesítsenek.

Ez idő tájt a nyitrai fejedelem, Rosztyiszláv unokaöccse, Szvatopluk államfői nagykövetnek nevezte ki Cárvárosba a nagymorvai fejedelem Szlavomir fiát, ami bizonyos szempontból Velegrában komoly politikai jelentőséggel kellett volna, hogy bírjon, de ő maga hazasielt. 864 tavaszán ő kísérte el Konstantint és Metódot Rosztyiszlávhoz Morvaországba.⁷⁹ Azonban mielőtt elküldi egy ismeretlen országba, a thesszaloniki görög testvérek, akik bizánci szláv környezetben születtek és nevelkedtek, az utolsó félévben több segítőtvel együtt létrehozta egy szláv levelet a „*glagolicát*”, mely 38 betűből állt, s lefordították segítségével görög nyelvről az „*Evangéliumot*”. Konstantin „filozófus” és az ő szűk intellektuális környezete Konstantinápolyból való elköltözése előtt a szláv nyelvtan jóvá lett hagyva III. Miklós császár és I. Phótiosz⁸⁰ pátriárka által. Ezzel kapcsolatban, ahogy megjegyzi Igor Sevcsenko: „*a Cirill-Metód-féle misszióból még a veresége előtt erős fegyvert kovácsolt minden pravoszláv szláv: ő alkotta meg a szláv vallási irodalmi nyelvet (de lehet, hogy csak a korábbi kísérleteken javított)*”.⁸¹

Elteltek attól, hogy a thesszaloniki testvérek ahhoz az intellektuális közösséghez tartoztak, amely közel állt I. Phótiosz pátriárkához (858–867 pátriárkasága az első szakaszában) és III. Miklós cári udvarához (842–867), ezzel együtt hogy a császárságban felemeljék őt egy magasabb rangra, ahogy azt megjegyyezte a maga idejében Tamásivszkij Sztepan, „...ők úgy látták helyénvalónak, hogy a bizánciak számára eddig ismeretlen területre menjenek misszióba.”⁸² Abban az időben, mikor

79 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 105

80 *U. o.* 124–128. o.

81 ШЕВЧЕНКО Ігор. *Візантія і слов'яни*. In: ШЕВЧЕНКО Ігор. *Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття*. Авторизов. пер. з англ. Марії Габлевич; під ред. Андрія Ясіновського. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. с. 19.

82 ТОМАШІВСЬКИЙ Степан. *Вступ до історії Церкви на Україні*. In: *Записки Чину Святого Василя Великого*. Жовква, 1932. Т. 4 (1-2). сс. 57–61. Переизд.: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. Число 3. За ред. о. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. с. 48. Idézet a legújabb kiadásból. – V.F.

A XIX. század első felének helyi egyházi történésze, Mihail Lucskáj, ismertette ezt az epizódot, Konstantin szellemi környezetével kapcsolatban helyénvalónak tartotta megemlíteni, hogy Ignác, konstantinápolyi pátriárka elüzetése után, Phótiosz megörökölte a pátriárkai széket, és nyíltan tanította azt a nézetet, hogy egy ember két lélekkel rendelkezik. Ezért Konstantin barátja őt elítélte. Lásd: ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах*. Дешифрування рукопису, від перекладача,

elküldték Konstantint és Metódot Morvaországba, még az keresztény egyházban nem ment végbe az úgynevezett „phótioszi hitszakadás”, hanem a vallási egység szimbolikus megerősítésére szolgált az a tény, hogy készülődve az új misszióra a testvérek magukkal vitték a Szent Klementin pápa relikviáit, melyeket korábban hoztak a bizánci Herszomból vagy a Krímről. „*Ez egy kifejező szimbóluma volt az egységes katolikus egyháznak és a Római Apostoli Fővárosként való mindenekfeletti elismerése – nézetek, melyek Phótiosz idejéig elterjedtek voltak a bizánci vallási életben, különösen a Szent Teodor a Studita Alkotmány szerzetese által megreformált szerzetesek körében, akikkel röviddel ezután Phótiosz meggondolatlan harcot folytatott*”, – jegyzi meg találón az ukrán kutató.⁸³ Így megérkezve a nagymorvai földekre, a misszionáriusok előtt nem volt kétséges, hogy ők a római joghatóságokhoz tartoznak.

A nyugati szláv területeken a rosztyzlávi Morvaország és a kocelli Pannónia (napjainkbeli Nyugat-Magyarország) nehéz harcot vívtak nemzeti önállóságért a Német–Francia Birodalommal, és kénytelenek voltak elismerni a fennhatóságát. Misszionáriusi tevékenységüket Konstantin és Metód úgy végezték, hogy egyfelől be akarták fejezni azt a munkát, melyet a frank misszionáriusok kezdtek el a pogányok körében, a másik oldalról, hogy visszahozni a nemzeti politikai biztonságot, mely összefüggött a német passauai egyházmegyéhez fűződő vallási alárendeltséggel, mely *per fas et nefas* ezeket a szláv földeket saját területének tekintette.

E két cél eléréséhez a Pannóniába és Morvaországba történő megérkezés után mind a két testvér előterjesztette a saját ragyogó „tervét”, melynek segítségével könnyen, és meggyőzően tudják a vallást terjeszteni, valamint az eredményes versengés érdekében a frank misszionáriusokhoz hasonlóan, elkezdték használni a szláv nyelvet a liturgiák és levezetések, s a latin alapoknak megfelelően, melynek tanítása szerint három szent nyelven – görög, latin, arameusi (zsidó), volt megengedett, hogy Istent szolgálják – „háromnyelvű eretnység”. A „háromnyelvű univerzalizmus”-nak megfelelően az Istennel történő beszélgetés, az összes vallási rituálé és szertartás csak a három szent nyelven volt engedélyezve, a jézusi kereszten is ezen nyelveken volt a felirat. Ez a feltétel még a Római Birodalomból származott, mikor elkülönítették az embereket „kulturált” és „barbár”, majd a „keresztények” és a „pogányok” csoportra. „Kultúráltak”-nak nevezték azokat az embereket, akik beszélnek a rómaiak és a görögök nyelvét, az egyházi hierarchia szintén átvette ezt a felosztást, hozzátevé, hogy a „vallási nyelv” a Szentírás nyelve – a héber (araméus).⁸⁴

A nagymorvai keresztények evangelizációján kívül, a negyedik vallási nyelv-

переклад з латинської, покажчики Ю.М. Сака; Редкол.: Й.О. Баглай, М.М. Вегеш, Д.Д. Данилюк, М.В. Орос, І.М. Сенько. Т. II. Ужгород: Закарпаття, 1999. с. 53.

83 ТОМАШІВСЬКИЙ Степан. *Вступ до історії Церкви на Україні...* с. 48.

84 ЮСИП-ЯКИМОВИЧ Ю.В. *Історія Словаччини...* с. 60.

ven, a szlávon, a fő „tanító”, a bizánci misszió papja, Konstantin, „filozófus” megírta az állami kódexet „*Zakón sudnji ljudem*” (első bolgár törvénykönyv).⁸⁵ Miután átadták Rosztyiszlávnak, ő elutasította a pogányságot, s a keresztény törvények szerint kezdtek élni. A következő lépésben kérni kellett a püspököt, „*hogyan az egész országban terjessze el ezt a törvényt*”.⁸⁶

Az előterjesztés, miszerint nem csupán a Szentírást kell lefordítani szláv nyelvre, hanem ezzel együtt a főbb istentiszteletek szövegét, s Szent János evangélista összes bizánci liturgiáját, kilépni a frank egyházmege hatásköréből, létrehozni egy önálló egyházmegeét ezeknek a szláv földeknek, mindez heves vitákhoz vezetett, a latin papokkal. Ennek eredményeként 867-ben a testvérek elkezdtek saját feladatukat, hogy felkészítsék a diákokat és a papjelölteket, akik a helyi lakosság köréből kerültek ki, s elküldték Morvaországba. Arra vonatkozólag nem maradt fenn adat, amely rávilágítana, kik voltak a kiválasztottak a „helyiek” közül.⁸⁷

De még Konstantin püspökként sem tudhatta elvégezni azt a szertartást, melylyel a papokat felszentelik, hiszen a terület, ahol ő volt, már régen a passauai püspökség fennhatósága alá tartozott. Az egyházi törvények szerint egy püspök „idegen” területen nem is prédikálhatott, nemhogy szertartást hajtson végre, melynek keretében az általa tanított papokat szenteli fel. Az ilyen önkényes cselekedetek szigorú kanonikus büntetést vontak maguk után, vagyis a bűnös az egyházi tisztségéből való eltávolítását, s felszentelésének büntethették.⁸⁸

A thessaloniki testvérek által javasolt program vezetett oda, hogy egy új (a negyediket) rítust fogadtak el a katolikus egyház szertartásának levezetéséhez, a szlávot. Az új rítus nem csupán egyszerű fordítása volt a görög egyházi könyveknek szláv nyelvre, olyan volt, mint egy önálló „kiadvány”, néhol a latin és a görög rítusok között helyezkedett el. Elképzelhető, hogy Konstantin és Metód misszionárius tevékenysége 864–867-ig több pozitív eredményt is hozott volna, ha nem kezdődött volna el a Krisztusi egyházban a Pótiósi hitszakadás.⁸⁹ De nem ez volt az egyetlen ok, amiért a bizánci misszionáriusok elhagyták Morvaországot. Messze Konstantinápolytól Vellegrádban, valószínűleg a hitszakadásról nem is hallottak.

A viták különösen a rítusokra voltak hatással. Ezeddig az időig Nagy Moráviában általánosan a latin mise volt használatban. Konstantin és Metód a görög (ortodox) misét, Keresztelő Szent János mellett, más rítust gyakoroltak. Ez csak

85 VASIL' Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolickej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkvi*. Trnava: Dobrákniha, 2000. s. 23.

86 *Zitije Konstantina*. XIV. 2-5. In: *MMFH*. Vol. 2. Brno, 1967. s. 99.

87 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 89.

88 Összehasonlítható: TIMKOVIČ Gorazd A., OSBM. *Sv. Cyril (+869) bol katánským episkopom...* ss. 53–90; TIMKOVIČ Gorazd A., OSBM. *Sv. Cyril a Metod priniesli a šírili na Veľkej Morave byzantskú liturgiu sv. Jána Zlatoústeho...* ss. 91–135.

89 ОСТРОГОРСЬКИЙ Георг. *Історія Візантії...* сс. 215–216.

növelte a helyi és a külhonból érkezett papság közötti feszültséget. A Morvából elűzött frank klérus, nem kizárt, hogy segítséget kért a császártól. 864-ben, Német Lajos, a moráviai támadása során, Devin erődöt ostromolta, ahol Rosztyiszláv seregei voltak, fegyverszünetre kényszerítette. Ez csak növelte az ellenségeskedést a frank papság, Konstantin és Metód között. 867-ben folytatódtak a frank-német háborúk. Rosztyiszláv elűzte Nyitrából Pribinát, s odaadta unokaöccsének, Szvatopluknak (867–670), aki egyidejűleg a Nagy Morva Állam társuralkodója lett.⁹⁰ Nem kizárt, hogy pont ezek az események következtében kellett a misszionáriusoknak elhagyni Rosztyiszláv fejedelemségét.

A következőket védelmezők a Cirill-Metód-féle keresztényesítés hagyományának a Nagymorvai fejedelemségben, s ezzel együtt „Kárpátalján” hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a fő oka annak, hogy a misszionáriusok elhagyták Vellegrádot az volt, hogy idegen területen Konstantinnak nem volt joga felszentelni a papjait, és a papjelölteket, és ha még lett volna is joga, nem tudott volna vele élni, hiszen a bizánci kanonikus törvények szerint ehhez a folyamathoz legkevesebb három felszentelt kellett, „*de Szent Cirill az egyetlen püspök volt.*”⁹¹ Valójában azonban, Konstantin „filozófus” csupán pap volt és „tanító”, így a fentebb felsoroltakkal együtt nem tudta felszentelni az általa tanított papokat, hozzá kell adnunk még azt is, hogy nem volt hajlandó alávetni magát sem a frank püspököknek, sem a passauinak, sem a salzburginak, akik gyakorlatilag jogosultak voltak az irányításra. Ám ők ezt nem kívánták megtenni a rituális különbségek miatt, így a legközelebbi vallási központ, ahol ő be tudta mutatni új vallási törekvéseit, ez Aquileia (Velence) volt.

Az Olaszország felé vezető úton, 40 Morvában töltött hónap után a misszionáriusok egy rövid időre látogatást tettek a pannóniai fejedelem Pribina, fia, Kocelnél Balatongrádban (Blatengradban). Kocel „*majdnem 50 tanuló irányított*” Konsztantinhoz. Ezekkel együtt Konsztantinnek közel 200 tanítványa volt. Hogy hova is ment Konstantin misszionáriusaival 867-ben, erről a kutatók véleménye eltér. A logika szerint, e sorok szerzője is hajlik arra a feltételezésre, hogy „a római irány perspektivikusabb”. Hogy miért? Hiszen az idősebb thessaloniai testvér feladata volt az evangelizmusnak ebben a szakaszában, hogy felszentelje a papjait, s lelki táplálékot adjon a Nagy Morva Birodalom szlávjainak, akik frank a passau, és a salsburgi püspökség missziós területén éltek, a római pápa joghatósága alá tartoztak. Vagyis a válasz világossá válik? Ehhez és ahhoz, hogy bevezesse a szinkretikus bizánci-szláv rituálék nyelveként a negyedik szent nyelvet, a szlávot, nem Konstantinápoly, hanem Róma engedélye kellett.

Konsztantin-Cirill és Metód további „életéről” szóló leírások nem világosak, annyira, hogy összeállíthatnánk egy egységes képet, ami átfogná 867-870 közötti Kocellel Balatongrádban (Pannónia), Aquileia (Velence) és Rómabeli tevékenységüket. Bizonyos fenntartásokkal, ahol szót ejtenek az „életükről” meggyőződésünk, hogy célszerű betartani a cselekmények időrendjét, ezt javasolják a következő cseh

90 *Історія Центрально-Східної Європи...* c. 50.

91 ПAVЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* c. 156.

tudósok R. Márszin⁹², D. Trezstik és B. Dosztál⁹³ is. Szerintük, s véleményünk szerint is, téves, ha azt állítjuk, hogy Konstantin utolsó feladata volt, hogy hallgatóiból papokat csináljon, pappá szentelje tanítványait miért ment velük együtt Konstantinápolyba. Nos, az egyik a kettő közül, valószínű, hogy a thesszalini szerzetesnek fogalma sem volt a missziós jogszabályokról, kit és hol lehet felszentelni, vagy a cseh kutatóknak nagyon kifejlett a fantáziájuk.

Amíg a Velencében várták a hajót, meghallották a rossz hírt, hogy meggyilkolták III. Mihail uralkodót (867 szeptember 23-ról, 24-ére, éjjel) és megfosztották pozíciójától Phótiosz pátriárkát (867. november 23). A két misszionárius azok nélkül a mecénások nélkül maradt, akik három évvel korábban Morvába küldték őket, „*örömmel vették a I. Miklós pápa meghívását, hogy látogassák meg Rómát*”. A cseh történészek nézetei szerint, „*a meghívás indítéka az volt, hogy náluk volt Szent Klement pápa néhány maradványa, melyeket Konstantin Herszonban talált*”, mindehhez még hozzátett az, hogy „*a pápát nagyon érdekelte a két misszionárius morvai tevékenysége*.”⁹⁴

Számunkra logikusabbnak látszik néhány magyarázat, melyek szerint a római utazás motivációjául más indokok szolgálnak. Enyhén szólva, majdnem kényszerített jellegű volt. Velencében, ami akkor az Aquileiai pátriárkához tartozott, a latin papság között és a Konstantin által az egyházi liturgiában használt szláv nyelv között ellentmondások alakultak ki, melyeket csak Róma tudott feloldani. Bogumil Zlámál történész erről az eseményről így ír: „*A velencei papok és püspökök, bár a görögökkel voltak kapcsolatban, nem értették ezt az innovációs újítást. Ez lehetetlenné tette (aquileai) pátriárka kézzátételét a szláv tanulókra és papokra. Nem volt más lehetőség, mint a pápához fordulni*”.⁹⁵

A kérés végül is az, hogy ők kértek-e audienciát a pápától, vagy a pápa szerzett tudomást Konsztantin és a velencei papok közötti konfliktusról, és maga hívta meg Konstantint. Legvalószínűbb, Szent Péter utódjának érdeklődése annak volt köszönhető, hogy 866-ban a bolgár cár, Borisz, a keresztény misszionáriusokhoz fordult Rómába, mellyel megnyitotta az utat az Illyricum körüli régi vita megoldásához a nyugati és a keleti egyházak között, és itt, jobban mint valaha, „felbukkant” saját missziójával Bolgáriával szomszédos földeken Konstantin. Konstantin és tanítványai „meghívását” az Örök Városba az a tény is jelentőssé tette, hogy náluk voltak a harmadik római pápa, Szent Klementin, maradványai, aki mártírhalált halt a krími Herszonban, i.e. 102-ben. Mi is szemléltethetné jobban a thessaliniai „filozófus” és „tanító” megértését, mint az, hogy az egyház egysége abban az időben, mint maga a Krisztus egyháza első volt mindennek előtt.

92 MARSINA R. *Metod a Vel'ka Morava*. In: *Slivenská archivistika*. 1985. № 2. ss. 11–32.

93 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* сс. 89–90.

94 *U. o.* 89. o.

95 Idézve: ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 161.

Három hetes utazás után, mely áthalad Ravennán, Konstantint és tanítványait ünnepélyesen fogadta Rómában II. Hadrián pápa (867–872). Annak ellenére, hogy erős ellenállásba ütközött Porto püspök (az egyik legfontosabb püspök Róma közelében) részéről Formos kardinális, a későbbi VIII. János pápa (872–882), miután részletesen átolvasta a szent könyvek, s maga a Szentírás szláv nyelvű fordítását, nem talált benne semmilyen jogsértést, vagy pontatlanságot. Így engedélyezte a használatát. Meg is szentelte, az oltárra helyezte, és Konstantin, a pápa jelenlétében fölétette a Szent Liturgiát. Ez 868 elején történt.⁹⁶ „*Konstantin élete*” csak a könyvek pápa általi megszentelését említi⁹⁷, akkor amikor, „*Metód élete*” című könyvben szól a szláv Evangélium tanítás megszenteléséről a Szent Péter oltárán.⁹⁸

A Szent Főváros elismerését követően a szláv liturgikus és rituális nyelvek közé felvették a szláv nyelvet, Konstantin tevékenységének köszönhetően. Ha hihetünk néhány tudósaknak, (Horázd Timkovics, Pável Bászil) Konstantin tanítványainak felszentelése befejeződött Rómában 868. március 5-én, Hadorján és Formózusz pápa által. Formózusz három tanuló is felszentelt, Horázdót, Klementint Naumát, és két előadót Angelárt és Szávát – diakónusoknak.⁹⁹ Akkor kaptak kézrátételt a papok és Konzstantun idősebb bátyja, Metód is, kiknek felszentelését maga II. Adrián pápa végezte a Szent Péter Bazilikában.¹⁰⁰

Eközben, Konstantin érezte, hogy egészségi állapota romlik, engedélyt kért a pápától, hogy monostorba költözzön, és felvegye a szerzetes köntösét. Ennek eredményeként 868. december 25-26-án, Jézus Krisztus születésének ünnepén, a Boldogságos Szűzanya Katedrálisán, valószínűleg a görög Szent Praszhed kolostorban, felvette a második fokozatát a szerzetességnek, úgynevezett „*angyali tekintet*” és „*második kereszt*” (nagy „*esküétel*”), s új nevével, Cirillos (szlávul Cirill) élte le életének utolsó 50 napját. Szent Konstantin-Cirill 869. február 14-én halt meg ugyanebben a kolostorban, Rómában alig érve el a 42. életévét.

Földi maradványait a Szent Klement Bazilikában (kinek relikviáit ő maga hozta az örök városba) helyezték örök nyugalomra, az oltár jobb oldalán.¹⁰¹ Ettől az időtől fogva Metód lett a misszió vezetője, de nem a bizáncié, hanem a rómaié.

96 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 166.

97 *Zitije Konštantina*. XVII. In: *MMFH*. Vol. 2. s. 100.

98 *Zitije Metoda*. V. In: *MMFH*. Vol. 2. s. 146

99 TIMKOVIČ Gorazd A., OSBM. *Sv. Cyril (+869) bol katánským episkopom...* ss. 63–65; ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* сс. 167–168.

100 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 168

101 TIMKOVIČ Gorazd A., OSBM. *Sv. Cyril (+869) bol katánským episkopom...* ss. 72–73. Nem világos, hogy a cseh kutatók milyen elgondolásból hosszabbították meg Konstantin-Cirill életét kilenc hónappal, s halálának dátumát, 869. november 14-re datálják.: ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛІ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 89.

3. Metód érsek missziója Nagy Moráviába és Pannóniába (870–879)

Ebben az időben különféle események történtek Nagy Morvaországban és Pannóniában, amelyek kihatással voltak a misszió megmaradt tagjainak sorsára. 869 augusztusában a keleti frank király, Német Lajos, az egész királyságból összeszedett három csapatot: türingiaiakat és szászokat, s a középső fia, Lajos vezetésével megtámadták a Lába-menti szerbeket, Karlman a bajor seregekkel a király a nyitrai fejedelem, Szvatopluk ellen küldte, ő maga a frankok és alánok élén eldöntötte, hogy megtámadja Rosztyiszlávot. A kedvezőtlen politikai helyzetben a szláv fejedelem, Rosztyiszláv és unokaöccse, Szvatopluk egymással kezdett viszálykodni. 870-ben Szvatopluk nem találta alkalmasnak Rosztyiszlávot arra, hogy a német támadással szembe tudjon szállni, elfoglalta a vellegrádi trónt, és Rosztyiszlávot elküldte az ő új urához, Kárlománhoz, minek utána a német háborúban utolsóként megadta magát „*Rosztyiszláv öreg városa*” Mikulchica is.¹⁰²

Pont ebben az időben (869 végétől 870 elejéig) Rómában küldöttség jelent meg. A követeket a blatnográdi (amely Pannóniában található) szláv fejedelem, Kocel küldött azzal a kéréssel, hogy küldjenek neki egy tanítót. A tudósok szerint minden adat arra utal, hogy erre a pozícióra Metódot jelölték ki.¹⁰³ Úgy tűnik, mintha Kocell tudott volna, hogy a korábbiakban megtörtént eseményekről, amelyek Cirill-Konstantinnal kapcsolatosak, ezért kérte küldöttein keresztül Rómát, hogy az ő testvére, Metód folytathassa az előzőekben félbehagyott misszióját. Ez kérelem a pápához kellett, hogy irányuljon, ha figyelembe vesszük azokat az eseményeket, amelyek megelőzték. Ez a kérelem a pápához kellett hogy irányuljon, ha számba vesszük, hogy nemrégiben lett létrehozva külön a frank püspökségtől egy önálló püspöki provincia a nagymorvai és a pannóniai szlávok részére, elfogadhatatlan. Végül, mint írja Vaszilj Kiril, „*Kocel, a pannóniai, szláv fejedelem és más szláv fejedelem Morávia, Nyitra (Rosztyiszláv és Szvatopluk) kérésére Metód püspökké lett szentelve, érseki és pápai legátussá a szlávok között*”.¹⁰⁴

Valójában azonban, Rosztyiszláv és Szvatopluk személyes vitáik hevében ezekről (Kocel Róma felé küldött kérése) nem tudhattak egyáltalán semmit,¹⁰⁵ és azt feltételezni, hogy ez a kezdeményezése, aki jelentéktelen frank vazallus volt, naiv elgondolás lenne. „*Valószínűbb, hogy mindez Metódtól indult ki, aki csupán felhasználta Kocellt (és Rosztyiszláv és Szvatopluk nevét) arra, hogy folytathassa harcát az „eretnekekkel”, az otthagyt „háromnyelvű eretnekekkel” legalább is*

102 *Історія Центрально-Східної Європи...* с. 50; КРІЛЬ М. *Історія Словаччини...* сс. 28–29; ЮСИП-ЯКИМОВИЧ Ю.В. *Історія Словаччини...* с. 62.

103 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 89; ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 174.

104 VASIL' Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovenskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii...* s. 24.

105 MARSINA R. *Metod a Vel'ka Morava...* s. 17.

Kocelnek, ezt egyhamar nem lehetett végrehajtani Moráviában”.¹⁰⁶ A cseh tudósok feltételezései sokkal meggyőzőbbek. A pápai bullában „*Gloria in excelsis Deo*” („*Tisztelet a mennyei Istennek*”),¹⁰⁷ melyet adott Metódnak II. Ardián elrendelte független egyházi tartomány létrehozását, és megadta erre a jogosultságát.

Ez a pápai rendelet valójában a régi pannóniai egyházmegye létrehozását rendelte el, mely 582-ben lett lerombolva a barbárok által, központi bázissal, Sirmium (ma szerémi Mitrovica és az Almus-hegy közelében).¹⁰⁸ Nehéz azt feltételezni, hogy ezzel a kéréssel tisztában volt Rosztyiszláv, és azt, hogy egy ilyen jelentős valláspolitikai lépést Kocel meg tudott volna lépni. Ő csak kiszolgálta Metódot, mint a világi hatóságok képviselője, akinek a hozzájárulása és a kezdeményezése ilyen esetekben szükséges.¹⁰⁹ S azt, hogy mi készítette a római vezetőt, hogy a szlávoknak létrehozzon egy külön egyházi tartományt élén az érsekkel, nem nehéz megérteni.

II. Adriánt ebben az esetben meggyőzni nem volt nehéz, hiszen 870 végén Borisz, bolgár cár véglegesen Konstantinápoly oldalára állt. Ha a pápa meg akarta tartani hatalmát legalább Иллирика nyugati részén, a pannóniai érsekség rezidenciával (légyen az fiktív) a bolgárok által uralt Sirmium megfelelő megoldásnak tűnt. A pápai „terv” szerint megalkotott egyházi tartomány jogilag közvetlenül Rómának volt alárendelve, amely nyilvánvalóan feszült kapcsolatokat eredményezett a passauai és a salzburgi frank püspökökkel. Így vagy úgy, Metód érsek, s pápai legátus, küldött lett a Kocel által vezetett fejedelemségben, és fiktív módon Nagy Morvában is, figyelmen kívül hagyva azt, hogy Pannónia már Salzburg missziós tevékenységének területe volt, Morávia pedig a bajor Passaué.¹¹⁰

Néhány történész Metód a szláv államban végzett missziójának jelentősége kapcsán azt jegyzi meg, hogy a pápa papi legátusi funkcióval ruházta fel, és a pápai bullával indította el (valószínűleg a „*Gloria in excelsis Deo*”) a szláv fejedelmekhez azért, hogy tárgyaljon a független egyházi tartomány létrehozásának kérdéséről. Csak ezek után, visszatérően Moráviából, állt meg Metód Kocelnél, ahol szándékára, hogy külön egyházmegyét hozzon létre, a latin papság kezdetben ellenállt, elzárkóztak a kommunikációtól, sőt panasszal éltek Róma irányába. Ekkor Kocel visszaküldte Metódot a pápához, a helyzet magyarozatával, és egy kérelemmel, miszerint a pápa szentelje fel érsekké, ezáltal nagyobb hatalmat adva neki. Ennek a kérelemnek megfelelően, az események valószínűleg 869 tavaszától, őszig történ-

106 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* сс. 89–90.

107 Fennmaradt a bulla szövegének régi szláv fordítása: *Zitiije Metoda*. VIII. In: *MMFH*. Vol. 2. ss. 147–150.

108 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 90; VASIL’ Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii...* s. 24.

109 MARSINA R. *Metod a Vel’ka Morava...* s. 17.

110 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 90.

hettek, hiszen ezen év késő őszen II. Hadrián pápa „*elfogadta Kocel, Rosztyiszláv, Szvatopluk javaslatát, és bejelentette az önálló moráviai egyházmegye létrehozását, melynek vezetőjeként Metódot tette meg*”.¹¹¹

Metód érseki minőségében tért vissza Szirmibe, mint pápai legátus, és a pannóniai-morvai egyházmegye vezetője. Metód Kocelnél maradt Blátnográdban. Új hatáskörének segítségével, akarva, akaratlanul konfliktusba keveredett a frank püspökkel és papsággal, akik ebben az időben a latin salzburgi érsekségnek engedelmeskedtek. Ez a konfliktus egybeesett a jelentős morvai változásokkal.¹¹²

Tény, hogy még 864-ben Német Lajos esküt követelt nem csak Rosztyiszlávtól, de unokaöccsétől, Szvatopluktól is, aki a konfliktusig (869–870) a nagybátyjával uralkodott, de „optimaták” Rosztyiszlávól, akik megfigyelőként kötelesek voltak jelentős részt vállalni a közügyek megoldásában. Ők egyértelműen egyenrangúak Rosztyiszláv „fejedelemmel” akik mint a „*Konstantin élete*” című műből megtudhatjuk, nem sokkal ezután küldötteket indítottak Bizáncba, (863-ban). A „*Metód élete*” című mű megemlíti, hogy Rosztyiszlávon és Szvatopolkon kívül, mint ilyen, ki hívta Konstantint és Metódot. A Szvatopluk életét leíró szerző ezt a történetet nem tudta kitalálni. Innen ered a következtetés, hogy 862–864 között Szvatopluk egy volt Rosztyiszláv fejedelmei (optimaták) közül. Mikor 869-ben Metód kikérte/megkapta a pápától a bullát „*Gloria in excelsis Deo*”, azt kérte, hogy küldjék Rosztyiszlávhoz, Szvatoplukhoz és Kocelhez, azokhoz, akik a többé-kevésbé független területek uralkodói. Mivel az után, hogy Metód első alkalommal elhagyta Moráviát egy ideig nem tartotta annak uralkodóival a kapcsolatot, de tudta, hogy Szvatopluk független uralkodó, 867-hez közeledve szemmel láthatóan Rosztyiszláv unokaöccse saját „királyságának” ura lett.¹¹³

Ebből a szempontból nézve, bennünket az a tény érdekel, hogy 869-ben Német Lajosnak sikerül megszerveznie egy nagy hadjáratot, mely egyidőben zajlott a szerbek, Moráviában Rosztyiszláv és Szvatopluk ellen, s valószínűleg a nyitrai régióban. Bár Lajos hadjáratai nem értek el jelentős eredményeket, a csehek feltételes békét kötöttek fiával, Karlmannal. Ahogyan a „*Fuldai évkönyv*” említi, Szvatopluk mindezt „saját hasznára” fordította. Vagyis Szvatopluk, Rosztyiszláv unokaöccse, még 869 előtt nagybátyja társuralkodója lett.¹¹⁴

Mindezekkel együtt nem kis szerepet játszott Szvatopluk „németorientáltságában” vallási meggyőződése. Azok után, hogy 870 tavaszán Nagy Morvaországban feltűnt az új, latin püspök, Metód, aki rendelkezett azzal a joggal, hogy felszentelje a papokat, plébániákat szervezzen, kinevezzen azok élére papokat, s mindezt jóváhagyva a római szinkretikus bizánci-szláv rítusokkal, a szláv fejedelem „vallási meggyő-

111 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* сс. 174–176.

112 MARSINA R. *Metod a Velka Morava...* s. 19.

113 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 90.

114 *U. o.*

zödését” sértették ezek a jelentős változások. Szvatopluk, a latin mise és a frankok közismert támogatója, szembekerülve az erős befolyású, s a szláv-bizánci szertartás rendíthetetlen ellenzőjével, Wicing hidegvérrel reagált Metód megjelenésére.

Rosztyiszláv felfedezte a szláv érdekek elárulását, úgy döntött, hogy megmérgezi Szvatoplukot a közelgő banketten. Terveit azonban elárulták, Szvatopluk elfogatta Rosztyiszlávot, s átadta a németeknek. A régenszburgi országgyűlést követően, ahol Rosztyiszlávnak felsorolták az összes „bűnét”, életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Kínok között egy börtöngödörben halt meg.¹¹⁵

Nem véletlen, hogy a híres cseh történész Bogumil Zlámál (1935) hangsúlyozta, hogy Moráviában Metódot nem Rosztyiszláv fogadta, hanem Szvatopluk és a németek. „*Ők, akik felismerték, hogy váratlanul a kezükre adnak egy gyűlölt görögöt, úgy döntöttek, hogy erővel vetnek véget egyházi függetlenséget célzó törekvéseinek. A jelenlevő bajor püspökök, akik a szokásos módon frank katonákkal érkeztek Nagymorvaországba, elfogták Metódot, és egyházi zsinati bíróság elé állították, amelyet éppen e célból hívtak össze. Szvatoplukot teljesen hidegen hagytak ezek a történések.*”¹¹⁶

A kanonizáció ellenes bíróság leggyorsabban Régenszburgban ült össze, ahol jelen volt maga a császár, Nagy Lajos is, száműzte Metódot az ellwangeni kolostorba. Ő ott töltött két és fél évet. Metód fogságáról Róma csak 873 tavaszán értesült. A Krisztusi egyház történetében ez egy példa nélküli eset volt, mikor egy pápai legátus missziójának teljesítéséért megalázva, és ítélve volt. Saját mártíromságával mentette meg a többi püspököt, mindezt eltitkolták a pápa elől, aki abban az időben VIII. János volt (872–882).¹¹⁷

Anno freisngi püspökről beszélünk, akitől római útja során a pápa megkérdezte, hogy mit tud Metódról, elfogódottan válaszolt, hogy olyan embert egyáltalán nem ismer. A Szent város még jobban felfigyelt akkor, mikor Kocel kérést intézett Róma felé, hogy Metód térjen vissza Pannóniába. Metód elfogásáról az információ Rómába 873 tavaszán jutott el, egy Lázár nevű szerzetes által.¹¹⁸ Ahogy a pápa tudomást szerzett a Metóddal történekről, elküldte Pál, ankonai püspököt, mint a saját legátusát a Frank Birodalomba. Levelet küldött Német Lajosnak, Karlmannak, a bajor örgrófnak, és salzburgi érseknek, Aldalwinnak azzal a kéréssel, hogy mihamarabb engedjék ki Metódot a fogságból. A „kétritusú” püspök kiszabadításért fizetség a szláv liturgia pápai betiltása volt¹¹⁹ – alapvető vádak a helyi latin papság részéről. Néhány tudós szerint, ahogy a pápa megtudta, hogy Metód fogságban van,

115 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 177.

116 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 178.

117 A megegyező dokumentumokat publikálva: *MMFH*. Vol. 3 ss. 168, 170. Lásd még: VASIL' Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii...* s. 24; КРІЛ' М. *Історія Словаччини...* с. 33.

118 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 179.

119 *U. o.* 180. o.

a bűnösöket, akik részt vettek ebben a szégyenletes cselekedetben, Rómába hívta, hogy magyarázatot adjanak. Ugyanakkor furcsa körülmények között, mind a három püspök (salzburgi, passauai, freisingi) szinte egy időben halt meg.¹²⁰

Amíg Metód „bezárva volt” a sváb kolostorban, Nagymoráviában különféle változások mentek végbe. Szvatopluk Karlmann fejedelem iránti feltétlen odaadása nem volt tartós. 871-ben Karlmann megvádolta Szvatoplukot, hogy nem teljesíti a vállalt kötelezettségeit, s tömlöcbe vetette Régenszburghan. Ennek eredményeként a morvai földek a királyság grófságai lettek, melyeket a frank örgrófok, Vilmos és Engelschalk irányítottak. A morvaiak azt hitték, hogy Szvatopluk meghalt, ezért vezérükül választották rokonát, Szlavomírt. A frank megszállás 871-ben tömeges felkelésekhez vezetett Csehországban, Moráviában, és a luzsicki szerb földeken.¹²¹

Ekkor, az aggódo Karlmann segítséget kért Szvatopluktól, a saját serege élére állította, és Moráviába küldte, hogy tartsa német ellenőrzés alatt, a szláv fejedelem kezében. Szvatopluk az elején beleegyezett, de, amikor megérkezett Rosztyiszláv „öreg városába” (valószínűleg ez Mikulycsica volt), habozás nélkül szövetségre lépett a morvakkal, és ennek következtében, legyőzték a bajor hadsereget. Minek utána két éven keresztül visszaverte a frank támadásokat, Szvatopluk és a Német Lajos békeszerződést kötött. Még ebben az évben Forchheim-i béke kötelezte Szvatoplukot, hogy hű legyen hozzá, s éves adót fizessen neki.¹²²

Ez persze nem akadályozott meg néhány ukrán tudóst abban, hogy valami oknál fogva kijelentse, „*Szvatopluk kiszabadulása után sürgősen megváltoztatta politikai orientáltóságát, s a morvai sereg élén porrá zúzta a német sereget*”, kötelezte Lajost, hogy írja alá „*Forchheim-i békét*” „*elismerte Csehország és Morávia függetlenségét*”.¹²³ Vagy egy másik írás példaként egy másik szerzőtől: „*Szvatopluk győzelme valójában a Nagymorva Birodalom függetlenségét jelentette*”. Továbbá: „*A sikertelen moráviai hadjárat után, 872-ben Lajos rákényszerült, hogy aláírja Forchheim-i béke (874), melyben elismerte a Nagymorva Birodalom teljes függetlenségét*”.¹²⁴ Bár Mihail Kril, ezen sorok írója, elismeri e lépés formalitását, mint-hogy Lajos halála után, 876-ban a terület szétosztásakor Karlmann ismét megkapta a csehek és a morvák földjét, az Ukrajnában vezető tudós-szlavista következtetései nem teljesen meggyőzőek.

Volt-e külön pontként a Metód kiszabadításának kérdése Forchheim-i béke aláírása idején, nehéz igennel válaszolni. Tekintettel Szvatopluk hozzáállására a szláv érsekhez, vagyis, hogy nem védte meg még akkor sem, 870-ben, a bajor püspökök előtt, arra a banális feltevésre történő hivatkozás, miszerint Metód

120 КРІЛЬ М. *Історія Словаччини...* с. 33.

121 *Історія Центрально-Східної Європи...* с. 50; КРІЛЬ М. *Історія Словаччини...* сс. 28–29.

122 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 91.

123 *Історія Центрально-Східної Європи...* с. 50;

124 КРІЛЬ М. *Історія Словаччини...* сс. 29.

kiszabadítása és a Forchheim-i béke aláírása ugyanebben az évben, (874) nyilvánvalóan nem elegendő. De, minden alapunk megvan arra, hogy úgy gondoljuk, miszerint Szvatopluk és Metód kapcsolata 874-től kezdődött, messze nem prózai.

Szvatopluk vezetése idején (870-894) Morávia „Hatalmas, Nagy” lett (az időterminus először VII. Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár „*A birodalom vezetéséről*” című munkájának 13. fejezetében jelent meg). Az ő állama Közép- és Kelet-Európa egyik legnagyobb állama lett, területe kiterjedt a mai Moráviára, Csehországra, nyugati részén Szlovákiára, Alsó-Ausztriára (a Dunáig), az Elba és az Odera középső folyásáig (luzsici szerbek és sziléziai törzsek), a Viszla felső folyásáig, valószínűleg a szláv törzsekre Pannónia alsó részén. Mint kiderül, az a terület, mely sokkal később az itt leírt eseményektől, megjelenik „Magyarország felső része” néven, és túlnyomórészt ruszinok és oláhok által benépesítve, de jelenlegi ismeretek alapján a Felső-Tisza területe Nagymorva Országhoz nem tartozott. A mai kutatók véleménye szerint a Nagymorvai Birodalom területe virágkora idején elérte a 40 ezer km² -t, 250–300 ezer lakossal.¹²⁵

Ebben a tekintetben, Szvatopluk állama törzsek szövetsége volt egy állami tömörülésbe, melynek alárendeltjei voltak, Morvának adót fizettek, s részt vettek a harci tevékenységben. Szvatopluk hatalmának megerősítésére gyakran használta a keresztséget politikai célokra, mégpedig arra, hogy egyik vagy másik alárendelt herceget ezzel a módszerrel „lelki rokonsággal” kössön magához. Ez a módszer szintén jelen volt a Frank Birodalomban, Nagy Károly idején. Ahhoz, hogy folytassa ezt a politikát, szüksége volt arra, hogy együttműködjön a pannóniai érsekkel, Metóddal. De az, be lett börtönözve a bajor püspökök által 870-ben, mely börtön valahol Svábföldön volt. Mikor 872-ben VIII. János pápai rangra emelkedett, s ismét visszatért ahhoz a kérdéshez követelések Illirik, érdekelt lett pannóniai érsek, Metód ügyében, ragaszkodott annak kiszabadításához, s és tisztségének visszaadásához.¹²⁶

Ezen a ponton (874) Blátnográd (Moosburg) fejedelme, Kocel, engedett a frankok nyomásának, és nem volt hajlandó támogatni a kiszabadult Metódot, egyetlen kiút számára ebben a helyzetben, Morávia és Szvatopluk volt. Erre az időre a fejedelem is változáson ment keresztül a vallási kérdések tekintetében. A felkelés idején, 871-ben Moráviából ki lettek űzve a bajor papok, Szvatopluk, ahogyan rávilágít a „*Metód élete*”, megfelelő utasításért Rómához fordult, nyilvánvalóan nem tudva, hogy II. Hadrián már régen kinevezett egy püspököt az ő területére.¹²⁷ Bárhogyan is volt, Metód egyértelműen a pápa rendeletére, s Szvatopluk beleegyezésével, 873-ban a pápai legátus, anconai Pál püspök kíséretében Moráviába ment.

125 *Історія Центрально-Східної Європи...* с. 50; КРІЛЬ М. *Історія Словаччини...* с. 29. Szvatopolk államának méretét lásd: HAVLIK L.E. *Uzemní rozsah Velkomoravskériše v době posledních let vlády krále Svatopolka*. In: *Slovanské štúdie*. 1960. № 3. ss. 9–77.

126 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 92.

127 MARSINA R. *Metod a Vel'ka Morava...* s. 21.

Szvatopluk fogadta őt, s „neki adta az összes templom irányítását, és papság minden városban”.¹²⁸

Közigazgatási-területi központok Nagy Morvaországban a városok voltak. Mindegyikhez tartozott egy a várost körülvevő 100 km² átmérőjű terület. Többségük a Duna és a Morva összefolyásánál és a Tátra hegység lábánál helyezkedett el. A mai Szlovákia területén ilyen városból körülbelül 50 volt, melyek közül földrajzilag legközelebb a Felső-Tiszához feküdt szepesi Tomasovce „grád”. Összeszámolva „az összes templomot és papságot” a 880-as években körülbelül 300 vallásképviseelőt¹²⁹ foglal magába. Amennyiben ezek a számítások valósak, nehéz megerősíteni, mert a szerző szűkösen használt heurisztikus tanulmányokat, de ugyanakkor ez teljesen elegendő ahhoz, hogy legyen egy általános elképzelés a korai statisztikákról, ami a morvai egyházi életet illeti.

Eltelktve attól, hogy a Nagymorvai fejedelemség szűkölködött a lelki táplálékban a helyi elhivatott és megkeresztelkedett (gyakran törzsi) fejedelmek-vezetők (ahogyan rávilágítanak a 874–879-ből származó források) és a váratlanul jött pannóniai püspök között, amely Szvatopolknak nem volt birtokában több volt, mint korrekt. Természetesen, voltak nyílt súrlódások. Ezek főleg Metód szigorúsága miatt alakultak ki, az egyházi fegyelem ügyében, elsődlegesen az uralkodó osztály irányába, akik eddig rejtett vagy titkolt poligámiában éltek. Ennek megfelelően ezek a konfliktusok élethelyzetekből adódtak, melyek tradicionálisan elfogadottak voltak Morvában a frank templom és a bizánci ortodoxiával, amely nem tudott és nem is akart alkalmazkodni a „barbárokhoz”.¹³⁰

A frank klérus Morvába való érkezése, mely a politikai körülmények eredményeként történt, a Szvatopluk által aláírt Forchheim-i béke (874), Metód számára negatív következményekkel járt. Metód szláv tanítványai és a latin papok közötti viták hamar rányomták bélyegüket a vallási életre. Metódot eretnkséggel vádolták, mert összhangban a keleti egyház tanításával, nem pedig Rómával, elutasította a frank kiegészítést *filioque Credo* (a hit szimbólumát). A végső vita tárgya volt, a szláv liturgia, melyet Metód és az ő tanítványai folytattak szolgálatuk során a pápai tilalom ellenére. Szvatopluknak nehéz volt abban az ügyben igazságos bírónak lenni, egy értelmetlen vitában az ő papjainál, melyek között volt a köztudottan nagy intrikus frank pap, az egykori bencés szerzetes, Wiching, ezért 879-ben eldöntötte, hogy a pápának átadja áttekintésre, különösen azért, mert a frank klérus hamis vádjai Metód ellen, erre az időre már eljutottak Rómába.¹³¹

Róma viselkedésének kettőssége szemmel látható: egyik oldalról 873-ban a

128 *Zitije Metoda*. X. In: *MMFH*. Vol. 2. s. 154

129 КРИЛЬ М. *Історія Словаччини...* сс. 29–30.

130 *Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси*. Москва, 1988. Lásd. c. 122 és következő oldalakat.

131 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 92; VASIL' Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii...* s. 25.

pápa VIII. János komoly erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy Metódot kiszabadítsák a frank fogságból, és visszaadják érseki helyét Velehradban, s Morvában, akkor, mikor egyidejűleg a másik oldalról betiltja saját legátusán, Pál, anconai püspökön keresztül a liturgiák szláv nyelven való celebrálását. Bizonyos utasítások erre vonatkozólag történtek VIII. János 879-ben Metódnak címzett bullájában, mikor „a szláv tanítót” beidéztek Rómába, hogy magyarázatot adjon erre a jogsértésre, mellyel megsértette a tilalmat.¹³²

4. Metód utolsó évei és tanítványainak kiutasítása Nagy Moráviából

Még 879 elején Szvatopluk Rómába küldte udvari papját, lehet gyóntatóját, Jánost, hogy az tolmácsolja a latin papság panaszait Metódról.¹³³ Ezen panaszok meghallgatása után a pápa, VIII. János Rómába rendelte Metódot, hogy magyarázatot adjon az őt ért vádakra. 880-ban érkezett Metód Rómába, Szvatopluk fejedelem küldöttsége kíséretében, melyben ott volt Wiching pap is.¹³⁴ Ott Metód püspök megismertette a pápát Szvatopluk kívánalmaival, miszerint az át szándékszik adni országa közvetlen joghatósági vezetését Szent Péternek.

A pápa által összehívott zsinaton Metód vallott a doktrinális hűségéről, és a kanonikus törvények általa való betartásáról.¹³⁵ Egyúttal cáfolt minden olyan vádat, melyet felhoztak ellene, 880. januárjában VIII. János pápa közzétette ismert bulláját „*Industriae tuae*”,¹³⁶ melyet Szvatoluknak címzett. Bennünket kimondottan a második része érdekel a pápai dokumentumnak, „*mely Metód kinevezéséről szól, igazhitűségére való tekintettel, morvai püspöki kinevezésének megerősítéséről, és jóváhagyta az egyházi liturgiák használata során a szláv nyelv használatát*”. Így értelmezte a pápai rendeletet a római Keleti Egyházak Kongregációnak akkori titkára, a jezsuita Vaszil Cirill.¹³⁷ A bulla informál bennünket arról, hogy Szvatopluk visszautasította függését a világi uralkodóktól (részben a Keleti-Frank Birodalom császáráról), s ő lett a pápa „lelki fia”, és ezt valamilyenfajta formális esküvel is

132 VVFH. Vol. III. № 81. s. 193.

133 ПАВЛЮ Василь. Християнські місії св. Кирила і Мефодія... c. 180.

134 U. o. 181. o.

135 VASIL' Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii...* s. 25

136 *Dilecto filio Szentopulcho glorioso comoti. Industriae tuae.* In: MMFH. Vol. 3. s. 199.

137 VASIL' Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii...* s. 25.

megerősítette. Ez azt jelentette, hogy a Nagymorva egyenrangú tagjává vált az európai nemzetek családjának, olyan államokkal, mint Német Lajos Keleti Frank Birodalma, Nagy Alfréd angolszász Anglia Állama és a Spanyol-Asztúriai Állama az Ibériai-félszigeten.¹³⁸

Elkezdődött a pápai bulla gyakorlati tényezőinek megvalósítása. Elfogadtak intézkedéseket, melyek az önálló egyházi tartomány létrehozására irányultak. 882-ben a pápa kijelölte a felszentelt papot, Wichinget, Metód plébánosának, a nyitrai rezidencián, és elrendelte, hogy még egy papot küldjenek, aki püspök lesz majd, s hogy az elkövetkezőkben Metód vele együtt kanonoki jogainak megfelelően nevezze ki a többi tisztséget.

A püspöki kar a későbbiekben tudjon kijelölni magának érseket. Nagy előny volt Metód számára az első megfogalmazása az egyházi liturgia szláv szövegére vonatkozóan, de erről a pápa konkrétan rendelkezett, hogy Szvatopluk és „bírái” számára az istentisztelet latin nyelvű legyen.¹³⁹

Azonban, annak ellenére, hogy a VIII. János által kiadott 880. júniusi pápai bulla, jól érthető megfogalmazással rendelkezik, Szvatopluknak, a nagymorvai fejedelemre vonatkozólag, napjainkban némi aggodalom merül fel hitelessége tekintetében. II. Hadrián (867–872) megőrzött pápai bullájának szövegét tanulmányozva kiterjedt „*Metód élete*” a kutatókban felkeltette a kétségeket, hogy a valódi bulla ettől a pápától tényleg tartalmazott-e engedélyt,¹⁴⁰ melynek megfelelően utódja VIII. János megengedte a liturgia szláv nyelvű levezetését, írja elő, hogy az elején az evangélium szövegét olvassák latinul, és utána szlávul.¹⁴¹ Az okokkal kapcsolatos kérdések megértése egy olyan lépésre ösztönözte a kúriát, mely segítséget adhat megtalálni a választ erre a kérdésre. Ezért néhány év elteltével 885-ben a kúria szükségesnek látta visszatérni a régi tilalomhoz. De erről részletesebben később szólunk.

A továbbiakban szükség volt arra, hogy biztosítsák az érsekség jövőjét, gyorsan ki kellett jelölni a második plébánost. Valami oknál fogva Metód nem tette ezt meg. Valószínűleg az állandó ellenállás miatt, mely a hozzá beosztott latin papok részéről érkezett, élükön Wichinggel. Egyes történészek azt állítják, Wiching, az intrikus már Metód előtt visszatért Morvába, s földije segítségével elterjesztette a még Rómában elkészített pápai bulla hamis változatát. Ennek értelmében a pápa állítólagos főpap levette Metódot érseki pozíciójából, és helyette kinevezte magát Wichinget. Ezen kívül a hamisított szövegben szó volt a szláv nyelvű liturgia betiltásáról is. A latinpártú Szvatopluk kapott egy „oklevelet” Wichingtől, hamarabb, mint Metód átadta volna az eredeti pápai bullát. Ebben az esetben Szvatopluk kezében két okmány is volt, a tanulatlan Szvatopluk nem tudta, hogy melyiknek

138 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 93.

139 *U. o.*

140 MARSINA R. *Studie k Slovenskému diplomatáru I.* In: *Historické študie.* XVI. 1971. ss. 20–27.

141 *MMFH.* Vol. III. № 90. ss. 207–208.

higgyen. Ebben a helyzetben Metódnak semmi nem maradt, Rómához fordult magyarázatért. Metód megkérdezte a pápát, hogy adott-e ki valamilyen másik okiratot Wichingnek melyről ő nem tud. A pápa válasza valószínűleg negatív volt, mert ezen incidens után Wichinget Rómába hívatta. Utasította, hogy térjen vissza nyitrai rezidenciájára.¹⁴² Valószínűleg ezután a Szent Hippolit bencés kolostorban szolgált Zobor alatt.¹⁴³

Mielőtt áttérnénk Metód élete utolsó éveinek megvilágítására, felhívjuk a figyelmet Szvatopluk úgynevezett terjeszkedő politikájára. Köztudott, hogy 874–880 közötti időszakban (másik forrásban 874–885) Szvatopluk megtámadta Felső-Sziléziát és a Viszla területét Kis-Lengyelországban. Erőszakkal megkeresztelte a helyi lakosságot, kiterjesztette a hatalmát a szláv földekre az Elba, az Odera mentén, és a Kárpátokban is.¹⁴⁴ Ez nem az egyetlen háború volt, melyet Szvatopluk vívott a pogányokkal, a szlávokkal. A „*Metód élete*” szerint ilyen háborúk megszokottak voltak, bár nem könnyűek, hiszen többször nem tudott „semmit csinálni” az ellenféllel.¹⁴⁵

880–882-ig terjedő években Szvatopluk visszaverte a bolgárokat, akik betörték Moráviába, és hamarosan elfoglalta a Tisza–Duna közötti területet, valamint a Középső-Tisza bal partját, az úgynevezett „keresztetlen” Moráviát.¹⁴⁶ A bolgárok kezdeményezése miatt Szvatopluk karintiai hőst, Arnulfót vádolta, aki a Pribina fia, Kocel halála után megkapta a Pannóniai szláv fejedelemség vezetését, Mosaburg centrummal. Végül, 883–884 között Szvatopluk két támadással elfoglalta Pannóniát, kiűritette és visszafoglalta.¹⁴⁷

A Felső-Tiszáért, amely akkor, valószínűleg, bolgár fennhatóság alatt volt, vívott harc a 880–882-es években egyike volt a legnehezebb háborúnak. Szvatopluk ez alkalommal is felhasználta a keresztényesítést, mint harci eszközt. A nyitrai püspököt, Wichinget küldte oda missziós célokkal. A Pannóniáért folytatott harcokban 883–884 a nagymorvai fejedelem nagy sereggel támadt, látványosan „*összeszedve az egész földről a szlávokat*”, ahogyan emlékeztet a szerző „*Fuldai évkönyv*”. Lehetett volna állni egy helyben reggeltől estig, figyelve a harc lefolyását. Ezek azokról a területekről származtak, melyeken Szvatopluknak voltak alárendelve.¹⁴⁸ A hadjárat eredményeként a Szvatopluk által birtokolt területek határai kiterjedtek Erdélyben, a Bihar-hegységig, amelyek ettől az időtől a bolgárok elleni természetes határt alkották.¹⁴⁹

142 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* сс. 181–182

143 ЮСИП-ЯКИМОВИЧ Ю.В. *Історія Словаччини...* с. 63.

144 *Історія Центрально-Східної Європи...* с. 50

145 *Zitije Metoda*. XI. In: *MMFH*. Vol. 2. s. 15.

146 *Історія Центрально-Східної Європи...* с. 50.

147 ЮСИП-ЯКИМОВИЧ Ю.В. *Історія Словаччини...* сс. 63–64.

148 ТРЕЖШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 91.

149 ЮСИП-ЯКИМОВИЧ Ю.В. *Історія Словаччини...* с. 63.

Még akkor is, ha ez igaz, bár mi hajlamosak vagyunk kételkedni, a Felső-Tisza vidéke a kis létszámú szláv lakosságának keresztényesítése be volt „fejlesztve” Metód és az ő közvetlen morvai környezete hiányában, és különben is a szláv liturgikus nyelv és rituálék buzgó és következetes ellensége, a frank püspök, a latin liturgiák híve, Wiching által. Ez a következtetés magával vonz egy még erőltetettebb állítást, a „Kárpátalja cirill-metódi megkeresztelése” hiszékeny hívei elgondolását, és komolyan kételkednünk kell azon szerzők „igazságában” akik a jelenkori kárpátaljaiak őseinek megkeresztelését összekötik az „igazhittel”, az „ortodoxsal”.

Lehetséges, hogy az ismeretlen krónikás, miközben leírja Szvatopluk soha nem látott katonai erejét, tévedhetett. A modern történetírás szerint van egy olyan vélemény, miszerint válaszul a karintiai fejedelem, Arnulf támadására 883–884 között Szvatopluk két sikertelen hadjáratot indított Pannónia ellen. Arnulf a morva támadás elleni harcban segítségül hívta a magyarokat, akik addig a Daciában „ültek”.¹⁵⁰ Nem kizárt, hogy Szvatopluk egyáltalán nem ért el az úgynevezett „nem megkeresztelt Morváig” – a mai Kárpátalja. Ha fordítva történt volna, a kutatások során lett volna valamilyen, ha nem is írott, de legalább archeológiai bizonyíték. Az ellenfeleinknek tehát sokkal több hazugságuk van, mint a hiteles (legalábbis jelentéktelen) érvek.

Tulajdonképpen Szvatopluk nem csak békét akart teremteni a morva egyházban, de helyre is kívánta hozni saját érseke kapcsolatát a kúriával, mert arra törekedett, hogy megvalósítsa fontos tervét, kivívja a morva egyház tényleges függetlenségét, és azt, hogy Nagy Morávia egyenrangú legyen az európai keresztény államokkal. Mindezeket a célokat Rómában el is érte.

Amikor Wiching „megkeresztelte” a „nem keresztény Moráviát”, Metód már betöltötte a 64. évet, ami abban az időben meglehetősen idős kornak számított, bizánci lelkében és származása szerint, hazavágyott a szülőföldre. Nehéz megmondani, hogy miért, de néhány kutató felhívja a figyelmet arra, hogy Metód vágyott meglátogatni Bizáncot. Még nehezebb megadni arra a kérdésre a választ, hogy ki volt az ötletadója annak, hogy meghívják őt Konstantinápolyba Phótiosz pátriárkához, (877–886) aki 879 novemberében a zsinaton, 383 püspök és a pápai legátus jelenlétében, ünnepélyesen eltörölte a rá a 869–870 kirótt ítéletet, vagyis elismerést kapott a pátriárkától és a pápától,¹⁵¹ vagy I. Macedóniai László (867–886) volt az, akitől Metód hivatalos meghívót kapott.¹⁵²

Abban az időben, amikor hivatalosan Róma és Konstantinápoly között ideiglenes megértés volt, Metód bizánci érkezésének nem volt akadálya, annak ellenére sem, hogy ő minden egyházi pozícióját, megkezdve a diakónustól, befejezve a püspökkel, a római pápától kapta. Éppen ellenkezőleg, ő lehetett a kapcsolat a pátriárka és a pápa között, melyhez mindkét oldal reményt fűzött.

Ismeretes, hogy 880-ban VIII. János pápa engedélyt adott Metódnak, hogy lá-

150 *Історія Центрально-Східної Європи...* c. 50.

151 ОСТРОГОРСЬКИЙ Георг. *Історія Візантії...* сс. 220–221.

152 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* c. 183.

togassa meg Konstantinápolyt. A végső megoldást Bizánc és Metód pápája közötti vitára, látszólag, elhalasztották arra az időre, mikor a szláv apostol visszatér Bizáncba. Azonban Metód csak 881 őszen készült fel az útra. Útja Pannónián és Adrián, keresztül, Dalmácián és Görögországon át vezetett Konstantinápolyba. A bizánci fővárosban Metódot rangjához méltóan fogadták. A thesszaloniki testvérekről a vélemény/tapasztalat alkotott vélemény alapja lehetett a szlávok megkeresztelése a saját birodalomban, de mindenek előtt, a kialakult problémák Szerbiában és Bulgáriában. Hiszen ez volt az első közvetlen információ a nagymorvai misszionárius tapasztalatokkal kapcsolatban, úgymond „első kézből”.¹⁵³

A nyolc hónap Konstantinápolyban való tartózkodás idején (március 25-től októberig) 882-ben (?) két papjával Metód a Szentírás minden könyvét lefordította szláv nyelvre. Életének utolsó éveiben (körülbelül 200 tanítványával együtt) Metód lefordította a görög eredetiből a Macedóniai könyveket, néhány „paterikont”, a kánonjog utasításait „*Nomokanon*”, nevezzük szlávul „*Kormchaia könyv*”, és sok másat.¹⁵⁴ Sajnos, miután VIII. János pápát 882 decemberében megmérgezték, a választott németbarát I. Mariánus (882–884)¹⁵⁵ idejében Metóddal semmi jó nem történt. Wiching püspök, Metód régi ellensége a Római Egyházban kialakult bonyolult szituációt kihasználta.

Ilyen körülmények között Metód kénytelen volt rendezni az öröklés kérdését, vagyis elgondolkodni a második püspök kilétén. A Wichinggel folytatott viták odáig fajultak, hogy Metód nem talált más megoldást, hogy 884-ben kiátkozta őt az egyházból.¹⁵⁶ Ahhoz, hogy valahogy megoldja a helyzetet, ellentétben a kánonjoggal, kinevezte utódjának a morvai Gorázdót. Hogy megsértette-e cselekedetével a kánonjogot, ahogyan egyes cseh történészek látják,¹⁵⁷ gondoljuk, nem. A „*Metód életében*” semmilyen kis utalás sincs arra, hogy Metód Gorázdót felszentelte volna püspöknek. Metód csak „ajánlotta” Gorázdót utódjának, hiszen jól tudta, hogy a kiválasztás, a felszentelésé, érseki kinevezés a pápa hatáskörébe tartozik.¹⁵⁸

Gorázd kiválasztása nem volt véletlen: ismerte az eredeti latin könyveket, a latin liturgiát, azonosult harmadik generáció kialakult keresztényi formációjával, s ezek a tények megadtak minden alapot Metód számára, hogy Gorázd jelölése elfo-

153 U. o. 185–186. o.

154 U. o. 187–188. o.

155 КОВАЛЬСКИЙ Ян Веруш. *Папы и папство*. Пер. с польск. Т. Трифионовой. Москва: Издательство политической литературы, 1991. с. 86.

156 TRŽEŠTIK Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 93; VASIL’ Cyril. *Кánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvív Mukačevskej a Prešovskej eparchii...* s. 25; ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 188.

157 TRŽEŠTIK Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 93.

158 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 189.

gadott lesz a nem kiszámú frank papság körében is. Ugyanakkor Gorázd „igazhittű” volt Metód véleménye szerint, vagyis nem fogadta el a latin hagyományokban „a fiút” (*filioque*) ami „non graete” személyé tette abban a környezetben.¹⁵⁹

Az új pápa, V (VI) István kinek Szvatopluk megoldást kínált a vitára, nem tudta elfogadni/felismerni Metód döntését, főleg azért, mert ő Wichinget támogatta. Wiching megvádolta Metódot, s a követőit azzal, hogy helyt adnak a *filioque* kapcsolatos eretnek nézeteknek, a vezeklésekben bevezetik a bizánci normákat, és ragaszkodnak a szláv liturgiához.¹⁶⁰ Miután már nem bírta elviselni az állandó nyomást a hittársak részéről, 885. április 6-án, papjai karjában Metód meghalt. Velegrádban a Szűz Mária katedrális kriptájában temették el. A temetési szertartás latin, görög és szláv nyelven zajlott, valószínűleg Gorázd celebrálta. De ez csupán találgatás: Metód eltemetésének helyét nem találták meg.¹⁶¹

Az egyházból kiközösített Wiching csak Rómában tudta magát feloldoztatni. Valószínűleg ő még Metód halál előtt elindult az Örök városba, meg is érkezett oda 885 nyarán. Egyik célja valóban volt, hogy visszavétesse magát az egyházba, s visszakapja a saját rangját, de a másik célja az volt, hogy megnehezítse Gorázdnek, hogy elfoglalja Metód helyét. Perdöntő volt az ügyében a gyanú, miszerint a nagymorvai egyház el kíván szakadni Rómától, ami megtörténhetett volna Metód konstantinápolyi utazása eredményeként. Wiching érvei célt értek, minek eredményeképpen a pápa levette róla az átkot, s és a kiközösítést, s visszavette az egyházba. Betiltotta a szláv liturgiát „eretneksége”, s azt a rendeletet hozta, hogy aki ezt megsérti, két figyelmeztetés után, ki kell közösiíteni, kizárni az egyházból, száműzni Nagy Morávia területéről.¹⁶²

Azonban itt is figyelembe kell venni azt a tényt, hogy Metód utódjaként „kiválasztotta” Gorázdöt, és ezért Wiching nem lett kinevezve Nagy Morávia érsekeként, csupán apostoli adminisztrátora volt. Ami Gorázdöt illeti, a pápa elküldte Moráviába legátusait, Dominik püspököt és János és István papokat a rendelettel, hogy tiltsák be a szláv liturgiát, és függesszék fel Gorázdöt addig, míg ez a kérdés Rómában nem tisztázódik, ahova tulajdonképpen a pápai küldöttek el kellett hogy vigyék Metód utódját.¹⁶³

De Wiching mindent megtett annak érdekében, hogy Gorázd római utazását

159 U. o. 190–191. o.

160 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 93.

161 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* сс. 191–192.

162 *Stephanus episcopus servus servorum Dei Zventopolco regi sclavorum.* In: *MMFH.* Vol. 3. ss. 217–225; VASIL’ Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovenskej katolíckej cirkvív Mukačevskej a Prešovskej eparchii...* s. 25; ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* сс. 192–193.

163 *Commonitorium Dominico episcopo Iohanni et Stefano presbyteris euntibus ad Sclavos.* In: *MMFH.* Vol. 3. ss. 226–229; VASIL’ Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovenskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii...* s. 25.

megakadályozza. Belefáradva az állandó vitákba, mely a püspökök és a papok között folyt, Szvatopluk ezt a kérdést a következőképpen oldotta meg. Összhangban a pápai döntéssel, ő először is „szabadkezet adott” Wichingnek, aki a frank papok segítségével kötelezte Metód tanítványait arra, hogy esküdjenek meg a szláv liturgiától való elzárkózásra, kötelezte őket, hogy fogadják el őt Metód utódjaként, mindenkit elüldözött az államából, aki nem tagadta meg a szláv liturgiát.¹⁶⁴ Ez nem jelentette a szláv írásbeliség végét, mert Metód tanítványainak nagy része (ahogyan azt megjegyeztük az előzőekben, körülbelül 200-an voltak) a száműzetést választotta, de nem mondott le a szláv nyelvű miséről. Mindez 885–886 telén történt, mikor Metód összes papját és követőjét elüldözték Morvából, vagy eladták rabszolgának a velencei piacokon. Itt egy részüket állítólag a bizánci nagykövet vette meg, és elküldte őket Konstantinápolyba, ahol II. László fejedelem néhányukat magánál hagyott, a többieket elküldte Bulgáriába.¹⁶⁵

Ami Metód legkiemelkedőbb tanítványainak sorsát illeti, – Kelemen (†893), Konstantín (†915), Naum (835–910), Angelar, Száva, Lőrinc és Gorázd († k. b. 890), akiket a forrásokban gyakrabban említenek,¹⁶⁶ senki nem hagyta nyomát „*Kárpátalján*”. Egyetértve a salzburgi érsek, Kristian Greinz kancellárjával, aki elkészítette a „*Egyházi és teológiai lexikon*”, Gorázd meghalt 890-ben в Beratban Albániában.¹⁶⁷

Attól függetlenül, a pápai hatalom a IX. század 80-as éveinek második felére csökkent, s Szvatopluk számára Róma megszűnt politikai partner lenni, igyekezett, feleleveníteni régi kapcsolatát a birodalommal. Már 884-ben a hároméves pannóniai háború után, hűbéri esküt vitt III. Kövér Károlynak amikor hatalomra kerül a Keleti-Frank Királyságban Karlman fia, Arnulf, a Forcheimi szerződésben (874) foglaltak meg lettek újítva, sőt továbbfejlesztve. A megegyezésben egyik pont arra vonatkozott, hogy kiűzzék a szláv liturgia pártfogóit Morvából – ezt látták a katolicizáció fő akadályának. Szvatopluk nem tehetett mást, mint kiűzte a szláv prédikátorokat az országból.¹⁶⁸

Azon papok jelentős része, akik a szláv írást használták, engedelmessé váltak ennek, de a Nagy Morva bukása után, (a X. században) átmentek Csehországba, ahol a szláv írásbeliség (nem a liturgia) élt egészen a XI. század végéig.¹⁶⁹ Ez nem

164 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 93.

165 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 195.

166 *У. о.* сс. 200–203; ФЛОРЯ Б.Н., ТУРИЛОВ А.А., ИВАНОВ С.А. *Судьбы кирилло-мефодиевской традиции после Кирилла и Мефодия.* Санкт-Петербург: Алетея, 2000. сс. 28–292.

167 ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 208.

168 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* сс. 93–94; *История Центрально-Східної Європи...* с. 50.

169 ФЛОРЯ Б.Н., ТУРИЛОВ А.А., ИВАНОВ С.А. *Судьбы кирилло-мефодиевской традиции...* 314 с.

is meglepő, hiszen Csehország fejedelmei abban az időben alá voltak rendelve a nagymorvai uralkodónak. A „*Krisztián legenda*” című történet szerint, az emlékművet a X. század végén hozták létre Prágában. A prágai püspök, Adalbert körében, a csehek fő fejedelme, Borzsivoj Przemyslből, Szvatopluk parancsára, körülbelül 883-ban, Metódhoz fordult hogy a kereszténységben szentelje meg a magymorvai fejedelmi udvart. Velük Metód elküldte Csehországba Kajh papot, hogy alapítsa meg az első keresztény templomot Szent Klemen, a római pápa tiszteletére. A kortárskutatók ezt az eseményt a IX. század 80-as évekre datálják, mivel 889-ben Borzsivoj meghalt. Borzsivoj a saját szejm beleegyezése nélkül keresztelkedett meg, ezért megbuktatták, s a szejm választott egy másik fejedelmet.¹⁷⁰

Annak ellenére, hogy a csehek, élükön a Borzsivoj fia, Spytihněv (894–915) Nagy Moráviával folytatott harca elhúzódott egészen a 906-ig, annak előestéig, a nagymorvai örökség továbbra is élt a Cseh Köztársaságban. Ez nem jelentette a Metód-féle szláv liturgiát, hiszen 886-ban Szvatopluk kiűzte annak pártfogóit az egész országból, így Csehországból is. Többek között ezzel az örökséggel lettek felépítve a városokban a templomok, ahová Spytihněv az elpusztított Nagymorvában talált papokat, vagyis, hiába Prágában volt a gérensburgi püspök főpreszviter, akinek az egyházmegyéjébe tartozott a Cseh Köztársaság is 895-ben, a csek kereszténységnek több közös vonása volt a nagymorvaival, mint a frankkal. Attól függetlenül, hogy a morvai papok tagadták a nyugati, latin rituálékot, néha alkalmazták Konstantín, (Cirill) szláv nyelvű írásait, ezzel magyarázható, hogy az még néhány évig élt a köztudatban.¹⁷¹

Csehországon kívül, Metód tanítványai közül, ki, hova ment, a nagy többség Bulgáriába, kevesebb Horvátországba. Lehetek néhányan, akik a Felső-Tisza vidékére mentek, bár ezt semmilyen okmány nem támasztja alá. Erre nincsen sem egyértelmű, sem körülbelüli hivatkozás csupán az, ha megnézzük, hogy Bulgária és a Tisza bal partjának területét. Nehezen képzelhető el, mivel már 892–893-ban Arnulf tervezte, hogy megtámadja Szvatoplukot, a magyarokat hívta segítségül, akik nomád életet éltek a dél-orosz sztyeppeken,¹⁷² s „*Kárpátalja*” területe elsősorban a Tisza jobb partján található, ahova a bolgár cár hatalma nem igen, terjedt ki, eltekintve „*Péter mester*”, az ismert magyar középkori krónikás, XIII. század elejéről származó kényszerített túlzásairól.

Főleg, hogy éppen ebben az időben (892 és 893) Wicking otthagya a székhelyét Nyitrában, s elhagyta Moráviát. Az ország szláv lakosai elveszítették az utolsó, bár nem szeretett, püspöküket, és Morávia ismét a frank püspökmissziós területe lett. 894-ben betört a bolgár cár, Simeon, a bolgár cár hadserege, a magyar vezérek

170 U. o. 5–6. o. ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* сс. 100–101; ЮСИП-ЯКИМОВИЧ Ю.В. *Исторія Словаччини...* с. 64.

171 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 101.

172 U. o. 94. o.

meglepetésszerű ajánlatot kaptak Moravia fejedelmétől, Szvatopluktól, hogy közösen álljanak ellent a fenyegető frank-bolgár szövetségnek.

A legenda szerint a magyarok valóban földet kaptak katonai szolgálatukért cserébe. A szerződés megkötött egy szimbolikus csere tárgyában: Szvatopluk megkapott egy fehér, felnyergelt lovat, s cserébe küldött egy maroknyi földet, vizet és füvet, mely azt jelentette, hogy a magyarok birtokolják ezeket. Azonban váratlanul a morvai fejedelem felrúgta a szerződést, elmenekült, s belefulladt a Duna vizébe. De valójában Szvatopluk 894-es halálának körülményei ismeretlenek. Ismert tény viszont, hogy a magyarok Pannónia elleni támadásai, ugyanabban az évben, Szvatopluk kérésére történtek.¹⁷³

Szvatopluk halála után belső politikai krízis kezdődött. Nagy Moráviától elszakadtak azok a földek, melyek eddig alá voltak neki rendelve. Ugyanebben az évben fia, II. Mojmír átadta Pannónia fejedelmi székét a bajoroknak, ami a magyarok kemény megtámadásához vezetett, s 895 júliusában feloszlottak és alá voltak rendelve a cseh Arnulfnak, amikor a cseh fejedelem I. Spytihněv megjelent Régenszburiban, és a többi cseh fejedelemmel együtt elismerte a bajor fennhatóságot. Nem mentek az elhunyt uralkodó I. Mojmír fiai és a Fiatallabb Szvatopluk, akik között nem meglepő módon ellenségeskedés volt. 896-ban Nagy Morvaország, elvesztette befolyását a Felső-Tisza vidékére, és tartósan Magyarország része lett. A morvaktól 897-ben kiváltak a lábamenti szerbek.¹⁷⁴

A IX. század 90-es éveinek végére egy rövid időre Mojmírnak sikerült összpontosítania a Morávia fölötti hatalmat, még IX. János pápától (898–900) azt is megkapta, hogy állítsák vissza a nagymoráviai érsekséget, így vissza lehetett hívni Gorázdót, és Metód megmaradt tanítványait.¹⁷⁵ A napjainkbeli egyházkutató, Círil Vaszil részletesen ír erről, sajnos, a forrás említése nélkül. A nagymoráviai egyházi tartomány létrehozására IX. János pápa saját küldötteit bízta meg. János érseket, Benedikt és Dániel püspököt, akik megfelelő hatalommal rendelkeztek, hogy felszenteljenek négy új püspököt, egyet közülük érseki titulussal. Sok történész, s tudós véleménye szerint, Gorázd volt az érsek, akit Metód a saját utódjának nevezett meg, s aki elkezdte elfoglalni a Wiching által elhagyott egyházat Nyitrában. A püspökök kilétéről is különféle vélemények vannak, világos, hogy ezek semmilyen forrásokkal nincsenek alátámasztva. Gyakran szó esik Nyitráról, aztán Szepeskáptalanról, Munkácsról, Olomucról, Krakkóról vagy Przemyslről.¹⁷⁶

Viszont körülbelül 905–906 között a Nagymorva Birodalom széthullott ugyan ezen magyarok nyomására: fő erőik behatoltak a Kárpátok hegy hágóin keresztül,

173 КОНТЛЕР Ласло. *История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы*. Пер. с англ. Москва: Изд-во „Весь Мир”, 2002. сс. 50–51.

174 ЮСИП-ЯКИМОВИЧ Ю.В. *Исторія Словаччини...* с. 66.

175 ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства...* с. 94; ПАВЛЮ Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія...* с. 198.

176 VASIL’ Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii...* s. 26.

úgy 985 tavaszán. Erre az időre a Kárpát-medence nagy része vitatott, határmenti terület (gyakran nevezik a később eredetű forrásokban *terra indagines*, vagy *terra nullis* néven) a Frank Birodalom, Nagy Morva és a Bolgár Császárság között, melyet egyetlen ebben a régióban található rivális hatalom sem mondhatott a sajátjának, és egy sem rendelkezett olyan erővel, hogy teljes hatalmat élvezzen fölötte.¹⁷⁷

Az egész nagymorvai területen a magyarok csak a déli részt foglalták el, ami a mostani Szlovákia része. Ettől a pillanattól a Felső-Tisza régiója lassan átkerül az új magyar állam fennhatósága alá, s a következő fél évszázadban sikerült megrendíteni a látszólag, erős, de valójában nagyon labilis szláv-germán békét. Az első szláv állam gyengülése miatt – Nagy Morávia – a Kárpátok térségében jelentős változások mentek végbe a vallási és az egyházi életben. A magyarok betelepülésének területét ezt követően a IX. század elején magyar királyságot „Felső vidéknek” (Felvidéknek) nevezték. De ez már egy teljesen más történet.

5. A Római Kúria és a szláv liturgia tilalma Nagy Moráviában 885-ben

Utolsó témánk, mely közvetlenül kapcsolódik első fejezetünk címéhez, őszinte válasz lesz arra a kérdésre, miért támogatta nyíltan a Római Kúria egy a bajor egyházi tartománytól elkülönülő, önálló egyház létrehozását, tehát „a moráviai egyházat”, de ahogyan a szolgálat liturgikus nyelve, a „helyi” szláv nyelv lett, melyet a thesszaloniki testvérek gondosan kidolgoztak, az „Örök városban” kategorikusan elleneztek.

Egyetértve az ismert modern orosz tudós, Flori Borisz gondos vizsgálódásával, a mai napig megmaradt az a két meghatározó tényező, ami a Római Kúria negatív hozzáállását befolyásolta ahhoz az ötlethez, hogy a liturgia nyelve a „helyi” lakosok nyelve legyen. Elsősorban, a liturgia levezetése „más” nyelven, mint a latin, az elkülönülés biztos jele, a keresztény egyház egységének megsértése, mely az Apostoli Szentszék körül egyesült. „Az egységes szakrális nyelv, a latin megőrzése volt az egyik garancia arra, hogy mindenki Róma „leányai” közül, arról fog tanítani, amiről az „anya” – Római egyház”. És másodsorban, a liturgia „helyi” nyelven történő átadása, (és fordítása erre a nyelvre felolvasásra Szentírás szövegének a szolgálat ideje alatt) fenyegette a latin egyház speciális monopol helyzetét, birtokában egy egyedi, a felszenteletlenek által elérhetetlen tudással, amin alapult az egyedi, különleges helyzete a társadalomban.¹⁷⁸

177 КОНТЛЕР Ласло. *История Венгрии...* сс. 51–52.

178 ФЛОРЯ Б.Н., ТУРИЛОВ А.А., ИВАНОВ С.А. *Судьбы кирилло-мефодиевской традиции...* сс. 293–294.

Annak ellenére, hogy mind a két említett nézet többé-kevésbé abban az időszakban formálódott, mely a mi kutatásunk tárgyát is képezi, (első – X. János pápa (914–928) üzenetei papjaival spliti provinciába Dalmáciába, a második – a VII. Gergely (1073–1085) pápa ismert levele a cseh fejedelemnek, (c 1085 évtől – királynak) II. Vratiszláv (1061–1092), már a IX. század második felében lényegében meghatározódott a politikusok hozzáállása, a Római Kúria döntése az adott kérdéssel kapcsolatban. Minden okunk megvan azt hinni, hogy ez nem történt volna meg, ha Konstantin és Metód még 863-ban nem dolgozza ki a glagolita ábécét Konstantinápolyban, azelőtt, mielőtt elküldték volna misszióba őket Nagy Moráviába és Pannóniába a szlávokhoz.

Nem meglepő tehát, hogy támogatva a thesszaloniki testvérek nagy moráviai önálló egyházért, mely közvetlenül alárendelt Rómának folytatott harcát a bajor egyházzal, ugyanakkor egyes pápák teljesen másként viszonyultak ahhoz a lehetőséghez, hogy a liturgiát szolgálják „helyi”, szláv nyelven. Ehhez meg kell vizsgálnunk a tényeket, tulajdonképpen, a morvai hozzáállást a kérdéshez. Már a XI. században a kutatók figyelmet szenteltek annak, hogy a Metódra érkezett panaszok kivizsgálása befejeződött, s ő elhagyhatta Rómát pont abban az időben, mikor az „Örök városban” ismeretessé vált a konstantinápolyi egyházi katedrális döntése, amely összeült 879 végén, s 880 elején, a pápai legátusok részvételével. Ez adott alapot a kijevei, forradalom előtti történésznek, I. Malisevszkijnek feltenni a kérdést, a katedrális döntése, és a Metóddal szembeni eljárás végkimenetele közötti kapcsolatról.¹⁷⁹

Köztudott, hogy a katedrális döntése alapján, miszerint engedélyezték Phótiosz újbóli rangra emelését, mégpedig eredeti helyére, ismét a konstantinápolyi pátriárka lett, ez egy rövid időre pontot tett a Keleti és Nyugati Egyházak közötti vitára, mely még 858-ban kezdődött, mikor Phótiosz első alakommal foglalta el a pátriárkai pozíciót.¹⁸⁰ A római szokás szerint, szokatlan az, hogy egy addig nem az egyház rendjébe tartozó egyén betölthesse a püspöki funkciót, de az, hogy ez a személy pátriárka legyen, elképzelhetetlen volt. I. Nagy Miklós pápa, kinek pápasága egybeesett Phótiosz első pátriárka szakaszával, vagyis 858–867 használva úgymond a Lzheisidorovy dekretáliák gyűjteményét, amely leszögezi, hogy a pápának joga van beleavatkozni minden egyház ügyeibe,¹⁸¹ a bizánci egyház fejéhez írt levelében,

179 МАЛЫШЕВСКИЙ И. *Святые Кирилл и Мефодий, первоучители славянские*. Киев, 1886. с. 231.

180 Részletesebben lásd: СУТТНЕР Ернст Кристоф. *Церковні розколи і єдність Церкви*. Пер. з нім. та наук. ред. Олега Турія. Львів: Вид-во „Місіонер”, 2007. с. 43; АВВАКУМОВ Юрій. *Витоки унійного богослов'я. Проблема церковної єдності в обрядових дискусіях між Римом і Константинополем в XI–XIII століттях*. Авторизов. пер. з нім. Олега Конкевича; за ред. Уляни Головач. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2011. сс. 334–335.

181 Rejszma Inkmár (806–822) francia érsek belső köre által kitalált az egyházi törvények egyik legnagyobb hamisítványa, a következő címen vált ismertté: „Lzsejszidorovi

mely 860. szeptember 25-én íródott, leszögezi, hogy a római normák Konstantinápolyban is kell, hogy érvényesüljenek, ezért követelte Phótiosz eltávolítását, hiszen nem az egyházi törvényeknek megfelelően került a székbe. A trónra, megújítva a felszentelést, Ignatius pártiárka került.¹⁸²

Phótiosz a maga idejében megírt több polémikus levelet (közülük néhány ismert „*Enciklika a keleti püspököknek*”, 867), melyekben igyekezett megvédeni a saját jelölését, helyét, többek között, hivatkozva arra, hogy különböző gyakorlatok vannak a különböző helyi egyházakban. Kell egy olyan terület, melyben mindenki köteles „*egyedileg gondolkodni*”, de nem „*különféleképpen*”. Ez a hit területe. A vallási szokásokat tekintve, melyek „*nem mindenhol egyformák, és nem lehet mindenhol egyformán alkalmazni*”. Már az apostoli időkben a kereszténység elkülönült néhány szokásban, melyet gyakoroltak, „bár egy egységes hitet képviseltek”.¹⁸³ Phótiosz úgy gondolta, hogy vannak szabályok, melyek kötelezőek mindenkire nézve, és ezáltal kötelező mindenkinek, s mindenhol betartani, de az egyes egyházak rendelkezhetnek egy-egy egyedi szokással is. Abban az esetben, ha ezt nem tartják be, megbüntetni csak azt kell, akit ez érint, azt, aki nem tartozik ezen szabály hatóköre alá, az nem köteles alkalmazni.¹⁸⁴

A magasan képzett pártiárka véleménye szerint a mindennapi szokásokra vonatkozó szabályok tekintetében szem előtt tartja az ökumenikus egyház döntéseit. Ám a helyi szabályokat, a helyi egyházak alkotják, s fogadják el. A helyi szokás a bizánci egyház pártiárkáinak a szakáll viselete, a szombati böjt nem betartása, és a nős papság. Nem nehéz kitalálni, hogy Phótiosz célja volt bebizonyítani azt a tényt, hogy az ő visszaállítása a pártiárkai trónra nem az egységes egyház elleni törvényszegés, hanem a bizánci egyház specifikus sajátossága. Képzettségének köszönhetően Phótiosz számba tudta venni azokat a különbségeket, melyek a görög és a latin gyakorlat között vannak. Bemutatta a latinok „eltéréseit” a szent görög rítusoktól. Ha I. Miklós pápa megszidta a bizánciakat, hogy nem tartják be a római normákat, akkor Phótiosz is megszidta a latinokat mindenekelőtt a saját megformálásáért az

rendeletek” lásd: ПАВЛОВ А. *Подложная дарственная грамота Константина Великого*. In: *Византийский временник*. 1896. Т. 3. СПб., 1896. сс. 18–28; ВОЛОВНИКІВ Д.В. *Рим – Київ: історія одного апокрифа*. In: *Український історичний журнал*. 1999. № 5. сс. 15–25; КОВАЛЬСЬКИЙ Ян Веруш. *Папы и папство...* с. 81; ЛІНЧ Джозеф. *Середньовічна Церква*. Пер.з англ. Віктора Шовкуна. Київ: „Основи”. 1994. с. 100.

182 СУТТНЕР Ернст Кристоф. *Церковні розколи і єдність Церкви...* с. 43; АВВАКУМОВ Юрій. *Витоки унійного богослов'я...* с. 334.

183 АВВАКУМОВ Юрій. *Витоки унійного богослов'я...* с. 337. Részletesebben lásd: *Діяння святих апостолів*. In: *Біблія. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту*. В укр. перекладі з паралельними місцями та додатками. Київ: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату. сс. 1219–1259.

184 АВВАКУМОВ Юрій. *Витоки унійного богослов'я...* с. 334.

egységes hitnek, ami a különleges fegyelmet és a liturgikus szertartásokat illeti.¹⁸⁵

A 862. március 18-i válaszban többek között I. Miklós pápa a szokás-problémákkal is foglalkozik. Ő teljes mértékben egyetért a szokások sokféleségével, amelyek egy hiten belül megjelennek, ugyanakkor egy feltétellel, hogy ezek a szokások ne zavarjanak egyetlen kanonikus szabályt sem. De az a szokás, hogy felszentelni valakit, aki nem járta meg az egyházi ranglétrát püspökké, az egyházi papok hírét rontja. A pápa aggódik azért, hogy ez a szokás ne vessen gyökeret a bizánci egyházban. Az Apostoli Szentszék meghagyja magának azt a jogot, hogy az ilyen szokást betiltsa, ha ezt kirívó önkényességnek tartja.¹⁸⁶

Az elmített I. Miklós pápának írt levélben pontokba szedve le vannak írva azok az eltérések, melyekért Phótiosz a maga idejében okolta a latinokat. Ezek a pontok, melyek nem csak a latinok vádolására szolgáltak, hanem arra is, hogy megszerezze a zélóták elismerését (pártok, akik, kompromisszumok nélkül védték a saját vallási hagyományaikat, tiltakoztak az ellen, hogy Ignatius, akit ők nagyon szerettek, levették a pátriárkai székből)¹⁸⁷ érintették: 1) a szombati nagyböjt, ami ellentétben volt a bizánci hagyományokkal; 2) a Szentlélek Atyától és Fiútól való eredetéről szóló tanok; 3) a papok feltétel nélküli cölibátusa; 4) az a tény, hogy a latin papok nem végzik el a felszentelést (felkenést) egyből a keresztség után; 5) hibás az a feltételezés, hogy a latinok készítik a kenőcsöt és a vizet; 6) a böjtre vonatkozó saját latin előírások, melyek nem egyeznek a bizáncival; 7) állítások, hogy a latinok húsvétkor a zsidó szokás szerint oltáriszentség együtt, bárányt áldoznak fel; 8) papjaik levágják a szakállukat; 9) hogy a latin diakónusok lehetnek felszentelt püspökök, úgy, hogy nem szolgáltak egy ideig papként és 10) a későbbiekben a hit minden szimbólumát el kell fogadnia Konstantinápolynak, s megerősíteni e kilenc pontot, és kinyilvánítania teljeskörű egyetértését a cárvárosi partiarkális szentszék fennhatóságával kapcsolatban.¹⁸⁸

Abszurd, hogy pont Phótiosz, kinek pátriárkának választási körülményei szokatlanok, a hagyományoktól eltérőek voltak, hat évvel később nagy nyomást akart gyakorolni a Római egyházra, kritizálva azokat a latin rítusokat, hagyományokat, melyek az ő múltbeli nézeteivel megegyeztek. Az ismert „*Keleti püspökökhöz szóló körlevélben*” 867-től Phótiosz szidta a latinokat nem csak a „bizánci gonosz” miatt – kiegészítés Filioque Nikitai-Konstantinápolyi szimbóluma a hitnek, de a római gyakorlatért, a felkenések során, kizárólagosan a püspököknél, a szombati böjt, a nagyböjt utáni első heti nagyböjt, a papok cölibátusa, vagy pont azokért, melyek egyeznek az ő előző megjegyzéseivel, mivel ezek a helyi szokások körébe tartoznak, s ezek megtartásáért nem lehet hibáztatni.¹⁸⁹

185 СУТТНЕР Ернст Кристоф. *Церковні розколи і єдність Церкви...* с. 43

186 АВБАКУМОВ Юрій. *Витоки унійного богослов'я...* с. 335.

187 СУТТНЕР Ернст Кристоф. *Церковні розколи і єдність Церкви...* с. 43.

188 СУТТНЕР Ернст Кристоф. *Церковні розколи і єдність Церкви...* с. 43 (Egy megjegyzés. 43).

189 АВБАКУМОВ Юрій. *Витоки унійного богослов'я...* сс. 335–336; ОСТРОГОР-

Nem kizárt, hogy ez a bizánci vezető – kétség kívül magasan képzett, s ismert – elsősorban a saját javára gondolkodott, s politikai számításain. I. Miklós pápa Hinkmarnak reimsi érseknek írt levélben, melyet szintén 867-ben írtak, mint a már említett Phótiosz által írt tételeket, szót ejt más szemrehányásokról is, melyeket a görögök említettek a latin egyház ellen – nyilván Phótiosz hatására. A latinok, állítólag, a kenetet a folyóvízből készítik, a húsvétra ők „zsidók mintájára” bárányt tesznek az oltárra, hogy azt megáldják, együtt a úrvacsorai kenyérrel; papjaik levágják a szakállukat, a diakónusokat papi szolgálat nélkül is püspököknek választják.¹⁹⁰

Ilyen támadások után a latinoknak érvelniük kellett. A bizánci vádak cáfolatát olvashatjuk két latin író, név szerint Jenej Páriszkij († ok. 871) „*Görögök elleni könyv*” („*Liber adversus Graecos*”) és Ratran Korbinszkij († ok. 870) „*Görögök elleni cáfolatok, rágalmaszások a római egyház ellen*” („*Contra Graecorum opposita Romanem ecclesiam infamantium*”) műveiben. Mindkét teológus a Filioque kérdésnek szentelte művét, de figyelembe veszik a vallási szokások sokszínűségével kapcsolatos megjegyzéseket is. „*Egy mestermű nyugodt, ésszerű, de ugyanakkor az ésszerű érvekkel*”, ahogyan jellemezte Ratran művét Jurij Ávvákumov, az elején vita a bizánci támadásokkal, melyek a latin szokásokra irányultak, megjegyzi: „*Az érvek /görögök/, melyeket a későbbiekben felsorol, nyilvánvalóan kevés bölcsességet tartalmaznak, ehelyett nagyon sok tudatlanságot. Ezeket figyelmen kívül is lehetett volna hagyni, ha nincs a fenyegetés, hogy a kevésbé intelligens emberek között zavart okoznak. Amíg az istenfélő emberek nem figyelnek oda, addig a sok tanulatlan embert meg tudják téveszteni, akik nem tudják elkülöníteni a valódit a kigondolttól*”.¹⁹¹

De 867-ben hatalomra került Bizáncban I. Macedóniai László (867–886), ettől a pillanattól Phótiosz gyors karrierje megszakadt. Közvetlenül a császár trónrakerülése után, megparancsolta neki, hogy vonuljon kolostorba remeteként. 867. november 23-án Phótiosz helyett ismét Ignác lett a pátriárka, és a Rómával való kapcsolat is megújult. Sőt, a 869–870-ben Konstantinápolyban összehívott gyűlés melyen részt vettek II. Hadrián pápa legátusai is, a nyolcadik ökumenikus tanács elítélte és kitiltotta Phótioszt az egyházból. Azonban a tanács egy fontos elvi kérdésről nem döntött, nem határozta meg a római püspök hatáskörét. Munkájának befejezése után három nappal, a birodalom fővárosában érkezett a bolgár cár, Boris-Mihail küldöttsége, és a tanács tagjait ismét összehívták, hogy megoldják a kérdést, melyik joghatóságához tartozik a bolgár templom: a pápához vagy a pátriárkához. Heves viták után, végül a császár tanácsára, Ignác patriárka felszentelt néhány püspököt, és érseket Bulgária részére, és a bolgár egyház bár elismerte a konstantinápolyi pátriárkát vezetőjének, de némi autonómiával is rendelkezett.¹⁹²

СЬКИЙ Георгій. *Історія Візантії...* сс. 215–216.

190 АВБАКУМОВ Юрій. *Витоки унійного богослов'я...* с. 336.

191 АВБАКУМОВ Юрій. *Витоки унійного богослов'я...* с. 336.

192 ОСТРОГОРСЬКИЙ Георгій. *Історія Візантії...* сс. 217–218.

Megnyerte a „csatát” Bulgáriáért, Dalmáciáért, Szerbiáért, Macedóniáért, és még Dél-Olaszországért, amely terület végül Bizánc befolyása alá került, Róma ennek tudatában erősen ragaszkodott Moráviához, ahol a thessaloniki testvérek, Konstanin (Cirill) és különösen Metód, bizánci missziója a nehézségek ellenére, nem kis sikereket ért el. De Bizánc nem tervezte átadni: 875-ben a császár visszahelyezi a fővárosba az erős Phótioszt, akire rábízta saját fiai nevelését, és Ignác halála után (877. október 23.) négy nappal, kinevezi második alkalommal pátriárkának. 879. novemberében Phótiosz összehívta a tanácsot, melyen 383 püspök és VIII. János pápai legátusai jelenlétében teljeskörű rehabilitálását hajtották végre. A tanács eltörölte azokat a döntéseket, melyeket 869–870-ben Phótiosz irányában hoztak, és jóváhagyott egy alapszabályt, melynek értelmében minden patriarchális templom köteles ragaszkodni saját hagyományaihoz. a római a sajátjához, a bizánci is a sajátjához, ugyanúgy, mint a többi keleti szentszék.¹⁹³

A 879–880-as események arról tanuskodnak, az akkori keresztény világban tisztában volt azzal, hogy az egyház megkívánja a sokféleséget. Végére is, ellenében a modern gondolkodást ellenző konvencionalistákkal, Phótiosz úgy vélte hogy a meggyőződési „hibák” teljesen összeegyeztethetők az egyház egységével. A rómaiak nem „korrigáltak” egyetlen vádat sem a Phótiosz által felsoroltak közül. De ugyanakkor ő megőrizte velük az egyház egységét egészen a haláláig. Ő a római egyház elítélendő meggyőződését, „hibáit” „esetlegesen problematikusaknak” tekintette, de nem úgy, mintha ez az eredeti vallási kanon elárulása lenne, ugyanúgy, mint száz évvel később (1215-ben) a IV. Laterális egyház, mely valójában nem szimpatizált a görög vallási rítusokkal, de toleránsan viszonyult hozzájuk.¹⁹⁴

A keleti és a nyugati egyház megbékélési szándékai javítottak Metód helyzetén is, mint a római egyház érseke és ugyanabban az időben a görög Konstantinápolyból jött misszióval, a latin diocéza területére. A székesegyház döntése után fenntartások mellett nem változtatott formában a konstantinápolyi vallás szimbóluma követelte, hogy „semmit hozzá ne adjanak, ne változtassanak”, Metódnak könnyű volt bebizonyítani Rómában az igazát a frank papokkal vívott vitában, hozzáadva *Craedo fides* szavakat melyek Szent Lélektől „és a Fiútól” származnak.¹⁹⁵

Ez azonban nem magyarázza azt, hogy Róma jóváhagyta a szláv liturgiát, mert a 879–880-ban Róma és Cárváros közötti tárgyalások tárgyát ez nem képezte. A válaszok keresése közben, mi volt az, ami a Római Kúriát arra bírta, hogy keresse a kompromisszumot Konstantinápolyval, javasoljuk, hogy forduljunk „korai” Francis Dvornik (1926), feltételezéséhez, aki szerint, cserébe Phótiosz elismeréséért, és az egyházak közötti konfliktus befejeztével, Rómában arra számítottak, hogy Konstantinápoly lemond a szomszédos területek fennhatóságáról, melyek a

193 U. o. 220–221. o.; СУТТНЕР Ернст Кристоф. *Церковні розколи і єдність Церкви...* c. 43.

194 СУТТНЕР Ернст Кристоф. *Церковні розколи і єдність Церкви...* c. 44.

195 МАЛЫШЕВСКИЙ И. *Святые Кирилл и Мефодий, первоучители славянские...* c. 224 és a következőket.

IX. század harmadik negyedében Konstantinápolyi pátriárka fennhatósága alá tartoztak.¹⁹⁶ Elsősorban, szó volt itt Bulgáriáról, melynek az Adria partján lévő városai a római püspökséghez tartoztak, egy része pedig a nyitrai horvát püspökséghez.¹⁹⁷

Róma ilyen politikájával összhangban lehet megérteni azokat a változásokat, melyek végbementek a fővárossal, Szent Péter és a Nagymorvai birodalom között. Ennek nagyon jó bizonyítéka 880-ban az a bulla, melyet Szvatopluknak küldött VIII. János pápa, mely engedélyezte Nagy Moráviában, hogy a liturgia nyelve „helyi”, szláv legyen. E dokumentum értelmezése során a modern orosz történészek szerint a következőket kell szem előtt tartani. Az ők eléggé bonyolult kapcsolataik a Keleti-Frank Királysággal, (a pápa igyekezett fenntartani kapcsolatokat inkább a Nyugati-Frank Királysággal) VIII. Jánosnak érdeke fűződött ahhoz, hogy támogassa a hatalmas nagymorva fejedelmet, de Szvatopluk nem volt híve a szláv liturgiának. Nem véletlen, hogy a 880-as bullában ezzel találkozva, megfogalmazódott a kérés, hogy neki és a körülötte levőknek a misét latin nyelven vezessék. Ezért, hogy javítsa kapcsolatait Szvatoplukkal nem volt szükséges megváltoztatni a hagyományos politikáját, és jóváhagyni a szláv liturgiát.¹⁹⁸

Aligha volt nagy lehetősége, hogy befolyásolja a Római kúriát és Metódot, akit Róma utána berendelt, mert igazhitységét kétségbevonták. A pápai rendelet okait kereshetjük Morva cselekedeteinek tükrében. A szláv liturgia jóváhagyása lépés volt, amelynek segíteni kellett Róma hatalmának megerősítését azokban a szláv országokban, ahol érdekeit kereszteték a konstantinápolyi érdekek. Ilyen perspektívákkal íródott a 880-as bulla, mely bár közvetett, de fontos forrás a Cirill-Metód-féle tradíciók tanulmányozására Horvátországban és Bulgáriában. A VIII. János által folytatott politika komoly ellenszenvet váltott ki, magában a kúriában is: 879-ben elpártolt több személy a pápa környezetéből, legjelentősebb közülük Porto-Formosa püspök. Másrészt a nyílt és rejtett közeledés Cárvároshoz, mely a pápa környezetében sehová nem vezető ötlet volt. A római egyház véleménye a folyamatosan megjelenő görög „téveszmék” megítéseléséről egyértelműen kitűnik a pápa leveléből, melyet Borisz-Mihail cárnak írt, miszerint „*nekünk a görögökkel egy a hitünk, és egy a keresztségünk, de a görögök folyamatosan eretnekségbe esnek, s a megosztottságot gerjesztik*”.¹⁹⁹

Csalódva a politikai eredményekben VIII. János az egymást követő években történő cselekedetei, lettek okai a bekövetkezett politikai változásoknak, és a kúria orientációjának. A „*Fuldai évkönyv*” – krónikába, egyértelműen leírja a régensburgi Keleti-Frank Királyság uralkodóival kapcsolatos nézeteit, a 882 végi

196 ФЛОРЯ Б.Н., ТУРИЛОВ А.А., ИВАНОВ С.А. *Судьбы кирилло-мефодиевской традиции...* с. 297

197 *U. o.* 297–301. o.

198 ФЛОРЯ Б.Н., ТУРИЛОВ А.А., ИВАНОВ С.А. *Судьбы кирилло-мефодиевской традиции...* сс. 301–302.

199 ФЛОРЯ Б.Н., ТУРИЛОВ А.А., ИВАНОВ С.А. *Судьбы кирилло-мефодиевской традиции...* сс. 302–303.

római hatalmi változásokat, melyek egy igazi katonai puccshoz voltak hasonlatosak. A pápát ellenségei megmérgezték, de látván, hogy a mérég lassan hat, kalapácsütéssel végeztek vele. Az ő utódja „*contra statuta canonum*” Márton lett.²⁰⁰ Márton hamar rehabilitálta az elhunyt pápa fő ellenségét Formosust, és utódja, V. István pápa folytatta a kúria tisztogatását oly mértékben, hogy a pápai archívumból kidobálták azokat a kancelláriai nyilvántartásokat, melyek VIII. János uralkodásának utolsó éveiben születtek (876-os összeesküvés közzététele után), hogy még az emléket is kitörtöljék ezeknek az eseményeknek.²⁰¹

Ahogy VIII. János elfordulásának objektív oka a politikai csúszás volt, melynek célja a Bizánchoz való közeledés, melynek egyik következménye volt a Róma és Cárváros közötti kapcsolat. Ebben a helyzetben, V. István pápasága kezdetén, ismét megjelent Rómában a frank Wiching, Metód morvai tevékenységének fő ellenzője, aki elsorolta Metód és tanítványai elleni vádjait. Wiching római létének pontos leírását olvashatjuk V. István Szvatoplukhoz írt levelében.²⁰² A vádak a régiiek voltak. A vallási liturgiák szláv nyelvű vezetése, és a filioque, megtagadás, de még hozzáadódott egy vád, mely véleményem szerint, másodrangú, miszerint Metód nem tartja be a börtöt, ahogyan az a latin világban elfogadott. Ekkor a Szent Város hozzáállása a vádakra más volt, mint 880-ban.

A kúria véleményváltozásának okát a fentebb leírtakban kell keresni. A morvai egyház életmódeltérései a latin normáktól (meggyőződés filioque, a liturgiák vezetése a „helyi nyelven”, a bizánc által elrendelt börtök gyakorlása) közelebb hozták ezek az egyházat a pravoszláv világ rendjéhez, és az ismételt versengés következett Konstantinápolyval, veszélyeztetve a morvái egyház és Róma közötti kapcsolatot.²⁰³ Nem véletlenül, V. István levelében megköszönte Szvatopluknak azt, hogy „*ő nem akart különböző helyeken sétálgatni*” (*non alibi vagare*), engedélyért folyamodott a Metód és frank ellenfelei közötti konfliktus, valamint Róma által való tisztázására,²⁰⁴ nyíltan utalva Konstantinápolyra. Valószínűleg nem véletlen, hogy a pápai utasításában, mely azokhoz a legátusokhoz szólt, akiket Morvába küldött, élükön Ankon és Péter püspökökkel, a filioque témát helyezve előtérbe, elsődlegesen nagy hangsúlyt kap a római egyház szerepe, mint ki feljogosított tolmácsa az egyházi dogmáknak.²⁰⁵

Így 885 nyara, vagyis Metód halála után, elvesztették érvényüket azok a rendeletek, melyeket a római szentszék 880-ban hozott, miszerint egyetért azzal, hogy a liturgia nyelve szláv legyen. Megjelenik egy sor jelentős ok arra, hogy a 880-ban megadott engedélyt megszüntessék. Ennek tükrében nem meglepő, hogy V. István

200 U. o. 304–305. o.

201 U. o. 305. o.

202 MMFH. Vol. III. № 101. ss. 221–222.

203 VAVRINEK V. *Staroslověnské životy Konstantina a Metodijeje*. Praha, 1963. ss. 47–48.

204 MMFH. Vol. III. № 101. ss. 219–220.

205 *Ibid.* s. 228.

Szvatopluknak küldött bullájában nem csupán betiltotta a szláv nyelven történő liturgiát, de szigorú szankciókat rótt ki a tilalom megsértőire, ami az egyházból való kiközösítés, és az országból való elűződés volt.²⁰⁶

V. István Szvatopluknak írt bullája, és a Morvába küldött legátusok számára íródott utasítások tanulmányozása a kutatók számára nehéz, megoldásra váró problémát tár fel. Mindkét dokumentumban egyértelműen hangsúlyozta, hogy a szláv nyelven történő istenimádás végetért, attól az ünnepélyes ígérettől függetlenül, melyet Metód kapott VIII. János pápától, Szent Péter sírja fölött.²⁰⁷ Metód VIII. János pontifikátusakor egyszer látogatta meg az „Örök várost”, 880-ban, nyilvánvalóan az ünnepélyes ígéretet erre az időre kellene datálni.

Ez egyszerű is lenne, ha nem lenne ennyire bonyolult. A dolog lényege, hogy az említett datálás teljes ellentmondásban áll VIII. János 880-ban kiadott bullájával, mely megmaradt részekben a pápai kancellária nyilvántartásában. Az említett okirat két dokumentumot tartalmaz, melyek alapot adnak az előzőekben bemutatott gondolatnak, miszerint a 880-as bulla összeállítója ismeretlen, azonban Borisz Flore és kollégái által végzett szövegtani elemzés lehetővé tette, hogy V. István bullájában, mely 885-ből származik szószerinti egyezéseket fedezzenek fel a 880-ból származó dokumentummal.²⁰⁸

A források közötti ellentmondások megmagyarázására lett kidolgozva a következő hipotézis: Wiching Rómában, pápai áttekintésre egy hamisított bullát mutatott be, VIII. János 880-as bullájaként, ahol ahelyett a szöveg helyett, melyben engedélyezi a szláv nyelvű liturgia levezetését, a Metód által vallott nézetek betiltása, s kiátkozása szerepelt.

Megállapítani az igazi tényállást a pápai kancelláriában nem lehet, hiszen a VIII. János pontifikátusa utolsó éveiből származó nyilvántartások ki lettek dobva a pápai archívumból. Ezért Wiching hamisítványát Róma elfogadta, mint eredeti dokumentumot, s elősegítette a Kúria adott kérdésben történő döntését. A felállított hipotézis logikusan magyarázható egy sor ismert tény tükrében, s a kutatók véleménye is megegyezik vele.²⁰⁹

Ilyen előzmények mellett reális az, hogy V. István döntésében, a szláv liturgia betiltása kapcsán, Wiching hamisítványa jelentős szerepet töltött be. A hamisítvány pont ezért lett elfogadva eredetiként, hiszen tartalma teljes mértékben egyezett azokkal a politikai nézetekkel, melyet a római kúria VIII. János halála után vallott. Reálisann lett volna lehetőség arra, hogy leellenőriztessék Wiching szövegét VIII. János jegyzőivel, Grigorijjal, Anasztással, Benedikttel, akik maradtak pozíciójukban V. István uralkodása idején is. De ezt valamiért nem tették meg.²¹⁰

206 *MMFH*. Vol. III. № 101. s. 225.

207 *Ibid.* Vol. III. № 101. s. 225; № 102. s. 228.

208 ФЛОРЯ Б.Н., ТУРИЛОВ А.А., ИВАНОВ С.А. *Судьбы кирилло-мефодиевской традиции...* с. 309

209 *U. o.* 309–310. o.

210 *U. o.* 310. o.

Figyelemfelkeltő még az a tény, hogy 879-ben egy analóg helyzetben (a szláv nyelvű liturgia betiltásáról szóló törvény megszegése) Metódot Rómába hívták, hogy magyarázatot adjon²¹¹, 885-ben a kúriai hivatalnokok szükségtelennek találták, és döntést hoztak anélkül, hogy meghallgatták volna a vádlottat. Az ok egyértelműen az volt, hogy a Kúria döntése ebben a kérdésben teljesen egyértelmű volt, és nem volt szükség semmilyen további vitára²¹², főleg, hogy nem volt kivel megvitatni: Metód érsek már meghalt (április 6-án), és magyarázatot kérni a kétes szempontból utódnak nevezett Gorázd paptól, értelmetlen volt.

Következtetések

Mindezeket figyelembe véve, Metód halála katasztrófa volt a szláv liturgia számára (úgy véljük, hiba lenne valamilyen szláv speciális rítusról beszélni) „*A német szellemi intrikusok, és a bizánci vallási sovinszták barátságos együttműködése vezetett ahhoz, hogy a vallási téma a végére hiteltelenné vált*”, – ahogyan ezt helyesen megjegyzi az ukrán tudós, Sztepán Tomásivszkij.²¹³ Metód tanítványai és követői között, beleértve az általa megnevezett utódját, Gorázdot, győzött a phótiosi orientáció, mely a szláv liturgia bizánciasításához vezetett. Metód elkergetett tanítványai megjelentek a Balkánon, főleg a Borisz-Mihail bolgár cárságában. Éppen innen (Bulgária és Szerbia) terjedt el a Szent Konstantin és Metód emlék és kultusz a pravoszláv világba, Ruszba később jutott el. Csak az egyetlen szülőhazája, Bizánc, zárkózott el a saját fiaitól, az egyetlen nagy misszionáriustól, aki valaha is volt területén. „*Mintha büntetés lett volna azért, hogy nem engedték magukat fegyverként használni III. Részeges Mihály Photius állami és egyházi politikájában. A bizánci egyház nemcsak nem helyezte nevüket a szentek nevei közé, de saját irodalmában sem hagyott meg egyetlen kijelentésüket sem. Valóban nemo propheta in patria sua!*”, – jegyzi meg Tamásivszkij.²¹⁴

Az előzőek alapján volt lehetőségünk, hogy meggyőződjünk arról, miszerint a szláv liturgia sorsa, elsősorban a Római Kúria templomi politikától függött, mely jelentősen megváltozott 885-ben „*barátságos német vallási intrikusok korporatívájában, és a bizánci vallási sovinszták társaságában*” Bizton lehet állítani, megfelelő konklúziót levonni, hogy Róma és pápai számára ez az időszak nem

211 *MMFH*. Vol. III. № 81. s. 193.

212 ФЛОРЯ Б.Н., ТУРИЛОВ А.А., ИВАНОВ С.А. Судьбы кирилло-мефодиевской традиции... с. 310.

213 ТОМАШІВСЬКИЙ Степан. Вступ до історії Церкви на Україні... In: Ковчег... Число 3. с. 50.

214 *U. o.* 50-51. o.

a legsikeresebb periódus volt. Bár a második megjegyzése az ukrán történésznek valószínűleg indokolatlan, mely a thessaloniki testvérek nevének teljes feledésbe merülésére utal.

Mint ismeretes, Cirill és Metód „Élete” számítanak azoknak a bizánci dokumentumoknak, melyekben megjelenik a két ismert misszionárius neve és tevékenysége. Ezek egyikének szerzője kapcsolatban volt Róma görög köreivel, bár bizánci világlátással rendelkezett. De mindezek ismeretében hálásak vagyunk azért a tényért, hogy azok meg vannak írva. „Az ebben az időben született görögnyelvű források egy sorban sem említik a két apostol tevékenységét a szlávok között, sőt a nem szlávok között sem”, – kénytelen szomorúan kijelenteni az ismert amerikai bizánckutató Igor Sevcenko.²¹⁵ Általában összegezve a Cirill-Metód-féle morvaországi és pannóniai missziót, „két híres szerencsétlensége”-ként definiálta, a kutató nem akart ebből tragédiát csinálni: „Ha ez szerencsétlenség is volt, az nem egy hatalmas nagy, mert a morvai-pannóniai földek soha nem tartoztak Bizánchoz”.²¹⁶

Valószínűleg utolsó, de biztosan nem a végső érv a válaszok keresése közben, jelen kutatott téma kapcsán, a Felső-Tisza vidéki szlávok Cirill-Metód által történő megkeresztelése kapcsán, I. Sevcenko megjegyzése a bizánci misszió mechanizmusával kapcsolatban, mely során nevezetesen a „felső” és „alsó” szinten kialakuló kegyelemről és a szentlélek befogadásáról szól az újonnan megtértek számára.

Első esetben arról van szó, hogy a misszionáriusok tevékenykedtek a „fentről lefele” séma/elv szerint, vagyis, ők először az uralkodóhoz és a domináns csoportok tagjaihoz fordultak, kiken keresztül a szentlélek kegyelme, dicsérete eljutott először a rokonokhoz, és csak utána az ő népéhez. Ezt a modellt alkalmazták a bizánci missziók során, különösen ezt gyakorolták a barbár-pogányok körében, valamint a szlávoknál: a bolgár időben Omurtag bolgár kánnál, Krum cárnál a IX. században²¹⁷, vagy az orosz-szláv időben Aszkoldnál (IX. században) és Helgánál (Olgánál, X. században).²¹⁸

Keveset tudunk arról, hogyan tevékenykedtek valójában, úgymond „helyben”, esetleg a bizánci missziók mechanizmusáról a felsők körében, a kormányzók és az egyháziak szintjén. Megítélve egyetlen esetből (Konstantin és Metód missziója) azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a határon túlra először misszionáriusok csoportját küldték (élükön Konstantinnal), kik előkészítették a talajt a hivatalosan kijelölt püspökök (élükön Metód) számára. Tudjuk továbbá, hogy ezek a misszionáriusok a határokon túl nem érezték magukat biztonságban, panaszkodtak az üldözésre és elnyomásra, melyek a „helyiek” vagy a szomszédos latin papok irányából érkeztek, akik Krisztusban voltak testvérek. Gyakran helyükre jöttek újak, és velük együtt, jegyzi meg a bizánckutató „kevés adat áll rendelkezésre a két lényeges dologról:

215 ШЕВЧЕНКО Ігор. *Релігійні місії очима Візантії...* с. 34.

216 *U. o.* 31, 19. o.

217 *U. o.* 36–38. o.

218 *U. o.* 43–46. o.

a nyelv, melyen az istentisztelet folyt, és a módszer, amellyel az új hit átadódott a következő generációnak”. Ha mindezekről rendelkezésre áll egy kevés információ a Cirill és Metód „Életei”, és a görögnyelvű tanítványuk Kliment Ohridszki „Élete”²¹⁹ művekből, „amikor mi a görögnyelvű bizánci forrásokhoz fordulunk, teljes hallgatást veszünk észre arról, hogy milyen nyelven folyt a prédikáció”.²²⁰

Sajnálatos, a IX–X. század fordulóján, mikor a későbbi Szlovákia és Kárpátalja földjei a magyarok fennhatósága alá tartoztak, egészen a XIII. századig, ebből a korszakból semmilyen információ nem maradt fenn a vallási élettel kapcsolatban, ez azonban nem jelenti a liturgikus gyakorlatok hiányát. A megválaszolandó kérdés az marad, hogy milyen nyelvű volt. Hiányzik a gazdag irodalom, mely alátámasztaná, hogy „szláv rítus” és „szláv liturgia” volt, amelyet Szent Cirill és Metód hozott létre. A tudósok egy része megerősíti, hogy a bizánci misszió még akkor is, ha az elején fel is ajánlotta a bizánci liturgiát (Aranyszájú Szent János és Szent László liturgiáját), a helyszínen megtudta, hogy Morávia a nyugati kereszténység fennhatósága alá tartozó területen helyeszkedik el, bevezette a latin liturgiába a szláv nyelvet, ezáltal a „szláv-római rítust”. E tendencia hívei hivatkoznak az úgynevezett „Szent Péter liturgiára”. A másik oldalon helyeszkednek el azok a szerzők, akik egyértelműen kiállnak a tiszta „bizánci-keleti liturgia” mellett a szent testvétek és tanítványai vallási orientációja kapcsán.²²¹

Cirill Vaszil véleménye szerint, aki a jelenlegi titkára a Keleti Egyházak Kongregációjának, aki kritikai a szövegtani vizsgálatok eredményeként feltételezni enged, „hogy Moráviában jónéhány liturgiai szinkretizmusról lehet beszélni, melyet a szláv apostolok hoztak létre”. Ha nem álluk meg ezen a pontján a liturgikus eszmefuttatásunknak, a szlovák-római tudós szerint helyénvaló kijelenteni, hogy a keleti rítus, mely megvolt a következő évszázadban is, mindenekelőtt a régi Nagy Morávia keleti részén, mint az élet alapvető tényezője, bizonyítéka Szent Cirill és Metód, valamint tanítványai misszionáriusi munkájára.²²²

És végül. Az archeológiai és történelemtudományi kutatások világában továbbra is megválaszolatlan a kérdés, mely a bizánci misszió munkája, és a keleti szertartás következményei folytonosságára keresi a választ Szlovákiában. Ebben a tekintetben következetes az állítás, miszerint Szent Cirill és Metód katekizációt hajtottak végre csak Moráviában és Szlovákia nyugati részén. Ma már tudjuk, hogy a Szlovákia keleti része képezte Morávia központi magját, s nem csupán elmaradt

219 *О Житии Климента Охридского* és szerzőjéről részletesebben lásd: ФЛОРЯ Б.Н., ТУРИЛОВ А.А., ИВАНОВ С.А. Судьбы кирилло-мефодиевской традиции... сс. 28–292.

220 ШЕВЧЕНКО Ігор. *Релігійні місії очима Візантії...* сс. 38, 39.

221 Ez az irodalom gazdag nevekben, de sükölködik tartalmas szövegekben, így semmilyen körülmények között nem kell számba venni az adott téma kutatása során – Volodimir Fenics.

222 VASIL' Cyril. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii...* s. 26.

tartománya volt. Ebben a járásban az archeológusok nemrégén 15 teljes települést fedeztek fel, melyek a nagymoráviai időből származnak. Az „*Életek*” szerzői leszögezték, hogy Szvatopluk fejedelem „*az összes moráviaival*” Metód mellett állt, hogy az „*összes templomba, minden várórhöz...és az egész országba*” elmenjenek a papok, és az ő tanítványaik, akik csupán 200-an voltak.²²³

A széleskörben elterjedt vélemény szerint, miszerint Metód halála után, az ő tanítványait elüldözték az országból, minek eredményeként elveszett a keleti rítus, közvetlen bizonyíték nem létezik, főleg, ami a Szvatopluk földjeit, a Nyitrai járást, Szlovákia nyugati részét illeti. Itt Metód tanítványainak általános kiűzetése nem történhetett meg, esetleg azon kivételekkel, akik elmentek (kerültek) Bolgáriába, sokuknak maradniuk kellett Morávia keleti részén, a mostani Szlovákia keleti részén, és az ahhoz közeli földeken, ahol a keleti rítus nem is tűnt el soha.²²⁴ Csupán ezen a gyenge alapon, melyet elsősorban azokból a forrásokból építettek, melyek a későbbi időkből származnak, és minden bizonnyal, az egyház hivatalos véleményei, egyes tudósok folyamatosan lineáris elméletet alkalmaznak a Cirill-Metód hagyomány tekintetében (keleti rítus, bizánci, néha – szláv liturgiával és templomi gyakorlattal) Kárpátalján.

223 ZM. X. In: *MMFH*. Vol. 2. s. 154; VI. 23. In: *MMFH*. Vol. 2. s. 218.

224 HALAGA O. *Cyrlometodejské dedičstvo po prichode Mad'arov*. In: *Slavia*. XLI. 1972. ss. 285–294.

A „kísértés a dióval” előestéjén: a ruszinok és az oláhok egyházi és vallási élete Máramaroson a XIII–XIV. században*

1. A körvonalazódott határproblémák

Az bizánci rítusú keresztényesítés megjelenésének ideje a Kárpátok mindkét oldalán valószínűleg elveszett a kora középkor ködfátyla mögött.²²⁵ A hagyományos egyházi történetírásban ez a mostanság csodálatos talány nem kevés vitát vált ki az időszak kedvelői körében. Kapcsolatban van az aktív misszionáriusi tevékenységgel nagy moráviai fejedelemségben a IX. század második felében, Szent Cirill és Metód és az ő tanítványaik apostoli tevékenységével.²²⁶ Az ő nevükhöz kapcsoló-

* А ФЕНИЧ Владимир. *В преддверии „искушения греческим орехом”: религиозно-церковная жизнь русинов и валахов Марамуреша в XIII–XIV вв.* In: *Карпатика*. Випуск 42. Ужгород: Видавництво УжНУ „Говерла”, 2013. сс. 121–166. publikáció átszerkesztett szövege.

225 A mai Kárpátalja területe – ez csak egyharmada a területnek, valamikor a ruszin etnikum által sűrűn lakott terület (főleg a Halicsi és a Podolszkij Ruszból származó telepések a IX. század végétől a XVIII. század elejéig). Általosságban a képzeletbeli Kárpátontúli területe (1945-től Kárpátalja) ez magábfoglalja a területet a mai szlovákiai Szajnáától (észak-nyugaton) a mai romániai Máramaros-Szigetig (délkeleten) délkeleti a Kárpátok leejtőin levő térségig. Más szóval, amikor szó esik a történelmi történelmi területéről a mai Kárpátaljának, akkor az megegyezik nagyjából a mai Szlovákia területével.

226 Тöbbé-kevésbé szemléletes formában ír az adott kérdésről: ГАДЖЕГА Ю. *Два исторических вопроса. (Старожилы-ли карпатороссы и о началах христианской религии на Подкарпатской Руси)*. Ужгородъ: Типографія Юлія Фелдешія, 1928. 47 с.; ТОМАШВСЬКИЙ С. *Вступ до історії Церкви на Україні*. In: *Записки Чину Святого Василя Великого*. Жовква, 1932. Т. 4 (1-2). сс. 57–61. Переизд.: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. Число 3. Львів, 2001. сс. 47–51; ТРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства*. In: *Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI–XII вв.)*. Москва, 1991. сс. 87–106; ШЕВЧЕНКО І. *Релігійні місії очима Візантії*. In: *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Том ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. Львів, 1991. сс. 11–27; ШЕВЧЕНКО І. *Релігійні місії очима Візантії: імперський зразок і його місцеві варіанти*. In:

dik az úgynevezett „szláv rítus” a nyugat-orosz földeken (Felső-Tisza területén, a mai Kárpátalja), azonban megbízható bizonyíték a helyi lakosság viszonyulásáról a „Cirill-Metód-féle rítushoz” nincs, állítja Igor Szkocsiljasz, a modern lemergi történész.²²⁷

Ezzel együtt néhány tudós meg van győződve arról, hogy a jövőbeli Halicsi-Volinyi állam területén a Kijevi Rusz földekhez való 981-es csatlakozás előtt, a lakosok fehérek (nyugatiak) kárpátokbeli (kápátontúliak, Dnyeszter-mentiek, kárpátaljaiak, és san-mentiek) horvátok,²²⁸ akik a Cirill-Metód-féle szláv tradíciók szerinti latin kereszténység közvetlen hatása alatt álltak, vagy még tartoztak (a Nagy Morva Fejedelemséghez, a 906-ban magyaroktól elszenvedett vereségéig) a korai középkori Cseh Köztársaság összetételébe.²²⁹ A napjainkbeli történetírásban ismert egy hipotézis az esetleges cseh és morva missziós egyházmegye létrehozásáról Cserven várossal központban, Pobuzsje vagy akár a Krakói egyházmegyében „Cirill-Metód-féle rítussal” addig, míg a lengyelek fel nem vették a latin kereszténységet.²³⁰

E történet legmeggyőzőbb bizonyítéka, mely gyakran felhozódik példaként, a Přemysl-i három kupolás-templom története, melyet alátámaszt a 973-as meghamisított Fuldai évkönyv 1086-ból való másolata, a Prágai Érsekség (mely a felszámolt nagymorvai nagyváros/katedrális helyett képződött) fennhatósága alá tartozott.²³¹ Ez az egyházi tartomány magába foglalta Morávia, Szlovákia, Csehország, Tisza-

ШЕВЧЕНКО І. *Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття*. Авторизов. пер. з англ. Марії Габлевич; Під ред. Андрія Ясіновського. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. сс. 29–49; ДАШКЕВИЧ Я. *Початки християнства на західноукраїнських землях. Реінтерпретація проблеми*. In: *Історія релігій в Україні. Праці XII-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20–24 травня 2002 року)*. Львів, 2002. Кн. I. сс. 137–140; СКОЧИЛЯС І. *Джерела християнства у Прикарпатті до початку XI століття та генеза Галицької єпископії*. In: *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. XI–XII. Дрогобич: Коло, 2008. сс. 39–50.

227 СКОЧИЛЯС І. *Джерела християнства у Прикарпатті до початку XI століття...* с. 40; СКОЧИЛЯС І. *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. Організаційна структура та правовий статус*. Львів: Вид-во УКУ, 2010. с. 122.

228 Részletesebben: ВОЙТОВИЧ Л. „Білі” хорвати чи „карпатські” хорвати? *Продовження дискусії*. In: *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. VIII. Дрогобич: Коло, 2004. сс. 38–45.

229 ДАШКЕВИЧ Я. *Початки християнства на західноукраїнських землях...* сс. 137–138.

230 Általános következtetések lásd: КМЕТЬ В. *Юрисдикційний статус та організаційна структура Галицької (Львівської) єпархії (XII – середина XVI століття)*. In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Сковчиляса та Олега Турія. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. Число 3. с. 131; ЛАЦКО М., ПІ. *Святі Кирило і Мефодій*. Пер. зі словац. Ужгород: Благовісник, 2014. сс. 202–203

231 БАЛИК Б., ЧСВВ. *До історії найдавніших церков у Перемишлі (XI–XII ст)*. In: *Богословія*. Т. 47. Кн. 1-4. Рим, 1983. сс. 73–94.

vidék és Podkarpattya földjeit, keleti határai, elnyúltak „a Búgig, Sztrig”, vagyis Belz területéig, Přemysl és Cservena részéig.²³²

Ebből kiindulva néhány kutató (I. Szkocsilasz) egyetértenek abban, hogy az elérhető út a krisztusi hit elterjesztésére a nyugati szlávok egy része körében „tanúskodik a kijevközpontú koncepció egyoldalúságáról sőt nem objektivitásáról a ruszi Vladimir-féle kereszttséghez”. Sőt nem kétséges, jelenti ki a történész, hogy a Fuldai évkönyvben említett prágai érsekségi területek „no Bug és Sztör (Sztrij)” (Belz környéke, Přemysl és Cservena) „980 elején Kijevi Russzhoz történő csatlakozásuk előtt teljes függőséggel tartoztak előbb Nagy Moráviához, majd az Ősi Csehországhoz”.²³³

Azokban ez egy színes, hízelt regionális-felekezeti színezetű hazaszereteti legenda,²³⁴ melyre sajnos nem lehet megerősítést találni azokban az írott forrásokban, melyek a IX–X. századi Felső-Tisza vidéki szláv lakosok vallási adatait tartalmazzák.²³⁵ Ezek megerősítésére szolgál még az a tény, hogy az ukrán-belorusz földektől eltérően, soha nem tartozott Lengyelországhoz és Oroszországhoz,²³⁶ és

232 ЖЕЛЕЗНЯКОВИЧ С. Миссионерская деятельность святых Кирилла и Мефодия на землях Польши. In: Тысячелетие Крещения Руси. Международная церковно-историческая конференция (Киев, 21-22 июля 1986 года). Материалы. Москва, 1988. сс. 79–82; GIL A. *Prawoslawna eparchia Chelmska do 1596 roku*. Lublin–Chelm, 1999. ss. 47–57.

233 СКОЧИЛЯС. І. Джерела християнства у Прикарпатті до початку ХІ століття... с. 43.

234 Az ilyen, s ehhez hasonló kijelentések mindkét egyház képviselőihez kapcsolódnak, mind az ortodox, mind a görögkatolikus: ПАП С. *Початки християнства на Закарпатті. На основі нових наукових дослідів*. Філадельфія, 1983; ТИМКОВИЧ Г. А., OSBM. *Sv. Cyril (+869) bol katánským episkopom*. In: *Krásnobrodský zborník*. Prešov, 1996. I (1-2). ss. 53–90; ТИМКОВИЧ Г. А., OSBM. *Sv. Cyril a Metod priniesli a šírili na Veľkej Morave byzantskú liturgiu sv. Jána Zlatoústeho*. In: *Krásnobrodský zborník*. Prešov, 1996. I (1-2). ss. 91–135; КОССЕЙ Ю. *До питання про першопочатки християнства на Закарпатті*. In: *Ужгородський уні – 350 років. Матеріали міжнародних наукових конференцій (Ужгород, квітень 1996 р.)*. Ужгород, 1997. сс. 27–32; HORNAD Vladimirus de juxta. *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.–18. storočie)*. Košice, 2004. ss. 193–198; ПРОНИН В., архим. *История Православной Церкви на Закарпатье*. Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. сс. 49–71; ПАВЛЮ В. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія*. Пряшів, 2008; МОНИЧ О., диякон. *Мараморошська святиня: нариси з історії Грушівського монастиря*. Ужгород: „Патент”, 2008. с. 5.

235 Lásd: ФЕНИЧ В. *Верхнее Потисье между Моравией и Болгарским царством, или Кого крестили св. Константин (Кирилл) и Мефодий на „Закарпатье”?* In: *Карпатика*. Вып. 40. Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2011. сс. 124–138

236 ПЕТРОВЪ А. *Чествование свв. славянскихъ апостоловъ Кирилла и Мефодія въ древне-русской церкви*. In: *Християнское чтение*. 1893. Т. III. сс. 526–547; СЛІПІЙ Й. *Культъ Святыхъ Кирила і Методія на Україні (1937 р.)*. In: *Богословія*. Т. XLX. Кн. 1-4. Рим, 1981. сс. 129–134; ЛЬОБКОВИЦ Н. *Європейське значення святыхъ Кирила і Методія (До енцикліки „Slavorum Apostoli”)*. In: *Богословія*. Т. XLIX. Кн. 1-4. Рим, 1985. сс. 3–28

ennek megfelelően a morvai (cseh-szlovák) lakott területhez,²³⁷ a Szent Cirill és Metód-féle nézetek olvasása a Munkácsi görögkatolikus egyházmegyében csak az uniós kongresszusok hatására történt meg, bevezetve 1907-től Vellegrádban, Moráviában. És csak sok évvel később, 1928-ban Novoszelica faluban, a Volóci területen, a Kárpátontúli Ruszban (mai Mizshirjai járásban, Kárpátalján) Péter (Gebej) püspök felszentelte az első kápolnát, melyet a szent testvéreknek adományozott. 1930-ban a szomszéd Eperjesi görögkatolikus egyházmegye apostoli adminisztrátorával együtt Pál vlágyikkal Péterrel (Gojdicssel), Nagy Szent Vazul Rend, Gebej püspök felszentelte az első templomot Őr faluban, ungvári körzet (mai Sztorozsnyica, Kárpátalja, Ungvári járás). 2006-ig ez a teplom az egyetlen maradt, melyet Kárpátalján Szent Cirillnek és Metódnak szenteltek fel.²³⁸

Ahogy azt világosan bebizonyították kutatásaikban Hodinka Antal és Morávcsik Gyula, az Árpád-korban létező négy keleti rítusú kolostor görögnyelvű volt, és semmilyen kapcsolatban nem voltak a dél-keleti régió szláv-oláh keresztény hagyományaival.²³⁹ Szavaikkal élve, bebizonyítani a Szent Cirill és Metód apostolok és tanítványaik missziójának hatását, s különösen a morvai érsek, Gorázdét, a szláv rítusú területen,²⁴⁰ a reményteljes írott források hiányában, mindig sokkal nehezebb, mint őszintén hinni az állítólagos, jóval korábbi mint maga a Kijevi Rusz, a meglehetősen kiterjedt Felső-Tisza régió kisszámú szláv lakosainak megkeresztelését. A Tora és a Topla folyótól (északnyugaton) a Kraszna, Szamos, Túr folyóig (délkeleten) terjedő területen kimondottan szláv műemlékek, települések voltak, melyek a VIII–IX. századra datálhatók, a napjainkbeli ungvári archeológusok véleménye szerint nem több mint 133.²⁴¹

237 MAREK P. *Moravská cyrilometodéjská tradice a její transformace na prelomu 19. a 20. století.* In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III.* Eds.: Jaroslav Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. ss. 113–121.

238 Владика МІЛАН, єпископ Мукачівський. *Святі Кирило і Мефодій – просвітителі слов'ян (ювілей 863–2013).* In: ЛАЦКО Міхал, ПІ. *Святі Кирило і Мефодій...* ss. 5–6.

239 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története.* Budapest, 1909. 6–15. o.; MORAVCSIK G. *Görögnyelvű monostorok Szent István korában.* In: *Emlékkönyv Szent István Király halálának kilencszázadik évfordulóján.* Szerkesztette: Serédi Jusztinián. Első kötet. Budapest, 1938. 388–422. o.

240 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története...* 1–34. o.; ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г. Съ 12 фотографическими факсимиле.* Praga: Nákladem sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpát. Rusi. V Gen. Komisi knihkupectví „Obris” v Praze. Tiskem Českágrafické unie A. S. V Praze, 1930. ss. 1–88; PAPP G. *I monaci dell'ordine di S. Basilio in Ungheria nel secolo XIII.* In: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni.* Series II. Sectio II. Vol. I (VII). Fasc. I. Romae, 1949. pp. 39–56; o. ВАСИЛЬ Ц., ПІ. *Мукачівська єпархія та її єпископи. Історія походження.* In: *Матеріали конференції, присвяченої сторічному ювілею першого друкованого видання „Церковного Простопінія” о. І. Бокшія.* Ужгород, 2007. ss. 29–47.

241 КОТИГОРОШКО В.Г. *Верхнє Потисся в давнину. 1 000 000 років тому – X сто-*

Tekintettel arra, hogy a) Szent Metód halála előtt (885) a nagymorvai templom két egyházmegyével rendelkezett, körülbelül 50 templomot számlált, és kb. 200 egyházfit²⁴²; b) az ő utódja, annak ellenére, hogy környezetében egyértelmű többségben voltak a macedóniaiak, lett egy szlovákiai (Nyitra és Galant közötti területről származott) nemesi származású „szabad ember” Gorázd érsek (ma ez a település Gorázd)²⁴³; c) a IX. század végére a nagymoráviai államban négy érsekséget számláltak, melyek valószínűleg (különböző időkben) Nyitrában, Vellegrádban (az Öreg Város közelében), helyezkedtek el Dévényben, Földvár Mikulcsice mellett, Szávaszentdemederber, Olmützban, Blatnográdban, Debraván (ma Magyarország) és Krakóban (Lengyelország)²⁴⁴; d) a apostoli szláv tanárok tanítványai kétszer hagyták ott Nagymoráviát, (időszertint 885 után (visszatértek 893-ban) és véglegesen 907 után); e) minek következményeként megjelentek először Lengyelországban, Csehországban, Magyarországon (Visegrádi kolostor a Dunánál) és Szlovákiában (Zoborhegyi apátság), majd menedéket találtak a Bolgár Cárságban, Szimeonnál (részben Ochridi kolostorban Macedóniában),²⁴⁵ „Cirill-Metód-féle keresztelések Kárpátalján”, s egyetlen alkalommal sem említik a Tisza-Duna közti tartományban, melyet a bolgár cár Szálana ispánnak adott, akinek a fennhatósága alá tartozott a krónika vezetője Ung/Hung grád („*duca castrum Hung*”) akiről megemlékezik III. Béla királyi jegyzője „Péter mester” a „*Gesta Hungarorum*ban” a XII. század végén, a XIII. század elején²⁴⁶.

Analogikusan felmerül a kérdés, az első kolostorok eredetéről azokon a területeken, melyek a ruszinok és az oláhok által lettek benépesítve²⁴⁷, gondolunk

річчя н.е. Ужгород: „Карпати”, 2008. сс. 304–348.

242 LUKAČKA J. *Vyvycholenie činnosti byzantskej misie na Veľkej Morave a vznik samostatnej cirkovnej provincie*. In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III*. Eds.: Jaroslav Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. s. 29.

243 ЛАЦКО М., ТИ. *Святи Кирило і Мефодій... c.* 199.

244 U. o. 202; HUČKO L. *Posúdenie niektorých historických prameňov cyrilo-metodského dedičstva*. In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III*. Eds.: Jaroslav Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. s. 109.

245 ŠKOVIERA A. *Učenci svätých Cyrila a Metoda – pokračovatelia byzantsko-slovanskej misie*. In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III*. Eds.: Jaroslav Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. ss. 31–54; KRÚPOVÁ M. *Kliment Ochridský – pokračovateľ diela Konštantína a Metoda*. In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III*. Eds.: Jaroslav Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. ss. 55–73.

246 *Gesta Hungarorum*. *Літопис Анонімуса про діяння угорців під час пошуків і віднайдення Батьківщини*. Пер. з лат. та угор. Каміла Найпавера. Ужгород: „Карпати”, 2005. с. 27; ФЕНИЧ В. *Верхнее Потисье между Моравией и Болгарским царством...* сс. 124–138.

247 Az adott kutatásban, kronologikus sorrendben főleg a XIV–XV. század, kifejezéssel „*Ruthenus*” fogjuk emlegetni a mai szláv nyelvekből hiányzó (az ukránból is) a „ruszin” szót (latinnyelvű „*ruthen*”), és a „*Valachus*” или „*Olachus*”, kifejezés alatt va-

itt a Szent Miklós kolostorra a Cserncsej hegyen, Munkácshoz közel, és a Szent Mihály Arkangyal kolostorra Hrusevóban (jelenleg Técsői járás, Kárpátalján).²⁴⁸ Szenvedélyes viták tárgya az úgynevezett „oklevél” a podolóniai fejedelem, Feodor Korjatovicstól 1360-ból, amellyel ő, állítólag, megalapította a munkácsi kolostort, megajándékozta azt mindenféle javadalommal, ezen belül a környezetében levő 2–3 faluval.²⁴⁹

Eltelktintve attól, hogy az előző évszázad elején szinte egyidőben Péterváron és Budapesten, olyan ismert tudósok, mint Petrov Alekszej és Hodinka Antal, egyértelműen bizonyították, hogy az „oklevél” hamis (a podolóniai fejedelem, Feodor Korjátovics csak jelentősen később vált fejedelemmé az említett dátumhoz képest, az ő munkácsi tartózkodását és a közelben lévő várakat magyar források 1396 és 1415 közöttre datálják, de megjelenése a „világon” datálható vagy a fejedelem halá-

riálva használjuk a napjainkbeli „román” szót (*román*), vagyis pontosan úgy, ahogy ők magukat nevezték; oláhoknak néha nevezték őket a külföldiek. Az említett okiratokban ebben a periódusban és e területen az oláhok „*a király hűségese szolgálói*” „*a királyi udvar szolgálói*” minőségben vannak (*Diplôme Maramureșene din secolul XIV. și XV. Adunate și comentate prin Joan Mihályi de APȘA, doctor in drepturi, procurator al comitatului. Maramureș-Sziget, 1900. p. 36. № 16; p. 318. № 132*) nem lehettek pásztorok, a hegyek vándorai, bár azokban a régiókban, ahová a románok eljutottak, főleg a XVI. században, őket pont így nevezték.

248 о. ВАСИЛЬ Ц., ПІ. *Мукачівська єпархія та її єпископи. Історія походження...* сс. 29–32. A napjainkbeli romantikus-pozitivisták történelmi víziót a Hrusevói kolostorról a legjobban bemutatja: МОНИЧ О., дякон. *Мараморошська святиня: нариси з історії Грушівського монастиря...* 246 с.

249 A történetírási diskurzus tudatos elindítója a híres és ugyanabban az időben egy tökéletes középkori hamisítvány volt, melynek szerzője a munkácsi kolostor apátja, a rend protoigumenje Szent Nagy László a XVIII. végétől a XIX. század elejéig. Joannicus Bazilovics См.: BASILOVITS J., R.P. *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, religiosus ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Mankacs, Anno MCCCLX. Facte. Exhibens Serium episcoporum greco-catholicorum Munkacsienis, cum proecipus eorundem aliorumque Illuftrium Virorum Gefits, e variis Diplomatus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam.* Pars Prima. Cassovie, 1799. BASILOVITS J., R.P. *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Greco-Catholicae Dioecelis Munkacsienlis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cum proecipus eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum Gefits, e variis Bullis Pontificiis, Diplomatus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam.* Pars Quarta. Tomus II. Cassovie, 1804; BASILOVITS J., R.P. *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Greco-Catholicae Dioecelis Munkacsienlis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cum proecipus eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum Gefits, e variis Bullis Pontificiis, Diplomatus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam.* Pars Quarta. Tomus II. Cassovie, 1805. Külön meg kell említenünk a szlovák kiadványt: BAZILOVIČ J. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku.* Eds. Monika Bizonová, Jaroslav Coranič. Prešov: Vidavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. 478 s.

la utánra, vagy sok évvel utána)²⁵⁰ az általuk bemutatott változat a kolostori jogok meglétéről, kritikus következményekkel rendelkezik.²⁵¹ Bár a tisztesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a romantikus változat képviselőiben, kiindulva Maciej Strykowski és Bazilovics Joannicus nézeteiből, szintén bővelkedik.²⁵²

A helyi egyházak véleményét a keleti rítussal kapcsolatban nem nehéz megjósolni, hiszen ez egy sarkalatos pontja a hivatalos egyháztörténeti verzióknak. A munkácsi kolostor hagyományos vallási központnak számított, egyfajta „kiindulópontként” a keleti egyházak számára a kanonikus Kárpátontúl területén, a történelmi örökség része minden uralkodó vallás a régióban – a pravoszláv és a görögkatolikus. Továbbá meg kell jegyezni, hogy mind a két „testvér-templom” egymás ellenére igyekszik „privatizálni” ezt az örökséget, mely kapcsolatban van az úgynevezett „Feodori ajándékkal”, szándékosan figyelmen kívül hagyva míg „kítartóan” közvetlen vagy közvetett forrásokból, valamint a tudósok szakmai véleménye, különösen nem korlátozták magukat bármilyen ekleziális identitással.²⁵³

250 *О подложности грамоты князя Феодора Кориатовича 1360 г. С четырьмя снимками. Критические замечания* А. ПЕТРОВА; *Палеографический этюд* И. ХОЛЮДНЯКА. In: *Материалы для истории Угорской Руси*. Т. III. Санкт-Петербург, 1906; *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*. I. köt. 1458–1715. Gyűjtötte, összeállította és közrebocsátja: HODINKA Antal. Ungvár, 1911. 1–10. o.

251 КОБАЛЬ Й. *Федір Корятювич у світлі нових джерел*. In: *Carpatica–Карпатика*. Випуск 32. Науковий збірник, присвячений світлій пам'яті педагога і вченого Томаша Сопка. Ужгород, 2005. сс. 75–115; ФЕНИЧ В. *Заснування Мукачівської єпархії у XV ст.: історіографічні міфи та історичні реалії*. In: *Carpatica–Карпатика*. Випуск 32. Науковий збірник, присвячений світлій пам'яті педагога і вченого Томаша Сопка. Ужгород, 2005. сс. 168–184; ФЕНИЧ В. „Київська Церква” і Мукачівська єпархія: відомі та невідомі сторінки „непрочитаної” історії XIV–XVII ст. In: *Науковий вісник. Серія: Історія*. Випуск 21. Ужгород, 2008. сс. 3–14.

252 Szemléletes illusztrációval szolgálnak, s állításaikat megdönthetetlen módon igazolják a Feodor Korjatovics és a munkácsi kolostor megalapítása kérdésében az ungvári egyetem kutatói. Lásd: *Нариси історії Закарпаття: У трьох томах*. Том I (з найдавніших часів до 1918 року). Ужгород, 1993. сс. 61, 159–160; ДАНИЛЮК Д. *Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку XX ст.)*. Ужгород, 1997. сс. 24–33; СЕНЬКО І. *Де витоки легенд про Корятювича?* In: СЕНЬКО Іван. *Земля з іменем: Краснзнавчі студії*. Ужгород, 1998. сс. 21–41.

253 Lásd a következő szerzők tanulmányait: Hodinka A., Petrov A., Vaszil C., Kobály J. és ezen sorok írójának felszólalásait a tudományos konferenciákon 2012-ben, melyet Ungváron tartott október 7–8-án a „Других Ужгородських історіографічних читань” című konferenciá, témája: „Теодорів дарунок”: імперські, національні та регіональні історичні дискурси у полоні однієї сумнівної грамоти” és november 30-a Nagyszőlősen a Királyi Evangélium megírásának 610 éves évfordulójának lett szentelve, melynek címe: „Грамота Федора Кориатовича як вдала середньовічна підробка”. Ezenkívül lásd: ФЕНИЧ В. „Теодорів дарунок”: історичні дискурси та комеморативні практики у полоні однієї сумнівної грамоти. In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*. Випуск 1. Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2012. сс. 140–158.

Ezen túlmenően, a két helyi egyház közötti vita súlyosbodott, a keleti egyház moszkvai és a római jogrendszerekben, valamint a velük konvencionálisan egyetértő szerzők még hozzáadják azt a tényt, hogy az írott források Per** (Hrusevo) korábbi fennállásáról meggyőzőek, s helyenként közvetettek, és megbízhatóság szempontjából kétségesek azok az írások, melyek a Munkácshoz közeli Cserncej hegyen megalakult kolostorral kapcsolatosak.

Megadni a választ arra a kérdésre, hogy ki alapította, név szerint, a keleti-keletkezési egyházi szervezetet a magyarok, ruszinok és oláhok számára, a munkácsi egyházmegye területén, mely a XIV. századtól a IV. Lateránus egyetemes zsinat rendelkezései szerint, a latin egyházmegye kanonikus hatáskörébe tartozik, Eger székhellyel, nem könnyű. Ennek érdekében figyelembe kell venni, hogy a munkácsi egyházmegye papjai hosszú ideig elsősorban a Přemysl-i, vagy a halicsi egyházmegyéből származtak, a munkácsi püspökség jelöltjei megkezdve „Lukács presbiter” (1458) problematikus megjelenésétől, és János püspök (1491) a felszenteléséig a moldávoktól kapták, ritkán – az erdélyi és a halicsi püspököktől.²⁵⁴ Az első többékevésbé meggyőző, és hittel átvett autentikus írott információk a kárpátontúli terület templomi-kolostori életének kezdetéről szóló nem korábbi, mint a XIV. század végéről valók, de ezek is megfelelő kritikai megközelítést igényelnek.

A középkori történelem quasi-dokumentált bizonyítékai között a keleti egyház története, a kárpáti ruszinok és oláhok körében a mai napig problematikus kérdés maradt, mely kapcsolatban van az első általunk ismert dokumentum tartalmának megértésével, az egyházi struktúrát és a kanoni alávetettséget érintő kérdésekkel, amely a későbbi munkácsi egyházmegye délkeleti érvényesül. Szó van a konstantinápolyi patriárka, IV. Antonio 1391. augusztus 14-i okleveléről, mely körülbelül az ő (magán) keleti rítusú, ruszin kolostorának Perben (Hrusevóban, Técsői járás, Kárpátalja) okán íródott a magyar király máramaros megyei helyi képviselőihez, az oláh (román) kormányzókhoz Balkhoz és Draghoz.

Annak ellenére, hogy Zsigmond, magyar király hű alattvalói, az oláh nemeség Balk és Drag római katolikusok voltak,²⁵⁵ a pátriárka ezzel a levéllel előírja a kolostor autonómiáját,²⁵⁶ és az ő aktuális apátjának, Pachomius apátnak, megadja

** *Peri* – lat. és román megnevezése a hrusevói (*Körtvélyes*) kolostornak.

254 Ez általánosan vonatkozik minden diskurzusra a helyi keleti egyház történetében, ugyanúgy, mint az addigi, s az utána következő unitárius periódusokra, megkezdve Bazilovic Joannicij, Pap-Lucskáj Mikhail, Duliskovics János, Zsatkovics Jurij, munkájával, befejezve Karácsaonyi János, Szabó Orest, Hodinka Antal, Petrov Alekszej, Hadzsega Vaszil, Bonkalo Sándor, Kondratovics Irinej, Pronyin Vaszil, Pekár Atanasz, Baran Alekszandr, Pap Sztepán, Vaszil Cirill, Botlik József, Vlagymirusz de juxta Gornád fundamentális kutatásaival.

255 PIRIGYI I. *A Magyarországi görög katolikusok története*. I. kötet. Lektorálta: Iváncsó István. Nyiregzháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 1990. 70. o.

256 *Sztavropigia* (gör. σταυροπηγία, στ σταυρός – „kereszt” + πήγνυμι – „felállítva”, szó szerint. „a kereszt összebetrátkozása”) – státusz, a kijelölt pravoszláv kolostoro-

az igazságszolgáltatási jogot a kolostor körül élőkön, és az alapító családi birtokon, az oláh kormányzó Sasán, és a görög rítusú keresztényeken. Ez magába foglal körülbelül 34 falut, amelyek Balk és Drag fennhatósága alá tartoznak, földrajzilag szét vannak dobálva a magyar királyság Máramaros megyéjének északkeleti részén, Ugocsa s Bereg egy része, területileg elnyúlik a Latorcáig, amely a mai napig Munkácson keresztül folyik.

Az említett 1391-es oklevélből a ruszin származású, neves, magyar tudós Hodinka Antal a XX. század elején egy jól megindokolt, véleményt alkotott, amely szerint a kormányzó Drag „közvetlenül a pátriárkához fordult, az apát számára megadott püspöki jogokért, félve a közigazgatási bíráskodástól, püspök hiányának okán az adott területen”.²⁵⁷

Mindenesetre a történészek számára ismeretes abból az időből származó dokumentumok közül egy sem említ sem a munkácsit, sem másat, annak közelében elhelyezkedő, vagy a szomszéd püspökségben leveő, amely valószínűleg a lelki útmutatást görög szertartással végezte ezen a területen. Földrajzilag a legközelebb abban az időben csak a halicsi püspökség volt, amely Hrusevótól a másik irányban, a Kárpátok irányába található.

Történetírásban elfogadott, hogy abban az időben az ideiglenes kolostor autonóm pátriárkai jogokkal rendelkezik, s számára ki van jelölve egy apát-igumen, mint „pátriárkai püspök”, kinek néhol neve ismeretlen, de később a kutatások feltárják. Álljunk meg a maga szintjén előremutató, felülmúlhatatlan orosz emigráns történész, A. Petrova 1930-ben megjelent munkájánál²⁵⁸. A napjainkbeli belföldi történetírás, mely foglalkozik az orosz-magyar kapcsolatok problematikájával Árpád korában, sőt „feltalálja” a hazai szláv nyelvű olvasó számára még az előző évszázadból ismert Bidermann Hermán-Ignác, Lehocki Tivadar és az elmúlt évszázad elejéről Karácsonyi János, Hodinka Antal, Perfeckij Jevgenyij, Král Jirzsi, Bonkaló Sándor, Hádzsega Vaszil és különösen A. Petrov tevékenységét,²⁵⁹ a tényeket a ruszin kolonizációról a magyar királyság északkeleti részén, ám vannak tanulmá-

ké, és a katedrálisoké, valamint a vallási iskoláké, azok átalakítása, miszerint nem a helyi egyházmegyei hatóságoktól függték, hanem alá lettek rendelve közvetlenül a pátriárkának. Szó szerinti fordítása „kereszt összebarátkozása” arra mutat, ezekben a kolostorokban kereszt összebarátkozott a pátriárkákkal, sajátkezűleg (Lásd: Usakov-féle Értelmező szótár). Az ukrán hagyományokban csak a kolostorra vonatkozik, amelyik nem tartozik a helyi egyházmegyei hatósághoz, hanem közvetlenül a pátriárkának van alárendelve; függetlenségi státusz a helyi püspöki sztavropigian hatalomtól (*Глумачний словник сучасної української мови*. Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2003. с. 1186).

257 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története...* 204–207. o.

258 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 109–114. (232 s. + 12 факсимиле).

259 A magyar-orosz történetírás általános bemutatása, lásd: MAGOCSI P. R. *An Historical Guid To Subcarpathian Rus`*. In: *Austrian History Yearbook*. Vol. IX–X. [Cambridge, Massachusetts]. 1973–74. pp. 201–265.

nyok, melyeket sajnos nem ismer, vagy ami még rosszabb, egyszerűen figyelmen kívül hagy.²⁶⁰

Kiindulva abból a tényből, hogy a már említett IV. Anton pátriárkai oklevele 1391-ből a kortárs szlovák származású római kutató, a jezsuita Vaszil Cirill megjegyzése alapján, „*az első dokumentum, mely kizárólag a keletgyházi szerkezettel kapcsolatos, és a kanonikus ügyekkel*” a Magyar Királyság észak-keleti részén,²⁶¹ a konstantinápolyi pátriárka egyetemes jogszabálya a keleti vallású ruszinok és oláhok földjén feltehetőleg kevés hatáskörrel bírt.²⁶²

Ugyanakkor az összes dolog, ami a későbbiekben összeköthető a Per (Hrusevói) ruszin kolostorral 1391-től, gondolunk itt a Magyar Királyság határán, és az úgynevezett orosz-oláhok, és egészen a közelmúltig, közvetlen következménye a török ellenes politika „a keresztény nemzetek szövetségének” a gyengülő bizánci hatalom misszionárius konvenziókon keresztül az egyetemes konstantinápolyi pátriárkatevékenységének.²⁶³

Minden új templomi egység létrehozását (metropolitok, autonóm kolostorok, pátriárkai apátok) a nagy területen a magyar királyok ellenőrizték (vagy hozzátartozott a hatáskörükhöz), ahol „különféle” keresztény vallású, és változatos nemzetiségű ruszinok, oláhok, kunok, székelyek, rácok, (szerbek) és mások laktak, a hivatalos Cárváros nem csupán erősítette a sajátjait, de gyengítette vallási hatalmát a római (latin) egyháznak, mindez 1378–1417-ig tartott a „nagy egyházzakadály”.²⁶⁴

260 Lásd: ВОЛОЩУК М.М. *Руські поселення в Угорщині XII–XIV ст.: обов'язки та соціальне становище*. In: *Український історичний журнал*. 2012. № 4. сс. 21–34; ВОЛОЩУК М. *Русские йобационы на службе венгерских Арпадов и Анжу в XIII–XIV вв.* In: *Rossica Antiqua*. 2012. № 2(6). сс. 134–166.

261 VASIL' С. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví*. Trnava: Dobrá kniha, 2000. s. 35; о. ВАСИЛЬ Ц., ТІ. *Мукачівська епархія та її єпископи. Історія походження...* сс. 29–30.

262 PAPP G. *I monaci dell'ordine di S. Basilio in Ungheria nel secolo XIII...* pp. 39–56.

263 ШЕВЧЕНКО І. *Некоторые замечания о политике константинопольского патриархата по отношению к Восточной Европе в XIV в.* In: *Славяне и их соседи*. Вып. 6. Москва, 1996. сс. 133–139; ЛОМІЗЕ Є. *Царгородський патріархат і переговори про унію з Римським Апостольським Престолом зі середини XIV століття і до Ферраро-Флорентійського собору*. In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. Число 2. За ред. Б. Гудзяка, І. Скочилися та О. Турія. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. сс. 47–63; ШЕВЧЕНКО І. *Політика Візантійського патріархату у Східній Європі в XIV ст.* In: ШЕВЧЕНКО І. *Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття*. Авторизов. пер. з англ. Марії Габлевич; під ред. Андрія Ясіновського. Львів: Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету, 2001. сс. 75–98.

264 СУТТНЕР Е. Кр. *Церковні розколи і єдність Церкви*. Пер. з нім. та наук. ред. Олега Турія. Львів: Вид-во „Місіонер”, 2007. сс. 62–63.

Az egykori hatalmas Bizánci Birodalom, melynek területe II. Kantakuzen Manuil (1391–1425) uralkodásának kezdetére lecsökkent, szinte csupán Konstantinápoly területére, 40–50 ezer lakossal (és még a morei despota).²⁶⁵ A római egyház unitárius terveit nem másként kell értelmezni, mint szerves részeként a birodalom politikai életének az oszmánok elleni harcban. Akkor még mindig hatalmas ereje volt az cárvárosi pátriárkának, és az ő távoli északi szufragánjai közeledését a római pápa csak akkor engedélyezte, ha megoldódnak a teológiai ellentmondások a görög egyházzal.²⁶⁶

Jelen kutatásban a rendelkezésre álló írott történelmi források alapján, és felhasználva a történelmi egyházkutatás eredményeit, azon kérdés megválaszolására törekszem, melyet több kutató is figyelmen kívül hagyott, mégpedig, hogy hogyan fordulhatott elő, hogy azon a területen, mely oláh családhoz, Máramaros kormányzójához tartozott ideiglenes kolostor a királyhoz hűséges nemesekkel „hirtelen talált” autonóm jogokkal, és az apát-igumen pátriárkai apát státuszával. Egyértelmű, hogy a pátriárkai döntésről, a felosztásról senkinek nem ismertek adatok, egészen a kolostor történetének azon idejéig, mikor a Kárpátokban magas státuszú függetlenséggel, és jogi hatáskörrel nem rendelkezett, nem merült fel, úgymond a „*tabula rasa*” helyén. Feladatunk megmagyarázni azt a vallási és történelmi hátteret, amely motiválta Konstantinápolyt egy ilyen döntésre.

A középkori forrásokban gyakran használják a *terra nullis*, *terra indagines*, *confinium*, *finis*, *limites* („senkiföldje”, „a határokon levő földek”, „határvonal”, „limesy”) elnevezést a ritkán lakott, és konkrétan senkihez nem tartozó területekre a Kárpátok dél-nyugati lejtőjéi alatt, hosszú időre vonatkozólag (gyakorlatilag a XIII. századig).²⁶⁷ Véleményünk szerint megteremtették az összes előfeltételt a krisztusi hit kettőssége elterjedésére, és hosszútávú létjogosultságára ezen a területen miszerint a) keletről, délkeletről északnyugatra a bolgár-bizánci örökség hatásának segítségével (lehetséges) a hrusevói kolostor függött a halicsi pravoszláv metropolita egyháztól (valószínűleg 1391-ig), és b) és nyugat oldalról – északról Dél-Nyugatra a Cirill-Metód bináris latin-szláv örökség hatásának segítségével, (lehetséges) a később létrejött munkácsi kolostor függőségét a premisli pravoszláv egyházmegye vezetésétől (valószínűleg 1491-ig?).

E kutatásban szó van csupán a „görög dióval” történő kísértésekről, annak körülbelüli előfeltételeiről, előestéjén a „hirtelen” megjelenő 1391-es pátriárkai oklevélnek, és a palócok, ruszinok és oláh kunok vallási-egyházi életéről, Russo-Vláhiában és Máramaroson a XIII–XIV. században.

265 ОСТРОГОРСЬКИЙ Г. *Історія Візантії*. Видання 3-є, доповнене. Пер. з нім. Анатолія Онишка. Львів: Літопис, 2002. с. 499.

266 ЛОМІЗЕ Є. *Царгородський патріархат і переговори про унію з Римським Апостольським Престолом...* сс. 47–63; ШЕВЧЕНКО І. *Політика Візантійського патріархату...* сс. 75–98.

267 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 1–88.

2. A Cumania, az oláhok és a „régí” kolostor Hrusevóban

A feltételek, amelyek a IV. Lateránus egyezmény (1215) alkotmányának elfogadása után születtek, (főleg a 9.) mely szrint kineveztek plébánosnak egy latin püspököt, aki képes „görögül” (graeci ritus – a görög rítusnak megfelelően) másik vallású és másik nyelvű hívók lelki gondozására²⁶⁸, a biritualizmus gyakorlása egy egyházmegye területén belül több volt, mint különleges, főleg azokon a helyeken és városokban, ahol hiányzott a többnyelvűség.

A Kárpátok és a Prut területeinek egy részén, főleg azokon a területeken, ahol a soknemzetiségű oláhok, ruszinok és palócok (kunok) éltek, a magyar királyság formális ellenőrzést alakított ki a XIII. század közepén. Ráadásul 1206-ban a magyar király, II. Endre megkapta a „*Halicz Lodoméria, Kunország és Bulgária királya titulust*”,²⁶⁹ Magyarország politikai dominanciájának ebben a térségben egyértelmű jeleként szolgálnak még más tények is. Így 1211-ben a palóc pogányok elleni védelem ügyében a király meghívta a német lovagrend lovagjait, keresztényként fordulva hozzájuk.²⁷⁰ Ezután 1226-ban a magyar király kinyilvánította fennhatóságát Kunország felett, és 1227 júliusában a magyar érsek Esztergomból Róbert pápa nevében a király kérésére legátussá jelölte ki IX. Gergelyt „*a palócok és a vándorlók*” számára („*in Cumaniae et Brodnic terra*”), feljogosították, hogy megkeresztelje a helyi lakosságot, templomokat építtessen, és püspököt nevezzen ki.²⁷¹

Körülbelül 1227–1229 körül, ugyanaz a római egyházfő a Kárpátok és a Duna közötti területen, az Olt és a Szeret (vagyis Alsó–Duna a későbbi oláhok területe, Dél-Morva) között, megalapította a palóc katolikus püspökséget, Milkovo központtal (Milko) Szeret partján. Az új latin egyházmegye, melyet a dominikai Teodor szerzetes vezetett, közvetlenül az Apostoli Fővárosnak volt alárendelve, nem pedig a Magyar királyság vallási-adminisztratív hatásköréhez tartozott.²⁷² Azonban ez nem jelentette ezeken a földeken a Magyar Királyság a latin misszionáriusokra gyakorolt hatásának hiányát.

268 СУТТНЕР Е. Кр. *Церковні розколи і єдність Церкви...* сс. 53–54; АББАКУМОВ Ю. *Витоки унійного богослов'я. Проблема церковної єдності в обрядових дискусіях між Римом і Константинополем в XI–XIII століттях.* Авторизов. пер. з нім. Львів: Вид-во УКУ, 2011. сс. 244, 248.

269 ГОРОДЕНКО А. *Галицько-волошские связи в XIII–XIV веках.* In: *Русин: міжнародний історический журнал.* Кишинёв: Обществeнная організація „Русь”, 2005. № 2 (2). сс. 87–88.

270 КОНТЛЕР Л. *История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы.* Пер. с англ. В.Т. Олейника. Москва: Изд-во „Весь Мир”, 2002. с. 88.

271 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича: Пониззя (Русо-Влахія) у XII–XIV століттях та утворення Молдавського князівства.* In: http://chtyvo.org.ua/authors/Skochylas_Ihor/Halych_pislia_Halycha_Ponyzzia_ruso-vlakhii/. сс. 44–45. 2014. május 9-e – az elektronikus oldal utolsó megjelenése.

272 *U. o.* 51.o.

Így a pápai rendelet alapján, mely 1234. november 14-ére datálható, és a következő magyar királynak IV. Bélának lett címezve, a kun egyházmegye gyakorlatilag megegyezett a „*Birsza földjeivel*”, mely a dél-keleti részen Erdéllyel együtt a Brassó várossal, (ideiglenes rezidenciája a poloveci hierarchának, székesegyház nélkül), és a „*székelyek földjével*”, mely a Birsza észak, északnyugat irányában található. Más szóval, szó van azokról a földekről, melyek közvetve kapcsolódnak a Magyar Királysághoz, ahelyett, hogy a tőlük északnyugatra levő Halics-Volhíniai Ruszhoz tartoznának. IX. Gergely pápa ezen üzenete a Kárpátontúl oláhjait pravoszlávoknak mutatja be, „*felveszik a vallási titkokat nem....a palócok püspökétől... hanem valamilyen más püspököktől, akik a rítusokat követik*” és akik számára a pápa szükségtelennek tart kijelölni külön vikáriust a cumániai latin püspökségből.

Így a római pápai oklevélből, mely IX. Grigorijnak íródott, aki a későbbi IV. Béla király 1234-től, megtudjuk, hogy a palóc püspökség (az első palóc püspök Teodoric kapott 1227-ben) környékén vannak olyan lakosok, akik a szent hitet nem a katolikusoktól veszik, hanem a szakadár papoktól. A pápa szigorúan követve az alkotmányos tilalmat, az egy városba két püspök kinevezéséről szóló részt (1215) felajánlotta, hogy felszentel nekik egy külön, az ő nemzetükből származó püspököt, aki nem önálló püspök lenne, csak a latin püspök plébánosa. Ezen a „*számlálhatatlan népen*” a pápai levél az oláhokat emlegeti.²⁷³

A másik dokumentum szerint, Teodoric püspök küldetése a székely közösségbe 1229-ben, rámutat arra, hogyan tértek át a székelyek, és még a szászok (németek) is a pravoszláv (szakadár) hitre, íródott amiatt, hogy meggyőzze a latin egyházmegyét, s többek között Magyarország királya támogatása a palócok irányába, s megtudjuk, hogy történt ez ekonómiai okokból (próbálták kikerülni a latin egyházi tizedet) is. Így vagy úgy, a kun egyházmegye létének megszűnésének oka Milkoveban a mongol invázió volt 1241-ben,²⁷⁴ de megmaradt egyértelmű bizonyítékeként annak, hogy ezek a területek a Magyar Királysághoz tartoztak, valamint közvetett

273 THEINER A. *Vetera Monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia*. Romae, 1859. Volum I. p. 331. Szemelvény IX. Grigorij pápa oklevelének szövegéből 1234-ből, megtalálható: ГАДЖЕГА В. *Додатки к історії Русинів и руських церквей в Марамарошью Студії исторично-архивні*. In: *Науковий збірник Товариства „Просвіта” в Ужгороді за рокь 1922*. Видає літературно-науковий оддѣл. Под. ред. Августина Волошина, Др. Василя Гаджеги, Др. Ивана Панькевича и др. Володимира Бирчака. Рочник І. Ужгород: Книгопечатня акційного товариства „Унію”, 1922. сс. 122–123.

274 ПАШУТО В.Т. *Половецкое епископство*. In: *Ost und West in der Geschichte des Denkens und der kulturellen Beziehungen: Festschrift für Eduard Winter zum 70. Geburtstag*. Berlin, 1966. ss. 33–40; КНЯЗЬКИЙ И.О. *О половецких епископиях*. In: *Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы*. Кишинёв, 1980. сс. 244–251; КНЯЗЬКИЙ И.О. *Половцы в Нижнем Подунавье*. In: *Вопросы истории*. 2000. № 3. сс. 121–129; РАБИНОВИЧ Р.А. *Искушение „волошским орехом”, или Балканские волохи и русские волхвы*. In: *Stratum plus*. 2000. № 5. сс. 376–378; ОСІПЯН О. *Поширення християнства серед половців в XI–XIV ст.* In: *Київська старовина*. 2005. № 2. сс. 4–6.

volt függőségük az oláhoknak a még nem is létező különálló királyi vármegyéktől a máramarosi (az egész terület a Kárpátoktól a Dnyeszter szájáig) egyházi hatóságtól, a Kumani (palóc) latin püspöktől.

A palóc püspökség ebben a tekintetben autentikus püspökség Milkovében. Ez az igény annak a ténynek köszönhető, hogy nem csak a palóci püspökségben, de az ottani Magyarországon, főleg azon a területen, mely a palócokkal volt szomszédos, laktak jelentős számban oláhok, akik nem a latin, hanem a görög vallást követték. Hogy ők a lelki táplálékért ne forduljanak a görög püspökhöz (valószínűleg a Halicshoz) IX. Gregorij pápa, kérte IV. Bélát, hogy kényszerítse az oláhokat arra, hogy fogadják el a palóc püspök joghatóságát. A palócok a későbbi Moldávia területén éltek, az oláhok pedig a szomszédban, Magyarország keleti részén (Máramaroson), hogy felvették a krisztusi hitet, az csakis IV. Béla igyekezetének volt köszönhető.²⁷⁵

Ez az egész terület, mely IV. Urbán pápa (1264) megfigyelése alapján, közvetlen szomszédságban volt Szathmár várossal a Szamos fölött, és III. Miklós pápa (1279) bullájának megfelelően a Miklósi püspökség a magyar állam területén volt található, a tatárokkal való határon, 1241 után a pogányok fennhatósága alá tartozott.²⁷⁶ Kimondottan a tatár-periódusig a helyi templomi történetírás törekszik megőrizni az alapokat a bennünket érdeklő Per (Hrusevo) kolostorról. Konkrétan a hrusevói kolostorról, sőt, az egész Máramaros megye vallási-templomi életéről, hogy honnan származik a XIV. században, és tartott a XVIII. század második feléig, konkrétan a pátriárkai oklevél megjelenéséig, 1391-ig, szinte semmi nem ismert.

Keresve a választ a hrusevói kolostor keletkezésére vonatkozólag, hagyatkozhatunk a nem megerősített írott forrásokban levő állítólagos információkra, hogy az említett kolostor szerzetesei panaszkodtak IV. Béla királynak, hogy ellopták az összes dokumentumaikat, és okleveleiket a tatárok hitetlen pusztítása idején, ragaszkodva ahhoz, hogy időtlen idők óta alapították, vagyis jóval 1241 előtt. Ezt elfogadhatónak véli a későbbiekben a lokálpatriotizmustól motivált vágyakkal rendelkező szerzetes és író protoigumen a munkácsi kolostorban Kralickij Anatolij, valamint a falusi etnográfus történész Jurij Zsátkovics²⁷⁷ a XIX. század második felében és a XX. század elején.²⁷⁸

275 BÁLICS I. *A római katolikus egyház történele Magyarországon*. Budapest, 1888. Vol. II. 302–303, 305. o.

276 THEINER A. *Vetera Monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia...* Volum I. p. 337; BÁLICS I. *A római katolikus egyház történele Magyarországon...* Vol. II. 33. o.

277 КРАЛИЦКІЙ А. *Списокъ монастырей Чина Святого Василя Великого*. In: *Науковий збірникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-Русской Матицы*. Выпуски I–IV. Львовъ, 1865. с. 4; ЖАТКОВИЧ Ю. *Очерк исторіи монастыря Грушевского на Угорской Руси*. In: *Науковий збірникъ, присвячений М. Грушевському*. Львів, 1906. с. 155.

278 TIMKÓ I. *Keleti kereszténység, keleti egyházak*. Budapest: Szent István társulat; *Az Apostoli szentszék könyvkiadója*, 1971. 302–303. o.; ПАПС С. *Початки християнства*

Miután megvizsgáltuk III. Ince pápa leveleit és okleveleit, melyek 1204. április 16-a és szeptember 14-e között íródtak, valamint III. Honoriusz 1216. október 25-e és 1218. június 29-e között íródott írásait, arra a következtetésre juthatunk, hogy a meglevők között a XI–XIII. században Magyarország területén hét bizánci rítusú görög kolostor volt. Pap György, az iránytmutató magyar egyháztörténész a múlt század közepén²⁷⁹ „nem találta” a Szent Miháel Arkangyal nevűt Perben (Hrusevóban). Lehet azért, mert Máramaros akkor még nem tartozott Magyarország fennhatósága alá, de lehet azért, mert 1241-ig megléte, ahogyan ezt bebizonyította a terület történelmi régészeti leleteinek rekonstrukciója alapján, ahol a XIV. század végétől és a XVII. század második feléig kolostor volt található, a kortárs román középkortörténész, archeológus Ruszu Adrián András,²⁸⁰ nem egyeztethető össze a történelmi valósággal.

Valójában minden írott forrásban a XVIII–XIX-ből, összehasonlítva a többi kolostorral, melyek Máramaros területén találhatóak, addig, míg az osztrák császár II. József (1788)²⁸¹ be nem szüntette őket, a hrusevói kolostorról csak az van írva, hogy „*Hrusovka régi leköhelye tönkrement, amikor az idegenhitűek létrehozták ott Drág mester és Balica, a dokumentum lapjai és az alapítása a munkácsi kolostornak*”.²⁸² Sajnos ez semmi esetre sem elég, hogy bemutassuk a hrusevói kolostor történetét, a tatár periódus előttig. A helyi történészek hozzáállása ehhez a kérdéshez (ahogy általában a többihez is) konkrétan egyértelműen leszögezi 1922-ben Hádzsega Vaszilij. Nem kritizálva elődei véleményét, abban az időben történész

на Закарпатті... с. 173; ПАП С. *Історія Закарпаття. У трьох томах.* Том I. Івано-Франківськ: „Нова зоря”, 2001. сс. 469–470; ПРОНИН В. *Історія Православної Церкви на Закарпаттьє...* с. 85; МОНИЧ О., дякон. *Мараморошська святиня: нариси з історії Грушівського монастиря...* сс. 35–36.

279 PAPP G. *I monaci dell'ordine di S. Basilio in Ungheria nel secolo XIII...* pp. 39–56.

280 RUSU A. A. *Mănăstirea Peri (Hrusevo, Ucraina) (Elemente preliminare noi privitoare la istoria și arheologia ei)*. In: *Romanian-Ukrainian Relations. History and Present*. Coordonatori: Viorel Ciubotă, Vasile Marina. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 1999. pp. 169–173.

281 ПРОНИН В. *Історія Православної Церкви на Закарпаттьє...* сс. 275–290.

282 *Списаніє Обителі Мараморысхьхъ древле бывшихъ и ныні зостающихъ, начавше отъ Боронявы [1738–1749 pp.]*. In: *Державний архів Закарпатської області* (továbbiak DAZO). Ф. 64: *Мукачівський чернечий монастир отців Василян, м. Мукачеве*. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 1–8. Kiadvány: *Мукачівська греко-католицька єпархія: Документи*. Редактори: Віорел Чубота, Михайло Делеган, Овідю Гітта, Василе Рус; Укладачі: Віорел Чубота, Михайло Делеган, Бужор Дулгау, Валентина Хомін, Люба Горват, Діана Єгар, Марія Єремкіна, Олена Куташі, Марина Мигович, Василе Рус, Тамаш Шаранді, Сергій Вискварко. Сату-Маре–Ужгород: Видавництво Сатумарського музею, 2007. сс. 257–270 (Док. 111, с. 264); ШЕВНІНА Т. „*Списаніє обителі Марамороскыхъ древле бывшихъ*” – цінна пам'ятка історії монастирів Закарпаття. In: *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. Випуск IX–X. Ужгород, 2010. сс. 252–266 (с. 261) [факсиміле *Списання...* сс. 267–320].

írja: „*Kár, hogy Zsátkovics nem mutatja be a forrást, ahol ezt megtalálta, bár az ő becsületességében nem kételkedhetünk*”.²⁸³ Bár a komoly történésznek Zsátkovics véleménye a megfelelő írott források hiányában nem elég mérvadó.

Azonban a történelemben ismeretes, hogy III. Endre követeli a hívek számbavételét a nagyváradi (Oradea Marea) görögkatolikus püspöktől (1844). Vita alakult ki az erdélyi és az egri püspök között Máramaros vármegye fennhatóságáért, melynek végeredménye Haynald Lajos érsek javára dőlt el, aki Erdélyben székelt. Kiindulva ebből, megpróbálva megérteni bonyolult eredetét és hatáskörét, valamint Hrusevó függőségét a máramarosi kolostortól, és külön a munkácsi kolostor templom/egyházmegye viszonyait, a hivatásos történetíró a XIX. század közepén, Balugyánszki Andrej erre a következtetésre jutott: „*a Máramarosszigeten levő hrusevói kolostor valaha II. Vladiszláv cár és a munkácsi magyar püspök és érsek Za-Alpijszkijhez tartozott. De attól függetlenül, hogy az említett kolostor Za-Alpijszkij fennhatósága alatt állt, ez nem jelentette egyértelműen azt, hogy a munkácsi egyház is neki, mint metropolitának alá volt rendelve. Elképzelhetőbb az, hogy a munkácsi a Bilo-Julijszki metropolitához tartozott, hiszen a Za-Alpijszkij érsekség Moldávia székhellyel, teljesen elkülönült a Bilo-Julijszktól, melynek székhelye Szemigrád volt.*”²⁸⁴

Ezek megerősítésére a híres pravoszláv történész, a munkácsi kolostor apátja Vaszil (Pronin), 1951-ben csak hozzáadta, hogy III. Endre király uralkodása idején „*a máramarosi templomok az Alba-Julia [Erdélyi Belgrádnak] voltak alárendelve, vagy ennek a Milkovszki püspöknek*”.²⁸⁵ De ez hibás vélemény volt: a Milkovi püspökség 1241 után már nem működött. Erre az időre (a XIII. század vége, s a XIV. század eleje) Máramaros, és vele együtt a vallási-templomi élet az egész területen, mely alapjában ruszinokkal és oláhokkal volt benépesítve, más vonásokat mutat, melyek inkább hasonlatosak az összmagyari rendekhez.

3. Az oláh és a ruszin kolonizáció a Felső-Magyarországon

Kimondottan a ruszin (a *Rusz* fia szókapcsolatból ered) kolonizáció (település) „*senkiföldje*” („*terra nulis*”) és „*határtalan*” („*terra indagines*”) sávok a

283 ГАДЖЕГА. В *Додатки к історіѣ Русинѣв и руськихъ церквей в Мараморошѣ...* с. 126.

284 БАЛУДЯНСКІЙ А. *Исторія Церковная Наваго Завѣта*. Вієнна: Типомъ пп. оо. Мехитаристовъ, 1851. с. 210.

285 ПРОНИН В. *Исторія Православной Церкви на Закарпатъѣ...* с. 131.

síkság és a helygek lábánál, teljesen fedett, áthatolhatatlan dzsungel, kísérteties sötét erdőben, egészen a tatárjárásig (1214), kevés kivétellel, néhány nem szerencsés említés a ruszin falvakról és még jobban a ruszin címekről XI. századtól a XIII. sz. első feléig,²⁸⁶ elterült északnyugaton a Szepes vonalától, délkeleten Máramarosig.²⁸⁷

Ami a ruszin lakosság számát illeti, ha kiindulunk abból, hogy Árpád-háziak korában az egész királyságban a településeken kevés volt a lakos,²⁸⁸ ettől függetlenül mégis van néhány említés 22 ruszin faluról, Ugocsa vármegyében a tatárjárásig, és 15 ruszin nemesi birtokról is van említés(?) Zemplén megyében a XII–XIII. század folyamán.²⁸⁹ Azonban az első eredeti ruszin településsel, mint a forrásokból megtudtuk, ezek etnikailag azonos személyekből álltak, csak 1254 és 1266 között találkozhatunk Zemplén megyében (első említése a forrásokban 1263) és 1273 és 1277-ben Szepes megyében (első említése a forrásokban 1202).²⁹⁰ A korábbi megyék Ung és Bereg (kezdetleges – Borzsova), első alkalommal említve az oklevelekben 1263-ban voltak, a források leszögezik csupán azt, hogy Ugocsa megye (1210) melynek kötelékébe tartoztak a XIV. század elejéig a máramarosi királyság városai Huszt és Visk (mai Viskovo), s annak környéke és Száros megye (első említése a forrásokban 1247).²⁹¹

Az utolsót a hét első megyéből, Máramaros vármegyét, mely sokáig a „*senki földjének*” számított, s ahol kis közösségekben élt az első ruszin lakosság, adminisztratív módon is a magyar királyi hatalomhoz csatolták. Bár „*Máramaros*” első megemlézése a még 1199-ben történt, csupán 1303-ban csatolták a király kötelékébe. Akkor vele együtt hozzácsatolódtak a Borzsa folyó partján elterülő földterületek, valamint az akkor még Ugocsa részét képező városok Huszt és Visk is.²⁹²

286 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 1–88

287 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története...* 65–67. o.

288 Lásd: КОНТЛЕР Л. *История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы...* сс. 51–96

289 KRÁL J. *Osídlení Karpatské Rusi. Historický prehľad.* Praha: Geografický ústav Karlovy university, 1923. 21 s.; ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 1–88; МИЦЮК О. *Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Русі.* Т. I: до другої чверти XVI в. з 13 малюнками. Ужгород: Друкарня „Новіна”, 1936. сс. 30–31.

290 HODINKA A. *Утціознина, газдуство и прошлостъ южнокарпатськихъ русинувъ = A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk c. műve* (Budapest, 1923) *ruszin nyelvű változatának hasonmás kiadása.* A művet kiadásra előkészítette, utószót írta: Udvari István. Nyíregyháza: Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2000. 28–29. o.

291 PERFECKIJ E. *Socialné-hospodárské poméry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV.* Bratislava, 1924. ss. 7–83; KRÁL J. *Osídlení Karpatské Rusi. Historický prehľad...* 21 s.

292 ГАДЖЕГА В. *Додатки к исторіи Русинов и руськихъ церквей в Мараморошѣ* сс. 112–171; ПОПИ.А. *Марамуреш в XIV в.: этническое и конфессиональное взаимо-*

Magyarország lakosságának nagytöbbsége „*a világ összes végéről*” (ahogy IV. Béla emlegette egyik oklevelében, melyet az európai udvaroknak írt), de valójában az ő második születése a tatári periódus utánra tehető. Ettől a periódustól Magyarország a különböző nemzetek királysága lett: keletről, a tatárok elől meneküve itt találtak menedéket a palócok (kunok), betelepültek az Árpád-háziak keleti területeire, a szászok Máramaros és Erdély északi részére költöztek, a szlávok (többségében ruszinok) és az oláhok (románok) a királyság északi és délkeleti részét népesítették be.²⁹³ Ezen „*vendégek*” (a szászok példáján) jogi státusza volt a *jobbationes* (szabad, adóköteles lakosság a szó szerint a magyarból fordítva „legjobb ember”).²⁹⁴

A XV. századi oklevelek alapján egyértelműen végigvezethető a ruszin kolonizáció vonulása északnyugatról délkelet irányába, a Kárpát-síkság és hegyvidék felé. Így Sáros vármegye, amelynek egynegyed részét elfoglalta a nagytöbbségben ruszin makovicai uradalom, 1414–1416-ig 64/65 települést számlál,²⁹⁵ Zemplén vármegye, mely két uradalommal rendelkezett – a sztropkói, melyben 1408-ban 30 ruszin települést számláltak, melyek körülbelül 1270-1363 között jöttek létre (1414-ben 40-et számláltak, 1430-ban, 36-ot) és a homonnai, melyben 1454-ben 36 település volt.²⁹⁶

A XV. század végén uradalmakból tevődött össze: az Ungi (a XV. század végéig a központja a nevickei vár volt), nevickei, mihalovszki és pálocsi uradalom (Palócok) Ung vármegye 1451-ben számlált: nevickei, ungvári gerény várakat, és 25 települést, melyek a XIII–XIV. században alakultak. A nevickei és a mihalovszki uradalomban ugyanaz – két vár, két város és 60 falu, valamint egy város és 24 falu a Palocsa uradalomban (Palócok).²⁹⁷

действие. Пер. с румын. Н.Г. Голант. In: *Петербургские славянские и балканские исследования*. 2010. № 1: *Карпатские русины и русинская идентичность от средневековья к новейшему времени*. сс. 17–32.

293 PERFECKIJ E. *Socialné-hospodárské poméry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV...* ss. 7–83; KRÁL J. *Osídlení Karpatské Rusi. Historický prehľad...* 21 s.; КОНТЛЕР Л. *История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы...* сс. 96–99.

294 ВОЛОЩУК М.М. *Русские йобагионы на службе венгерских Арпадов и Анжу в XIII–XIV вв...* сс. 134–166.

295 PERFECKIJ E. *Socialné-hospodárské poméry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV...* ss. 102–104.

296 *Ibid.* ss.85–91; ГАДЖЕГА В. *Додатки к історії Русинів и руських церквей в був. жупі Землинської. Часть I. / Одбитка из „Научного зборника Тов. „Просвіта” в Ужгороді”*. Рочник VII–VIII. 3. Р. 1930-31. Ужгород: Друкарня оо. Василян, 1931. с. 54 и др.

297 PERFECKIJ E. *Socialné-hospodárské poméry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV...* ss 91–96.; ГАДЖЕГА В. *Додатки к історії Русинів и руських церквей в Ужанській жупі. Студії исторично-архивні / Одбитка из „Научного зборника Тов. „Просвіта” в Ужгороді” за рокь 1923. и 1924.* Ужгород: Книгопечатня Юлиа Фелдешія, 1924. сс. 36–49; ULICNÝ F. *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 1995. ss. 297–306.

Bereg vármegyében 1268-re csak két falu létezett: Szent Miklós Szolyva. 1387-re a csinagyijevói Hegyalja uradalom, közel Munkácshoz, és Nyizsnyij Vorota és Volóc, a Perényi családhoz tartozott, és csupán 8–15 falvat számlált. A második, a munkácsi uradalom, mely 1243–1414-ig különböző hűbérurak, egyszerűen a magyar király rokona, a ruszin-litván származású fejedelmek, és a podóliai fejedelem Korjatovics Fedor (1397–1415) birtokába tartozott, 1454-ben 26 falut számlált. 1585-től létrejött a Munkácsi–Csinagyijevói összevont uradalom.²⁹⁸

Ahogy már feljebb említettük, szinte az egész Ugocsa vármegye hosszú ideig a magyar király saját uradalmának számolódott, melyen elhelyezték a „vendégeiket”. 1260–1270 között a királyi „adomány” alapján megjelent három erős feudális nemzet: Hunt-Pázmány, Gut-Keled, Káta. A ruszin kolonizáció 1336 és 1351 között kezdődött meg, észak felől, oláh vezetőkkel, Bilkéről (mai Irsavai járás) lett beborítva a Tisza bal partja (Komját, Nagyrákóc, Nagycsongova, Sárd), akkor valójában az oláh telepések követhetőek keletről, mikor 1337 és 1378 között több falu is kialakult a Tisza bal partján.²⁹⁹ Kicsit később a megye egyharmadát önkényesen elfoglalta a máramarosi feudális nemzetség Drág testvéreivel, s ugyanabban az időben (1403) Zsigmond király átadta Perényi bírónak a máramarosi oláhok által lakott területet.³⁰⁰

Sokkal bonyolultabb mások története, kik Máramaros vármegyébe települtek be. Ismeretes, hogy 1271-ig az egyik legyrégibb lakott rész, Visk és területe a királyi uradalomhoz tartozott. Még ebben az évben V. István király a Hunt-Pázmány testvéreknek ajándékozta a várost, de 1300-ban Visk királyául választotta III. Endrét. 1404-től a megye jelentős tulajdonosa a Dolgai (a Hosszúmező névből) nemzethez tartozott. E két nemzetiségen kívül Hunt-Pázmány és Dolhai, Máramaros vármegyében dominált főleg a Drág oláh feudális nemzetiség – egy vajda Bogdán fiai közül, akit még I. Károly ajou király 1334–1335 között megajándékozott a sóban gazdag területtel, Szlatinával, és aki 1342-ben Moldáviába költözött az oláhok egy részével.³⁰¹

Máramaroson a Balk és a Drág nemzetiséghez a XIV. század második felétől

298 ЛЕНОЦЬКІ Т. *Beregvármegye Monographiája*. II. kötet. Ungvárront: Nyomtatott Pollcsek Miksa könyvnyomdájában, 1881. o. 860; ПЕРФЕЦЬКІЙ Е. *Socialné-hospodárské poméry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV...* ss. 96–98.

299 КОБАЛЬ Й.В. *Угочаничина за часів „Королівського Євангелія”*. In: *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. Випуск XIII. Ужгород: ІВА, 2013. сс. 57–59.

300 ПЕРФЕЦЬКІЙ Е. *Socialné-hospodárské poméry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV...* ss 102; ГАДЖЕГА В. *Додатки к історії Русинів и руських церквей в жупі Угоча. Часть I, II / Одбитка из „Научного зборника Тов. „Просвіта” в Ужгороді”*. Рочник IV. 1925. и V; 1927. Ужгород: Друкарня оо. Василянъ, 1927. Часть перша. сс. 117–176.

301 ПЕРФЕЦЬКІЙ Е. *Socialné-hospodárské poméry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV...* ss. 98–102; ГАДЖЕГА В. *Додатки к історії Русинів и руських церквей в Мараморшві...* сс. 112–171.

a XV. század elejéig hat-hat falu tartozott: Tereblja, Tereszva a Tisza folyó völgyében; 13 a Mar folyó völgyében; 18 Iza környékén; 5 falu Visk környékén, királyvárosok: Técső, Hosszú Mező, Visk (1390–1403), Huszt és Sziget (1392), és Alsó Apsa. Ezekhez várak tartoztak: huszti vár (1392) és a királyházi vár (1378) egy várossal, Nagyszőlős és 24 faluval. Más szóval, a Balk és Drág nemzetséghez Ugocsa megye 1/3-a tartozott. 1399-ben a nagyszőlősi király, Zsigmond elvette Drágtól, és átadta a Perényi nemzetségnek, akiknek 1405-ben, Drág halála után, a királyházi várat is adományozta. A király elleni lázadásban való részvétel miatt (1403), a XV. század első tizedének végéig a Drágoktól a királyi kincstár számára elvették a huszti várat, s annak egész környékét. Ennek eredményeként elvesztette vezető pozícióját Máramaros vármegyében, Drág áttelepül Szatmár vármegyébe, s ott halt meg, 1405-ben.³⁰²

Így a ruszin kolonizáció eredményeként, mely eléggé szervezeten történt (néhány egyedi esettől eltérően) a XIII. század közepétől a XV. századig körülbelül 380 lakott területről beszélhetünk, ebbe beletartoznak a várak, városok, mezővárosok, falvak, tanyák, melyek lakosait ruszinokként emlegetik. Ezek azon falvak voltak, melyek elsősorban a nem létező „ruszin jogok” eredményeként keletkeztek az oláhok intézete a sztárosztáknak (kenézek) és német intézete a sztárosztáknak (soltészoknak). A legrégebb soltész-oklevelek 1322–1329 között keletkeztek.³⁰³

Az oláhokon kívül a ruszin települések is a „szász jogok” alapján jöttek létre. Például Szepes vármegyében 20 ilyen alakult ki, Gömör vármegyében számos falu, Sáros vármegyében több mint 5, Zemplén vármegyében több mint 3, Ung vármegyében (részben, az úgynevezett Ungi «terület» lábánál) teljes 43 falu.³⁰⁴ A legeredményesebbnek bizonyult a kolonizáció az „oláh törvények” alapján. Az oláh kolonizáció (az első oláhok említése Erdélyben a XIII. század első negyedében történt, ahova ők a Balkánról érkeztek),³⁰⁵ rendelkezett katonai céllal, megvédeni délkeleti határát (terra indagines) a magyar királyságnak, egyre bővülő, s egyre szélesedő hegyaljai „határt” „*res nullis*”, keletre a Kárpát-hegységtől.³⁰⁶

Az első oláh települések a királyi földeken a Tisza közében jelentek meg, Máramaros délnyugati részén, 1317 és 1326 között. Első alkalommal „*literae keneziatus*” lettek kiadva az oláh Dragus fiának, Dragomirnak, a híres vajda Sasa

302 ГАДЖЕГА В. Додатки к історії Русинів и руських церковей в Марамороші... сс. 112–171; ГАДЖЕГА В. Додатки к історії Русинів и руських церковей в жупі Угоча... Часть I. сс. 117–176.

303 ПЕТРОВЪ А. Древнѣйшая на Карпатской Руси шолтысская грамота 1329 г. Ужгородъ, 1929.

304 МИЦЮК О. Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Руси... Т. I. сс. 73–76.

305 KADLEC K. *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských. S uvodem podávajícím přehled theorii o vzniku rumunského národa.* V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1916. ss. 169–179 és másikk.

306 *Ibid.*

apjának, és nagyapjának nem kevésbé ismert a későbbiekben unokák Balk és Drág. Mint a harcos kolóniák, az oláhok hosszú ideig nem tudták magukat alávetni a megyei irányításnak. A legmagasabb pozíciót az oláhok között, mint a király hűséges vazaluszai, a máramarosi bírák töltötték be, utánuk közties helyen egyértelműen a „bereg-i vidéki” vajdák (Munkácsi uradalomból) voltak, és a végén, a legalsó helyet foglalták el a nem hivatalosan létrehozott oláh vajda ranglétráján a Drugeth grófok Zemplén vármegyében. 1385-től minden vajda királyi diplomát (oklevelet) kapott, melynek értelmében ők nemesek lettek. A vajda intézményét hivatalosan senki nem törölte el, de az folyamatosan a XV. század folyamán elveszlett.

Nagy Lajos király az 1340-es tatárok elleni hadjáratai után, a máramarosi oláhok által felszabadult területekre tömegesen beköltözött elsősorban a halicsi és a podolóniai ruszinok, egy ideig még élvezhették a „királyi oláhok” jogait. Elkezdtek áttelepülni (Dragos vajda vezetésével) 1342–1344, előbb Bukovinába, majd tovább (élükön Bogdán vajdával) Moldovába (autentikus megnevezése Oláhia/Vláhia), melz 1349-ben független fejedelemségi állam lett.³⁰⁷ Ezt láthatjuk a királyi oklevelekből is a XIV. századtól a XVI. század elejéig, melynek alapján a ruszinok betelepítették kenézeket a „*ius Valahi*”-ra, 9–10 régi oláh településre, mely földrajzilag Munkáctól déli irányba, a Munkácsi uradalomban a munkácsi várhoz tartozott. Konkrétan szó van Medencze, Bártfalva, Árdányháza, Tökes (Hátmeg), Dádivfalva, Kerepec, Loho, Sándrove, Szánfalva településekről. Az 1364, 1370 és 1378-ból származó oklevelekből kiderül, hogy a munkácsi vár védelméért az oláhoknak ugyanazokat a jogokat, és szabadságot adtak, amellyel rendelkeztek azok az oláhok, akik Máramaroson és más területen éltek a Magyar Királyságban.³⁰⁸ Analogikusan bekövetkezett ez a szituáció az ugozsai kilenc településsel is (Kriva, Cserna, Komlós, Szengel, Turcs, Batoricsi, Geru, Sárospatak és Tarna), melyek az oklevélnek megfelelően 1355-ben a királyházi várhoz tartoztak.³⁰⁹ Történt ez a „*Jus Valachiae*” („az oláhok jogai”) alapján, az 1390-ből származó királyi oklevélnek megfelelően, mely Máramaroson, Drág vajda fennhatósága alatt létrejött Felsőapsa, Középsőapsa, Alsóapsa és Szlatina területére vonatkozott.

Történt igaz, fordítva is, például mind a lejjebb felsorolt máramarosi falvak Misztice, Tereszva, Nyérsháza, Gorincsevó és Lipcse (napjainkban három járásban vannak szétdobálva, az irsavai, a huszti és a técsői) 1350-re az oklevelekben „*Villa olachales*”-nak neveztetnek, azok kenéz oláhok voltak, de a telepések ettől függetlenül a falut említve, szláv-ruszinoknak nevezték és nem oláhnak. Az 1343–1414-ből származó oklevelek említést tesznek hét oláh faluról Ung vármegyében.³¹⁰

Azonban, mikor a XIV–XVII. századi dokumentumokban szó esik az oláh falvokról a Magyar Királyság felső részén, és az oláh kenézekről, ez nem min-

307 МИЦЮК О. *Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Русі...* Т. I. cc. 76–81.

308 *Diplôme Maramureșene din secolul XIV. și XV...* pp. 53–55, 63–64, 73–74.

309 *Ibid.* pp. 33–37

310 *Ibid.* pp. 17–197.

dig jelenti azt, hogy ezen a területen oláhok voltak a telepések, inkább fordítva, a lakosság kevés kivétellel, nagytöbbségben ruszin volt. A „*Jus Valachiae*”-n így Máramaros, Ung, Ugocsa és Bereg vármegyékben egészen a XVII. század első feléig (az „oláh jogok” szerinti kolonizáció 1614-re elnyúlt a szlovákiai Árva vármegyéig, 1474-ben itt három oláh település létezett),³¹¹ összeszámolva, a mi számításaink szerint 77–85 ruszin település volt.

Ez önmagában egyfajta „autonómia” az oláhok számára Máramaroson, még a ruszin települések, melyek megalakultak a „*Jus Valachiae*”, rendelkeztek oláh nevekkal a máramarosi, ugocsai, beregi, ungi vármegyékben, mely véglegesen csak a XVII. század második felében szűnik meg.

Egyidőben a Magyar Királyság területén történő vármegyék adminisztratív-területi felosztásával, mely során 42 egységre osztották fel a területet, a XII–XIV. században az ország fel volt darabolva 25 feudális-mánás család tulajdonára. A vármegyékkel együtt megjelentek a feudális oligarchiák, és a főispánokkal együtt a feudális főurak. Zsigmond király uralkodása idején (1387–1437), egész vármegyék a mánás családok kezébe kerülnek.³¹² A XIV. század végére kivéve az uralkodó saját birtokait, a leggazdagabbak és hatalmasabbak a vármegyei főispán-oligarchák között Magyarország felső részén az Ung és Zemplén vármegyében az ungvári, a nyevicei, a zempléni várakkal együtt a Drugethek voltak.³¹³ Bereg vármegyében a munkácsi várral együtt Podolónia Korjatovics Fedor fejedelem,³¹⁴ és a máramarosi és ugocsai és szatmári vármegyében a királyházi várral együtt, a legjelentősebb oláh vajdák Balk és a Drág. Kimondottan róluk fogunk beszélni a továbbiakban.

4. Vallási-etnikai folyamatok Máramaroson a XIV. században

A középkori Magyar Királyságban levő vallási és etnikai kölcsönhatásokról beszélve, például Máramaroson,³¹⁵ mint egyedről a királyságban, a még mindig

311 KADLEC K. *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských...* ss. 49–59.

312 МИЦЮК О. *Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Русі...* Т. I. ss. 50–51.

313 ФЕРКОВ О.В. *Рід Другетів та їх діяльність у добу Анжу.* In: *Карпатика.* Випуск 41. Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2012. ss. 136–148.

314 КОБАЛЬ Й. *Федір Корятович у світлі нових джерел.* In: *Carpatica–Карпатика.* Випуск 32. *Науковий збірник, присвячений світлій пам’яті педагога і вченого Томаша Сопка.* Редкол.; Відп. за вип.: Тиводар М.П. Ужгород: Ліра, 2005. ss. 75–115.

315 A történelmi máramarosi földek a XX. század elejéig 9,7 ezer km² foglalt magába, és

kitartó konvencionális és nemzetközi előítélet van jelen a történetírásban, mely egy valamilyen katolikus fölénny és a latin monopol helyzet tekintetében érvényesül.

Ebben a tekintetben a precedens nélküli erők hatottak a katolicizmus elterjesztésére, s mint egyetlen magyarországi vallás megővására I. Nagy Lajos teljes védelmet kapott a római pápáktól, beszélünk itt VI. Ince és V. Urbán pápákról, akik támogatták, hogy a ferences-szerzetesek aktív részt vállaljanak a király által vezetett, s a római pápák kérésére történő harci cselekményekben, a XIV. század második felében. Ez egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a bizánci hit messzemenőig kisebbségben volt.³¹⁶ Ennek világos megerősítéseként szolgál a hrusevói kanonikus státuszú, bizánci rítusú hrusevói kolostor alapításának története.

A történészek számára rendelkezésre áll 366 máramarosi középkori, XIV–XV. századból³¹⁷ származó dokumentum, melyet Mihályi de Apsa János szerkesztett meg, s adott ki az elmúlt század elején,³¹⁸ valamint érdekesek számunkra az 1391-ből származó konstantinápolyi pátriárka okleveleinek nyelvi elemzése, melyet az ausztriai és szlovén nyelvész Franc Xavier Miklosics (Müller Tamás Ignáccal együtt) végzett 1860–1862-ig,³¹⁹ a kutatott téma első kritikai interpretációja, mely az ismert orosz középkori és újkori vallási-egyházi történelemkutató, Alekszej Petrov által történt, a kárpátaljai ruszinok történelme 1930-ból,³²⁰ és szintén a napjainkbeli tudományos kutatásokkal foglalkozó történészek Pap Rádu, Vaszil Cirill, és Pap Aurél-János³²¹ munkái, melyek segítenek a következő lényeges kérdés megértésében (ebben a kutatásban nem érintjük egyelőre az oklevél tartalmát és annak következményeit).

Ahogy a latin források bizonyítják, Máramaros azelőtt, mielőtt összmagyar

309 598 lakosa volt. ГАДЖЕГА В. *Додатки к історії Русинів у руських церквей в Мараморощі...* c. 112.

316 ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в...* cc. 22, 27–28.

317 Általános szám, mely a mai napra ismert a történészek számára, a XIV–XV. századi dokumentumokból, melyek Máramarossal és a hozzá tartozó területekkel és régiókkal foglalkoznak. Kb. 3,500 egységet latin nyelven. ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в...* c. 18.

318 *Diplôme Maramuresene din secolul XIV. și XV...* pp. 1–639.

319 *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana collecta*. Ed. F. Miklosich, I. Müller. Vindobonae: Carolus Gerold, 1860. Vol. 1: *Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV–MCCCCII e codicibus manu scriptis bibliothecae palatinae Vindobonensis*. VIII+607 p.; 1862. Vol. 2: *Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV–MCCCCII e codicibus manu scriptis bibliothecae palatinae Vindobonensis*. 608 p. (konkrétan pp. 156–157).

320 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* cc. 102–137.

321 POP R. *Tara Maramureșului în veacul XIV-lea*. Prefață de M. Berza. Ediția a II-a, îngrijită de A. Ioniță. București, 1997. pp. 46–47, 51–53, 65–66, 68–69, 91, 93–94, 208, 143–160, 234–236; o. ВАСИЛЬ Ц., ПІ. *Мукачівська єпархія та її єпископи...* cc. 29–32; ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в...* cc. 17–32.

vármegye lett volna (1303), eltért a szomszédos vagy a messzebbre levő földektől, ez azzal magyarázható, hogy olyan vajdaságok voltak benne, melyek tulajdonosai kizárólag oláhok voltak, a falvakat kenéz mintára vezették, és a vajdát periodikusan a nemes kenézek gyűlésein választották. A román történész, Pap Rádu véleménye szerint a leghíresebb „völgyi kenézek” (a megnevezés abból ered, hogy az ő birtokukban található a folyó mentén lévő völgyek) Bogdanesku, Koszeu, Mári, Varalia (Szubcsetáte), Câmpulung, Talábor családok voltak.³²²

A XIV. század közepéig a nemes és híres románok többsége ismert volt a körülöttük élő földbirtokosok körében *ab antiquo* (az ókortól) és hadsereggel rendelkeztek. De Nagy Lajos király, Károly Róbert király fia, az anjou dinasztia megalapítója Magyarországon, bevezetett még két feltételt a hozzá tartozó nemesek számára: írott dokumentum birtoklása, a mindenkori szociális státuszról, és a második, a katolikus valláshoz való tartozás.³²³ Más szóval, 1370-ben, ahhoz, hogy nemes legyen, nem volt elég más földtulajdonosok elismerése és az, hogy harcos az egyén: szükséges volt egy írott dokumentumra a királytól, mely megerősíti a tulajdonát, s át kellett térnie a katolikus hitre.

Még ha az utolsó feltétel alól ki is lehetett volna bújni, hivatkozva arra, hogy egy krisztusi vallás, csak más rítus és tradíció, ez különösen a kormányzati funkció nélküli földbirtokosokra vonatkozik, de a királyi oklevél eszköz és ok volt a *sine qua non* feltehetőleg. Így a máramarosi kenézek a falvak tulajdonosai régiidőktől fogva, elmentek a király, és a latin szövegek alapján, „a Magyar Királyság szent koronája” szolgálatába. Közülük a nagytöbbség megkapta a királyi dokumentumokat a javaik tulajdonlására, melyek már az elődeik birtokában is voltak. Ez a szabály megmaradt a román nemesek számára egészen a XIV. századig.³²⁴

Abban az időben, ahogyan a kenézek nemesekké váltak, a máramarosi vajdák földjei törekedtek az elkülönülésre a király kinevezésétől a célból, hogy a kijelölt területet irányítsa, vagyis a megyéket (*comites*). A latin forrásokban a XIV. század vége és a XV. század eleje „átmeneti időszakként” van emlegetve, amikor a megválasztott kenéz vajdák tradicionális gyűlése fokozatosan átalakul nemesi gyűléssé, a vármegyei királyi kinevezettel az élen.³²⁵ Eltekintve ettől a transzformációtól, ritka kivétellel, ez elsősorban kapcsolatos „a királyi vendégekkel”, a külföldi németekkel (szászokkal) és magyarokkal, kik nagytöbbsége a birtok minden a tulajdona, főként a kis és két-három nagyobb román feudális nemesi családdal.³²⁶

322 POP R. *Tara Maramureşului în veacul XIV-lea...* pp. 143–160; ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в.: этническое и конфессиональное взаимодействие...* с. 23.

323 КОХТЛЕР Л. *История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы...* сс. 115–116, 119–122.

324 DRĂGAN I. *Nobilii români condiţionari până la începutul secolului al XVI-lea.* In: *Romanian-Ukrainian Relations. History and Present.* Coordonatori: Viorel Ciubotă, Vasile Marina. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 1999. pp. 157–167.

325 ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в...* с. 24.

326 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* pp. 10–13. № 4. Részletesebben erről lásd a román történészek tudományos anyagainak gyűjteményét: *Nobilimea românească*

Ezzel együtt meg kell említeni azt az egyházi szokást, mely megőrződött a román keresztény környezetben, elfogadott a dákoromán, korai oláhok által, latin formában, és latin nyelven, idővel erre hatott a bizánci-szláv szervezési modell, mely eredetileg a délszlávoktól (bolgároktól) eredt, minek következtében az oláhok lettek az egyetlen román származású nép (akik beszélték az egyik neolatin nyelven), mely a görög hit követője lett, a régi szláv nyelvet használták vallási nyelvként, a kancelláriai és az írott formában a középkorban,³²⁷ és az egyházi és vallási központoktól távolabb élők egészen a korai újkorig, XVI–XVIII. századig.³²⁸

Máramaros kapcsolódása a magyar intézményi modellhez, miszerint a területek vezetése a királyi vezetőkön keresztül történik, nem hamarabb, mint a XIV. században következik be. Nem csak arról van szó, hogy a máramarosi vármegye titulussát a forrásokban 1303-ban rögzítik: mint ahogyan már említettük, lendületesen ez az intézményesítése a központi állami hatalomnak máramaros térségben elkezdett funkcionálni csak a XIV. század az utolsó harmadában.³²⁹ Meggyőző bizonyítéka a központi politikának, és ezzel együtt hasznosításának a keleti és az észak-keleti magyarországi régióban azzal a céllal, hogy jelentős és szükséges bevétel jöjjön az állami kincstárba. Bizonyítékok vannak arra, hogy oda királyi követeket vagy méltóságokat (*comites*) küldtek, a telepések szavával élve német és magyar „*vendégeket*” (*hospites*), a katolikus (keresztény) templomok (egyházközségek/plébániák) megjelenése, úgy adminisztratív struktúra és gyakorlat létrehozása, a vármegye, a vármegye nemeseinek gyűletekezete, a földek a nemeseké (*iudices nobilium*)^{***}, ajándékozási jegyzőkönyvek, helyi igazolások.³³⁰

A specifikus máramarosi variánsa a magyar középkori rendelkezésnek az volt, hogy a nyugatról idehozott új intézkedési formák sikeresen lettek kombinálva a régi, tradicionális életre vonatkozó struktúrákkal. Így a korábbi román vajdák (*voivodae Valachorum maramorosiensium*) a kenézek régi gyűlése a máramarosi földeken (*omnes kenezii Terrae Maram orosiensis*) fokozatosan fordulnak a vármegyei

din Transilvania / Az erdélyi román nemesség. Coordinator: Marius Diaconescu. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 1997. 303 p.

*** A nemesek földje (*iudices nobilium*) – méltóságok, akik minden nap összejöttek a nemesek gyűlésén (négy ember minden magyarországi vármegyéből, és kettő minden erdélyi vármegyéből és a máramarosiból szintén négy) a vármegyei bíróságban való részvételért, melyet az ispán vezetett vagy a főispán, s így 12 személyből állt, négy ebből a nemesek földje, a többiek tagjai az ülésnek.

327 ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в...* с. 25.

328 ДЕЖЕ Л. *Деловая письменность русинов в XVII–XVIII веках. Словарь, анализ, тексты. Под общей редакцией Иштвана Удвари.* Nyíregyháza, 1996. cc. 198–199; ГАДЖЕГА В. *Додатки к исторѣ Русинов и руських церквей в Мараморошѣ ...* сс. 165–171.

329 POP I.-A. *Elita românească din Transilvania in secolele XIII–XIV (origine, statut, evoluție).* In: *Nobilimea românească din Transilvania...* pp. 52–55.

330 ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в...* с. 26.

üléshez (*congregatio* vagy *universitas*), amely régi és új kenézekből áll, a király által adományozott oklevelekkel, és nemessé lettek nyilvánítva, s egyre gyakrabban rendelkeznek birtokkal (*possessiones*).³³¹

Így a máramarosi földek, ahogyan azonban az egész Magyarország, Erdéllyel együtt, feudális társadalommá vált, hosszú ideig egyesítve magában az erős nyugati befolyást *sui generis* a nem kevésbé erős hagyományos alappal, mely visszavezethető a törzsszövetségi korra. A végén, az anjouknak a XIV. században sikerült meggyengíteni a régi, előbb a magyar, majd a román archaikus hagyományokat, kis részletektől kezdve, és majdnem az egész szervezeti egységébe a királyságnak a nyugati feudális modellt, frank-nápolyi mintára.³³² Azonban még a XVI. században, a régi renddel megegyezve 1566–1567-ben a valamikor erőteljes Drág nemzet 12 vajdából álló szervezetet hozott létre,³³³ mely az archaikus feudalizmus előtti modeljét idézte fel a román társadalomnak.

Legvilágosabb bizonyíték annak megerősítésére, hogy sikeres római-bizánci és bizánci-szláv szokásokra, hogy bizonyos német formák és franko-nápolyi típus kombináció jelenik meg a máramarosi egyházi szervezetben. Amennyiben a helyi románok és ruszinok a keleti egyháznak voltak alárendelve, és vallásilag pravoszlávoknak számítottak (szakadárok), és az érkező telepes „vendégek” (szászok/németek és a magyarok) a nyugati egyházhoz tartoztak, és keresztény katolikusok voltak,³³⁴ jogilag egy a szomszédos latin püspökségek közül valamelyikhez tartoztak, vagy az erdélyihez, vagy az egridhez,³³⁵ a kérdés az ő kanonikus függőségükről előbb vagy utóbb fel kellett, hogy vetődjön.

Mikor 1204-ben a keresztések elfoglalták Konstantinápolyt, és pátriárkának megtették egy latint, a görög egyházban a türelmetlenséghez. III. Ince pápa³³⁶ a IV. Lateránus székesegyház, 1215-ben egyhangúan elismerte, hogy az út, melyen a keresztések haladtak, és azok normáik, végeredményben szükséges a keresztény egyház egységesítése érdekében. A székesegyház rendeletének kilencedik fejezetében le van írva, hogy a vallási egység nélkülözhetetlen feltéte-

331 POP I.-A. *Elita românească din Transilvania în secolele XIII–XIV...* pp. 36–63; GÉZA É. *A román nemesek az erdélyi tartományi gyűlésről a 13. század végén? (Egy forráshely értelmezéséhez)*. In: *Nobilimea românească din Transilvania / Az erdélyi román nemeség*. Coordinator: Marius Diaconescu. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 1997. pp. 64–76.

332 КОХТЛЕР Л. *История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы...* сс. 81–160.

333 DRĂGAN I. *Nobilii români condiționari până la începutul secolului al XVI-lea...* p. 161.

334 GÉZA É. *A román nemesek az erdélyi tartományi gyűlésről a 13. század végén?...* pp. 64–76.

335 Folyamat az erdélyi nagyvárosi egyházi szervezet létrehozására lást.: RUSU A. A. *Citiri și biserici din Țara Hațegului până la 1700*. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 1997. pp. 63–77.

336 АББАКУМОВ Ю. *Витоки унійного богослов'я...* сс. 240–251.

le az, hogy a vallási vezetés a latinok kezébe kerüljön: „*Figyelembe véve azt a tényt, hogy valahol egy városban és egy püspökségben élnek emberek, különféle nyelven beszélnek, és az egységes hiten kívül különféle rítusaik és hagyományaik vannak, mi azt mondjuk, az ilyen városok és egyházmegyék püspökei jelöljenek ki megfelelő embereket, akiket elküldenének Isten szolgálatra a különféle rítusok szerint, és különféle nyelvűek, és így megvalósítják a szent titkokat [...] Ezenkívül mi kategorikusan megtiltjuk, hogy egyazon városban és egyházmegyében különféle püspökök legyenek. Ez emlékeztetne egy szörnyre, melynek egy teste van, s sok feje. Egyszer, ha az említett okokból szélsőséges helyzet alakul ki, akkor a helyi püspöknek, ésszel kell vezetnie, köteles kijelölni saját plébánosai közül egy katolikus papot, görög szertartással, amelyik köteles őt hallgatni, és mindenben alárendelve lenni*”³³⁷

1215 után és elhúzódva a ferrara-firenzei zsinatig 1438–1439 nem csak a nyugatiak, de a középeurópai latin országok (Lengyelország, Magyarország) széles körben elkezdtek mozgolódní azokon a területeken, ahol olyan templomok voltak, melyek a bizánci tradíciókat követték. Az egyházi kérdésekben ők pontosan úgy viselkedtek, mint a normanok és a kereszties lovagok az általuk elfoglalt területeken Olaszországban, Szicíliában vagy Palesztínában, és a helyi keresztényekkel, akik a bizánci tradíciókat követték, a IV. Lateránus egyezmény „útilevele” alapján jártak el. Ezzel a politikával, gyakran nem kivételesen, a ruszinok ismételt megkeresztelése (*rebaptisatio Ruthenorum*) járt, mint a német lovagrend és a livóniai Kardtestvérek rendje Észak-Európában, ahol létezett helyi a bizánci rítusú templom, kijevi hagyományokkal, míg őket meg nem állította 1242-ben a novgorodi fejedelem, Alekszandr Nyevszkij,³³⁸ ezt a politikában követték a magyar királyság lovagjai, akik az utolsó Árpádok seregébe tartoztak, s velük együtt és a domonkos rendi szerzetesek Kunországban, létrehoztak egy latin egyházmegyét Milkovében, míg őket meg nem állította 1240-ben a tatárdúlás.

Ezzel a politikával a magyarok a későbbiekben is éltek. Az anjou dinasztia-hoz való csatlakozás után (1308) a hatalmas létszámú szláv-ruszin és oláh bizánci rítusú kárpáti részeknek, Erdélyben és Ruso-Vlahiában, együtt tartoztak az ő hatáskörébe a XV. században. Magyarország saját civilizációs missziós feladatának

337 Szükség, mely szerint a püspök „katolikus főpap” legyen, kiválthat érthetlenséget azokból az olvasókból, akik nem tudják, hogy a IV. Lateránus zsinat idejében sem a pravoszláv, „melléknév, sem a „ktolikus” főnév még nem jelentették hívó felekezeti tagot. Mint a Hit szimbólumában, ugyanígy itt is, ők különállak voltak a Krisztusi templomtól. Így az „apostoli prelátus”, ezekkel a létesítményekkel azonosan, alá van rendelve nem valamilyen szakadár csoportnak, hanem az egyetemes egyháznak. A püspök alatt, melyet odahelyeztek, a „nemkanonikus pravoszláv templomba”, a pravoszlávi kanonikus törvényeket napjainkban az érti, amit a IV. Lateránus zsinat a nemkatolikus főpap alatt értett. СУТТНЕР Е. Кр. Церковні розколи і єдність Церкви... сс. 53–54.

338 U. o. 54-55. o.

tekintette ennek a területnek a katolizálását.³³⁹ Kiindulva az 1215-ben megfogalmazott példából, melynek megfelelően egy egyházmegyében nem lehet két más vallású püspök, a pápa már 1372-ben felajánlotta a magyar Lajos királynak, hogy üzze el a szakadár „püspököket” az ő székesegyházukból, a halicsi területre. 1375-ben a pápai bullában, melyet ennek a földnek írt, ki volt jelölve a latin érsekség Halics központtal (későbbi Lemberg), melynek kötelékébe tartoztak a korábban létrehozott püspökségek, Přemyslben, Vladimirban és Holmban. A XIV. század 80-as éveiben az ő számukhoz hozzáadódott a kamjanec-podolszki latin püspökség, Ludovika magyar Korjtovics vazalusi földjein.³⁴⁰

Analogikus volt a szituáció az egrí latin püspökkel kapcsolatos igazságszolgáltatás is. A IV. Lateránus egyezmény diszkriminatív szabályai idővel sem változtak, létjogosultságuk megmaradt a későbbiekben is, mivel hatékonynak bizonyultak a vallási nézeteltérések kapcsán a latin és a görög rítusok kérdésében az egrí egyházmegye és a munkácsi püspökség (1458 vagy 1491) viszonylatában, egészen az utolsó római apostoli szentszék intézkedéséig (*erectione*) 1771. szeptemberéig.³⁴¹

Az eset a hrusevói kolostor számára írt pátriárkai oklevél megjelenése 1391-ben, különleges, szó szerint megdönti a meglevő sztereotípiákat a konvencionális és nemzeti történetírásban. A hrusevói kolostort a híres és nagyhatalmú oláh (román) család, Szász-Dragoseszku (Drág, Dragosecku)³⁴² építette fel Sasa uralkodása alatt, Tarasz (mai Tereszva, a Técsői járásban, Kárpátalján) község határában, megajándékozta a faluval, és Pernek (Peri) (mai Hrusevó, abban a járásban) nevezte el, nem később, mint 1389. Az oláh falu Per (Hrusevó) lakosai ruszin-jobbágyok voltak, ami valószínű, hiszen magyarázza a megőrzött elnevezése *claustrum Ruthenorum*, melyet a szerzetesi település 1456-ban kapott.³⁴³ Azonban az a tény, hogy a hrusevói kolostort az oláh királyság befolyásos és nemes emberei alapították, egyáltalán nem jelenti azt, hogy román kolostor volt, sőt, a mellette levő falu,

339 Részletesebben lásd: NILLES N., S.J. *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terries coronae s. Stephani*. Volumen I. Eniponte: Typis et sumptibus feliciani rauch, 1885. pp. 1–496; NILLES N., S.J. *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terries coronae s. Stephani*. Volumen II. Eniponte: Typis et sumptibus felicianirauch, 1885. pp. 497–1088; PATACSI von G., SJ. *Die ungarischen Ostchristen*. In: *Ostkirchliche studien*. Würzburg, 1962. Tomus 4. pp. 273–305.

340 ФЛОРЯ Б.Н. *Православные и католики под властью католических правителей (1-е десятилетие XIV – 2-я половина XV)*. In: ФЛОРЯ Б.Н. *Исследования по истории Церкви. Древнерусское и славянское средневековье: Сборник*. Москва: ЦНЦ „ПЭ”, 2007. сс. 267–284.

341 PEKAR B. *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*. Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1956. 136 p.

342 WYROSTEK L. *Ród Dragów-Sasów na Wengrzach i Rusi Halickiej*. In: *Rocznik Polskiego Towarzystwa heraldycznego*. T. XI. Roč. 1931/2. Kraków, 1932. ss. 41–42.

343 *Diplôme Maramureșene din secolul XIV. și XV...* pp. 308–309. № 128; POP R. *Tara Maramureșului in veacul XIV-lea...* pp. 65–66, 91.

lakosai kimondottan ruszinok voltak az 1400-esz évekig, ezt erősítik meg az abból a korból származó történelmi írások is.³⁴⁴

Ahogy e kapcsán megjegyzi Petrov A.: „...ez egy egyszerű pravoszláv kolostor volt, a „göröghitű emberek” kolostora a „keleti pravoszláv” embereké”.³⁴⁵ Ezzel együtt a híres történész nem mondja, hogy a meglevő, a XIV. század végéről, a XV. század elejéről származó írott forrásoknak megfelelően a kolostor egyértelműen ruszinnak számít. A máramarosi ruszin telepések, egy részük a Bereg és Ugocsa vármegyei falvakból, melyek Drág és Bálgy vajdák bitrokában voltak, ahol a XIV. század közepén oláhok laktak, ez csak az oláhok tömeges migrációja után volt lehetséges Russo-Vláhiában.³⁴⁶

Pár kifejezés kombinálásával „keresztény”, „ruszin” a középkori forrásokban bizonyított az a tény, hogy a katolikus mentalitáshoz híven, az említett időben, a ruszinok (mint a románok, és mint a többi pravoszláv gyakran neveztek „szakadóroknak”) nem számoltak igazi keresztényeknek, a korabeli források ezt a jelzőt csak és kizárólag a katolikus vallásúakra használták. IV. Ince pápa 1357. augusztus 11-én elengedte I. Lajos magyar királynak három évre az egyházi tizedet, melyet Magyarországon szedtek, annak fejében, hogy a király azt a „ruszinok és a litvánok elleni harcra fordítja”, hiszen ők nem voltak keresztények, vagyis nem katolikusok.³⁴⁷

Kevéssel később, V. Urbán pápa, 1370. március 12-én, a ruszinokat (egy más mellett a görögökkel, kunokkal (palócok), szítákkal, örményekkel stb.) a „hitetlen keleti és északi nemzetek” sorába helyezte, melyek között a ferences rendi szerzetesek „hírdették az Úr szavát”, akik valamikor a múltban „a katolikus hithez fordultak”, de most (a dokumentum kiadása idején) „elzárkóztak tőle”.³⁴⁸

Ahhoz, hogy megértsük azt az időt, a „ruszin” kifejezés alatt a korabeli források nem egy etnikai közösséget értettek, hanem a vallást. Kiindulva ebből, a ruszin kolostor Perben (Hrusevóban) hivatalosan a középkorban tudják, sajnos nem keresztény, hanem „szakadár” (vagyis nem katolikus). Világos példaként szolgál a Leleszi konvent által kiadott dokumentum tartalma, mely 1418. szeptember 27-éről származik. A telepítés költsége és a vagyoni összetétele egy bizonyos Bohdánknak, és fiainak Jánosnak Dolháról (valószínűleg a kárpátaljai Irsavai járásbeli Dolgoje

344 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* p. 35. № 15; pp. 85–86. № 36; p. 130. № 57; pp. 137. № 16; p. 225. № 96; p. 235. № 99; POP R. *Tara Maramureşului în veacul XIV-lea...* pp. 52, 65–66, 91, 93–94; ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в...* сс. 19–21.

345 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 102.

346 КОБАЛЬ Й.В. *Народи сучасної території Закарпаття в епоху середньовіччя (До питання про автохтонність слов'ян-руських на Закарпатті)*. In: *Acta Hungarica*. 1992. III р. видання. Ужгород–Ungvar, 1994. сс. 95–111.

347 THEINER A. *Vetera Monumenta Historica Hungariam sacram illustrantia...* Vol. II. pp. 33–34.

348 *Ibid.* pp. 96–97.

településről van szó), őt, és az ő rokonait elítélték erőszakért, az oklevél arról tanúskodik, hogy több megnevezésben (kivétele a Dolha) szó van ugyanazon járás településeiről, Sarkadról és Makarevóról Bereg vármegye területén, minden esetben létezett „*két fakápolna, egy keresztény, fa harangtoronnyal, és egy másik, ami ruszin volt, mind a kettő a temetőben a temetkezési helyen*”.³⁴⁹

Hasonlóképpen, a pravoszláv hitélet az oroszország elválaszthatatlan részének számított még a Magyarországgal szomszédos Lengyel Királyság halicsi részén is. Jellemző, hogy Oroszország meghatározásában, mint etnonacionális csoportot, a ruszinokat a keleti görög rítussal (*greci riti/ritus*) azonosították, ez elsősorban negatív, diszkriminatív sajátosságot hordozott. A pravoszláv templom díszítése, mint a pravoszláv zsinagógáé kevésbé ismert és elterjedt. A forrásokban való megnyilvánulása legmegfelelőbb módszer negatív sztereotípiá Oroszország és a ruszinok. De a napjainkbeli ukrán történész, Zozulják Jurij véleménye szerint a *synagoga Ruthenorum* kifejezés, amelynek célja, hogy szemléltesse azt a szimbolikus pozíciót, hogy mely az igazi katolikus és az *ecclesia baptista* között van „*nem csupán a katolikus teológiai értekezésekben találkozunk, de bírósági aktákban is, vagy ideiglenes dokumentumokban, mely tanúskodik e sztereotípiá elterjedése, és a pravoszláv és az orosz identitás közötti erős kötelék meglétéről a helyi katolikusok kollektív képzetében*”.³⁵⁰

Egy ilyen eljárás a ruszinokat, mint konvencionális csoportot mutatja be, s teszi őket a keresztény közösség határára, amelyről a források folyamatosan, teljesen nyíltan beszélnek. A ruszinok teológiai-vallási besorolása, mint „nem keresztények”, így gyakran szorult más perifériai vallások mellé, és ezért ellentétes más csoportokkal.³⁵¹ Így a „ruszin” szó, mint a „keresztény” használatbeli párja, s így lesz a „keresztény” „ruszinok” a Kárpátok mindkét oldalán, elsőbbségi minőségében nem etikai, és mindenek előtt konvencionális konnotációjú. Pontosan ez ment végbe az egyes szituációkban az „oláh” kifejezéssel, ami teljesen nem jelenti azt, hogy e két fogalom elveszti etnikai szubjektivitását.³⁵²

Azért, hogy „békés” legyen misszionáriusi tevékenysége a kolduló szerzeteseknek, a királyi hatalom katonai kíséretével történt, így hatékonyabb volt a siker, úgy döntöttek, hogy teljes mértékben támogatják az oláh pravoszlávok migrációját a lengyel szomszéd területeken, vagyis a katolikus Halicsban.³⁵³

349 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* pp. 308–309. № 128.

350 ЗОЗУЛЯК Ю. *Rebaptizatio ruthenorum: подвійні імена та конфесійно-культурна ідентичність шляхти руського походження в Галичині XV ст.* In: *Ruthenica*. Том VI. Київ, 2007. с. 278.

351 *U. o.*

352 ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в...* с. 22.

353 Részletelesebben a Magyar s a Lengyel Királyságról lásd.: KADLEC K. *Valaši a valašské právo v zemích Slovanských a Uherských...* 528 s.; KRÁL J. *Osídlení Karpatské Rusi...* 21 s.; ІНКИН В. *Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII*

Ezen misszió segítésére létrejött a királyságon belül a kliens-toborzók gyülekezete, „kenézek” és „soltészok”, megnevezéssel, célja megkönnyíteni az áttelepülésüket a lengyel Halicsból és a litván (később szintén lengyel) Podolónia északkeleti része a Magyar Királyságnak és Máramarosnak.³⁵⁴ Az egységes monarchia idején Magyarországon és Lengyelországban 1370–1387 között létrehozni ezt nem volt nehéz.

A szoros kapcsolatok mellett az uralkodó Árpád dinasztia Magyarországon és Rjurikoviccsal, Oroszországban melyre elég figyelmet fordítanak a különféle nemzetiségű történetírások³⁵⁵ a csatlakozási kérdésekre a csatlakozásról szóló kérdés legalább a Magyar Királyság része azonos néven, vagy név nélkül „oroszmárka” (*Marchia Ruthenorum*) a halicsi vagy a halics-volinyi fejedelemség összetételéhez tartozott (hatáskörében) ez a kérdés nyitott marad. Ellentétben a legtöbb meggyőző változattal az ivano-frankivszki történész, Voloscsuk Miroszláv a vazallusi alárendeltségről a csernyigovi fejedelmeknek, Igorevicsnek II. Endrétől, a magyar királytól, aki időszakosan birtokolja Halicsot is 1206–1210 megkoronázott, másokon kívül, titullal „Galitiae Lodomeriaeque Rex”³⁵⁶ és meggyőzően bizonyított tízéves hűséggel Románovics Dárielnek IV. Bélától (1235–1245) a magyar királytól³⁵⁷ a hazai tudósnak nehezebb rámutatni a mai Kárpátalja függőségére, pontosabban

століттях: історичні нариси. Львів: Вид-во „Добра справа”, 2004. сс. 12–14 (прим. 77–90, сс. 278–280).

354 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 1–88.

355 Napjainkbeli kutatások a témával kapcsolatban lásd.: ШУШАРИН В.П. *Мадьяры и славянские народы королевства Венгрии XI в. (Источниковедческие и историографические заметки)*. In: *Acta Hungaria*. 1991. П-й рік видання. Ужгород–Ungvár, 1992. сс. 145–157; КРИШТО Д. *Русские в Венгрии в эпоху династии Арпадов*. In: *Славяноведение*. 2001. № 2. сс. 22–30; ЮРАСОВ М.К. *Киевская Русь и королевство Венгрия: первые политические и межконфессиональные контакты*. In: *Центральноевропейские исследования*. Выпуск 2: *Венгры и их соседи по Центральной Европе в Средние века и Новое время (Памяти Владимира Павловича Шушарина)*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2004. сс. 54–74; ФОНТ М. *Венгерско-русские политические связи в XII веке (1118–1199 гг.)*. In: *Центральноевропейские исследования*. Выпуск 2: *Венгры и их соседи по Центральной Европе в Средние века и Новое время (Памяти Владимира Павловича Шушарина)*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2004. сс. 86–115; НАЗАРЕНКО А.В. *Рюриковичи и Арпады в XI–XII веках*. In: *Россия и Венгрия на перекрестках европейской истории: альманах*. Выпуск 1. Ставрополь–Копошвар–Москва, 2014. сс. 54–59.

356 ВОЛОЩУК М. *Проблема васальной(?) підлеглості князів Ігоревичів Чернігівських від угорського короля Ендре II: джерела, історіографія, постановка проблеми*. In: *Український історичний збірник*. Вип. 11. 2008. сс. 18–25.

357 ВОЛОЩУК М. *Вассальная зависимость Данила Романовича от Бейлы IV (1235–1245): актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений второй четверти XIII в.* In: *Specimina nova. Pars prima*. Piecs, 2005. 96. o

annak a részének a hovatartozására, mely a halics-volinyi fejedelemhez tartozott, konkrétan, Lev Danilovicshoz.

Az általános történelemben vizsgálódva a halicsi és a magyar ruszinok történetében a legmesszebbre jutott el a napjainkbeli leMBERGI kutató Leontyin Vojtovics. Ellentétben Hrusevszkij Mihail³⁵⁸ félénk, de érthető feltételezéseivel, arra törekedett, hogy eligazodjon az 1299 és 1307-es oklevelek között, melyekben említést tesznek a Bereg vármegye főispánjának (a vármegye vezetőjéről) kinek neve Grigorij, a híres történész ésszerűen nem ért egyet az ő ungvári kollégája, Szergely Fedáka véleményével, melynek lényege Grigorij azonosítása (valami oknál fogva) a halics-volinyi fejedelemmel, Jurij Lvoviccsal.³⁵⁹

L. Vojtovics úgy gondolja, hogy Bereg vármegye 1271-ig még magyar irányítás alatt volt, de 1281-től számolva Lev Danilevics hadjárataival Ugocsa vármegyében (eljutott a máramarosi Husztig) és 1283–1285-is Ung vármegyébe (eljutott nyugaton egészen Pestig), az ő fennhatósága alá tartozott. Alátámasztja még ezt a kijelentést a korai címeren egy kép, Lampertszászról (napjainkban Beregszász), mely 1271-től Bereg vármegye központja volt. Vagyis „...*ezt a címet* – Vojtovics naiv véleménye szerint, – *Lev Danilevics fejedelem adta az általa birtokolt Kárpátalja központjának*”.³⁶⁰

L. Vojtovics saját nézetei szerint elemezte az okleveleket, s eljutott egy egyértelmű összefoglaláshoz, azt mondja: „*Kárpátalja halics-volinyi fejedelemhez való tartozását a dokumentumok is alátámasztják. Am Kárpátalja egy része, beleértve Beregszászt és még néhány tulajdont, oda volt csatolva a Rusz fejedelem Lev Danilevics birtokaihoz, abban a periódusban, mikor IV. László király a kunokkal harcolt 1278–1279 végéig*”.³⁶¹ Az abban az időben még nem létező „Kárpátalja” és Beregszász (Bereg vármegye) nem szükséges megvitatni: sem azt, sem másat, mi abban az időben egyszerűen nem létezett.

Valójában az oklevél szövege 1299-ből a következő: „*Nos, Gregorius, comes de Beregh, officialis Lew, ducis Ruthenorum, et quatuor iudices nobelium – damus pro memoria*”.³⁶² Ez a Lev, aki mindenek előtt a halicsi-volinyi fejedelem, Lev

358 ГРУШЕВСЬКИЙ М. *Історія України-Руси: в 11-ти томах, 12-ти книгах*. Том III: до 1340 року. Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1992. сс. 98–99.

359 ФЕДАКА С. *Галицько-Волинська держава і Закарпаття*. In: *Король Данило Романович і його місце в українській історії*. Львів, 2003. с. 71.

360 ВОЙТОВИЧ Л. *Входження Закарпаття до Галицько-Волинської держави за князя Лева Даниловича*. In: *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Випуск XVI. Дрогобич, 2012. сс. 48, 55.

361 *U. o.* 61.o.

362 *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Ed. Fejer G. T. 6. Vol. 2. Budae, 1830. pp. 216–217; КУПЧИНСЬКИЙ О. *Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти*. Львів, 2004. сс. 125–129.

Danilevics. Konsztanc, IV. Béla király lányának férje, meg van a lehetőség, hogy Lev fejedelemnek adományozták a munkácsi uradalmat – kizárólag a felesége hozományaként. Megtörtént-e ez 1251-ben mikor kötötték a házasság közöttük, nehéz megmondani. A viski, királyi város lakosainak 1281-es panaszában megtalálható Máramaroson a ragadozó támadás „*a Lev fejedelem emberei, akik a szomszédos vármegyéből, Ugocsából valók, a munkácsi dominia*”,³⁶³ meg lehet erősíteni, hogy ez megtörténhetett 1281 előestéjén.

Lev és a magyar király közötti megegyezést bizonyítja még az, hogy a megyei legfelsőbb hatóságot, az főispánt mindig a magyar király jelölte ki, abban az időben jelenik meg Lev csinovnyikkaként, tisztjeként (officialis) egy Hrigorij nevű, aki személyesen közzétesz egy oklevelet, melyben szerepel a megye négy képviselője is „*judices nobilium*”. Az adományok hasonló tartalommal voltak, kizárólag a magyar királyok előjogának aktív gyakorlata: a Munkácsi uradalom IV. Béla egy másik vejeé volt, mégpedig a csernyigovi Rosztisláv Mihájlovcics fejedelemé,³⁶⁴ de később 1395/96(?) Korjatovics Fedornak, a litván, Podolóniai hercegnek,³⁶⁵ és még később, 1427/28 a szerb despotának Georgij Bránkovicsnak³⁶⁶ tulajdonában van.

Ezzel kapcsolatban a híres ukrán történész az elmúlt évszázad elején Vaszilenko Mikola által összegyűjtött anyag a Lehocki Tivadar-féle gyűjteményre alapozva a magyar-ukrán munkácsi ügyvéd³⁶⁷ teljes mértékben argumentálva kijelentette, hogy: a) 1299-ig és később 1307-ben Bereg vármegyében a magyar király zsupjai voltak elhelyezve; b) a szomszédos vármegyék – Máramaros, Ung, Ugocsa örök időkre Magyarország összetételébe tartoztak, és c) sajnos, hogy a negyvenéves birtoklás a Beregi vármegyében (1281–1321) a halics-volinyi fejedelmeknek megmaradt mellőzöttnek a magyar királyi vármegyei kancellária által.³⁶⁸ Az egyértelmű megjegyzésekkel nehéz nem egyetérteni.

363 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* с. 50.

364 КОТЛЯР М. *Галицько-Волинська Русь XIII ст. (До 800-ліття утворення Галицько-Волинського князівства)*. In: *Київська старовина*. 1999. № 6. с. 9.

365 КОБАЛЬ Й. *Федір Корятович у світлі нових джерел...* с. 82

366 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* с. 51.

367 ЛЕНОЦЗКУ Т. *Beregvármegye Monographiája. II. Kötet*. Ungvárrott: Nyomtatott polcsek Miksa könyvnyomdájában, 1881. 90, 92. o.

368 ВАСИЛЕНКО М. *Принадлежала ли Подкарп. Русь къ галицько-волод. державѣ съ 1281 г. по 1321 г?* In: *Русинь*. Ужгородь, 1923. № 155. сс. 56, 58, 59..

5. Máramaros és Ruso-Vlachia: a halicsi nagyvárosi egyház alárendeltségtől, a halicsi metropolita érsekig?

A Magyarország és Lengyelország számára eredményes halicsi hadjárat következtében, 1340–1341-ben a magyar király, Anjou Lajos ellenőrzése alá vonta a Kárpátoktól délkeletre lévő területet, kiűzte a tatárokat a Dnyeszter-Prut közéből, egészen a Dnyeszter és a Dunáig. A magyarok győzelmét a Román város környéki csata, 1345-ben, hozta meg. Ahogyan ezt a híres lemergi történész, Jánoszláv Dáskevics megerősítette ezek után a győzelmek után a magyar szféra hatásköre 1340-re kiterjedt a Szeret folyóig, és a különböző járásokban valószínűleg a Prut partján is, 1340–1350 végigépített még a szomszéd erdélyi megdicsőült tatár államon, ismert a forrásokból korábbi évtizedből „Braszláv sötétség néven”.³⁶⁹ Ahogyan kiderül a VI. Klement bullájából, melyet a kalocsai püspöknek írt, 1347. március 29-én, a magyarok felélesztették a kunok misszionáriusi püspökségét Milkovében.³⁷⁰ Tény, hogy VI. Klement pápa ösztönözte a magyarokat, hogy terjeszkedjenek keletre. A királyi követ 1352. július 15-i levelében, mely Avignjonban íródott, Magyar Lajosnak átadták az összes földet, melyeket ő már meghódított, és melyeket ő el fog hódítani a jövőben a szakadároktól és a hitetlenektől (vagyis a pravoszláv ruszinoktól és oláhoktól és a muzulmán-tatároktól). Szintén átadták neki a templomi adókat Magyarország egész területén abból a célból, hogy használja fel a „*ravaszz tatárok és hitetlenek*” elleni harcban.³⁷¹

Ennek eredményeként, a földeken, melyek valamikor halicsi-volinyi fejedelemséghez tartoztak, körülbelül 1352–1353-ig, létrejött a magyar márkiság (*marchia Hungarica*) Moldvabánya központtal.³⁷² Az eredménytelen magyar hadjárat (a lengyelekkel) a Vad Mezőn, tavasszal, 1354-ben, magával vonzotta nem csak a Moldáv fejedelemség létrejöttét (1359–1360), mely részt vett a hadjáratban a számtalan mennyiségű oláhok, ruszinok, szászok, de aktivizálásával a Nagy Litván Királyságnak a más vallású muzumánok elleni harcban. Azonban, ha Lajos volt az első a keleteurópai uralkodók között, aki megtapasztalta a Fekete-tenger erejét, akkor a litván vezetőség a győzelem után, melyet három tatár csapat felett aratott, a Kék Vízen (1362) egyetlenek lettek, akik eljutottak ehhez a tengerhez.³⁷³

369 ДАШКЕВИЧ Я. Угорська експансія на золотоординське Поділля 40–50-х рр. XIV ст. In: Україна в минулому. 1994. Вип. 5. сс. 60–61

370 U. o. 60; История Румынии. И. БОЛОВАН, И.-А. ПОП (координаторы) и др. Москва, 2006. сс. 183–184

371 ДАШКЕВИЧ Я. Угорська експансія на золотоординське Поділля 40–50-х рр. XIV ст... с. 61.

372 U. o.

373 U. o. 63.o

Még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy a Magyar Királyság uralma a Kárpáti-Prut terület felett csak formális volt, éppen ez, szoros kapcsolatban a Ruso-Vlahia Erdéllyel, részben Máramarossal eredményezte Moldávia megjelenését Európa térképén. Megszüntetve Litvániával és Magyarországgal akármilyen, de száz éves (1240-től 1350-ig) területi egységét „Rax Tatarica” a hatalmas térségben Pokuttya, Ponyizovja és Ruso-Vlahia formálisan (jogilag) a Magyar Királyság hatalma alá tartoztak, teljes mértékben észszerűen magyarázza azt a tényt, hogy a vazallus-fejedelem Podolja Korjatovics György, és lehetséges, az ő testvérét Konsztantint tették a moldáv trónra. Azonban ez megállapítást nyert csak Moldávia keleti részén Berlatsky plébánián, Korjatovics Györgyöt, mielőtt elfoglalta volna a moldáviai trónt, 1374 júniusában megmérgezték.³⁷⁴

A korábban átadott nagy litván fejedelemnek, vazallusnak (1352 után és 1366-ig) a lengyel királynak Nagy Kazimírnak, a podolóniai fejedelmek, a Korjatovicsok 1377-ben alatvalói lettek az új magyar-lengyel (1372-től) királynak Nagy Lajosnak, kihez való hűségüket annak halála után is megőrizték (1383).³⁷⁵ Ahogyan a források rávilágítanak, Borisz Korjatovics nem esküdött fel az új litván-lengyel királynak, II. Jagelló Vladiszlávnak (Krevo, 1385).³⁷⁶ Ráadásul a podolszki fejedelmek hűsége az ők magyar hűbéreseik iránt azzal is alátámasztódik, hogy a hódítás és a fejedelemség sajátos helyzetének eltörlése az 1393 és 1394 fordulóján a nagy Litván Vitautas fejedelem által, az ő fejedelemségéből eltávolított fejedelmek Fedor és Vaszil Korjatovics kisebb kíséretükkel menedéket találtak először a moldáv vezetőnél, I. Musate Stefánnál, aztán a magyar király, a Szent Római Birodalom császára, Luxemburgi Zsigmond gyámsága alatt.³⁷⁷ A jó nagyúr elkötelezett volt, s menedéket adott hű vazallusának.

Közben kialakult egy új államfelépítés. a Moldáv Fejedelemség 1359-ben katonai hadjáratot indított a régi Ruso-Vlahia földjeire, a lengyel király, Nagy Kazimír ellen, mely magát a halicsi-volinyi Rusz atyuskájának nevezte, bármi áron szerette volna visszacsatolni a „halicsi domen” – a Kelet-Kárpáti régiót. Nem kizárt, hogy ennek a hadjáratnak a közvetlen oka Szeret elfoglalása volt, amelyet feltehetően az oláh kormányzó, Bogdán vezetett Máramarosról.³⁷⁸

374 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* с. 51; Részletesebben Korjatovics fejedelem, III. Kazimír és Lajos, magyar király közötti vazalusi kapcsolatokról lásd: МИХАЙЛОВСЬКИЙ В.М. *Васальні стосунки князів Коріатовичів із Казимиром III та Людовиком Угорським*. In: *Український історичний журнал*. 2010. № 4. сс. 4–15.

375 МИХАЙЛОВСЬКИЙ В.М. *Васальні стосунки князів Коріатовичів...* сс. 6–8.

376 *U. o. 9. o.*

377 КОБАЛЬ Й. *До питання про час приходу на Закарпаття подільського князя Федора Корятівича (Історіографічний нарис)*. In: *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. Випуск VI. Упоряд. і наук. ред. П. Федака. Ужгород: Патент, 2004. сс. 6–18; МИХАЙЛОВСЬКИЙ В.М. *Васальні стосунки князів Коріатовичів...* сс. 10–12.

378 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* с. 51.

Az ismert ukrán történész, Miczko Igor bebizonyítja a máramarosi oláh vajda, Bogdán egyértelmű „vérjogát” a moldovai államra. Rogatinszkij bojár és utódai temetési jegyzékeinek rekonstruálása alapján, melyek Unevi kolostor zsinagógájában őrződtek meg, a kutató arra a következtetésre jutott, hogy Bogdán rokonságban volt (Mihail az ő keresztelési neve a szerző szerint) a helyi uralkodóval Ponyizovjával, női vonalon, és rajtuk keresztül a podolóniai fejedelmekkel, a Korjatovicsokkal is.³⁷⁹

A napjainkbeli lengyel történész, Tegovszkij Jana véleménye szerint, még egy figyelemre méltó aspektus van. Nem csupán a vazalusi kötelékek voltak a Korjatovicsok és a magyar királyok között, de rokonsági is. Mindenekelőtt ez érinti a Fedor feleségét, bizonyos, hogy Fedor házasságot kötött 1390-ben Valgával (Valyha), a jelentős máramarosi vajda, Drág lányával.³⁸⁰ A rokoni szál, mely összekötötte Fedor Korjatovicsot magával Luxemburgi Zsigmonddal az volt, a déd-nagyanyja a magyar királynak Aldona Anna (III. Kazimír lengyel vezető felesége) megérkezett az édes húgával apjához a szökevény-fejedelem Fedor – Korjathoz.³⁸¹ Korjathoz az (1305/1308–1358/1365), aki egy volt a litván fejedelem Gediminas nyolc fia közül (1275–1341 táján),³⁸² aki a görög rítusú keresztségben Mihail nevet kapott, a következő volt édes testvére az utolsó litván fejedelemnek, Olgerdas (1296/1304–1345/1377).³⁸³

A különböző módon átszőtt szálak kontextusában a magyar-lengyel-moldáv kapcsolatok a Ruso-Vlahia területén, lecke, mely, ismertetti, hogy a litván főherceg Vytautas Fedor és Vaszil Korjatovics podolóniai herceg 1393–1394 kapcsolatban voltak. 1397 elején a lengyel uralkodó utasítására Szocsvéba a moldvai uralkodó udvarába, ahol akkor valószínűleg ott voltak a szökevény Korjatovics testvérek is, megérkezett a királyi követ, Melstinától. Lehetséges, hogy előttük állt az a feladat, hogy meggyőzzék a testvéreket arról, hogy ne térjenek vissza a királyi kézbe (II. Jagelló Vladiszláv), de meg akartak kapni tőlük egy dokumentált utasítást, a törvényes öröklésükről Podoljében.³⁸⁴ Azonban ez csupán 1403-ban történik meg, abban az időben, mikor ők már Munkácson laktak: július elsején Hrubesovban a lengyel királynak esküszik hűséget Vaszil Korjatovics, és július 9-én Scsekázsevében

379 U. o. 52. o. МИХАЙЛОВСЬКИЙ В.М. *Васальні стосунки князів Коріатовичів...* сс. 10–11.

380 TEGOWSKI J. *Pierwsze pokolenia Giedymowiczów*. In: *Biblioteka Genealogiczna*. Poznan–Wrocław, 1999. s. 186.

381 *Ibid.* s. 185

382 *Україна: хронологія розвитку*. Том 3: *Від Батиєвої навали до Люблінської унії*. Київ: КРІОН, 2008. с. 494. Додаток 2. Таблиця І. Нашадки Гедиміна; ШАБУЛЬДО Ф. *Коріатовичі*. In: *Енциклопедія історії України*. Т. 5. Київ, 2008. сс. 158–160.

383 СЦІНЬСЬКИЙ Ю. *Поділля під владою Литви*. Упорядники Д. Ващук, М. Мошак. Кам'янець-Подільський, 2009. с. 17.

384 МИХАЙЛОВСЬКИЙ В.М. *Васальні стосунки князів Коріатовичів...* сс. 11.

Fedor Korjatovics tanuskodik tiszteletéről, kéri a saját bebörtönzését (valószínűleg 1394-ben) és mindörökre megtagadja Podolóniát.³⁸⁵

A király általános politikája Podolóniával kapcsolatban nagyon szépen kivehető a Luxemburgi Zsigmond és II. Jagelló Vladiszláv és Vytautas között kötött szerződésből, melyet ő még 1397. július 14-én írt alá a Szepesen. A szerződés értelmében következett az, hogy az orosz (rutén) földek örökérvényűen a Jagellók birtokába kerültek, melyért cserébe ők kötelesek volt segíteni Zsigmondnak fölénybe kerülni Moldávia fölött, és a fő, elszakadni Podolóniától.³⁸⁶ És bár ezen megállapodás rendeletei vonatkoztak Podolóniára is, ezek soha nem realizálódtak, az utolsó Korjatovicsok lemondása a saját örökösödésükről csak 1403-ban történt, erről tanuskodik az utolsó követelések befejezése Magyarországnak a Ruso-Vlahia földekről tanuskodik. Ennek megerősítéséül szolgál még az a tény, hogy a következő háromoldalú találkozon Zsigmond–Jagelló–Vytautas, amely 1412-ben jött létre, hivatalosan Buda kérdése volt Podolónia, sőt abban az időben, mint magánügy, egyáltalán nem hangzott el.³⁸⁷

Ebben az időben ismeretes, hogy III. Kazimír sikertelen hadjárata felkeléshez vezetett Máramaroson még abban az évben, 1359-ben, a magyar uralom ellen, melynek veresége után az oláh hadvezér, Bogdán, követőivel együtt, muszály volt átkelni a Kárpátok hegyeken, Ruso-Vlahiába. Itt, 1365-ben ismét magyarelles felkelést szított, melynek következtében átalakult a katonai-területi egysége az Anjou-dinasztiának – *marka Hungaria* – önálló államá.³⁸⁸ Azonban mikor 1378–1387 között a magyaroknak sikerült ismét egyesíteni az államot a Halicsi Russzal, Moldávia egy időre ismét visszatért az Anjou dinasztia fennhatósága alá.³⁸⁹ De ez csak időlegesek voltak.

Ügyesen kihasználva az Aranyhordában levő a belső viszályokat a XIV. század közepén a különféle nemzetiségekből álló Kárpát-Dnyeszter folyóköz megszabadult a tatár fennhatóságtól, s elképzelhető, hogy Magyarország fennhatósága alá került. Ezek az események egybeestek Dragos és a hadvezérek Máramarosról a régióba való érkezésével (1359–1361–1365 vagy 1361–1363–1367), a történelemtudományi irodalomban, – „eredete szerint *ruszina*”, ami tradicionálisan a Moldáv államiség a kezdetének tekinthető.³⁹⁰

Mára a legmeggyőzőbbnek számít az a koncepció, melynek megfelelően a későbbi fejedelemség területén 1359-ig – „hivatalos-krónikai” dátumok Moldávia

385 U. o.

386 U. o. 11–12. o.

387 U. o. 12. o.

388 *История Румынии...* сс. 184–186, 238–240.

389 U. o. с. 187; ЧУЧКО М. „И възят Бога на помощь”: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього Середньовіччя та Нового часу). Чернівці, 2008. сс. 20–21.

390 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* с. 52.

kialakulására, – egyidőben létezett számos politikai tömb – államocska. Egynek ezek közül (Radóc központtal) Bogdán hadvezér állt az élén, úgy tartják, hogy kialakult azokon a földeken, melyek korábban a romanovicsi volinyi-halicsi államhoz tartoztak, Dragus ellenőrizte. És még egy államocskát lokalizáltak a tudósok, Szeret városban? kizárólag 1340-ig, a Halicsi Rusz fennhatóságába tartozott, és volt együtt a moldvai fejedelemséggel Bogdán vagy még Drág vajda idejében.

Szeretben feltehetőleg Latcu vajda ült – Moldávia későbbi vezetője, akit a legendás vezérrel, Lucius Arovianussal azonosítanak. Valószínűbb, hogy 1359-ben Drágus uralkodván a történelmi Moldávia központjában, kiterjesztette a hatalmat Ruso-Vláhia észak-nyugati részére, Radóc központtal, mely korábban Bogdán ellenőrzése alatt állt. Végeredményben ő egyesítette a kis államocskákat, ő számít a gyakorlatilag a Moldáv állam „alapítójának”. A moldáv krónikai hagyomány az államiság kezdetét összeköti a katonai márkiság, Dragussal és Csulestivel az élen, néhányéves autonóm létével, valamint a máramarosi bojárokkal, amelyek egyesítették az oláh politikai helyzetet, felszabadulva Rusz és az Arany Horda alól.³⁹¹

1387. szeptember elején Moldávia vezetője a lengyel koronának tett hűbéri esküt vitt Lembergbe. Ezen felül ez a Krakótól való függőségen kívül, a moldáv fejedelemség továbbra is a Magyar Királyság védelme alá tartozott. Ez azzal magyarázható, hogy az oláhok az ő állami alakulatukat azon a területen hozták létre, mely formálisan a magyar hatalom alá tartozott, a tatári uralom alól őket kimondottan a magyar királyok szabadították fel. Ezen túlmenően, Moldávia első vezetői egy kis ideig számolódtak a Szent István korona által, pontosan úgy, mint az ő hadvezérei és fejedelmei a magyar Máramarosról.

Megszabadulva a magyar tehertől, Moldávia egy ideig Lengyelországtól függött. Utolsó alkalommal a moldáv vezetőség III. Nagy Istvánnak tett hűbéresi esküt a lengyel koronára, 1485-ben, Kolomijában. De a következő évtől, Moldávia megszűnt hűbérese lenni Krakónak, az Oszmán Hordának fizette az adót, annak lett a vazallusa (oláhok, persze ez nem úgy tálalták, hogy ők alattvalók, hanem úgy, hogy „*megvették a békét*”). Ezen kívül, 1486-ban Moldávia vezetője hivatalosan is elismerte a magyar korona, és Szent István főljenyt³⁹², de ez már nem volt nagy jelentőségű.

391 Там же; GIL A., SKOCZYLAŚ I. *Koscioly Wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji: Metropolia Kijowska w latach 1458–1795*. Lublin–Lwów: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2014. ss. 91–92.

392 *Акты, относящиеся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные Археологическою коммисією*. Санкт-Петербург, 1846. Т. 1. сс. 26–27 (док. № 11); УЛЯНИЦКИЙ В.А. *Матеріалы для исторіи взаимныхъ отношеній Россіи, Польши, Молдавіи, Валахіи и Турціи въ XIV–XVI вв.* In: *Чтенія въ императорскомъ Обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ*. 1887. Кн. 3. сс. 50–52, 110–113 (док. 46, 100); *Грамоти XIV ст.* Упоряд., вступ. ст., комент. і словники-покажчики М.М. Пещак. Київ, 1974. сс. 120–121, 125–128, 148 (док. 62, 65–66, 83).

Köztudott, hogy a ruszinok nagytöbbsége erre az időre már a Nagy fejedelemségben élt, a Litván és Lengyel Királyságban, egymás között dinasztikus uniót kötöttek, 1385–1386-ban. Azonban 1370-ben Lengyelország és Magyarország személyes politikai unióban volt egymással, a már említett I. Lajos király vezetésével. Pontosán ez a történelmi tényt javasolom értékelni úgy, mint alapvető dolgot a komplex kapcsolatokban, a ruszin városiak a Kárpátok különböző oldalairól, összeköttetésben „a hirtelen” itt megjelent podolóniai fejedelemmel, Fedor Korjatoviccsal, s az „ő saját” intrikás, érdekes „1360-ból származó oklevelével” és titokzatos 40 ezer áttelepülttel,³⁹³ egyébként, ahogyan a gyakorlatban érintetlen a történészek által lenyűgöző oldal „a közös életrajz” a halicsi nagyvárosi székesegyház és a patriarchális apát a ruszin kolostorban Per-Hrusevóban, 1390-ben.

A halicsi (lemergi) egyházmegye történetesei, melynek megjelenését a többség nem későbbre, mint 1150-re teszi, nem szentelnek különösebb figyelmet annak a ténynek, hogy elkezdődve 1189-től, mikor a magyar király, III. Béla, Endrét ültette a halicsi fejedelmi trónra,³⁹⁴ Magyarország és a Halics-Voliny közötti kapcsolat folyamatosan erősödött. Hamarosan (1216-ben) a III. Ince pápához írt levélben már a magyar király, II. Endre szól a „*helyi halicsi püspökségekről*”.³⁹⁵ Figyelembe véve azokat a közvetlen kapcsolatokat, melyek a Per (Hrusevói) kolostor és a halicsi nagyvárosi székesegyház között van, 1390-ben. Nem nehéz feltételezni, hogy nem csupán II. Endre idejében, de az egész XIII–XIV. században a vallási-templomi élete a keleti keresztényeknek Máramaroson, egészében függhetett a halicsi egyházmegye vallási hatalmától.

1391-ben a román nemesek, a Moldáviát alapító Dragos leszármazottjai, a

393 Részletesebben lásd: BASILOVITS J., R.P. *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits...* Tomus I. Pars I–III. 451 p.; Tomus II. Pars IV–VI. 411 p.; ПЕКАР А., ЧСВВ. *Протоігумен Йоаннікій Ю. Базілович, ЧСВВ.* In: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni ecclesiae catholicae Ucrainae persecutae dedicate (1945–1990)*. Sectio II. Vol. XIV (XX). Fasc. 1-4. Romae: Sumptibus PP. Basilianorum, 1992. pp. 105–122; СТРИЙКОВСЬКИЙ М. *Хроніка Польська, Литовська, Жмудська і всієї Русі Київської, Московської, Сіверської, Волинської, Подільської, Підгірської, Підміської та ін. (Уривки)*. In: *Всесвіт*. 2004. № 9–10. сс. 111–121; МАКАРЧ УК С. *Писемні джерела з історії України: Курс лекцій*. Львів: Світ, 1999. сс. 77, 128–130; РУСІНА О.В. *Переділ давньоруської територіальної спадщини (1340–1380-ті рр.)*. In: *Україна: хронологія розвитку*. Том 3: *Від Батисевої навали до Люблінської унії*. Київ: КРІОН, 2008. сс. 94–95, 97, 99.

394 ВОЛОШУК М. *Проблема васальної(?) підлеглості князів Ігоревичів Чернігівських від угорського короля Ендре II: джерела, історіографія, постановка проблеми*. In: *Український історичний збірник*. Вип. 11. 2008; ВОЛОШУК М. *Вассальная зависимость Данила Романовича от Бейлы IV (1235–1245): актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений второй четверти XIII в.* In: *Spesimina nova*. Pars prima. Pécs, 2005.

395 ПАСЛАВСЬКИЙ І. *Коли виникло єпископство в Перемишлі?* In: *Історія релігії в Україні. Науковий щорічник. 2009 рік*. Книга II. Львів: „Логос”, 2009. сс. 548–556; СКОЧИЛЯС І. *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст...* с. 150.

máramarosi Szász (vajda) fiai, testvérei „*Balk vezérnek és Drág mesternek*”,³⁹⁶ gyakran teljesítettek jelentős katonai szolgálatot a magyar királynak, melyért gazdagon meg voltak jutalmazva, földekkel, nem csak Máramaroson, de a közeli vármegyékben is, így Szatmárban, Ugocsában, Beregben, a székely grófságban, Erdélyben, ezzel ebben a térségben különböző időkben jelentősebb állami pozíciókat töltöttek be (a vármegye vezetői),³⁹⁷ elküldve a magyar király, Luxemburgi Zsigmond beleegyezését, a törökök által ostromlott Konstantinápolyba, kérték és meg is kapták az egyetemes pátriárkától IV. Antontól (1389–1390, 1391–1397) a rangot (státuszt) autonómia a kolostorra a saját családjuk részére Perben (Hrusevóban). Ebben az időben, ahogyan azt a román történész, Pap Rádu gondolja, a kolostor a halicsi nagyváros fennhatósága alá tartozott.³⁹⁸

Amennyiben mind a két testvér gazdag mágnás volt, Magyarország északkeleti részén, ellenséges hangulata abban az időben Lengyelországgal és ugyanúgy Moldáviával, megkapva az autonómiát a saját kolostora, Per (Hrusevo) számára, az apátja Balk és Drág védelme alatt, de a Szerbán Papakosztje véleménye szerint, a partiárkai oklevéllel kijelölve „*valaki vezette a halicsi nagyvárost érsekek közül*”.³⁹⁹ Mennyire meggyőzőek a romániai történészek megállapításai arról, hogy a) a jogi függése a hrusevói kolostornak a halicsi nagyvárostól a XIV. század végén és b) tudott-e a pátriárkai apát, kihelyezett apátja a kolostornak Perben (Hrusevóban) betölteni a „*halicsi nagyváros érsek*” funkcióját, anélkül, hogy további hatásköröket kapott volna, minderre megfelelő források hiányában nem lehet választ adni.

Ha a XIX. század végén G. Gelcer által megjelentett regiszterekre hagyatkozunk, melyek a Cárvárosi pátriárka 1356–1389-ig terjedő adatait tartalmazzák, a joghatóság hozzáadása eredményeként az „*egyházi szeparatizmus*” 1303-ban Halics nagyvárossal (a templomi területek Kis Ruszban) a bizánci császár, II. Andronikosz II. Paleolog (1282–1328) támogatásával, és a cári pátriárka I. Athanasios áldása (1303–1309) tartoztak az egyházmegyék halicsi, vlagyimiri, p̄remisli, lucki, turóci és holmi.⁴⁰⁰ Ahhoz, hogy ezek közül melyik (földrajzilag, valószínű, hogy a Halicsban való rezidenciával, hiszen ez mindtől közelebb terült el, a máramarosi

396 Az elmúlt évszázad első felének ismert román történésze Jorga Nyikoláj úgy gondolja, hogy a «magister» szó egy megtisztelő titulust fed, melyet Magyarországon a jelentősebb románok kaptak: IORGA N. *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*. Ediția a II-a. Vol. I. București, 1928. p. 262.

397 *Diplôme Maramureșene din secolul XIV. și XV...* pp. 56, 65, 68, 69, 73, 87, 89, 99, 101–104, 117, 126, 132.

398 POP R. *Tara Maramureșului in veacul XIV-lea...* p. 208.

399 PAPACOSTEA Ș. *Întemeierea Mitropoliei Moldovei: implicații central- și est-europene*. In: *România in istoria universală*. Vol. III/1. Coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian. Jași, 1988. pp. 530–532.

400 КМЕТЬ В. *Юрисдикційний статус та організаційна структура Галицької (Львівської) єпархії (XII – середина XVI століття)*... c. 136; СКОЧИЛЯС І. *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст.*... cc. 198–199.

kolostorhoz) egyházmegyéhez tartozott Per (Hrusevó) kolostor, jelenleg tisztázni teljesen nehéz.

Ezen kérdés megválaszolásában közrejárszik még az a tény, hogy a halicsi vezető Antonyij (1370–1390/91), halála után, mint a halicsi egyházmegye uralkodója, a halicsi nagyváros és a cárvárosi pátriárka 1371. május 9-i újraegyesülése után, melynek összetételébe már négy püspökség tartozott – kimondottan a halicsi (érsekség), vladimiri, premisli és holmi,⁴⁰¹ a cárvárosi pátriárka IV. Antonin jogokkal a halicsi püspök a magyar nemesekhez küldötteteket küld, az oláh származású Balica és Drág. Oláhián keresztül meg akarta próbálni erősebben összekötni Kis Ruszt (a halicsi egyházi provinciát) Konstantinápolyval, az ökumenikus pátriárka figyelembe vette mindenek előtt a magyar érdekeket, melyek néhány évvel korábban (1387) elvesztette ezt a területet (Halicsot a magyar királyok uralták III. Kazimír király haláláig, 1370-ig) és minden áron arra törekedett, hogy ismét visszaszerezze.⁴⁰²

A templomi alárendeltség nem egy a politikai függőséggel. Kialakult egy egyedülálló jelenség a Ruszo-Vláhia, mely hatással volt a litván-lengyel-magyar versenyre a „halicsi lakosságért”, míg ugyanabban az időben a mindennapi háború a határkérdések miatt a tatár fenyegetettség a Dnyeszter és a Prut közötti részen, kulcsszereplők „nem is vették észre” hogyan formálódott az új állami hatalom, a Moldáv fejedelemség,⁴⁰³ melynek alapja Máramarosról származik.

A XIV. század közepén a máramarosi fejedelmek közösségében kialakult két tábor: az egyik tábor szót emelt a magyarokkal való együttműködés mellett, a másik, ellenállt az ilyenfajta politikai megfelelésnek, s lojalitásnak. E két csoportot szimbolikus kifejezéssel úgy jellemezhetnénk, mint Dragos (az egyik olyan fejedelmi család tagja, akik magyar nemesek lettek) román vezetői, és Bogdán (az egyik szuverén fejedelmi család tagja, akik Máramaroson méltóságos bírák, különösen nem korlátozták magukat a magyar elit közösséggel).⁴⁰⁴

Dragos,⁴⁰⁵ mint más román feudálisok, részt vett I. Lajos tatárok elleni hadviselésében, megszerezte a király elismerését, főleg, a katonai hadviselésért. Ennek következtében (és sehogyan máshogy) 1359-ben Dragos a moldáv fejedelemség vezetője lett, mint a magyar király hű vazallusa. Itt dinasztiaát alapított fiával, Szászszal, és unokájával, Balkkal (más nevei Balk, Balica),⁴⁰⁶ a mi hrusevói kolostorunk

401 КМЕТЬ В. *Юрисдикційний статус та організаційна структура Галицької (Львівської) єпархії (XII – середина XVI століття)*... с. 138; СКОЧИЛЯС І. *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст.*... с. 210.

402 ЗАЙКИНЪ В. *Къ вопросу о положеніи Православной Церкви въ Польскомъ государствѣ въ XIV–XVII вѣкахъ*. Варшава, 1935. с. 21.

403 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича*... сс. 29–72.

404 ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в.*... с. 28.

405 Első alkalommal az 1336-os oklevélben: *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV*... pp. 13–16. № 6.

406 ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в.*... с. 28.

hősjótévője. Maguk a moldáv krónikákban (részben a *Besztercei évkönyv*) a következőképpen világítanak rá a kérdésre: „nyáron, (1359) megérkezik Dragos hadvezér a magyar földekről, Máramarosról halászni, s uralkodik két nyarat”.⁴⁰⁷ Kiderül, hogy a vadászat a bikákra, a moldáv fejedelemség étrehozásával, s csatlakozásával fejeződött be.

A másik román máramarosi vezető hadvezér Bogdán,⁴⁰⁸ meg van említve a 1342-es oklevélben, a környezetével együtt, mint „a mi ismert árulónk” (a királyé) és lázadó, körülbelül húsz évig időről, időre bujtogatott a monarchia ellen. Végeredményképpen, 100–200 hozzá hű fejedelem kíséretében 1363–1364 között átkelt a hegyeken keleti irányban Moldovába, ahol eltávolította Dragos utódait a hatalomról, s megalapította a második középkori államot, Moldovát, gyakran említi számos külföldi és hazai forrás (főleg a külföldieknek) úgy, mint „Oláhia”, „Kis Oláhia” vagy „Ruszo-Vláhia”.⁴⁰⁹ Bogdán vezetőt 1365-ben temették el a Radócon templomban.⁴¹⁰

Ezt a periódust (1360 tájékát) a magyar források „Ruszo-Vláhia” „a mi moldáv hazánk” megnevezéssel emlegetik, bár az Anjou-dinasztia képviselői a saját felsorolásaikban ezt a kifejezést nem használják. Nem cserélik a dokumentumokban a moldáviai uralkodók a saját megnevezéseiket, ettől függetlenül a „Halics, Voliny, Kumáni, Bolgária királya” („rex Gallicie, Lodomerie, Cumanie et Bolgarie, que scilicet regna sunt antiqua eidem regno incorporata”) titulusokat használják. Ez teljes mértékben magyarázható azzal, hogy a lengyel-magyar megegyezéshez híven, 1350, „öröklési jog” az egykori Orosz Királyságban (halics-volinyi fejedelemség) elismerték a magyar monarchiát, amely III. Kazimír lengyel királynak „életében birtoklásra”⁴¹¹ adatott, vagyis csak 1372-ig.

A fentebb említettekből következik, hogy ökumenikus (cárvárosi) pátriarchátus a XIV. században kitartóan próbálta kontrolálni (közvetve vagy közvetlenül) a helyi pravoszláv közösségeket. Ebben segítette az új és a régi görög doktrina a pentarchyával elsőbbségben, és „Jézus földi képviselőinek”⁴¹² állításai. Amellett,

407 *Славяно-молдавские летописи XV–XVI вв.* Москва, 1976. сс. 24, 57–58, 60, 105.

408 Először az 1335-ös oklevélben említik: *Diplôme Maramuresene din secolul XIV. și XV...* pp. 11–13. № 5.

409 ПОП И.-А. *Марамуреш в XIV в...* с. 28. Részletesebben a moldáv fejedelemről lásd 2011-ből származó fundamentális kutatásból: СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* сс. 29–72.

410 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* с. 68.

411 *U. o.* 32–33 o.

412 PERI V. *La pentarchia istituzione ecclesiale (IV–VII sec.) e teoria canonico-teologica.* In: *Bizanzio-Roma e l'Italia nell'alto medioevo.* Spoleto, 1988. pp. 209–311. Újrakiadva: ПЕРІ В. *Пентархія: церковний інститут (IV–VII століття) та канонічно-богословська теорія.* In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії.* За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Число 3. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2001. сс. 55–120.

hogy előrevetíti a sikeres politikát, egyértelműen érvényesültek az „avtokefáliai jogok” a helyi keleti egyházakkal a Balkánon, melynek következtében 1393-ban a bolgár egyházban közvetlen függőség alakult ki Cárvárostól, és szintén bekövetkezett a szerb egyház vezetőjének pátriárkai eltörlése.⁴¹³ A legnagyobb eredménye a misszionáriusi tevékenységnek a késői Bizáncban, jegyzi meg az ismert bizáncista, Igor Sevcsenkó, hogy voltak moldáv és oláh templomok: egy kivétellel, mind metropolita, s oda őket a Cárváros küldte, görögök voltak, és így folytatódott a XV. század végéig.⁴¹⁴

Természetesen az egyetemes pátriárka (Bizánci Császárság) ezen eredményei kihatnak és befolyásolják a Per (Hrusevó) kolostor sorsát is, mely pátriárális jogokkal rendelkezett 1391-től, a legtávolabbi keleti részén a Magyar Királyságnak, Máramaroson, a Ruszo-Vláhia határán. A kiábrándító helyzet folytatódott 1371-ben a halicsi főegyházmegye erősen hanyatlani kezdett a már említett Antonyin metropolita 1390/91-ben bekövetkezett halála után. A helyzet az, hogy Antonyin betegségének idején Makariosz pátriárka (1390–1391 második alkalommal) néhány szerzetest küldött Simeonhoz Halicsban, hogy betöltsék az adminisztrátori pozíciót ebben az egyházi provinciában. 1391 augusztusában a régi-új képviselője a görög egyháznak (első alkalommal Makariosz 1376–1379-ben volt pátriárka) oklevelet küldött Simeonnak az oláh hieromonárhnak „*Kis Ruszba*”, közölvén, hogy új vezetője van az egyháznak, aki átvette az irányítást a halicsi nagyvárosban.⁴¹⁵

Azonban, a halicsi Antonyin metropolita halála után (valószínűleg ez 1390 végén, 1391 elején következett be) Simeon szerzetes az ő nem kanonikus avatása a görög kalandor által, Pável Tagarisz tagadta a kormány adminisztrátora a halicsi székesegyháznak. „*Volt-e akkor megválasztva új „apát a halicsi egyházban” Balk és az ő testvére Dragos közvetítésével, ahogyan ezt előíranyozta a pátriárkai oklevél, mely az oláh hieromonarh Simeonnak íródott*” kérdés, melyet feltesz a napjainkbeli lembergi történész Igor Szkocsiljász, s a válasz rá ismeretlen.⁴¹⁶

Hogy milyen pátriárkai levélről, és milyen Simeonról van szó? A megőrződött okleveleknek megfelelően, a peri (hrusevói) kolostor apátjai a XIV. század végétől a XV. századig említésre kerül Pahomij, Simeon, Ilárij, Helaszij. Páhomij egyetlen alkalommal említődik az 1391. augusztus 14-i pátriárkai oklevélben. Az

413 ДВОРНІК Фр. *Слов'яни в європейській історії та цивілізації*. Пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. с. 102; ШЕВЧЕНКО І. *Політика Візантійського патріархату у Східній Європі в XIV ст...* с. 79.

414 ШЕВЧЕНКО І. *Політика Візантійського патріархату у Східній Європі...* с. 79.

415 *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana collecta*. Ed. F. Miklosich, I. Müller... Vol. 2. pp. 157–158.

416 *Ibid.* pp. 157–158, 194–197, 224–230; *Русская Историческая Библиотека, издаваемая Имп. археографическою комиссією*. 2-е изд. Санкт-Петербургъ: Тип. М.А. Александрова, 1908. Т. 6: *Памятники древне-русского канонического права*. Спб. 229–232 (Док. № 35); СКОЧИЛЯС І. *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст...* сс. 512–513.

utolsó kettőről szó van az 1490-es dokumentumokban, de ennek kutatásával nem foglalkozunk. Simeonnal kapcsolatos ismert információ, hogy ő a Per (Hrusevó) kolostor apátja, őt megemlíti a magyar király V. Vladiszláv oklevele, mely ettől az időszaktól sokkal később íródott, mégpedig 1456. április 6-a és 1457. február 17-e között. A királyi oklevelekben nem egyenesen említődik a „*ruszinok kolostora*” („*claustrum Ruthenorum in honorem s. Michaelis constructi*”), melyet az igumen *hieromonarh* Simeon vezet.⁴¹⁷

Vagyis ez a Simeon (vagy ő egyáltalán) vezette a hrusevói kolostort, és hogy volt-e valamilyen köze a pátriárkai oklevélhez, melyet 1391-re datáltak, megmondani nehéz. Még akkor is, hogy az ő adminisztratív tevékenysége Per (Hrusevó) kolostorban, mint pátriárkai megbízott apát vagy a halicsi metropolita helyettese, megkezdődött egyből az ő „elődje” Pahomia halála után, akiről említést tettek az 1391. augusztus 14-i pátriárkai oklevélben, és folytatódott (szünetekkel, vagy anélkül) egészen az 1457 februári királyi oklevéllel, ez kevés, hogy objektív következtetést tudjunk levonni.

A történészek számára csupán az ismert, hogy az összes későbbi kísérlet jelölés alapítója a halicsi székesegyházra a cárvárosi pátriárka IV. Antonin által, mint például a Bethlehetmi érsek Mihail (1395. október 29.) nem kapott jóváhagyást a lengyel királytól, vagy ezek a próbálkozások magával a lengyel királlyal Jagelló Vladiszlávval „ültet” ez székesegyház élére egy lucki János vlágyikot (Szává (Bábá)), sikertelen volt, a sorrendjét a pápai jóváhagyásnak, valamint az 1397-es januári indulás Kis Ruszba ökumenikus pátriárkaként, széleskörű közigazgatási hatáskörrel felruházva, a már említett Mihail érsek Bethleheemből, akinek a nem megerősített János vlágyik (Bábá) köteles volt átadni a halicsi metropolisz vezetését. Ez is sikertelennek bizonyult, mégpedig azért, mert Jagelló Vladiszláv, lengyel király nem támogatta azt. Johan (Bábának) a sorsa körülbelül 1401-ben befejeződött, mikoris kijevei metropolita eltávolította őt, s börtönbe száműzte messze Halicstól, Moszkvába.⁴¹⁸

Sajnos, számunkra ismeretlen az említett oláh pap Simeon elhelyezkedése, és hatásköre is. Kiindulva abból, hogy mind a két oláh hadvezér Bálk és Drág megjelenik a pátriárkai oklevélben, közvetlenül kapcsolódik az ő családi kolostorukhoz Perben (Hrusevó) melynek Pahomij apát, ki rendelkezett a pátriárkai jogokkal autonómiát csupán feltételezhetjük azt a hipotézist, hogy a pátriárkai oklevél az oláh Szimeonnak, később kellett, hogy megjelenjen, mint a 1391. augusztus 14-e, amennyiben az utolsóban nincsen arra utalás, hogy megosztják a jogkörét „*calogera Pahomij*” a halicsi egyházban.

Még háromszor van említve az oklevélben, mely 1391. augusztus 14-én íródott, a „*patriárkai apát*” titulus, és szintén nem véletlen hangsúlyozódik benne a

417 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* pp. 376–379. № 222; pp. 393–395. № 230–231.

418 СКОЧИЛЯС І. *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст...* сс. 513–514.

figyelem, hogy nem csupán a templomok vannak megszentelve az apát által, de az összes többi is meg lett szentelve a helyi püspök által, megkapják a jogot, az autonómiát, nem ad okot azt hinni, hogy a kolostor apátja széles kompetenciával rendelkezett. A Per (Hrusevó) kolostor apátjának, Pahomiának a joghatósága világosan le van írva a pápai oklevélben „*apátja a kolostornak alárendelt helyiakkal név szerint Szelac, Artunt, Ongocsa, Jumperek, Csicsova, Bolvanes és Bösztra*”⁴¹⁹ ezek közül egy sem helyezkedik kívül a kárpátaljai részén a felső vidéknek a Magyar Királyságban, a terület gyengén lakott abban az időben a ruszinok és az oláhok által.

Külön meg kell említeni azt a tényt, hogy kimondottan a XIV. század végén hagyományos igénye a bizánci basileus, a protektorátusra az egész pravoszláv keresztény világon, átszállt a cárvárosi egyházra. Az egyik kimagasló tudós, Igor Sevcsenkó professzor szerint, aki az érvényesülő bizánci befolyás rekonstrukciójával foglalkozik, mely kihatással van az általános kulturális-vallási eseményekre Slavia Orthodoxa a késői középkor és a korai újkorban, ez a hatalmi újrafelosztás kimondottan a XIV. században ment végbe, és megjelent a bizánci templomi politikában Észak-Kelet Európára vonatkozólag is.⁴²⁰ Mikor 1397-ben a lengyel király II. Jagelló Vladiszláv és a kijevi metropolita Kiprián (1390–1406) felajánlották, hogy össze kell hívni Ruszban a székesegyház tagjait, s egyesíteni a keleti és a nyugati egyházakat IV. Antonyin pátriárka kategorikusan tiltakozott: egy ilyen kérdést köteles az Egyetemes zsinat megoldani Konstantinápolyban, és nem Ruszban.⁴²¹ A görög egyház vezetője értékelést adott az együttműködés keserű valóságáról, és a régi bizánci misszionárius eredményekről, mikor azt írta: „*nem figyelve arra, hogy mi elvesztettük [néhány] mi helyinket, a mi közös bűnünk miatt, a keresztényeknek ezért nem kell minket megvetni: igaz, minket megvetnek, mikor szó van a [mi bukott] világi hatóságunkról; azonban, a kereszténység prédikáción keresztül*”.⁴²²

Kimondottan ebben az értelemben, egyetlen és legjelentősebb eredményeket a misszionáriusi tevékenységben a konstantinápolyi ökumenikus pátriárka, a késői bizánci időben a tudós bizánci ajánlja áttekinteni a moldáviai és az oláhiai templomok létrehozását, egy kivétellel, minden metropolit, a Cárváros által lett odaküldve, görögök voltak. És így folytatódott a XV. század végéig.⁴²³ Ebben a szellemben a hatósági változások mentek végbe a bizánci császár helyett a keleti keresztény

419 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 109–111.

420 ШЕВЧЕНКО І. *Політика Візантійського патріархату у Східній Європі...* сс. 76–77.

421 ФЛОРЯ Б.Н. *Переговоры об униі православної и католической Церкви в конце XIV – 1-й трети XV в.* In: ФЛОРЯ Б.Н. *Исследования по истории Церкви. Древнерусское и славянское средневековье: Сборник.* Москва: ЦНЦ „ПЭ”, 2007. сс. 284–291; ЛОМІЗЕ Є. *Царгородський патріархат і переговори про унію...* с. 55.

422 ШЕВЧЕНКО І. *Політика Візантійського патріархату у Східній Європі...* с. 96.

423 *U. o.* 79. o.

világban konstantinápolyi a pátriárka dominált. Javaslott áttekinteni az addig az időig mindenki számára ismeretlen hegyi kolostort a magyar Máramaroson, amely autonóm jogokkal rendelkezett, és az főapátja pátriárkai jogokkal bírt. Közvetlen bizonyítéka s előfeltétele a „a dióval való kísértésnek” az a tény szolgál, hogy bizánc szűkölködött, mint még soha korábban a törökellenes koalícióban való szövetségeseiből, és Magyarország még mindig ellenőrizte a nagykiterjedésű pravoszláv Ruszo-Vláhiát, mint senki más alkalmas volt erre a szerepre.

A felhatalmazás senkinek nem ismert 1391-ig időleges kolostorban Perben (Hrusevó) a magyar király által a máramarosi nemeseknek, Balknak és Drágnak, és Luxemburgi Zsigmond, szent római császár kérésére autonóm jogokkal és pátriárkális joghatósággal, amikor egy feltételezett patron az adott kolostor – halicsi metropolit – nem hallgatva a cárvárosra, s engedélye nélkül Moldávia és Oláhia részére püspököket szentelt fel a területen, Magyarország befolyása alatt, – ami nem válasz a Konstantinápoly és Buda között kialakuló oszmán-török elleni közös politikára Közép- és Kelet-Európában, mely elkezdődött a XIV. század végén.

Íly módon a pravoszláv Bizáncnak katolikus szövetségese lett, a magyar király, lelki áldást kapott Konstantinápolytól, a ruszinok és az oláhok „görögök” ellenőrzésére, Ruszo-Vláhiában (Halicsban, Podoljében, Moldáviában). A megjelent pátriárkai oklevelek (1391), „magyar életrajz” podolóniai fejedelemnek, Fedor Korjatovicsnak (1397–1415) és megjelenése a „Királyi evangéliumnak” (1401) véleményem szerint mindezek egyenes alátámasztásául szolgál.

„A bizánci civilizáció jele alatt”*: autonóm kolostor Perben (Hrusevóban) a partiarhális apát jogokkal 1391-ben a forrásokban és a történelemírásban**

A kérdés a kolostorok keletkezéséről a későbbi szovjet-ukrán vezetésű Kárpátalján, amellet merész kijelentéseket az elfogult templomkutatók számára ebben a kérdésben a régiségek szolgálnak információkkal, a napjainkbeli kutatók körében megmaradt egy eléggé vitatott szemszög, miszerint a kárpátaljai ruszinok és oláhok Krisztusi egyháza középkori történelmének tanulmányozása.⁴²⁴ Figyelembe véve az egymás mellett levő két egymástól független templom kolostort, Hrusevóval és Munkáccsal a központban, a XIV. század végétől, a XV. század végéig (valójában a XVI. század közepéig, utána ismétlődően a XVII. század közepétől a XVIII. század 20-as éveig) nyilvánvaló történelmi valóság,⁴²⁵ úgy véljük érdemes megállnunk a cárvárosi 1391-es oklevél vizsgálatánál és kanonikus-jogi következményeinél kizárólag a rendelkezésre álló források és historiográfiai hagyományok alapján.

* A második fejezet címe megnyilatkozás, mely Natália Jákoenkótól származik, aki a középkori és Ukrajna korai modernkori történelmének részleteit, tömören és pontosan elkülöníti a bizánci politikát a konstantinápolyi pátriárka utolsó misszionárius eredményeit az adott kolostorban a XIV. század végén, hogy nem merül fel a kétely, a Peri (Hrusevói) kolostori élet kezdeteivel és a környékével (Máramaroson, Ugocsában és egy része a beregi vármegyében, a magyar király fennhatósága alatt) kapcsolatban, közvetlenül a „bizánci civilizáció jele alatt”. Lásd: ЯКОВЕНКО Н. *Напис історії середньовічної та ранньомодерної України*. Вид. друге, перероблене та розширене. Київ: Критика, 2005. сс. 45–47.

** Kijavított, kibővített és változata: ФЕНИЧ Владимир. *Под знаком византийской цивилизации: ставропигиальный монастырь в Перь (Грушево) с правами патриаршего экзарха 1391 г. в источниках и историографии*. In: *Карпатика*. Випуск 43. Ужгород: Видавництво УжНУ „Говерла”, 2014. сс. 230–258.

424 ПАП С. *Початки християнства на Закарпатті...* сс. 83–84, 173; ПАГИРЯ В. *Монастирі Закарпаття (1360–1939)*. Мукачево: Вид-во Мукачівсько-Ужгородської православної єпархії, 1994. с. 21; ПАП С. *Історія Закарпаття. У трьох томах...* Том I. с. 469; ПРОНИН В., архим. *Історія Православної Церкви на Закарпаттьє...* сс. 49–71; МОНИЧ О., диякон. *Мараморошська святиня...* с. 5.

425 ФЕНИЧ В. *До питання про історію взаємовідносин між єпископами Мукачева і мараморошськими православними центрами (1391–1733 рр.)*. In: *Румунсько-українські відносини: історія і сучасність*. Satu Mare, 1999. сс. 185–199.

Ezen vizsgálat során nem fogunk említést tenni párhuzamos alakulásáról és kiszélesítéséről a munkácsi Cserncsej hegyén levő Szent Miklós kolostortemplom apátjának joghatóságáról.⁴²⁶ Kiindulva a hiányzó forrásokból a nem barátságos találkozó Munkács és Hrusevó között első alkalommal 1491-ben megtörténik.⁴²⁷ Akkor a hrusevói kolostor autonóm pátriárkája a magyar királytól származó hamisított dokumentumok segítségével első alkalommal lesz kitéve durva kísérletnek munkácsi püspökségrészről, János püspök.⁴²⁸ A sokéves pereskedés után, melynek témája Munkács és Hrusevó közötti konfliktus, a királyi bírósági egyezmény Leleszben,^{***} 1498-ban döntést hozott, melynek értelmében a hrusevói kolostor maradhat az előző státuszában, status quo.⁴²⁹ Fél évszázad elteltével egy hosszú periódus után „*totalis hallgatás a források körében*”, állítólag elégték a munkácsi kolostor tüzesete során, az első hozzánk elért oklevél 1551-ből származik, mely az ausztriai habsburgok katonai támogatásáról szól, melynek segítségével a Cserncsej hegyen levő Szent Miklós kolostor püspökének sikerül megfékezni joghatóságával a lázadó Szent Mihály kolostort Hrusevóban.⁴³⁰

De az adott kutatásban erről sem szólunk. Tárgya Per (Hrusevó), autonóm kolostor pátriárkai jogokkal szembenállása a munkácsi Cserncsej hegyen levő kolostor püspökével a kétes királyi jogkörökkel (iuris patronatus), mely 1491–1551-ig szükségessé teszi a különálló tudományos-kritikai kutatásokat. Éppen ezért az adott szemszögből fontosnak tartom bemutatni a hrusevói kolostorral kapcsolatos patriarkai oklevél (1391) megjelenésének történelmi következményeit, az ezzel kapcsolatos eredeti és hamisított okleveleket, azok kritikai szétválogatását, és tartalmukhoz való közelítést történész viszonylatában.

*** Lelesi convent – ma Leles településen Trebisov környékén, a kosicei területen, Kelet Szlovákiában. 1188-ban kezdődött, itt helyeszkedik el a kolostor előtti kolostor, melyben a XIII. század elejétől 1848-ig mákódott a királyi bíróság, mely az egyházi és az állampolgári ügyekben döntött. A bíróság joghatása kiterjedt több vármegyére Magyarország felső részén, név szerint Abaúj (később Abaúj-Torna), Sáros, Zemplén, Ung, Szabolcs, Bereg, Ugocsa, Szatmár, és Máramaros. Más szóval a hatásköre ennek a bíróságnak itterjed Magyarország északkeleti részére.

426 Részletesebben erről: ФЕНИЧ В.И. „Монастырская Церковь”: происхождение и ранняя история Мукачевского епископства XV века (историографический аспект). In: Карпатика. Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2012. Вип. 41. сс. 177–203.

427 Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715... 5–7. o. (Doc. 5)

428 ДУЛИШКОВИЧЬ И. Историческія черты Угро-Русскихъ. Тетрадь II. Унгарь: Печатня Карла Јегера и Альберга Ю. Рейпайя, 1875. сс. 11–68; HODINKA A. A Munkácsi görög-katholikus püspökség története... 200–205. o.

429 Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715... 7–10. o. (Doc. 6, 7).

430 *Ibid.* 12–13. o. (Doc. 9).

1. A 1391-es oklevél: a görög eredeti dokumentum, s annak latin nyelvű változata

A előzetes kutatásaink⁴³¹ eredményeként felmerült a gondolat annak lehetőségéről, hogy a máramarosi Per (Hrusevó) kolostor a halicsi Szent-Uszpenszkoj székesegyháztól függött, legalábbis 1391 augusztusában. Mint ismeretes, pont ebben az időben a nemes románok, a Moldovát alapító Dragos leszármazottjai, a máramarosi román vajda, Szász, és a testvérek „*Balk vajda és Drág mester*”,⁴³² gyakran teljesítettek fontos katonai szolgálatot a magyar királyoknak, amelyekért gazdagon megjutalmazták földekkel őket nem csupán Máramaroson, de a szomszédos vármegyékben, Szatmárban, Ugocsában, Beregben és a Székely grófságban Erdélyben. Ezek okán különböző periódusokban más-más magas pozíciót töltöttek be főispán (a vármegye vezetői).⁴³³ Luxemburgi Zsigmond magyar király nevében elmentek a törökök által ostromlott Konstantinápolyba, kértek, s kaptak is az egyetemes pátriárkától, IV. Antonyintól (1389–1390, 1391–1397) státuszt egy autonóm, privát, családi kolostor számára, mely Perben (Hrusevóban) volt. Ebben az időben, ahogyan a román történész, Pap Rádu gondolja a kolostor a halicsi főegyházmegyehez tartozott.⁴³⁴ Ez az állítás, még akkor is, ha alapja csupán a tudós feltételezése, további érveléseket követel tőlünk.

A kialakult történelmi események láncolata (a pátriárkai oklevél (1391), a podolónia fejedelem Fedor Korjatovics (1397–1415) „a magyar életrajza”,⁴³⁵ és szintén a „Királyi evangélium” (1401)⁴³⁶ „hirtelen megjelenése”) véleményem szerint, ez egyértelmű bizonyítéka” ennek. De ahogyan figyelmeztet a klasszikus „nem lehet megszámlálni a megszámlálhatatlant”. Ezért az adott kutatásban megállunk csupán az 1391-ben íródott hrusevói oklevél elemzésénél, s annak következményénél.

Az eredeti (görög) szövegében a IV. Antonyin 1391. augusztus 14-éről származó pátriárkai oklevelének, mely először megjelentetett Mullet Tamás Ignác és

431 ФЕНИЧ В. В преддверии „искушения греческим орехом”: религиозно-церковная жизнь русинов и валахов Марамуреша в XIII–XIV вв. In: Карпатика. Випуск 42. Ужгород: Вид-во „Говерла”, 2013. сс. 121–166.

432 Az elmúlt évszázad ismert román történésze Nyikoláj Jorga a „*magister*” szó alatt egy kimagasló titulust ért, melyet Magyarországon adtak a nemes románoknak: IORGA N. *Istoria Bisericii Românești...* p. 262.

433 *Diplôme Maramureșene din secolul XIV. și XV...* pp. 56, 65, 68, 69, 73, 87, 89, 99, 101–104, 117, 126, 132.

434 POP R. *Tara Maramureșului în veacul XIV-lea...* p. 208.

435 КОБАЛЬ Й. Федір Корятович у світлі нових джерел... сс. 75–115; МИХАЙЛОВСЬКИЙ В.М. Васальні стосунки князів Коріатовичів із Казимиром III та Людовиком Угорським... сс. 4–15.

436 КОБАЛЬ Й.В. Угочаницина за часів „Королівського Євангелія”... сс. 57–64.

Miklóscs Franc Xavér (1862)⁴³⁷ és a latin analógban, mely együtt jelent meg a hrusevói kolosotor jóváhagyásával, mely kimondottan a magyar király, II. Vladisláv számára lett elkészítve 1494. május 14-én, első megjelenése a a történelemírási forradalom Pap-Lucskáj Mihail (1841),⁴³⁸ első alkalommal közzétéve János Mihály de Apsa által (1900)⁴³⁹ és Alekszej Petrovics által (1930)⁴⁴⁰, az utolsóval kapcsolatos kritikai megjegyzéseknek megfelelően, bátran meg lehet erősíteni, hogy jelentős eltérések vannak (sőt, különbségek) a latin variáns (hagyományosan forgalmazott magyar egyházi és különféle szláv történetírások) szövege, és a görög eredeti kanonikus tartalom szempontjából. A fentebb emlegetett szerzők kritikai megjegyzéseiket követve, javasoljuk, hogy részletesebben álljunk meg a jelentősebb eltérések megvizsgálásánál.

Elsősorban, a latin szövegben 1494-től nem használják az „*autonómia*” kifejezést, mely kimondottan kulcsszava a görög dokumentumoknak és a különféle petícióknak, melyek kérik, hogy helyezték a peri (hrusevói) kolostort „*a pátriárka ellenőrzése és fennhatósága*” alá. Az utolsó a sorban, hogy ez ad a kolostor és minden templom számára, mely a jogi fennhatósága alá tartozik patronálást. A „*tisztelettel és nagysággal*”, kifejezések, melyek nem használatosak a latin szövegben.⁴⁴¹ Másodsorban a görög szövegben az említett kolostor vezetője háromszor magasabb titulussal „*pátriárkális apát*” rendelkezik, mint az 1494-es latin szövegben, hiszen ott csupán a latin egyháznál általánosan alkalmazott „*abbas*” vagy „*prior*”⁴⁴² kifejezéseket használják, vagyis az apát szót.

Harmadsorban a görög szöveg választást ad az apátnak a következő lehetőségek között: az aktuális apát halála után az kolostor új vezetőjét Drág és Balk jótévők a kolostori tanáccsal együtt választják ki. A latin szöveg konstatálja a választáson kötelesek részt venni „*omnes fratres spirituales tunc et Balisca as Drag mes-ter cum omnibus hominibus pervis et magnis, in dictis pertinentiis residentibus ac congregatis aperte, ut ita congregare Priorem elegant*”. A tartalmat kommentáló

437 *Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV–MCCCCII...* Vol. 2. pp. 156–157.

438 Ismert kézirat M. Lucskáj tollából 1843-ból, először latin és ukrán nyelven jelent meg, Szvidnikében, (akkor még Csehszlovákia) 1986-ban: ЛУЧКАЙ М. *Історія карпатських русинів*. In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Випуск 14. Упоряд.: Іван Русинко та кол. Свидник: Музей української культури; Братиславське словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури в Пряшеві, 1986. сс. 98–99. Намar megjelent egy különálló ukrán kiadvány: ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах*. Дешифрування рукопису, від перекладача, переклад з латинської, покажчики Ю.М. Сака; вступна стаття Д.Д. Данилюка; Редкол.: Й.О. Баглай, М.М. Вегеш, Д.Д. Данилюк, М.В. Орос, І.М. Сенько. Т. II. Ужгород: „Закарпаття”, 1999. сс. 172–173.

439 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* ss. 109–111. № 62.

440 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 109–111, 125.

441 *U. o.* 126–127. o.

442 o. ВАСИЛЬ Ц., ТІ. *Мукачівська єпархія та її єпископи...* с. 30.

Petrov A. megjegyzi, hogy a keresztény keleten valóban megtörténtek ilyen választások, de erről, a szabályoknak megfelelően a püspökválasztásokról volt szó, s nem pedig az egyszerű kolostori vezetők kapcsán, még akkor sem, ha ezek a pátriárkai kompetenciával rendelkeztek. Ezen változásokat a görög szöveghez képest megmagyarázni csak azzal az ötlettel lehet, hogy a „fordító” 1494-ben a királyi megerősítés esetén nagyon akarta, hogy a kolostor főapátja püspöki előnyökkel rendelkezzen.⁴⁴³

A napjainkbeli román történész Pap Rádu ezt az esetet különféle szemszögből kommentálja: A szöveg (az 1494-es latin variáns) megmutatja, hogy „*Balk hadvezér és Drág mester*” a kolostor apátjaival együtt, s „*minden emberrel, kicsikkel és nagyokkal*” a helyi lakosok köréből rendelkeztek olyan jogokkal, hogy kolostori apátot válasszanak, amely püspöki jogokkal rendelkezett. A püspöki választások „*az összes emberrel, kicsivel és nagygal*” a tudós véleménye szerint, jelennek meg a gyakorlatban, eléggé korai időszakig, 1391-ig, mikor a máramarosi fejedelmek a hadvezérek elnöke alatt ez jelentőséggel bírt az egyházi élet megszervezése terén.⁴⁴⁴ A napjainkbeli román kontextusban az ismert, jelentős, és kimondottan gazdag románok (világos, hogy már nem fejedelmek, és nem vajdák hagyományos értelemben véve a szót) analogikusan hatnak az egyházi életre saját környezetükben, kevesebb honoritases honfitársaikra.

A negyedik ezek közül a célok közül, úgy tűnik, hogy manipuláció történt és a görög szöveg másik oldaláról pont arról, mely tradicionálisan használta az iratokban az autonóm megjelölést, ahol le van írva, hogy nem csak a templomban, mely meg van szentelve a metropolita által, de minden egyéb a helyi püspök által megszentelt jogosult a autonóm. Ezzel szemben, a latin szöveg, Vaszil Ciril meglátása alapján, gyengén érthető frázist ad: „*Si quis nostrorum subditorum archiepiscopus aut episcopus in dicto monasterio aut pertinentiis eiusdem inveniretur, quod eiusmodi dicto Priori esset in adiutorium*”.⁴⁴⁵ Néhány szerző (például Hodinka A.), hagyatkozva az oklevél latin szövegére, magyarázzák a terminust *adiutorium*, a püspök apáthoz való viszonyát, kinek egyértelmű elkötelezettsége megszentelni a diakónusokat és a papokat az apát kérésére.⁴⁴⁶

Ötödik. Egy ilyen jogi forráskönyvben, földrajzilag lokalizálva van a Per (Hrusevó) járása, a hrusevói apát-exarh (1391-től) az egyik oldalról, és a munkácsi püspök (1458-tól) a másik oldalról, feltételezhetjük a gondolatot, hogy abban az időben ahogyan a görög pátriárkai levél írja, csak az egyházi joghatással rendelkezett az apát, minden bizonnyal az „ismeretlen” fordító által manipulálva van, a latin szöveg „szerzője” egész évszázaddal később nagyobb hangsúlyt fektet a jogai kiszélesítésére „*super omnes proventus abbatiae praedictae*”.⁴⁴⁷

443 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 127–128.

444 POP R. *Tara Maramureşului în veacul XIV-lea...* p. 208.

445 о. ВАСИЛЬ Ц., ТИ. *Мукачівська єпархія та її єпископи...* с. 31.

446 *U. o.*

447 *U. o.*

A hatodik. Ami „*a hadvezér Balk és a magiszter Drágkot*” illeti a Per (Hrusevó) kolostor alapítóiként csak a latin fordításban 1494-ben szerepelnek, a görög pátriárkai oklevélben, mely 1391-ből származik, kimondottan velük van kapcsolatban ez a kérdés: „*Vajvoda Balicza et Drag mester, qui habent – monasterium perpetuum in Maromaros*”. „*Perpetuus, perpetuaalis*” a középkori magyar latinban öröklés jelentésben szerepelt; „*perpetuitas – ius haereditarium; comes perpetuus*” – jelentése örökletes zsupán. Az említett latin oklevél-fordításban a kolostor *perpetuus, haereditas*, melynek két jelentése van: a) az apjától vagy bármilyen más elődjétől kapott, és b) fiainak vagy más utódjának örökített. „*Perpetuus, haereditas*” a kortársak a második jelentésben értelmezték.⁴⁴⁸

A probléma azonban abban rejlik, hogy az eredeti görög szöveg nem a másodikra utal, hanem az elsőre, vagyis, hogy a felmenőktől örökölt. Ebből következtet Petrov, hogy a hrusevói kolostort nem Drág és Bálk alapította, hanem valamelyik őse, a felfelé nyúló ágon, az apja, Szász hadvezér (aki 1364-ben halt meg)⁴⁴⁹ vagy a nagyapjuk, és ha nem ragaszkodunk nagyon szorosan az oklevélhez, akkor teljesen lehetséges, hogy az oklevélben érthették a még korábbi őseket is.⁴⁵⁰ Balk és Drág az egyik oldalról a saját kolostoruknak magas színvonalat szereztek pátriárkai autonómiával, a másik oldalról gondoskodtak a kolostor ellátásáról is. Az elsőről tanúskodik a már említett pátriárkai oklevél, 1391-ből IV. Antonyin pátriárkától, a másodiktól Balica fiainak oklevele 1404-ből,⁴⁵¹ azonban, jelen kutatásban ezt a kérdést nem fogja tanulmányozni.

Először is levonjuk a következtetést az eredeti 1391-es görög oklevél kapcsán.

448 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г.*... с. 108.

449 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* p. 40.

450 Közvetve erre rávilágít az 1389. február 2-án János Mihály de Apsa által kiadot oklevél: *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* ss. 89–94. № 53; ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г.*... сс. 108–109.

451 Az E. Jakubovics Csehszlovák Köztársaság Múzeuma főkönyvtárosának kedves engedélyével az oklevél első másolatairól az első cikk 1925-ben jelentette meg A. Petrov „*Filologickem Sbornike Ceské Akademie véd a umění*” (ss. 179–184, 234–239), szintén külön kiadványként Ungváron 1927-ben, címe: ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшая церковнословянская грамота 1404 г. о карпаторусской территории. Къ основанію Грушевского монастыря св. архангела Михаила въ Мараморашѣ*. Издание Культурно-просвѣтительного общества им. А. Духновича въ Ужгородѣ. Вып. 30. Ужгородъ: Типографія „Школьная помощь”, 1927. 15 с. Az 1404-es oklevél kritikai elemzését lásd: ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г.*... сс. 114–118. Az oklevél szövegének elemzését lásd: ПАНЬКЕВИЧ И. *Найдавніша грамота подкарпаторуська*. In: *Подкарпатська Русь*. Рочник П. Ужгород, 1925. Чис. 7. сс. 114–115; *Українські грамоти XV ст.* Київ: Наукова думка, 1965. сс. 133–134; ДУЛИЧЕНКО А. *Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.)*. Вступительная статья. *Тексты. Комментарии*. Ужгород: Изд-во В. Падяка, 2008. с. 33.

Szándékosan vagy nem az „első” hivatalos történetíró a Munkácsi görögkatolikus egyházmegyében (a továbbiakban MGKE) Bazilovics Jonakij a XVIII. század végén „véletlenül” szem elől tévesztette az eredeti görög (vagy a lefordított latin) szövegét a pátriárkai oklevélnek, a hrusevói kolostorról, úgy tűnik, nem túl kényelmes érv nem teljesen törvényes területi követelések arhimandrit-püspök kolostor-templom a Cserncsej hegyen Munkácshoz közel, kanonikus területén öku-menikus pátriárkális apáttal, vagyis a görög (bizánci) templom élén. A kötelesség-szegéséről a Szent Miklós kolostor apát-igumenjének a Cserncsej hegyen és Ordena protoigumennek Nagy Szent László Magyarországon teljesen tudott volna „*Brevis notitia foundationis Theodori Koriatovicsiensis...*”. De ez nem így van.

Pap-Lucskáj Mihail, a következő, de már nem hivatalos történetírója a MGKE-nek, a második negyedében a XIX. századnak kategorikus következtetésre jutott. Véleménye szerint az okevelek tanulsága szerint (kéziratok „*Historia Carpato-Ruthenorum...*” nem világos, milyen pontosan) „*kifejeződik, hogy elsősorban Máramaros ez előtt nem tartozott a konstantini egyházhoz, és nem rendelkezett semmi közössel vele*” (egészében ezzel meg tudunk egyezni – V. F.), és „*másodsorban, Máramaros ezelőtt Munkácsnak volt alárendelve, és csak most különült el, és azonosította magát az oklevélben tartományként, amiből egyértelműen kiderül, hogy a kolostor még akkor is, ha nem volt püspöke (de valójában ott lennie kellett püspöknek), rendelkezett egyházi joghatósággal az egyházak, a papok és a nép felett, s hozzá voltak szokva, hogy megoldottak minden problémát, melyek az egyházi bírósághoz tartoztak*”.**** Ennek eredményeképpen, ahogyan ezt Lucskáj véleményezi a hrusevói püspök próbálkozásai „*felosztani az egyházmegyét részekre*” nem jártak sikerrel, zavart ebben a munkácsi püspök.⁴⁵²

Kiadása a kívánt az igazi „Hérodotosz ugor-orosz” eléggé nyilvánvaló, hogy a mai napig senkinek nem sikerült bebizonyítani a munkácsi egyházmegye létezését az itt leírt események előtt, 1391-ig. Sőt, nem kevés kutató rendelkezik jó okkal arra, hogy kételkedjen a Munkácsi egyházmegye teljesértékű létezésében az elkövetkezendő XV. században.⁴⁵³ Azonban, megdönthetetlen marad Lucskáj kijelentése, miszerint a hrusevói kolostor ügyeibe a kérdéses kanonikus joghatóságával a Munkácsi egyházmegye többször beavatkozik. De hivatalos helyi gyülekezet, s képviselője, amely a XIX. század első felében szerzője a többkötetes „*A kárpáti ruszinok történelme...*”, úgy mint több helyi történetíró halála után, ez a figyelmeztetés kevés érdeklődésre talált.

Tekintettel néha a nehéz és bonyolult nyelvezetére a bizánci pátriárkai kancelláriának, a történészek (A. Petrovtól kezdődően) úgy gondolják, (az oklevél szövege alapján), hogy „*Drág és Balica hadvezérek, Máramaros területén az őseiktől örökölt kolostorral rendelkeznek*” Mihail arkangyallal, melynek a pátriárkától Drág, a saját és a Balica nevében „*kérte, hogy az említett kolostor kapjon pátriárkális*

**** Tergoviscse – bolgáriai város 1934-ig. Eszki Dzsumájnak nevezték.

452 ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів...* Т. II. сс. 173–174.

453 ФЕНИЧ В.И. „*Монастырская Церковь*”... сс. 177–203.

felügyeletet és védelmet a későbbiekben, és pátriárkainak neveztesen”. „...Kérése méltányos és ésszerű volt (és kimondottan a kérést arról), hogy nem csak (kolostor) rendelkezzen pátriárkai autonómiával, a szent templomok is megszentelődjenek a pátriárka által, a helyi felszentelt püspökök segítségével, és kapjanak pátriárkai védelmet és felügyeletet”, a pátriárka kinevezi a kolostor apátjának Páhomia papot „apáttal az alárendelt kolostorok települései fölött név szerint: Szelac, Ártunt, Ongocsa, Jumperek, Csicsova, Bolaves és Bösztra”. Az apát és az exarh „köteles felügyelni az e területen található papokat és népeket, megtanítani és építeni épületesen és üdvözen élni, engedélyezni (kivéve azt) felülvizsgálni a papok között kialakuló templomi ügyeket, szükséges tanácsokat adni az egyház kanonikus történéyeinek megfelelően, és joguk van megszentelni a területükön felmerülő isteni és szent templomokat a pátriárkai autonomia alapján, mely során kötelek megemlékezni a pátriárkáról, említeni a nevét minden szent cselekedetek alkalmával, így kell elnnie a kolostorban és minden kialakuló isteni és szent templomban”, és „amikor meghal ez az apát, a nemes testvérek Balica hadvezérnek és Drágnak joguk volt, a kolostor szerzeteseivel együtt kiválasztani egy másik apátot, s felszentelni azt, hogy annak legyen joga és hatalma az említett helyiekenm úgy, mint a mi apát, felügyelte a papokat és felszentelte a kialakult szent templomokat, a pátriárkai joghatás alapján”.⁴⁵⁴

Idézet kérésére a román nemesek és az ő pátriárkai rendelete teljesen elfogadott abban az időben ebben a régióban. A helyzet az, hogy egészen a XVI. század első feléig Erdélyben nem volt pravoszláv metropolita. Ismeretes, hogy még 1469-ben az erdélyi vajda Pongrác János bizonyos Szibinszkijre bízta és a városi testület segített a halicsi szerb származású püspöknek, konstantinápolyi lelki képzés Macarius, jelölték ajánlásra és áldásra a kijevei únió metropolitájaként Izidor pápa III. Kaliszt 1458. január 16-án,⁴⁵⁵ beszédni a kötelező járulékokat a román papoktól.⁴⁵⁶ Jelenti-e ez hogy a helyi román papok Erdélyben alá voltak rendelve a halicsi püspök hatalmának, nehéz alátámasztani.

Ugyanakkor az első ismert történész a Várlám pravoszláv metropolita Erdélyben említi csak 1537-ben.⁴⁵⁷ 1359-ben Alekszandr Bászaráb Válásszkaja hadvezér kérésére a templomot felszabadították a bolgár Törnöv fennhatósága alól, és a Cárvároshoz lett kapcsolva.⁴⁵⁸ Úgy tűnik, az alárendeltség nem volt végleges, hiszen néhány év múlva (1389–1394) az oláh érsekség a bolgár Orhid (jelenleg Macedónia kötelékébe tartozik) hierarchikus alárendeltségébe került.

454 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г.*.. с. 109–111.

455 КМЕТЬ В. *Юрисдикційний статус та організаційна структура Галицької (Львівської) єпархії*... с. 139.

456 НОДИНКА А. *А Мункácsi görög-katholikus püspökség története*... 28. o.

457 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г.*.. с. 111.

458 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича*... с. 63.

2. Halicstól Szocsavéig: a Cárváros új és régi politikája Kelet-Európában az 1391-es pátriárkai oklevél kontextusában

Hasonló egyházi bővítésre törekedett a Cárváros is, a moldáv templom irányába, mely a halicsi Nagyboldogasszony székesegyháznak volt alárendelve. A létrehozási mechanizmus a „saját” hierarchikus szerkezet Moldáviában elkezdődtek már I. Musat Péter idejében. Ahogyan megjegyzi ezzel kapcsolatban Szkocsilász Igor, „*ehhez I. Musat Péter szorgalmazta hogy szükség van figyelembe venni olyan jelentős egyházi sajátosságot, mint a püspök jogai, mely alapján hirotonizálni a püspököket a saját kanonikus terület részére, mely arra az időre a Ruszo-Vláhia (Moldávia) területén megmaradt, valamint arra, hogy Bizánc elismerje Ruszo-Vláhia egyházi státuszát, mint területet, amely a kijevi Főegyházmegye joghatóságához, vagy a Halicsi püspökséghez (főegyházmegyéhez) tartozik*”.⁴⁵⁹

A moldáv plébániák elkülönülése az anyegyháztól, a halicsi tróntól, 1387–1391-ben történt. Az ellenséges viszony Moldávia irányába a konstantinápolyi pátriárkától, IV. Antonyintól pont ezért kezdődött el. 1387. szeptember 14-én, az anonim moldovai krónika szerint a XVII. században a moldáv vezető, I. Musat Péter a kijevi metropolita, Kipriáná jelenlétében Lembergben hűségesküt tett a lengyel királynak, II. Jagelló Vladiszlávnak (1386–1434) és Jadvize (1384–1399) királynőnek, aki a magyarországi anjou dinasztiából származó uralkodó volt. Elhozva a keleti keresztény rítusokhoz tartozás hűség-esküjét (I. Musat Péter rövid időn belül ezek után áttért a latin papoktól a pravoszlávra), a moldáv vezető egyértelműen megkapta Kipriánától a beleegyezést arra, hogy a saját hazájában pravoszláv hierarchikus struktúrát létesítsen. Persze nem főegyházról volt szó.⁴⁶⁰

A probléma azonban az volt, hogy ezen a találkozáson nem volt szó arról a kérdésről, hogy a képviselők melyik helyi templomból valók, s ki az, aki megszenteli a moldáv püspököt. Ráadásul, azáltal, hogy hűségesküvel legitimizálták a saját kulturális-vallási kapcsolataikat a helyi orosz (ruszin értelemben) egyházzal, amely a lengyel koronához tartozott, megválaszolatlan maradt a kérdés, miért éppen Kiprián metropolita és nem a halicsi Antonyin vett részt a lembergi szertartáson, 1387-ben, mikor Antonyin pont ezen év szeptemberében Lembergben szentelte fel József vlágyikot, szocsávei püspöknek.⁴⁶¹

Szuttner Erneszt Krisztofer, az ismert napjainkbeli ausztriai teológus, ezzel kapcsolatban úgy véli, hogy kimondottan a moldovai vezető, I. Musat Péter kérésére szentelte fel Józsefet a halicsi Antonyin metropolita, akit ezután a belgorodi trónra

459 U. o. 65. o.

460 Idézet az átok publikált változatából: УЛЯНИЦКИЙ В.А. Матеріалы для історіи... сс. 1–2 (Док. № 1).

461 СКОЧИЛЯС І. Галич після Галича... с. 64.

helyezett, a Dnyeszteren, mely abban az időben üres volt a Kis-Orosz püspökségben, vagyis oda, amely jogilag ebben az időben a halicsi főegyházmegyéhez tartozott.⁴⁶² Ezzel együtt a halicsi metropolita Antonyin még egy püspököt szentelt fel Moldávia részére, mégpedig Meletiót († 1395 után) a Radoci székesegyházban.⁴⁶³

A XIV. század végén kialakult a konstantinápolyi intenzív egyházi politika következtében Kelet-Európa ezen részén, kihat a zsinat döntése a cárvárosi egyház 1401. július 26-án. Megvizsgálja a Musati József felszentelésének ügyét, és annak jogszerűségét, a pátriárka által küldött képviselők figyelmet fordítottak a halicsi Antonyin személyére, mint a moldáv vlágyik törvényes felszentelőjére. A pátriárka kész volt a küldöttei által megadni a jogot Józsefnek, hogy eleget tegyen a püspöki funkciójának mindenféle korlátozás nélkül, ha a kivizsgálás során bebizonyosodik, hogy őt ténylegesen Moldávia részére szentelték fel Halicsban.⁴⁶⁴

Megérkezve Ruszo-Vláhiába, a pátriárkai apát, Jeremos, elsősorban kitisztázta, hogy József „*a halicsi metropolit küldte, amely [a cárvárosi] zsinattól kapott hatalmat arra, hogy felszenteljen püspököt Kisoroszország számára, melynek része Aszprokasztron*”. Tehát József tevékenysége Moldo-Vláhiában törvényessé vált, de nem az egyházi hatalom rendelete következtében, ahogyan erről régebben hitték. Másik dolog, hogy a halicsban Antonyin metropolit által felszentelt József püspök bizonyos akadályok miatt, nem tudta elfoglalni az ő kanonikus pozícióját Aszprokasztron.⁴⁶⁵

A nemrégiben újonnan létrejött a magyar máramarosi ismert oláhok által a Moldáv fejedelemségben „saját” pravoszláv hierarchiájában várhatóan kialakult a konfliktus az egyetemes egyházzal. A regnáló pátriárka, IV. Antonyin elutasította, hogy elismerje a helyi papok felszentelését, az eset kivizsgálására Ruszo-Vláhiába elküldött 1391-ben két saját püspököt, egyik ezek közül a metropolita-görög, Teodozij volt. A cárvárosi misszió fő feladata volt „Kisoroszországban”, hogy megvizsgálja püspöki felszentelésének legitimitását „kimondottan ennek” a Józsefnek, mint Moldáv-Vláhia törvényes érsekéét. Ez nem sikerült, azonban, a moldovai vezető beleegezésével összehívták a „*bojárokat és az egyházat*” és a misszionáriusok el lettek küldve az országból. Ugyanez volt a sorsa a két másik bizánci misszionáriusnak is. A cárvárosi törekvések voltak, hogy megkapja a közvetlen felügyeletet Ruszo-Vláhia fölött, és hogy kinevezzék Moldáviába („*Mauroblachia*”) 1391–1392 körül

462 SUTTNER E. Chr. *Kirche und Theologie bei den Rumänen von der Christianisierung bis zum 20. Jahrhundert*. Fribourg: Uni Fribourg Institut Ökumenische Studien, 2009. s. 27.

463 *История Румынии...* сс. 224, 242; ЧУЧКО М. „*И възят Бога на помощ*”... сс. 69–71.

464 Zsan Darruzesz ismert francia bizánckutató magyarázatára hivatkozva (1979): СКО-ЧИЛЯС I. *Галич після Галича...* сс. 64–65.

465 *U. o.* 65. o.

apátriárkai apát, metropolitát miteli Jeremiás.⁴⁶⁶ Ő kellett hogy legyen a moldáv egyház feje a kegyvesztett József helyett.

A Ruszo-Vláhiai rövid tartózkodása ideje alatt Jeremiás apát érkezett eltávolítani két helyi „*kinevezett püspököt*” (egyértelműen ez József és Meletij volt), amely cselekedet kihatással volt a későbbiekben Szocsáva és Cárváros viszonyára.⁴⁶⁷ Végül kiindulva a pátriárkai iratokból, melyek 1396 májusában születtek, világossá válik, hogy az egyetemes egyház feje nem csak eltávolította a két püspököt, de egyházi tilalmat rendelt el Moldávia egész lakosságára. Az új moldáv vezető, I. Román Musata elküldte az aktív görög püspököt az országából. Ahogyan helyesen megjegyzi az ismert orosz történész, Holubinszkij Jevgenyij, aki a pravoszláv egyházhoz tartozott, Jeremiás elismerése esetén Ruszo-Vláhia fel tudott volna szabadulni a halicsi székesegyház fennhatóságából.⁴⁶⁸

Annak ellenére, nem figyelve a moldáv vezető, I. Román Musat „egyházi szeparatizmusára”, a cárvárosi egyház zsinata meghagyta Jeremiás titulusát „*a márvovláhok metropolitája*” egyidejűleg 1394 augusztusában átadta neki (kimondottan mint legitim „*moldáv metropolitának*”) a Törnavi templom adminisztrációját.⁴⁶⁹ Sikertelenül végződtek az ezt követő missziók is, melyeket a görög püspökök küldtek, illetve Jeremiah Mitelensko (1395 szeptember) és Mihail, betlehemi metropolita (1397 január).⁴⁷⁰

Csak ezek után Bizánc a misszionáriusi tevékenységek helyett diplomáciai lépéseket tett, melyek sikeresek lehettek, egyértelműen akkor, ha a moldáv uralkodó, I. Stefán Musat is egyetértett vele. Ő követséget küldött Konstantinápolyba, élükön Péter protopappal, akit 1395 májusában a pátriárka a „*szent metropol Ruszo-Vláhia*” püspökévé nevezett ki.⁴⁷¹ Hamarosan nehéz és hosszadalmas megbeszélések folytak I. Máté pátriárkával (1397–1410). Céljuk az volt, hogy felszámolják az egyházi kettőshatalmiságot Moldáviában a metropolita trónon, hiszen egyidőben két jelölt is volt rá. Egyik a „kanonikus” görög vlágyik Jeremiás, és „faktikusan” a moldáv püspök, József.

Végül, az új moldáv vezető, Jóságos Alekszander (1400–1432) 1401-ben kikövetelte a görög egyház képviselőitől, hogy vegyék le a két moldáv püspökről az átkot, s ilyen körülmények között a szocsávei metropolita trónról eltávolította Jeremiás püspököt, és visszaadta Józsefnek a püspöki jogokat. Ebben az időben volt Moldáviában a cárvárosi pátriárka missziója, melynek vezetője az akkori kijevi metropolita Kipriáná (1389–1406) unokaöccse, Grigorij Camblak. A bizánci

466 ГОЛУБИНСКИЙ Е.Е. *Краткий очерк истории православных Церквей Болгарской, Сербской и Румынской или Молдо-Валаиской*. Москва, 1871. с. 374.

467 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* с. 65.

468 ГОЛУБИНСКИЙ Е.Е. *Краткий очерк истории православных...* с. 374.

469 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* сс. 65-66.

470 ЧУЧКО М. „*И възят Бога на помощ*” ... с. 70.

471 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* с. 66.

egyház zsinatának döntése alapján, a misszió elvitte a pátriárkának az 1401. július 26-i oklevelét, a „*moldovai hadvezérnek*” Jóságos Alekszandrnak, aki hivatalosan is elismerte József kanonikus avatását Konstantinápolyban a halicsi metropol, Anton által, ugyanakkor „*a szocsávei és az összes moldáv fölt metropolitájává*” elemte.⁴⁷² Konstantinápoly engedményei egy dologgal magyarázhatóak: szándékában állt megszervezni a keresztény pravoszláv uniót a Duna környékén, azzal a céllal, hogy megerősítse a bizánci „nemzetköziséget”, hogy szembeszálljon az oszmánokkal.

Elérve 1387–1388-as évekhez, beavatkozása Cárvárosnak a moldáviai egyház létrehozásába, I. Szkocsiljász találó megjegyzése alapján, ez nem ad okot érvényesíteni hogy kimondottan a XIV. század 80-as éveinek végén lett megnyitva a szocsávei metropolit. Szemléto mást az elkövetkezendő néhány évben (a halicsi metropolita Antonyin haláláig 1390–1391), mind a két moldáviai püspök jogilag alá volt rendelve a halicsi Szent Nagyboldogasszony székesegyház püspökének, és utána közvetlenül a cárvárosi pátriárhának, IV. Antonyinnak. És csak 1401-ben (mindenekelőtt július 26-án) lett kanonikusan létrehozva az önálló szocsávei metropolit moldáv egyház.⁴⁷³

A kritikai kommentárok nyomán, melyek még a XIX. században lettek publikálva, a cárvárosi pátriárka aktjairól, regisztrációs leírások, melyek alapján a napjainkbeli Zsán Darruzesz, leMBERGI történész azokat a következtetéseket vontala, hogy 1401-ig minden egyházi intézmény Moldo-Vláhiában, ellentétben a bizánci politikával, „nemzetközösség” a Tisza-Prut-Duna közében (Ruszo-Vláhia), alá voltak közvetlenül rendelve a halicsi metropolitának.⁴⁷⁴

Az újonnan, 1401-ben alakult egyházi tartozmány magába foglalja a szocsávei püspökségen kívül, a Román és Radóc egyházmegyéket, (vagy ahogyan szerepel a metropolita cárvárosi patriarchátus poliptikában a XV. század közepén „*Metropolia Moldo-Vláhia vagy Bogdánia rendelkezik Román és Radóc püspökséggel*”) Később, 1597–1598-ig létrejött még egy moldáviai püspökség, a Husszkájá. Pont ekkor Moldávia saját avtokefáliát szerzett a pravoszláv egyház és a főváros Szocsavében (1677 átkerült Jassziba), amely így 78. egyházi tartozmánnyá lett, mely a cárvárosi patriarchátus kötelékébe tartozott, a XV. század közepi politikának megfelelően. Bár akkor még (a XV. században) a szocsávei metropolita a cárvárosi pátriárka politikában nem másként szerepel, mint „*Marvo-Vláhiái templom*”.⁴⁷⁵

A hovatartozás ebben a tekintetben a Kárpát–Dnyeszter folyóköz és az Alsó-Duna, ahogyan hagyományosan nevezik „*Ruszo-Oláhia*”, a különböző nem-

472 ГОЛУБИНСКИЙ Е.Е. *Краткий очерк истории православныхъ...* сс. 376–377; *История Румынии...* сс. 224, 242; СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* сс. 66–67.

473 ГОЛУБИНСКИЙ Е.Е. *Краткий очерк истории православныхъ...* с. 376.

474 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* с. 68.

475 ГОЛУБИНСКИЙ Е.Е. *Краткий очерк истории православныхъ...* сс. 375–376; ЧУЧКО М. „*И възят Бога на помощь*”... сс. 86–88; СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* сс. 68–69.

zetiségű lakossággal (szlávok, palóc-kunok, tatárok, oláh-románok és magyarok), a halicsi egyházmegye fennhatósága alatt egészen a XIII. század végéig és a XIV. század elejéig megkérdőjeleződött megléte ebben a régióban a Kun (Palóc) egyházmegyének, amely a latin misszionáriusok által lett felépítve, az ebben a régióban hatással levő Magyarország támogatásával. Maximálisan arról lehet szó, így a létezése a feltételeken nevezett „Ruszo-Vláhia általános kormányzás” a halicsi püspökségnek. Kun (palóc) elsődlegesen lefedte a délnyugati térségeit Erdélynek, és a keleti határa egészen nyugatig a Szeret folyásáig terjedt.

A halicsi érsekség megalapítása 1302–1303-ig és a tömeges kivándorlás a magyar királysági Erdély máramarosi részéről, ezeket a földeket a keleti-római lakosság – oláhok (románok) a XIV. század közepén jelentősen megváltoztatták a nemzeti-vallási erőviszonyokat a Kárpát-Dnyeszter vidékén. Például a Bakovszkaya egyházmegye, mely missziós jellegű, jogilag engedelmeskedik a latin egyháznak a Lengyel-Litván Államban, akkor, mikor a keleti rítusú székesegyháza Aszprokasztron (belgorodi egyházmegye, a Dnyeszter menti torkolatnál, melyet 1303 és 1328 között alapítottak) halicsnak engedelmeskedett. Ahogyan a Kun (később a Milkovszki) latin egyházmegye, amely lekileg a kunokat (palócokat), magyarokat, oláhokat, székelyeket, és más etnikai csoportokat támogatta, Ruszo-Vláhia többnemzetiségű adminisztratív strukturájú része volt a halicsi metropolitának.

A XIV. század második felében, ez már „kétszínű” keresztény közösség, melynek alapját képezték két etnikum képviselői – a keleti szlávok és az oláhok (románok). Ez az etnikailag sokszínű terület képezi majd a későbbi Moldáv Állam területét és megjelenik a megfelelő görög-bizánci sztereotip neve a régióknak – „*Mavro/Moldo–Szlávia*” és „*Ruszo-Vláhia*”, jelzi ez a terület feltétel nélküli egyházi-jogi függőségét Oroszországtól – a halicsi práboszláv egyháztól.

1387 végén és 1388 elején a moldáviai egyházmegye elkülönült a halicsi egyháztól, Antonyin (†1390–1391) metropolita halála után. Ez az eset Ruszo-Oláhiában ahhoz vezetett, hogy az gyakorlatilag nem függött Halicstól, bár kanonikusan még valamennyi ideig (1401) részeként számolódott. Amellett, hogy ez a folyamat közvetett hatást gyakorolt moldovai egyház (1401) az önállósulására, a kijevei metropolita, Kiprina (személyes szerepe volt I. Péter Musati moldáv vezető vazallusi eljutasában a lengyel királyhoz, Lembergbe, 1387 szeptemberben), és az aktív politikája Cárvárosnak a tervei szerinti „a keresztény nemzetek együttműködése” megerősítésében, döntő szerepet játszott az egyes etnikai és vallási közösségek újraelosztásában, kanonikus alárendelésüket a halicsitól, Socsava joghatóságtól.⁴⁷⁶

A körülmények ilyen jellegű összefüggésében 1391-ben a cári oklevélben megjelenik az addig ismeretlen Per (Hrusevó) kolostor Máramaros megyében autonóm jogokkal és a pátriárkai hatáskörben. Lehet úgy vizsgálni, mint Konstantinápoly arra való törekvését, hogy bővítse határait mintegy „a keresztény nemzetek közössége”, melyek közvetlenül cárvároshoz tatoznak. Ilyen körülmények között, a

476 СКОЧИЛЯС І. *Галич після Галича...* сс. 69–72.

máramarosi nemesek Balica és Drág kérése 1391-ben rendkívüli volt a pátriárkai trón számára. Nem zavarva a neki alárendelt főpapok köreit, a pátriárkának volt lehetősége kiterjeszteni Konstantinápoly hatalmát a messze tájra, mely abban az időben románok által lakott volt. IV. Antonyin készségesen megadta a petícióban foglaltakat, mely a testvérektől érkezett, és a kolostort Szent Mihály arkangyalról nevezte el, s közvetlenül alárendelte a pátriárkának.

Ezzel együtt, a pátriárka visszavonta a kolostort a helyi püspök fennhatósága alól, és a jelenlegi apátot, Pahomiát kinevezte pátriárkai plébánosnak, apáttal, mely rang öröklődött Pahomia utódaira is. Az apát jogot kapott arra, hogy a pátriárka nevében templomot szenteljen, és egyházi jogot gyakoroljon a papság fölött és a helyi lakosok körében, melyek alá voltak rendelve a kolostornak.⁴⁷⁷ Azonban ő nem kapott jogot arra, hogy papokat, diakónusokat szenteljen, mert nem volt püspök.

Érdekes megjegyezni, hogy a pravoszlávok körében Máramaroson még az oklevelekben 1693 és 1704 között a helyi pravoszláv püspök, József Sztojka titulusa mindenek mellett „*Pátriárkai jogokkal rendelkező exarh*”, mellyel valami oknál fogva nem rendelkeztek a munkácsi püspökök, sem az únióig, 1646-ig, vagyis azután, hogy jogilag alá lettek rendelve a hrusevói kolostornak (1551), sem a terjedelmes máramarosi únió kialakulása után, 1723-ban.⁴⁷⁸

3. A autonóm Per (Hrusevó) kolostor kanonikus területei pátriárkai apáti jogokkal

Külön figyelmet érdemel az említett „*a kolostornak alárendelt helyiek*” tanulmányozása. J. Mihályi de Apsa megjegyzése szerint ezek „*pertinentiae*” ezek nem földek, melyeket a kolostor kapott, ezek Balk és Drág saját területeik voltak, melyeken helyezkedtek el a kolostorok, amelyek egyházi jogokkal rendelkeztek.⁴⁷⁹ Ami a hét kerületet illeti („*Szelác, Ártunt, Ongocsa, Jumperek, Csicsova, Bolvanec és Bisztra*”) mindegyikük Máramaroson: kívül helyezkedett el. *Szelác* – Zilah település Közép-Szolnok megyében; *Ártunt* – lehetséges, hogy román település Erdélyben; *Ongocsa* – Ugocsa település, Ugocs megyében; *Jumperek* – lehet, hogy Zsumberek vagy Zsumberk, ahol a szerb szökevények laktak, akik a török elnyo-

477 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 112–113.

478 ПЕТРОВЪ А. „*Старая вѣра*” и унія въ XVII–XVIII вв. In: *Матеріалы для исторіи Угорской Руси*. Т. II. Санкт-Петербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1906. с. 33.

479 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* p. 111.

más alól menekültek, a történelmi forrásokból rácoknak ismerjük őket; *Bolvanec* – Bálványos település, Szolnok-Dobok megyében; *Csicsova és Bisztra* – ezekhez a településekhez konkrétan nehéz kötni valamilyen helységet, hiszen különféle területeken említik őket, hol Magyarországon, hol Erdélyben.⁴⁸⁰

Ami a hrusevói apát egyházi joghatásának terjesztését illeti a máramarosi településekre, azok egyértelműen Bálk és Drág, s utódaik birtokai közé tartoztak, mintegy 34 település. Ez a szám szerepel a 1365–1402-es oklevélben, melyet J. Mihályi de Apsa adott ki a XX. század elején.⁴⁸¹ Kiindulva abból, hogy az 1773-as állami összeírás „*Lexicon locolorum populasorum Regni Hungariae*” csupán 13 ruszin települést számolt Máramaroson (Visnyá Runa, Kis- és Nagy Bocskó, Hrusevó, Krivoj, Tereszva, Hanics, Tereblja, Uglya, Dragovó, Vonyihovo, Bustino és Iza),⁴⁸² ezek nagytöbbsége már a XV. században románok lakta település volt.

Ha a XIV. század végén Máramaroson csupán néhány ruszin települést számláltak, a számbeli fölénye a ruszinoknak a történelmi Máramaroson egyértelmű, a románok fölénye csak a XVIII. században érvényesült. Például a „*Lexicon locolorum populosorum Regnum Hungariae*” állami összeírásnak megfelelően, mely 1773-ból származik, Máramaros megyében csupán 139 lakott települést számláltak, melyek közül 107 görög rítusú volt, 85 ruszinnyelvű és csupán 50 román.⁴⁸³ Ha figyelembe vesszük a liturgiák nyelvét, Máramaros vármegyei 74 397 görögkatolikusból, a munkácsi püspökség összeírása alapján, mely 1792-től származik, az egyházi szláv nyelvet alkalmazták 81 egyházközségben és a románt csak 43-ban.⁴⁸⁴

Azonban az orosz történész az elmúlt évszázad első negyedében A. Petrov egyértelműen hangsúlyozza, hogy az egyházi életben abban az időben „*a nemzetiség semmilyen szerepet nem játszik. A pravoszláv püspöke volt a ruszinoknak, a románoknak és a szerbeknek is, a pravoszláv szerb metropolita a saját gyűlekezetében lehetek szerbek, románok és ruszinok is*”. Innen jön a következtetés, hogy „*a ruszin papok és falvak elismerték a hrusevói kolostor pátriárkai apátjának joghatóságát ugyanúgy, mint a román papok és falvak is*”.⁴⁸⁵ Ez egyértelműen

480 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* cc. 113–114; POP R. *Tara Maramureşului in veacul XIV-lea...* pp. 234–236.

481 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. şi XV...* pp. 129–130.

482 ПЕТРОВЪ А.Л. *Предѣлы угро-русской рѣчи въ 1773 года по официалнымъ даннымъ. Изслѣдованія и карты.* In: *Матеріалы для исторіи Угорской Руси.* Т. VI. Санкт-Петербург, 1911. cc. 193–227.

483 *U. o.* 234–235. o.

484 *A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa. A bevezető tanulmányokat:* BENDÁSZ István, KOI István, SZTRIPSZKY Hiador. Nyiregyzháza, 1994. 55–61. o.

485 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* c. 104. Részletesebben erről lásd: ПЕТРОВЪ А. „*Старая вѣра*” и унія въ XVII–XVIII вв. In: *Матеріалы для исторіи Угорской Руси.* Т. I. Санкт-

vonatkozott az összes többi (még hat) a forrásokban említett XIV–XVI. századi kolostorra Máramaroson.⁴⁸⁶

Konkrétan mondvá, a települések, s a hozzájuk kapcsolódó falvak és városok Máramaroson a XV. század elején több mint elkülönülten nézetek ki. Például, 1271-ig Visk és környéke lakossága a királyi birtokokhoz tartozott, bár már abban az évben V. István király a Hunt-Pázmány nemzetségből származó testvéreknek adományozta. 1300-ban Visk megválasztotta királyául III. Endrét. Két befolyásos családon kívül a Dolgai és a Hunt-Pázmány a Máramarosi vármegyében még földbirtokokkal rendelkezett az oláh feudális Drág család is, Bogdán Vodi (I. Anjou Károly 1334–1335-ben nagybirtokot adományozott neki, mely Szlatina és környékén terült el, s melynek egy részéről 1342-ben az oláhokat kilakoltattak Moldáviába) fiai közül az egyik. Máramaroson kimondottan a Balk és a Drág nemzetség birtokába tartozott több település is, a Tereblin folyó völgyétől a Tereszván és a Tisza mentén hat-hat település. A Mara folyó völgyében – 13, Iza – 18, Visk – 5 falu. Ezen kívül hozzájuk tartoztak a királyvárosok: Técső, Hosszú Mező, Visk (1390-től), Huszt, Sziget (1392-től) és Alsó Apsa. A kiemelkedő oláhokhoz várak is tartoztak – Huszti (1392-től) és Királyázi vár (Kárpátalja, Nyagyszőlősi járás) (1378-tól) egy várossal, Nagyszőlős (mai Szőlős) és 24 falu Ugocsa vármegyében.⁴⁸⁷

Erre az időre az egész Ugocsa vármegye névadója a király volt (úgyszólván királyi birtok volt), a terület, melyen még hosszú ideig élt a „vendégek” (*hospites*) betelepítése gyakorlat. 1260–1270 a királyi tulajdonokon megjelent három feudális nemzetség: Hunt-Pázmány, Hut-Kelad és Kata. Később a második felében a XIV. századnak, a vármegye területének 1/3-át önkényesen elfoglalta a máramarosi feudális nemzetség, a Drág, s testvérei, de hamarosan Luxemburgi Zsigmond ezeket a területeket átadta a tiszteletbeli királyi bírónak, Perényinek. Mindent összevetve a XIII–XIV. században Ugocsa vármegyében 10 orosz lakott települést számoltak, melyek közül az egyik város Nagyszőlős és egy mezőváros Tizasásvár.⁴⁸⁸

Más szóval, az oláh nemzetségek a Balk és a Drág a meghatározott időben birtokolták Ugocsa vármegye 1/3-át. 1399-ben Zsigmond király Nagyszőlőst elvette

Петербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1905. 75 с.; Т. II. Санкт-Петербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1906. 88 с.

486 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 105–107.

487 Máramaros vármegye településeiről részletesebben lásd: PERFECKIJ E. *Socialné-hospodárské poměry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV...* ss. 98–102; МИЦЮК О. *Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Русі...* Т. I. сс. 45–48; ГАДЖЕГА В. *Додатки к історії Русинів и руських церковей в Мараморошѣ ...* сс. 112–176.

488 Ugocsa vármegye településeiről részletesebben lásd: PERFECKIJ E. *Socialné-hospodárské poměry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV...* s. 102; МИЦЮК О. *Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Русі...* Т. I. с. 44; ГАДЖЕГА В. *Додатки к історії Русинів и руських церковей в жупѣ Угоча ...* Часть друга. сс. 61–122.

Drágtól és a Perényi nemzetségnek adta, akiknek kezére került Drág halála után, 1405-ben a királyházi vár is. A XV. század első tíz évének végén a Drágoktól a királyi birtokok közé átment a huszti vár, s annak kötnyéke. A nemes oláh családok magyarországi „kirablásának” oka az volt, hogy Bálk 1403-ban részt vett a király elleni összeesküvésben, ez után ő elvesztette a *comes*-a (a vármegye vezetője) hatalmat Máramaroson, és örökre áttelepült Szatmár vármegyébe.⁴⁸⁹ Máramaroson 1404-től kezdődően a jelentősebb birtokok a Dolgai család birtokába kerültek (innen ered a Hosszúmező elnevezése a falunak).⁴⁹⁰

És az utolsó. A közhiedelem a különböző időkben, s a különböző szerzők véleménye szerint az állítólagos megszentelésről az észak-nyugati rész számára a későbbi Munkácsi püspökség diakónusai és papjai a Premisl egyházmegye püspökei által, nem lettek alátámasztva a meglevő írott forrásokban. Bár ilyen állításból kiindulva a munkácsi és a Premisl egyház közötti vallási kapcsolatokról a későbbi időben (XVI–XVIII. századik),⁴⁹¹ teljes mértékben megfelelhetett a valóságnak, és az adott munkában vizsgált XIV–XV. századi periódusban. Persze csak egy kivétellel.

Ezzel kapcsolatban teljesen világosan nyilatkozott a XIX. század végén Jurij Zsátkovics: *„Úgy az őslakos ruszinok és azok, akik később érkeztek Magyarországra, keresztények voltak keleti rítussal, és a nagy egyházszakadás előtt és egészen a VII. Grigorij (1077) idején kisebb különbségek voltak keleti és a nyugati egyházak a rítusai és a szabályai között, ezért a ruszinok az első században nem rendelkeztek, a rítuson kívül püspökkel, de alá voltak rendelve annak a latin rítusnak, amely egyházmegyében ők éltek.*

De amikor VII. Grigorij és az ő követői különösen III. Innokentij, elkezdték kötelezni a hívő keleti egyházakat a latin egyház szabályaira és rítusára, teljesen elkülönült a nyugati egyháztól. A keleti egyház szétválása után a hívők és a papok mivel nem volt püspökük, lelki támogatásért a szomszédos halicsi és moldáviai püspökhöz fordultak. A keleti egyház azon hívei, akik Máramaroson, Ugocsában és Bereg vármegye keleti részén éltek, a konstaninográdi pátriárka, Antonyin 1391-ben kijelölt egy arhimandritot a hrusevói kolostornak, Máramaroson, és más hívőknek, akik a keleti egyházhoz tartoztak, 1360-ban kaptak egy szellemi vezető, mégpedig a munkácsi kolostor arhimandrit, Bereg vármegyében. A hrusevói protoarhimandrit a moldáviai érseknek volt alárendelve, és a munkácsi arhimandrit a halicsi Premisli.*

* Vármegye – komitát, Zsupa.

489 PERFECKIJ E. *Socialné-hospodárské poméry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV...* ss. 84–105; МИЦЮК О. *Нариси з соціально-господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Русі...* Т. I. сс. 40–48.

490 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* pp. 127–129.

491 NABYWANIEC S. *Eparchie Przemysl i Mukačev – wyajemne relacje w XVI i XVIII wieku.* In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III.* Ed. Jaroslav Coranič. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013. ss. 235–242.

Az első önálló püspököt a ruszinok 1491-ben kapták, amikor II. Vladiszláv, Magyarország királya, a munkácsi arhimandritot püspökké nevezte ki, és helyben alárendelte a vallásos hrusevói protoarhimandritot”⁴⁹²

Ennek a helyzetnek a vége az lesz, hogy a halicsi székesegyház helyett, mely az edrélyi pravoszláv egyház szerkezetének megfelelő kialakulásáig lelki táplálékot nyújtott az oláhoknak és a ruszinoknak, nem csupán Ruszo-Vlachiában, de Máramaroson is. Természetesen, 1391-ben ezt a feladatot átvette a szocsávei metropolita püspök (1401), azzal a különbséggel, hogy 1391-től kezdődően a Hrusevói kolostor jötevői Bálk és Drág jogilag konstantinápolyi pátriárkának voltak alárendelve. Először csak 1491-ben és véglegesen 1551-ben Mihály Arkangyal kolostor lakosai elvesztették a saját autonóm jogaikat, és a pátriárkai apát joghatóságát a munkácsi püspök javára, amely azonban ilyen jogot és joghatóságot nem szerezhettek.

4. Az 1404-ből származó oklevél és a kolostorról történő közvetett említések

Az egyházi szlávnyelvű oklevélből, mely 1404. május 1-ről (a budapesti Nemzeti Múzeum archívumában őrződött meg)⁴⁹³ származik tudhatunk meg adatokat Balica fiairól, Dmitrijról és Alekszandról, melyek alapján levonhatjuk a következőket, hogy a román hadvezérek gondoskodtak a hrusevói kolostor materiális támogatásáról. Az oklevelet Máramaros-Szigetán adták ki, a románok nevében, és valószínűleg írástudó, művelt románok által íródott egyházi szláv nyelven.

492 ЖАТКОВИЧ Ю. *Етнографический очерк угро-русских*. In: МАЗУРОК О.С. *Юрій Жаткович як історик та етнограф*. Ужгород: УжНУ, 2001. сс. 167–168; ЖАТКОВИЧ Ю. *Етнографический очерк угро-русских: Комплексне видання*. Упоряд. і передм. О.С. Мазурка. Ужгород: Мистецька лінія, 2007. сс. 66–67.

493 Az E. Jakubovics Csehszlovák Köztársaság Múzeuma főkönyvtárosának kedves engedélyével az oklevél első másolatairól az első cikk 1925-ben jelentette meg A. Petrov „Filologickem Sbornike Ceské Akademie véd a umění” (ss. 179–184, 234–239), szintén külön kiadványként Ungváron 1927-ben, címe: ПЕТРОВЪ А. *Древнѣшая церковнословянская грамота 1404 г. о карпаторусской территории. Къ основанію Грушевского монастыря св архангела Михаила въ Мараморашѣ*. Изданіе Культурно-просвѣтительного общества им. А. Духновича въ. Вып. 30. Ужгородъ: Типографія „Школьная помощь”, 1927. 15 с. Az oklevél közzétételét lásd: ПАНЬКЕВИЧ И. *Найдавніша грамота подкарпатурська*. In: *Подкарпатська Русь*. Рочник II. Ужгород, 1925. Чис. 7. сс. 114–115; *Українські грамоти XV ст.* Київ: Наукова думка, 1965. сс. 133–134; ДУЛИЧЕНКО А. *Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.)*. *Вступительная статья. Тексты. Комментарии*. Ужгород: Изд-во В. Падяка, 2008. с 33.

Az oklevél szövegéből következik, hogy a nemes románok, vezetőjük képviselésében (a vezetékneve vagy a keresztnéve *Banko*) és a helyettese (a vezetékneve vagy a keresztnéve *Ráduly*) Máramaros vármegye vezetője, kilenc nevéssel együtt két területen megerősítik, hogy „*Balica hadvezés és Drág mester adományozta a templomot melynek neve Mihály Arkangyal, a Tereszvai földeken ... három falut kolostorral és egy malmot*”. Ezek a falvak voltak: *Teresz* (Tereszva), *Krivcsics* (Kricsevó) és *Kruseva* (Hrusevó). A malom megtalálható „*Dolgopolszkoj földéken, a Szopunkti, ahol a Szepes a Tiszába ömlik*”. Haláluk után (Bálc és Drág) „*Dumirtu hadvezér az ő testvére Ale(ksza)ndr mester*” a fentebb említett nemes románok előtt csak megerősítették az ajándékozást a korábbi kolostor ajándékozását.⁴⁹⁴

Tény, ahogyan A. Petrov is megerősíti összefoglalójában, „*az oklevél nem donátio, csak confirmatio, mellyel Balica fiai Dmitrij és Alekszandr támogatják a kolostort és három falut, melyeket az apjuk és nagybátyjuk adományozott hozzáadva, hogy a kolostor jogai kiterjednek a falvak területére is: „a mezőkkel, a földekkel, a vízzel, és minden lakossal*”.⁴⁹⁵ Ezek a három falu a mai Kárpátalja, Técsői járás három falva volt: Tereszva, Kricsevó és Hrusevó.

A válasz a kérdésre, miért a *donatioval* rendelkező Drág és Balica fiai közül, csak a Balicáé rendelkezett *confirmatio*, azzal magyarázható, miszerint lehetséges, hogy Drág hamarabb halt meg, mint Balica. Ha az oklevelekben, melyek 1397. november 7-éről és 1402. április 2-áról származnak, még mind a kettejüket élőként emlegetik, de az 1402. július 28-aiban, Drágról már elhunytként szólnak.⁴⁹⁶ Ezzel kapcsolatban néhány tudós feltételezi, hogy Drág nem később halt meg, mint 1402, és Balk nem később, mint 1404. február 5.⁴⁹⁷

A katolikus vallású Magyarországon a pravoszláv hit nem volt törvényesen elismerve, csak megtűrt, a hierarchikus jogaik voltak, s az egyházi intézet nem a király és a szejm által lett alapítva, így az egyházi pravoszláv élet a szokásos formában, s joggyakorlattal folytatódott, mely engedélyezte a pravoszlávoknak, hogy a saját egyházi dolgaikat intézzék a saját belátásuk szerint, ez egészen az Ungvári unió megalakulásáig, 1646-ig így volt.⁴⁹⁸ Balica és Drág által Per (Hrusevó) kolostornak ajándékozott három falu átadása a királyi uralkodó (e három falut pedig ő ajándékozta a testvéreknek) beleegyezése nélkül történt, mely valószínűleg nem egy tipikus lépés volt abban az időben.

Mindennel együtt, meg kell jegyeznünk, hogy az ő donációjuk csak addig

494 Az oklevél egyházi szláv szövegét lásd: ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 156–157.

495 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* с. 116.

496 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* pp. 117, 123, 126, 128.

497 АНТОШИН М.С. *Закарпатская грамота 1404 года*. In: *Научные записки Ужгородского университета*. Т. XIII. Ужгород, 1953. сс. 3–62.

498 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története...* 178. o.

rendelkezett erővel, míg az ajándékozó élt. A fiaik által örökölt javaik megerősítik ősapáik adományait. Ezért is íródott az oklevél nem az akkor hivatalos nyelven, a latinon, hanem a mindkét fél által ismert egyházi szláv nyelven. Ebben az esetben a nem az oklevél nyelvének volt jelentősége, hanem a tanúk vallomásának, hiszen ez, mint sok másik oklevél, a Magyarország felső részén élő pravoszláv románok, ruszinok és szerbek vallási-egyházi életével kapcsolatos egészen a XVII. század közepéig, s nem az adományozók által lett kiadva, hanem a tanúk nevében. Mindezek mellett nem kell elfelejteni, hogy az első adományozó férfitudó hijján és voltak ilyen esetek, a birtok a király tulajdonába került, vagy átadódott másoknak, különálló embereknek, a kolostor az ajándékozott falvakhoz tartozott, és ők csak addig maradhattak ott, míg „*antiqua consuetudine*”, amíg ezt az új tulajdonosok megengedték.⁴⁹⁹ Sajnos, hogy ez mikor történt meg, körülbelül sem lehet meghatározni.

5. Autonóm kolostor pátriárkai jogokkal Perben (Hrusevóban) és a sorsa 1491-ig

Nagy csapás volt a hrusevói kolostor számára, hogy a XV. század első felében Szász vajda utódait eltávolították Máramarosról, kinek magyar neve Drágfi. Az 1438-ból származó oklevélben már hrusevói kolostor tulajdonosaként csak Hrusevó települést említik.⁵⁰⁰ Ahogyan ezt konstatálják középkori román-ruszin viszonyokkal foglalkozó jól ismert szakemberek a múlt század elején, többek között J. Mihályi de Apsa és A. Petrov, 1404–1494-ig semmilyen pontos ismert, s dokumentált információ a hrusevói kolostor helyzetéről, kisebb kivételektől eltekintve, melyek az oklevelekben találhatóak, nincs.

Ilyen jelentéktelen kivételnek számít elsősorban a Magyar Királyság és a kun bírák, a hédervári gróf 1438. július 17-én kiadott oklevele. Ebben megparancsolták a leleszi egyezménynek a kerülőút ellenőrzését és a határok helyreállítását „*Hrusevó településen – kalugerov Szent Mihály arkangyal, Máramaros vármegyében, melyet a görög fundáció alapított*”.⁵⁰¹ Tulajdonképpen, ahogyan azt M. Lucskáj megjegyzi, hogy miután a számunkra ismeretlen szerzetesek a királyhoz fordultak, 1438-ban, mely kérelemben ők kérték, hogy intézkedjenek földjeikkel kapcsolatban,

499 ПЕТРОВЪ А. Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г... c. 118.

500 KADLEC K. *Valaši a valašské právo v zemích Slovanských a Uherských*. Praga: Nákladem české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, Slovesnost a umění, 1916. ss. 253–254; HODINKA A. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története...* 206. o.

501 *Diplôme Maramureșene din secolul XIV. și XV...* pp. 306–307. № 178.

teljes mértékben nyilvánvalóan jelen vannak a szavai „a Hédervári grófnak” a leleszi egyezménynek. „*A kalugerov szerzetesekkel szemben, a Szent Mihály Arkangyal kolostorban úgy tájékoztattak bennünket, hogy azok az egyes ingatlanokat, melyek az ismert Hrusevóban találhatóak, az említett Máramaros vármegyében, ők békésen vezetik, s sürgősen szükség van a jogi elidegenítésre, és az új határok felállítására*”.⁵⁰²

A királyi palotagróf kéri a leleszi egyezményt, hogy küldjenek „*megfelelő embert*”, hogy a több általuk megnevezett tanú jelenlétében, a helyszínen, a fentebb említett hrusevói rendek és jelenlétükben különítse el, és mérje fel a valóságban a régi határokat, és valóban különítse el, más jogos tulajdonosoktól, és adja át azoknak a szerzeteseknek, akiknek birtokában volt, ha nem lesz kifogás; ha lesznek ellenállók, be kell hívni őket, s akkor egy meghatározott perióduson belül a mi jelenlétünkben kitisztázni az ő álláspontjukat”.⁵⁰³

Hodinka Antal megjegyzése szerint a „*Hédervári gróf*” rendelete megjelenése hozzájárult Balk vajda és Drág mester tétlenségéhez, hiszen az utolsó a saját idejében nem erősítette meg a saját adományait az akkori magyar királynál, Zsigmondnál. Amikor Drág leszármazottjai – a Drágfi nemzetség – elhagyta Máramarost, és áttelepült Szatmár vármegyébe, akkor a hrusevói kolostort érintő határkérdéseknek ki kellett bontakozniuk.⁵⁰⁴ Az V. Vladiszláv által 1456. április 6-án és 1457. február 17-én kiadott oklevélben megemlítik „*a ruszinok kolostorát*” („*claustrum Ruthenorum in honorem s. Michaelis constructi*”), melyet Simeon apát irányít.⁵⁰⁵

Az I. Hunyadi Mátyás által 1479. március 20-án⁵⁰⁶ kiadott oklevél tartalmából lehet megtudni részleteket. A királyi oklevél szövegéből kiderül, hogy a Joania, belgrádi szerb metropolita kérésére (*metropolitani Nandoralbensis*) Hunyadi Mátyás örökre megszabadítja mindenféle fizetésről, vagy sürgősségi adóktól (*texae*), melyek a királyi pénztárhoz tartoznak, „*universas et singulos Walachos presbyteros, fidem grecam tenentes, in comitatu Maromaru diensi existentes – prefatoque metropolitano subjectos*”.⁵⁰⁷ Nándor Alba, Belgrád magyar megnevezése a XV–XVI. századig. Tény, hogy 1427–1521-ig Belgrád magyar fennhatóság alá tartozott. A szerb metropolita csupán a XIII. század második felében említetik. Melmerül a kérdés, hogy megőrződött-e addig az ideig, mikor is Belgrád magyar fennhatóság alá tartozott. Erről egyértelmű bizonyítékok nincsenek.

502 Az oklevél teljes szövegét lásd: ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів...* Т. II. с. 175.

503 *U. o.*

504 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története...* 204–205. o.

505 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* pp. 376–379. № 222; pp. 393–395. № 230–231.

506 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 118–123.

507 *U. o.* 118 o.

Figyelembe véve ezt a tényt, és azt, hogy Máramaros földrajzilag távol esik Belgrádtól, néhány kutató (Hodinka Antal)⁵⁰⁸ valószínűnek tekinti, hogy Joanikia nem a szerb metropolita volt, hanem az erdélyi Belgrádé – *Alba Julia*, *Gyula Fejérvár* és később *Alba Carolina*, *Károly Fejérvár*, *Karlsburg*. Andrej Balugyánszki, az ismert ruszin egyházi történész, a XIX. században megerősítette, hogy III. Endre (1290–1301), magyar király idejében a máramarosi templomok alá voltak rendelve az Alba-Júlia püspökségnek, az erdélyi „fehér városban” (Belgrádban).⁵⁰⁹

Bár a másik oldalról, semmilyen bizonyíték nincs, arra vonatkozólag, hogy a XV. század második felében erdélyben pravoszláv metropolita tevékenykedett volna. Másodszor, A. Petrov szerint, a földrajzi távolság nem befolyásolja a hierarchikus alárendeltséget. Például, Oláhia 1389–1394-ig elismerte a bolgár egyház fennhatóságát Ohrhidban, és Moldávia 1370-ig alá volt rendelve a halicsi metropolitának, akitől még a későbbiekben is kérték a felszentelést a moldáv püspökök.⁵¹⁰ Még 1469-ben a halicsi metropolita Makarij, érvényesítette joghatóságát Erdélyben. Gyakorlatilag az egyházi függősége Máramarosnak akkor mikor az egyházi személyeket felszentelték Belgrádban, melyet semmi képpen nem a hrusevói apát, végzett, kiindulva az 1391-es konstantinápolyi oklevélből.⁵¹¹

1391-től a hrusevói kolostor pátriárkai apátja, mivel a kárpátaljai ruszinoknak nem volt püspöki képviselőjük, szabadon gyakorolhatta az egyházi jogait, és szabadon használhatta a templomok jövedelméből és a Balica és Drág testvérek utódaitól bejövő összegeket. Az apáthoz fordulhattak a templomok felszenteléséért, és a különböző kérdések megválaszolásáért, valamint a pravoszláv egyház és más egyház közötti viták megoldásáért.

A kutatás ezen szakaszából kiindulva, a középkori magyar ruszin és oláh templomok szegényes forrásaiból, s a XVI. századi pontosabb forrásokból, megengedhetem magamnak, hogy ne értsek egyet egyoldalú kijelentésével a napjainkbeli katolikus történésznek a Keleti Egyházak Kongregációjának fejével, a jezsuita Ciril Bazillal, abban a véleményében, „*hogy a következő év folyamán [1391 után] a tízéves kolostor [Hrusevóban] a szerb-belgrádi pravoszláv metropolita joghatósága alá tartozott*”.⁵¹²

Ha ez valóban így van, az az egyik oldalról a történészek feltevése alapján legalább valamilyen információ lenne Máramaros és a hrusevói kolostor közötti kapcsolatról, melyek Fedor Korjatovics fejedelem halála után a szerb Georgij Brankovics uralt, csakúgy, mint a munkácsi várat és a munkácsi uradalmat is

508 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története...* 29, 207. o.

509 БАЛУДЯНСКИЙ А. *Исторія Церковная Наваго Завѣта*. Вієнна: Типомъ пп. оо. Мехитаристовъ, 1851. с. 210.

510 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története...* 28. o.

511 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 120–121.

512 о. ВАСИЛЬ Ц., ТІ. *Мукачівська єпархія та її єпископи...* с. 31.

1427–1439-ig,⁵¹³ a másik oldalról viszont a szerb joghatású Belgrád bármilyen kapcsolatára a hrusevói kolostorral, még utalás sincs, az említett 1491, 1494 és 1498-ból származó oklevelekben, amikor lényegében az első száz évben a hrusevói kolostor sorsa alapvetően megoldódott, hiszen legyen független, vagy a munkácsi püspök teljes alárendeltségébe kerüljön mind jogilag, vallásilag.

Akkor a Szent Mihail arkangyal kolostor az átírt oklevélnek köszönhetően (jellemző a szerzetesi testvériség abban az időben) a görög nyelvről ismeretlen, hogy ki fordította le latinra, ennek köszönhetően patriarhális jogaikat képesek voltak megővni. De 1551-ben véglegesen elvesztette. Azt, hogy mindez hogyan történt, lejjebb fogjuk részletezni.

Azonban a legbonyolultabb kérdés, melyre még eddig senkinek nem sikerült választ adni a dokumentumok alapján az, hogy hol kapták meg a felszentelést a pap és a diakóns jelöltek? Figyelembe véve azt a tényt, hogy még a XVII. század végén és a XVIII. század elején Magyarország északkeleti részén az unitusok és a nem unitusok között feldarabolás volt 1646-ban a munkácsi kolostori püspökség, úgy nevezett „vándor” püspökség, nem rendelkeztek külön székesegyházzal, és külön területtel, és jogikanonikus státusszal, vezették, vagy akarták vezetni egy részét a szomszédos templomnak,⁵¹⁴ elcsodálkozni az események ilyen kimenetelén a XIV–XV. században, egyáltalán nem furcsa.

Az ismert ferencesrendi János Kápisztrán 1456-os írásából ítélve (ha azok nem hamisak) kérésére Hunyadi János herceg bebörtönöztette a szakadár püspököt, kinek neve „*Jahannes de Kaffa*” (előfordulhat, hogy Fedor Korjatovics (†1415) le származottja) „*Andrea, Pán de Kaffa*”)⁵¹⁵ és elküldte őt Temesvárra Kapisztránhoz kihallgatásra. „*Jahannes de Kaffa*”, I. Kapisztrán szavai alapján „*a szakadárok fejedelme minden eretnokség és sakadárság tanítója, az eretnek románok feje*”, nem volt megerősítve Róma által, bár rendelkezett az összes fokozatával a papságnak, beleértve a püspökséget is. A „*szakadárok fejedelme*” dél-nyugat Erdélyben, Hunyad vármegyében is tevékenykedett. Hunyadi János elrendelte Szolimos, Vajda Hunyad és Déva várkapitányainak, hogy utasítsák ki a szakadár püspök által felszentelt román papságot saját területeikről.⁵¹⁶

Csodálkozni nincs miért amennyiben analogikus tények hellyel rendelkeztek diszciplináris és kanonius értelemben a régióban, még a XVIII. században. Például, mikor 1751-ben a munkácsi unitárius püspök Mihail Manuil Olsávskij kanonikus látogatást hajtott végre saját egyházmegyéjében, a 77 máramarosi plébánián (több

513 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története...* 188. o.

514 БАРАН О. *Церква на Закарпатті в роках 1665–1691*. In: Видання „*Богословії*”. Ч. 36. Рим, 1968. 72 c.

515 BIDERMAN G. Ign. *Ungarischen Ruthenen, ihr Bohngebiet, ihr Erwerb und ihre Gerwiwte*. Innsbruck, 1862. Vol. I. s. 8; LEHOCZKY T. *Beregvármegye Monographiája*. I. köt. Ungvárront: Nyomtatott polcsek Miksa könyvnyomdájában, 1880. 138. o.; III. köt. 534. o.

516 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története...* 28, 193–194. o.

pap) kevés volt melyet ténylegesen a munkácsi püspököt nevezett ki. És nevezetesen 13 – a máramarosi püspök, Sztojka József (1693–1715) által lett felszentelve, 38 – ugyanezen püspökség által, csak Teodorovics Doszifej (1718–1735) által, 16 moldáviában kapta a felszentelést, 2 a lengyel halicsban, 1 Oradea Máre, szerb püspöktől, és 1 az erdélyi pravoszláv püspöktől (valószínűleg Alba-Júlijától).⁵¹⁷

A hrusevói apát kanonikus autonóm jogainak ideiglenes elvesztése a XV. század végén következett be, mikor a szomszédos máramarosi és beregi fővárosban 1458–1491 között rezidenciával a Cserncsej hegyen levő kolostorba, Munkács mellett, megjelent a saját püspöke a kolostori templomnak.⁵¹⁸ Igazságszolgáltatási jogokkal rendelkezett, és a bevételek a pravoszlávoktól a „*ősi szokás szerint*” történtek, akkor, mikor a hrusevói kolostor apátjának igazságszolgáltatási joga az 1391-es oklevél alapján, csak azokra terjedt ki, akik a kolostor „*in pertinentiis*” éltek, vagyis Balica és Drág, valamint utódaik egykori birtokain, főleg, hogy ezek a jogok átadódtak másoknak, a kanonikus jogai az ökumenikus pátriárkának, és a jogok megoszlása a két kolostor templom Hrusevó és Munkács között elkerülhetetlen volt.⁵¹⁹ Ahogyan az 1419-es, 1494-es és az 1498-as⁵²⁰ oklevél is tanúsítja, valóban ez is történt.

517 ГАДЖЕГА В. Додатки к історіѣ Русинов и руськихъ церквей в Мараморошѣ. Студіѣ исторично-архивнѣ. In: Науковий зборник Товариства „Просвѣта” в Ужгородѣ за рокъ 1922. Видає литературно-науковий оддѣл. Под ред. Августина Волошина, Др. Василя Гаджеги, Др. Ивана Панькевича и др. Володимира Бирчака. Рочник І. Ужгород: Книгопечатня акційного товариства „Унію”, 1922. сс. 171–212.

518 Részletesebben erről lásd: ФЕНИЧ В.И. „Монастырская Церковь”: происхождение и ранняя история Мукачевского епископства XV века (историографический аспект). In: Карпатика. Випуск 41. Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2012. сс. 177–203.

519 ПЕТРОВЪ А. Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г... с. 123.

520 U. o. 124–137 o.

Kolostortemplom: a munkácsi püspökség kialakulása, és korai történelme (a XV. század közepe és második fele)*

Az egyik legnagyobb, szépen szólva, ellentmondásos kutatás a kárpát-aljai görögkatolikus egyház történetére vonatkozólag álnéven jelentetett meg „*Vladimirusz de juxsta Gornád*”,⁵²¹ ismeretlen szerző által, szerinte, mielőtt kialakult volna a római trón által létrehozott munkácsi egyházmegye (1771) vannak írott források annak korábbi történetével kapcsolatban a XV. századból, ezek alkalmasak arra, hogy következtetéseket vonjunk le a „*kolostori püspökség*”, a *kolostori templomi struktúráról*”.⁵²²

Így történt-e vagy sem, arra törekszünk, hogy tisztázzuk az általunk végzett szerény kutatás során. Amennyiben megválaszolni ezt a kérdést, nem beszélve azokról a kérdésekről, melyek szorosan hozzá tartoznak, egy különálló cikk keretein belül lehetetlen, a mi feladatunk az lesz, hogy megtaláljuk a megfelelő választ a különféle verziók fényében a munkácsi püspökség történetére a XV. század közepétől. A történészek minden korábbi kísérlete egyértelmű és igenlő válasza erre, mint a többi kérdésre, kapcsolatban vannak a munkácsi püspökség középkori történelmével, de ezek a kutatások jelentős előrehaladást a témában nem hoztak.

* Átdolgozott, s kibővített verziója: ФЕНИЧ В.И. „*Монастырская Церковь*”: происхождение и ранняя история Мукачевского епископства XV века (историографический аспект). In: *Карпатика*. Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2012. Вип. 41. сс. 177–203; ФЕНИЧ В.И. „*Монастырская Церковь*”: происхождение и ранняя история Мукачевского епископства (середина XV в.). In: *Белоруссия и Украина: История и культура*. Выпуск 5. Москва: Институт славяноведения РАН; ТЕЗАРУС, 2015. сс. 4–33.

521 Nem meggyőző magyarázata a kortárs „*Vladimirus de juxta Hornada*” hasonló ahhoz, ahogyan 250 évvel korábban „*Gabriele de juxta Hornad*” könyvében „*Initia religionis christianae inter Hungaros Ecclesiae orientali adserta*” (Francofurti-Lipsiae, 1740) bebizonyította, hogy az egész Magyarországon a keleti rítus érvényesült a XIV. század elejéig.

522 HORNAD Vladimirus de juxta. *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska* (9.–18. storočie). Košice, 2004. 954 s

1. Kétes adatok az első kolostorról

A bizánci rítutú kereszténység többnyelvű volt a Magyar Királyság felső részén, bár a középkor éveiben elvesztette ezt, de a hagyományos helyi gyülekezeti történetírás kapcsolatos azokkal az időkkel, mikor Szent Konstantin (Ciril) és Metód a Nagy Morvai Birodalomban végezte aktív misszionáriusi tevékenységét, a IX. század második felében.⁵²³ Sajnos, az írott források a templomi-kolostori életéről, nem korábról, mint a XIV. századról szólnak.⁵²⁴

Ahogy egyértelműen bebizonyította a saját kutatása során Hodinka Antal és Morávcsik Gyula, az Árpád idejében létező négy kolostor görög nyelvű volt, s nem volt kapcsolatuk semmilyen szláv-oláh keresztény tradícióval, mely a Kárpátok aljának délkeleti részén hatott.⁵²⁵

Más szóval, bebizonyítani a Szent Ciril és Metód és tanítványaik (az utolsó nyitrai érsek, Gorázd) apostoli tevékenységének hatását a helyi lakosság szláv

523 Mindkét felekezet képviselői hasonló kijelentéseket tesznek: ПАП Степан. *Початки християнства на Закарпатті. На основі нових наукових дослідів*. Філадельфія: „Америка”, 1983. 222 c.; TIMKOVIČ Gorazd A., OSBM. *Sv. Cyril (+869) bol katánským episkopom*. In: *Krásnobrodský zborník*. Prešov, 1996. I (1-2). ss. 53–90; TIMKOVIČ Gorazd A., OSBM. *Sv. Cyril a Metod priniesli a šírili na Veľkej Morave byzantskú liturgiu sv. Jána Zlatoústeho*. In: *Krásnobrodský zborník*. Prešov, 1996. I (1-2). ss. 91–135; КОСЦЕЙ Юрій. *До питання про першопочатки християнства на Закарпатті*. In: *Ужгородській унії – 350 років. Матеріали міжнародних наукових конференцій (Ужгород, квітень 1996 р.)*. Ужгород, 1997. ss. 27–32; HORNAD Vladimirus de juxta. *Op. cit.* ss. 193–198; ПРОНИН Василий, архимандрит. *История Православной Церкви на Закарпатье*. Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. ss. 49–71; ПАВЛО Василь. *Християнські місії св. Кирила і Мефодія*. Пряшів: ЦУПЕР, 2008. 238 c.; МОНИЧ Олександр, дякон. *Мараморошська святиня: нариси з історії Грушівського монастиря*. Під заг. ред. Віктора Беда. Ужгород: ВАТ „Патент”, 2008. c. 5.

524 HODINKA Antal. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története*. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1909. 1–34. o.; ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г. Съ 12 фотографическими факсимиле*. Praga: Nákladem sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpat. Rusi. V Gen. Komisi knihkupectví „Obris” v Praze. Tiskem České grafické unie A. S. V Praze, 1930. ss. 1–88; PAPP G. *I monaci dell'ordine di S. Basilio in Ungherianel secolo XIII*. In: *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*. Series II. Sectio II. Vol. I (VII). Fasc. I. Romae, 1949. pp. 39–56; o. ВАСИЛЬ Ціріл, ТІ. *Мукачівська єпархія та її єпископи. Історія походження*. In: *Матеріали конференції, присвяченої сторічному ювілею першого друкованого видання „Церковного Простонія” о. І. Бокаша*. Ред. В. Ігнатишин. Ужгород, 2007. ss. 29–47.

525 HODINKA Antal. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története...* 6–15. o.; MORÁVCSIK Gyula. *Görögnyelvű monostorok Szent István korában*. In: *Emlékkönyv Szent István Király halálának kilencszázadik évfordulóján*. Szerkesztette Serédi Jusztinián. Első kötet. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1938. 388–422. o.

rítusainak alakulására,⁵²⁶ a szükséges források hiányában, sokkal nehezebb, mint napról napra hinni a középkori legendában, és magunkat illúziókban ringatni arról, hogy a helyi lakosok már korábban is keresztények voltak, mint a ruszicsok megkeresztelése a kijevi földeken.

A történeletudományban analogikusan felmerül a kérdés, az első kolostorok korai említése kapcsán, – Szent Miklós nevű a Cserncsej hedyen, közel Munkács-hoz, és Szent Mihály arkangyal kolostor Hrusevóban (ma Kárpátalja, Técsői járás), mely jóval később történt, mint ahogyan a kárpáti ruszinok és oláhok elfoglalták volna az említett területet. Ez egy féligazságokkal borított lepel, mely a mai napig is különböző kételyeket eredményez mind a világi, mind az egyházi körökben.⁵²⁷

Különösen aktívnak bizonyul a vita, mely az úgynevezett „1360-as Fedor Korjatovics, lengyel fejedelem oklevele” körül alakult ki, melyből megtudhatjuk, hogy ő alapította a munkácsi kolostort, s oda ajándékozta különböző javadalmakkal együtt a közeli 2–3 településnek.⁵²⁸ Figyelembe véve azt, hogy még az előző évszázad elején majdnem egyidőben Péterváron és Budapesten olyan ismert tudósok, mint Petrov Alekszej és Hodinka Antal, egyértelműen bizonyította, hogy ez az „oklevél” hamisítvány, hiszen Fedor Korjatovics említett dátumtól sokkal később lett podolszki fejedelem, és az ő Munkács és környéki tartózkodását a ma-

526 ТОМАШІВСЬКИЙ Степан. *Вступ до історії Церкви на Україні*. In: *Записки Чину Святого Василя Великого*. Жовква, 1932. Т. 4 (1-2). сс. 57–61. Újkiadás: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. Число 3. За ред. о. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилиа та Олега Турія. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. сс. 47–51; ГРЖЕШТИК Д., ДОСТАЛ Б. *Великая Моравия и зарождение Чешского государства*. In: *Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI–XII вв.)*. Москва: Наука, 1991. сс. 87–106.

527 о. ВАСИЛЬ Ціріл, ПІ. *Мукачівська єпархія та її єпископи. Історія походження...* сс. 29–32 МОНІЧ Олександр, диякон. *Марамороська святиня: нариси з історії Грушівського монастиря..* 256 с., іл.

528 BASILOVITS J., R.P. *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, religiosus ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Mankacs, Anno MCCCLX. Facte. Exhibens Serium episcoporum greco-catholicorum Munkacsiensium, cum proecipus eorundem aliorumque Illuftrium Virorum Gefits, e variis Diplomatus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifissimum concinnatam*. Pars Prima. Cassovie: Typographia Ellingeriana, 1799; BASILOVITS J., R.P. *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Greco-Catholicae Dioecelis Munkacsiensis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cumproecipus eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum Gefits, e variis Bullis Pontificiis, Diplomatus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifissimum concinnatam*. Pars Quarta. Tomus II. Cassovie: Typis Joannis Josephi Ellinger, 1804; BASILOVITS J., R.P. *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Greco-Catholicae Dioecelis Munkacsiensis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cum proecipus eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum Gefits, e variis Bullis Pontificiis, Diplomatus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifissimum concinnatam*. Pars Quarta. Tomus II. Cassovie: Typis Joannis Josephi Ellinger, 1805.

gyar források csak 1396–1415-ig datálják.⁵²⁹ Ettől függetlenül vannak tudósok, akik meggyőződéssel hisznek mind a két változatban.⁵³⁰

Ezek a hidelmek a helyi templommal kapcsolatos hivatalosan is életképes állításra épülnek, hogy úgymond *ex cathedra*, melynek megfelelően a munkácsi kolostor hagyományos lelki központnak számít, egyfajta „kiindulási pontja” a keleti egyháznak ezen a kanonikus területen. A bonyolultság ugyanakkor abban rejlik, hogy minden, jelenleg kárpátalján domináló vallás, különösen buzgó módon arra törekszik, hogy „privatizálja” a történelmi örökséget, mely az úgynevezett „Feodori ajándékkal” kapcsolatos, gyakran, sőt tudatosan, figyelmen kívül hagyva a kutatók szakmai véleményét, főleg azokat, melyek nem azonosulnak egyetlen felekezeti nézeteivel sem.⁵³¹

A mai napig is megválaszolatlan maradt a kérdés, mely az első dokumentum tartalmának megértése körül alakult ki, a keleti egyházi struktúrával kapcsolatban, és a későbbi munkácsi püspökség területén kialakult kanonikus ügyek kapcsán, melyeket a XIV. század végére datálhatunk. Mindez a konstantinápolyi pátriárka, IV. Antonyin 1391. augusztus 14-éről származó levele kapcsán, melyben az oláh (román) testvérek Balica és Drág hrusevói kolostorral kapcsolatos kérésüket tárgyalják.

Ebben a levélben a pátriárka az említett kolostornak autonómiát adományoz, és az ottani apátnak, név szerint Pahomijnak, igazságszolgáltatási jogot a kolostor körül

529 *О подложности грамоты князя Феодора Корятювича 1360 г. Съ четырьма снимками. Критическія замѣчания* А. ПЕТРОВА; *Палеографическій этюдъ* И. ХОЛОДНЯКА. In: *Матеріали для історіи Угорської Русі*. Т. III. Санкт-Петербург: Типографія Імператорської Академії Наукъ, 1906. 31 с.; *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715*. Gyűjtötte, összeállította és közrebo-csátja: HODINKA Antal. Ungvár: Szerző kiadása, 1911. 1–10. o.; КОБАЛЬ Й. *Федір Корятювич у світлі нових джерел*. In: *Carpatica–Карпатика*. Випуск 32. *Науковий збірник, присвячений світлій пам'яті педагога і вченого Томаша Сопка*. Редкол.; Відп. за вип.: Тиводар М.П. Ужгород: Ліра, 2005. сс. 75–115; ФЕНИЧ В. *Заснування Мукачівської єпархії у XV ст.: історіографічні міфи та історичні реалії*. In: *Carpatica–Карпатика*. Випуск 32. *Науковий збірник, присвячений світлій пам'яті педагога і вченого Томаша Сопка*. Редкол.; Відп. за вип.: Тиводар М.П. Ужгород: Ліра, 2005. сс. 168–184; ФЕНИЧ В. „Київська Церква” і Мукачівська єпархія: відомі та невідомі сторінки „непрочитаної” історії XIV–XVII ст. In: *Науковий вісник. Серія: Історія*. Випуск 21. Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін. Ужгород: Видавництво УжНУ „Говерла”, 2008. сс. 3–14.

530 *Нариси історії Закарпаття: У трьох томах*. Том I (з найдавніших часів до 1918 року). Відп. ред. і керів. авт. кол. проф. І. Гранчак. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1993. сс. 61, 159–160; ДАНИЛЮК Д. *Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку XX ст.)*. Ужгород: „Патент”, 1997. сс. 24–33; СЕНЬКО Іван. *Де витоки легенд про Корятювича?*. In: СЕНЬКО І. *Земля з іменем: Краєзнавчі студії*. Ужгород: Патент, 1998. сс. 21–41.

531 Lásd. publ.: Hodinka A., Petrov A., Vasil C., Kobálj J. és Fenics V.

élő hívők körében, és az alapító, az oláh hadvezért Sasa családjának (szó van körülbelül 34 településről, melyek földrajzilag szét vannak dobálva Máramaros, Ugocs, és Bereg vármegyében, egészen a Latorca folyóig, mely átfolyik Munkácson).⁵³²

„Ez az oklevél nem említ püspököt a megnevezett területeken, melynek része, láthatóan Erdély területére tejed ki, de Drág, aki láthatóan jól ismerte az oláh (román) lakosság hierarchikus rendjét, – Hodinka Antal figyelemreméltó megfigyelése alapján, – minden esetre köteles volt ezekről mesélni a pátriárkának. Éppen azt, hogy ő kimondottan a pátriárkához fordult, azzal a kéréssel, hogy az apátnak püspöki jogokat adjanak, amely feljogosítja az igazságszolgáltatásra, véleményünk szerint ez arról tanúskodik, hogy ez mind szükséges volt azért, mert nem volt a területen püspök”.⁵³³

Minden esetre, hozzátehetjük, hogy a munkácsi püspök vagy valamilyen konkrét másik, aki a szomszédos lehetett, mely lelki táplálékot nyújtott volna a hívő görög rítusúaknak, ezen a területen, sehol nem említetik.

2. Lukács presbiter és a kolostori plébánia

Az első dokumentumban, amely teljesen egyértelműen a munkácsi kolostorra vonatkozó adatokat tartalmaz, 1458. augusztus 14-ére datálható, a magyar király, Hunyadi Mátyás megerősíti a megítélt privilégiumokat az akkori apát, Lukács részére, a második dokumentumban is, melyet 1488-ra tehetünk hasonló információt

532 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV.* Adunate și comentate prin Joan Mihályi de APȘA, doctor in drepturi, procurator al comitatului. Maramureș-Sziget: Tipografia Lui Mayer și Berger, 1900. s. 247. Újkiadás: Dr. Joan Mihályi de APȘA. *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV.* Editia a II-a. Cluj-Napoca: Editura Dragoș Vodă, 2000. ss. 109–111; MIKLOSICH F. *Acta patriarchatus Constantinopolitani.* Vol. 2. Vindobonae, 1860. pp. 156–157; ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах.* Дешифрування рукопису, від перекладача, переклад з латинської, покажчики Ю.М. Сака; Редкол.: Й.О. Баглай, М.М. Вегеш, Д.Д. Данилюк, М.В. Орос, І.М. Сенько. Т. II. Ужгород: Закарпаття, 1999. сс. 172–183; ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 102–137. Az oklevél görög és latin nyelvű szövege ugyanott: сс. 151–155.

A bevándorló kutató megállapítja, hogy a latin fordítás a magyar királynak, II. Vladislávnak lett előkészítve 1494. május 14-én, mely nem felel meg a görög eredetinek, emellett jelentős változások vannak benne, ami a kanonikus jelleget illeti: 126–128. o., Ciril Vaszil, a modern római jezsuita történész öt nagy különbségre világít rá: о. ВАСИЛЬ Ціріл, ПІ. *Мукачівська єпархія та її єпископи. Історія походження...* сс. 30–31.

533 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története...* 26–27. o.

olvashatunk.⁵³⁴ Első esetben szó van „*a ruszinok preszbiteréről*” (*presbyter Ruthenus*), aki már önmagában kizárja annak lehetőségét hogy ő püspök legyen, míg Lukács plébániájának speciális megnevezését („*plebania Ruthenicae sancti Nicolai prope possessionem Munkacs Monostor*”) úgy kell érteni, mint a magyar királyi kancellária hagyományos megformálása, ami Hodinka Antal és A. Petrov véleménye szerint abban az időben teljesen normális megoldásnak számított, mert Hunyadi János halála után (1456) Munkács területe nem a királyi Hunyadi családhoz tartozott, hanem János özvegyéhez, Szilágyi Erzsébethez⁵³⁵.

Még ha figyelembe vesszük a különféle egyházkutató (A. Bobák, A. Pekár) megjegyzését, mely szerint az elkülönülő feudális részleg, mely bizonyos területen, a magyar királyi jogában áll kinevezni az egyházi tisztségviselőket az úgynevezett „*iure patronatus supreme*” keresztül,⁵³⁶ mindenesetre, a kontextusból világosan kitűnik, hogy a *plebania* kifejezés nem véletlen, hanem kihangsúlyozza a marginális sajátosságát az egyházközségnek „*sancti Nicolai prope possessionem Munkacs Monostor*”. Ebben az esetben, több eltúlzottnak néz ki, és a *plebania* kifejezés tradícionális jelentése egységes, melynek van néhány esetben mentessége az ahidiakónus joghatósága alól, és joga van tizedet szedni.⁵³⁷

Válaszolva a kérdésre, milyen jelentőséggel rendelkezik „*plēbaniam [...] cum sua solita iurisdicione*”, minden szerző egyetért abban, hogy a „*presbyter Ruthenus Lucas*” kapcsolatban nem a hagyományos paroha minősítésben használják, valójában nem „*plebano presbyterus*”, hanem a szerzetesi közösséget vezető apát, nevezetesen a munkácsi kolostort, kinek joghatósága csak a hozzá tartozó szerzetesekre terjed ki.⁵³⁸ Lukács, mint a kolostor apátja, egyetlen joga volt a tizedek beszédése a szülőltétvényekről, valamint irányítani a kolostort. Ebből a szemszögből, érdekesnek bizonyul A. Petrov kijelentése, hogy ilyen viselkedése az apátnak helyénvaló volt a közeli területeken levő kolostorokban is. De ennél nem több.⁵³⁹

534 *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715... 1–2. o.* Alaposabb és meggyőzőbb nézet az úgynevezett „első” munkácsi kolostor létrehozásáról Papp György, a volt hivatalos történelemkutató tollából származik, aki a Hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegyében, Magyarországon tevékenykedett, a múlt közepén: o. PAPP Gy. *A Munkácsi püspökség eredete*. Miskolc: Szemis, 1940. o. 24

535 *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715... 1–2. o.*; BASILOVITS J., R.P. *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits... Pars Prima*. p. 16; ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів... Т. II*. cc. 184–186; HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története... 174, 186–191. o.*; ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г... c. 139.*

536 BOBÁK A. *De iure patronatus supreme quad Ecclesiam ruthenicam in Hungariae*. Vol. I. Roma, 1943. pp. 44, 49; PEKAR B. *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*. Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1956. pp. 19–22.

537 o. ВАСИЛЬ Ціріл, ПІ. *Мукачівська єпархія та її єпископи. Історія походження... c. 6.*

538 *Ibid.*

539 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г... c. 140.*

A királyi oklevél szövegében, mely 1458. augusztus 14-ről származik, az első és az egyik legrégebb oklevélnek számít, melyben bár nem egyértelműen, de utalás van a püspökségre. Lukácsot „*orosz prezsbiternek*” nevezik benne. A saját fedhetlenségének és morálosságának köszönhetően, ő valamilyen ajánlással rendelkezett, melynek hatására Hunyadi Mátyás kinevezte őt, a „*az orosz rítus alapján létrehozott Munkács melletti Szent Miklós kolostor plébánosának, a szokásos jogkörrel.*” Lukács maga erősítette meg, hogy ő ezt a pozíciót jogilag betöltötte sok korábbi évben is. A királyi hatalomnál fogva lett kinevezve Lukács, elődei mintája alapján, amennyiben a kinevezési jog e plébánián belül őt illette.

Ha a Lukács által mondottak megfelelnek a valóságnak, akkor ő „*neki ajándékozta ezt a plébániát, az új és régtől hozzá tartozó falvakkal együtt Boboviscsével és Lavkival, azok minden jövedelmével.*” Éppen ebből az okból a király utasítást adott a leleszi konventnek, hogy Lukácsot „*szokás szerint válasszák meg a plébánia és a két település tulajdonosának, s ő ezekben rendelkezzen királyi hatalommal, amelynek következtében az egyezmény mindentől megvédte.*”⁵⁴⁰

A fentiekből következtetni lehet, hogy a plébánia már rendelkezett „általános” joghatáskörrel, hogy Lukács már az előző években rendelkezett ezzel, és végezetül, hogy Mátyás, az elődök mintája alapján végezte az ő kinevezését. Ezek a kijelentések jellemzőek az adott évszázadra. Egyetlen probléma maradt, mégpedig az ő kronologizációjuk, keresve azt az utat és a módszert, amely lehetőséget adna arra, hogy biztosan válaszoljunk a kérdésre, hogy mennyi idővel 1458 előtt kezdte el tulajdonolni Lukács a plébániát, ő volt-e az első és ki volt az a Mátyás elődei közül, aki kijelölt volna más tulajdonost a plébánia élére?

A keresés során kiindulópontul szolgálhat az első kérés megválaszolására az 1493. február 6-ról származó hercegi oklevél, mely a munkácsi herceg, Korvin János nevéhez fűződik. Ebben ő kronologikus sorrendbe, megírásuk alapján felsorolja azt a hat a levél-oklevelet, melyet a munkácsi püspök nyújtott be az első a helyi lakosoktól a podolóniai fejedelemez, Feodor Korjátovicshoz, amely valamikor 1418 és 1426 között íródott; a második levél szerzője Georgij Bránkovic, szerb despota volt, akinek birtokában volt a munkácsi vár 1428–1439-ig; harmadik levél Hunyadi János levele, aki 1445-ben Munkácsot birtokolta, és 1446-ban járt Vári településen, ezt megerősíti a kiadott céhes oklevél, melyet az egyik beregszászi céh adott ki. Korvin János a munkácsi templom latin plébánosán Szent Martin Dénesen keresztül, aki János püspök elődje, Lukács prezsbiterről mondja, hogy „*a mi nagyapánk és dédapánk*” írásait ő megkapta a hamis bizonyítékok segítségével. Akkor, mikor az előző kettő hallgat, és ennek alapján hihető az, hogy a szerb depozittól érkező levelet ő még nem kapta meg. Erről a tényről Dénes plébános valószínűleg tudott, másképpen János püspök, aki még nagyobb valószínűséggel kellett, hogy tudjon, mindenesetre, meg tudta volna cáfolni, ha nem felelt volna meg a valóságnak.⁵⁴¹

540 *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715... 1–2. o.*

541 *Ibid. 7–9. o.; HODINKA A. A Munkácsi görög-katolikus püspökség története... 186–188. o.*

Így az 1493-ban Korvin János által kiadott oklevél tartalma lehetőséget ad arra, hogy következtetést vonjunk le, miszerint, az alsó időhatár, amikor Lukács birtokolhatta az említett plébániát, a Georgij Bránkovics despota (1439) és a Hunyadi Mátyás (1445) uralkodása közötti időszak.

Továbbhaladva a kérdések megválaszolásában, szem elé kerül az a tény, hogy sem az 1458-ból származó Mátyás oklevele, sem a Korvin nyilatkozata, mely 1493-ból származik, nem szólnak a Lukács elődeiről, pedig első alkalommal Lukács, és a másodsor, a latin plébános, Dénes viszonylatában bizonyára hasznos lett volna utalni az elődökre, ha voltak ilyenek. Lukáccsal kapcsolatos tény, hogy ő ezt a plébániát az elődök mintájára tulajdonolja, mondhatjuk, hogy elégséges bizonyíték arra, hogy egyszerűen ilyenek nem voltak, pontosan így eshetett Dénessel kapcsolatban is, ez válasz arra a kérdésre, ki is volt az a szerencsés, aki megkapta a despota Brankovics levelét, a kolostor, vagy mégis a Lukács elődje? Hodinka Antal véleménye szerint: „...bizonyára mindketten tudták a dolgot. Ebből némi joggal feltehetjük, hogy Lukács volt a plébánia első birtokosa, s hogy azt előtte még nem bírta senki. Erről tanúskodik maga a plébánia elnevezés, s hogy Mátyás Lukácsot csak presbyternek nevezi. Ha Lukácsnak elődei lettek volna, akik joghatóságot gyakoroltak, akkor a püspök elnevezés gyakorlatba jött volna, mint a hogy Lukács utódát, Jánost már püspöknek nevezik az oklevelek”.⁵⁴²

Lukács valószínűleg jóval nagyobb hatalommal rendelkezett, mint egy egyszerű presbiter, és a kolostori plébánia is nagyobb joghatással, mint egy egyszerű plébánia. Hodinka Antal erre néhány nagyon meggyőző bizonyítékot említ. Első, hogy figyelemreméltó már az is, hogy maga a királyi oklevél Hunyadi Mátyástól, plébániának nevezi ezt a javadalmat, de adományoz neki olyan jogokat, amelyekkel egy hagyományos plébánia nem rendelkezhet. Főleg, hogy már maga a megnevezés, „plébánia” arra mutat, hogy kapcsolatban van a kolostorral, de ettől függetlenül tőle különálló javadalom, hiszen rendelkezik különálló joghatással.

„Ahogyan egy egyszerű plébánia nem rendelkezik joghatással, de a király nem nevez meg semmilyen püspökséget, akitől ezeket a jogokat kaphatta volna, hanem közvetlenül arról beszél, hogy ő rendelkezik saját joghatással, de ilyenkor csak egy püspökség rendelkezhet, tehát kiindulva ebből, mi nem tekinthetjük ezt egyszerű plébániának, mert ő nem csaka saját joghatását birtokolja, de rendelkezik még kér településsel, Boboviscsével és Lávkiával, és ilyen semmilyen orosz egyszerű plébánia nem birtokolt és nem birtokolhat, főleg abban az időben, mikor az orosz egyházközségek csak 1692-től alakultak, csak akkor, az únióelfogadása után kaphatták meg néhányan az egyházküzségi földeket. Az, hogy ez a plébánia nagy javadalommal rendelkezik, bizonyítja még azt a körülményt, hogy a részére presbiter kinevezése, egyenesen a király funkciója volt. A latin egyháznál is szintén voltak kivételes plébániák, melyekre aíz utasítást személyesen a király adta, de a szakadár templomok számára az ilyen esetek valószínűtlenek voltak. Tény, hogy

542 HODINKA A. A Munkácsi görög-katolikus püspökség története... 189. o.

*hogy amikor a plébánia 1623-ban püspökséggé lett, őt nem zavarta még az erdélyi fejedelem sem”.*⁵⁴³

Ezzel kapcsolatban még meg kell vizsgálni azt a tényt, hogy Mátyás király annyira foglalkozik egy valamilyen plébániával, hogy kinevezve a plébánost, törekszik az öröklődést elrednezní abban az időben, mikor a birtok nem az ő tulajdonát képezte. Arra a kérdésre a válasz, hogy ő miért tette így, a ruszin származású magyar tudós szerint célszerűnek tekintjük, kiindukni a munkácsi latin rítusú plébánia Dénes plébánosának nyilatkozatából, mely 1493. február 6-áról származik, s melyben teljesen egyértelműen nevezi Lukácsot, János püspök elődjének. Ahogyan kiderül a dokumentumból, Jánost nem csak Vladiszláv uralkodása idején 1491 és 1498 között nevezték püspöknek, melyről kutatásunk végén részletesebben írunk, hiszen az 1493-as oklevélben szintén püspökségnek nevezik.⁵⁴⁴

Az oklevél fontosságát jelen kérdésben semmiképpen nem csökkenti, hogy a latin plébános, Dénest, miközben Lukácsot a János elődjének nevezi, valami oknál fogva csak prezbiternek nevezi. A két titulus összehasonlítása megerősíti azt, hogy mint a – Szent Martina egyház plébánosa, Dénes és az oklevél szerzője is, a titulust Mátyás király okleveléből vették át. Bárhogyan is volt, de az igazság, hogy János a Lukács utódja volt, csak Dénes mondta ki, ottélvén a helyszínen (Munkácson), bizonyára pontosan tudta azt. Válaszolva a kérdésre: „*Mátyás király az 1458-as és az 1488-as oklevelekben miért nevezi Lukácsot prezbiternek, és a javadalmat plébániának, ha az rendelkezik joghatósággal, és Lukács is kapott igazságszolgáltatási jogot*”, Hodinka Antal elismeri: „*...még feltételezni sem tudom, ha erre valamilyen ok nem volt, hogy a kancelláriában nem volt semmi adat a Munkács melletti püspökség létezéséről, és arról, hogy ez a javadalom joghatással rendelkezett, a kancellária nem feltétlenül kellett, hogy informálva legyen*”.⁵⁴⁵

Bár maga a megnevezés „prezbiter” arra mutat, hogy ez a beosztás nem szerzetesi, míg, ha kiindulunk az oklevél szövegéből, tudnunk kell kimondottan a beosztását a világi papnak. Tény az, hogy a világi pap, persze akkor, ha ő nem püspök, a kolostorban nem rendelkezhetett semmilyen jogi hatással. „*Az adatoknak a legmegfelelőbb tehát Lukács állása, ha egyszer potestas ordinissal bíró, fölszentelt püspöknek tartjuk, akinek azonban még nincs joghatósága, küldetése, hívei, megyéje, székesháza, katedrálisa, akinek püspöki működése a kolostorra s legfőlebb az önként jelentkez papok fölszentelésére terjed. Az ideje, melynek nagy része Hunyadi Mátyás uralkodására terjed, azon reá vonatkozó két oklevél világánál, melyeket Mátyás királytól kapott, olyan átmenetinek tűnik föl az előtte létezett egyszer kolostori állapotról az utána említett János püspökségére*”.⁵⁴⁶

543 *Ibid.* 195. o.

544 Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715... 7–9. o.

545 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története*... 197. o.

546 *Ibid.*

3. Izidor, a kijevi metropolita és „üzenete” 1440-ből

Most pedig, ha Lukácsot a János püspök elődjének számítjuk, és vele kapcsolatban a források semmilyen más ellenkező dolgot nem említenek, ebből következik, hogy magát Lukácsot is püspöknek tekinthetjük, így egyetlen megválaszolatlan kérdés maradt a kutatásunk során, mégpedig az, hogy milyen alapon kapta ő meg ezt a püspöki titulust. Másként mondva meg kell válaszolnunk azt a kérdést, hogy mikor, s ki által lett felszentelve Lukács prezbiter a Munkács melletti kolostori plébánia számára. Elindulva ebbe az irányba, önkéntelenül közelebb kerülünk az említettekhez, legalább kétszer, Magyarország fővárosában Budán abban az időben ismert kijevi és az egész Rusz metropolitája Izidorhoz.

Tény, hogy Lukács prezbiter állítólag a kijevi unitárius metropolita Izidor joghatósága alá tartozott, aki 1440-ben Budán járt, felszentelte őt, mikor Munkácsra látogatott, bár erről idővel a történelmi bizonyítékok nem maradtak fenn. Mindenek előtt, ismert halicsi templomkutató a XIX. században, Haraszevics Mihail⁵⁴⁷ hasonló véleményét a görögkatolikus történetírás is megerősíti, és nemrégiben lett bemutatva a katolikus körökben a római egyháznak, egy nem kevésbé ismert kutatója, aki kárpátaljai származású, Bárán Alekszandr,⁵⁴⁸ ki szintén hasonló véleményen van.

Eközben, hagyatkozva egy olyan jelentős forrásra, mint a Firenzei Únió (1439) ötletadójának útinaplója, mely „*A metropolita Izidor életútja*”⁵⁴⁹ -hoz hasonlóan, az egyházi körökben ismert katolikus szlovák történész, Mihail Lackó kategorikusan elvetette a Munkácsra történő püspöki utazás lehetőségét.⁵⁵⁰ Azért mert, az „általános” lengyel-magyar király, III. Vladiszláv, Magyarországon I. Ulászló néven vált ismertté, uralkodása elején a Közép-Kelet-Európában élő nemesek kis csoportjához csatlakozott, amely elismerte V. Félix, antipápa legitimitását. Ezzel kapcsolatban egyértelmű, hogy nem szimpatizált azzal a ténnyel, hogy megjelent a IV. Jevgenyij pápa legátusa, aki egy volt a Ferráro Firenzei Únió 1438–1439 ötletadói közül, név

547 HARASIEWICZ M. *Annales Ecclesiae Ruthenae*. Leopoli, 1862. pp. 79–80.

548 BARAN A. *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis*. Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1960. pp. 15–25.

549 Valójában két forrásról van szó, melyek a XV. századból, a Moszkvai Államból származnak, és információkat tartalmaznak a ferráro firenzei unióról: semlegesen a tartalmáról – „Firenzébe menve” rendkívül kritikus és negatív – „*Izidori egyház és u séta körülötte*”. Kifordított elemzését ezeknek a forrásoknak lásd: ЗЕМА В.Є. *Флорентійська унія та автокефалія церкви*. In: *Український історичний журнал*. 2003. № 1. сс. 53–67. Bár a napjainkbeli, híres orosz kutató, Borisz Flori véleménye szerint, valójában Szimeon Szuzdalc történetéről beszélünk a nyolcadik Székesegyház kapcsán „*Исидоров Собор и хождение его*”: *Исидоров Собор и хождение его [Текст]*. In: ФЛОРЯ Б.Н. *Исследования по истории Церкви. Древнерусское и славянское средневековье: Сборник*. Москва: ЦНЦ „ПЭ”, 2007. сс. 388–396.

550 LACKO M. *Z našej minulosti. Vznik mukačevského biskupstva*. In: *Mária*. 1978. čís. 10. s. 15.

szerint a kijevei Izidor metropolita,⁵⁵¹ amely a későbbiekben jelentős hatással volt a Munkácshoz közel lévő szláv püspökségre, mely a lengyel Peremislben található, és amely úgy tűnik, jelentős szerepet játszott az únió kihirdetésében. De erről kicsit később.

Az únió rendeletében, mely ünnepélyesen kinyilvánított 1439. július 6-án a florenciai székesegyházban, mint ismeretes a pápa kihirdette „*Péter apostol utódja*” „*Krisztus igaz helytartója*” „*az összes egyház feje*”, „*minden keresztény atyja és tanítója*” Jézus Krisztustól megkapta a hatalmat a teljes egyetemes egyház felett. A győzelemig elérve, a fő dogmatikus kérdésmegoldásában, a latin székesegyház tagjai beleegyeztek a pravoszláv templom megőrzésébe, az ő tradicionális rítusai-val. Az únió rendeletében külön ki volt fejtve a jelenlegi, a keleti és a nyugati liturgia egyenértékűsége.⁵⁵²

A Firenzei tanács által elfogadott döntést Kelet-Európa területén mindenképpen a kijevei metropolita Izidornak kellett jóváhagyni, ez okból a pápától kardinális jogot kapott, és felruházta pápai legátusi hatalommal Litvániában, Livóniában, Oroszországban és Lengyelországban, vagyis Kelet-Európa teljes területén. 1439. szeptember 6-án ő elhagyta Firenzét és Velencébe utazott. Innen látogatást tett a legyel-magyar király III. Vladisláv udvarába (aki ebben az időben Budán tartózkodott), abból a célból, hogy egyeztessenek, a keresztények törökök ellen való fellépéséről.⁵⁵³

Az igazság keresése közben, néhány történész megfelelőnek tekintette elfogadni a megkérdőjelezhető történelmi tényeket annak érdekében, hogy alátámaszák azt a tényt, hogy a Munkácsi Egyházmegye már a XV. században a kijevei metropolita joghatósága alá tartozott, mindezt tették korántsen tudományos alátámasztásokkal rendelkező kijelentések alapján. Azonban, a Firenzei Únió létrejöttének hatása megtapasztalható Budán és Munkácson is a 40–50-es években. A XV. század kapcsán több nézőpontot is szinkronizálni kell.

A logikát követve, az első említést az 1458-ból származó királyi oklevélben a Munkács közeli egyházi ügyekről nem lehet véletlennek tekinteni. Teljesen lehetséges, hogy Lukács prezbiter nem sokkal hamarabb elfoglalva a kolostori plébániát, elkezdte keresni a királyi (állami) elismerést arra, hogy kiterjessze joghatóságát a Cserncsej hegy közlében lévő hegy görög rítusú híveire, körülbelül az után, hogy Budán megjelent visszatérőben az ökumenikus egyháztól már pápai „*легатос и от ребра апостольского седалища лятцкого и литовскаго и немецкаго*” (augusztus 17.) és kardinális, (1439. december 18.) a kijevei érsek, Izidor.⁵⁵⁴

551 Izidor jelentőségéről a ferráro firenzei únió előkészítésében lásd: ФЛОРИЯ Б.Н. *Исследования по истории Церкви...* сс. 321–335. Hasonlítsaössze: ПЛЛ Дж. *Флорентійський собор*. Пер. з англ. Мар'яни Прокопович. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2016. 441 с.

552 U. o. 326–327. o.

553 U. o. 326. o.

554 ВАВРИК М., ЧСВВ. *Кардинал Исидор (У 500-ліття його смерті)*. In: *Наукові*

1440. március 5-én Budán a néphez fordult „*Kerületi üzenettel*”, melyben azt kérte: „*Örüljete most, ti és a keleti egyház [és nyugati], a valamikori megosztott egyház most egységesül, a közös ellenség ellen, a jelenlegi igaz egyesüléssel egyesül, s egységessé válik a világ, és a hit, minden elkülönítő erő nélkül. Minden istenfélő ember, úgy a latinok és a görögök, mind alá lesznek rendelve a közös konstantinápolyi egyháznak, a Rusz lényege, és a szerbek, az oláhok és minden krisztushívő vegye fel azt a megszentelt egységet, nagy örömmel, s megtiszteltetéssel*”. A továbbiakban a szöveg alapján az unitárius érsek imádkozik, „*hogymilyen ok ne válasszon el benneteket Jézus Krisztusban hívőket, hisz, velünk van a kegyelem, és az ő nevében lettek megkeresztelve. Önök is latinok, azok is, akik a görög hitet vallják, fontos, hogy higgyenek, minden zavar nélkül, ez minden kereszténység lényege, a kereszténység egy ünnep, hogy semmilyen elválasztó tényező ne válassza el a latinokat, hiszen mindannyian az Isten gyermekei, és az ő nevében lettek megkeresztelve. Önök beleszülettek a latin hitbe, valaki a görög hitet vallja, a lényeg, hogy higgyen igaz hittel, minden szétválasztóerő nélkül, a lényeg, hogy mind meg vannak keresztelve, ez ünnep*”.⁵⁵⁵

Mondhatjuk, hogy a mi feltevésünk egy félénk hipotézis, de úgy tűnik, hogy fájdalmasan nyilvánvaló, egyenesen mondva, hogy ez messze nem egy véletlen egyezés. Főleg, hogy korunkig eljutva, egy-két dokumentum, mely a XV. század közepéről származik, egyenesen rámutat valamilyen kolostor-egyház létezésére Munkács és Hruszovó környékén, a helyi apátok által vezetve, jóval azelőtt, hogy leírták volna ezeket az eseményeket.

Különbőféle véleményen vannak a történészek Izidor metropolita hatása kapcsán az 1438–1439-es ökumenikus katedrális előkészítésében és lebonyolításában,⁵⁵⁶

записки Українського Вільного Університету 1967-68. Ч. 9-10. На пошану Блаженнішого Верховного Архієпископа Кардинала Йосифа Сліпого у 30-ліття Єпископських Свячень та 25-ліття вступлення на Митрополичий Престол. За ред. Володимира Яніва. Мюнхен–Рим–Париж, 1969. с. 53; ВЕЛИКИЙ А. Г. З літопису християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану. Т. III: XIV–XV–XVI ст. Вид. друге. Рим–Львів: Видавництво отців василян „Місіонер”, 1999. с. 78; ПЕЛІШЕНКО Ю. Київський митрополит Ісидор і доля Флорентійської унії в Україні. In: Київська старина. 2000. № 2. с. 137.

555 A szöveg teljesen megjelent: *Полное собрание русских летописей*. Санкт-Петербург, 1851. Т. 6. сс. 159–160; GILL J. *Isidore's Encyclical Letter from Buda*. In: *Analecta Ordinis Sancti Basilii Magni*. Ser. 2, fasc. 2.4. Romae, 1963. pp. 1–8; *Literae Encyclicae Iridori Metropolitae Budaee, die 5 Martii 1440 datae*. In: *Concilium Florentinum. Documenta et scriptores*. Roma, 1976. Vol. 11. *Acta Slavica Concilii Florentini. Narrationes et documenta*. pp. 140–142; ЛЕВИНА С.А. *Списки Воскресенской летописи*. In: *Летописи и хроники 1984*. Москва, 1984. сс. 57–58; ФЛОРЯ Б.Н. *Исследования по истории Церкви...* сс. 336, 397. Izidor metropolita 1440. március 5-éről származó beszédének ukrán fordítása megjelent: ВЕЛИКИЙ А. Г. *З літопису християнської України...* Т. III. сс. 80–81.

556 Az ő szerepe, ferraro firenzei unió létrejöttében, s döntéseiben gyönyörűen be lett mutatva a történelmi irodalomban. Részletesebben lásd: БУЧИНСЬКИЙ Б. *Студії з історії церковної унії. I. Ісидорова унія*. In: *Записки Наукового Товариства імені*

megjegyezzük, csupán azt, hogy a görög krónikákban a Firenzei katedrális Sz. Sziropula alapján Izidor érkezését a csak alkalmoszerűnek írja, mintha ő egyáltalán nem hagyta volna el Kijevet. Ez adott kiindulópontot a kijevi történésznek, Mihail Vávriknak, merész állításának megfogalmazásához, mely szerint „*a mi egyházunk nem rendelkezett itt azzal a hanggal, mely a katedrálison, 1418-ban Kostanszban, ahol felszólalt a híres kijevi metropolit, Grigorij Camvlak öt vladikával, és hasonlatos volt a szocsaevi metropolitával, amely rendelkezett Firenzében saját képviselővel, Dámján metropolita személyében*”.⁵⁵⁷ Ez csupán arról tanúskodik, hogy Izidor aktív úniós tevékenysége jelentős előnyt jelentett a Szentszék és ezen belül IV. Jenő pápa számára, de nem a görög és latin rítusú templomok számára Kelet-Európában, amelyről meggyőződünk lejjebb.

Magyarország fővárosából a pápai legátus és kardinális, Kijev és az egész Rusz metropolitája, Izidor, 1440. március 14-én elindult Krakkóba, ahol szolgálatot tartott a velveszi székesegyházban, járt Przemysl-ban és onnan Lembergbe, Halicsba és Holmba ment, ahol 1440. július 27-én kiadott egy levelet a vallási sértetlenségről.⁵⁵⁸ Szancsében és Krakkóban is görög rítusú szolgálatot tartott a latin templomokban. Ezekkel a tevékenységekkel, melyek címzettjei a holmszki vének, és a hadvezérek, és az 1440. július 27-én kiadott oklevéllel a metropolita teljes mértékben a Firenzei katedrális ökumenikus programját követte.⁵⁵⁹

Т. Шевченка. Львів, 1908. Т. 85. сс. 21–42; 1908. Т. 86. сс. 5–30; СЛПІЙ Й. *Творче обличчя і гріб Київського Митрополита і Царгородського Патріарха Кардинала Ісидора.* In: *Богословія.* Рим, 1964. Ч. XXV–XXVIII. сс. 1–23; о. ВАВРИК М., ЧС ВВ. *Кардинал Ісидор...* сс. 49–57; МОНЧАК І. *Florentine Ecumenism in the Kyivan Church.* Rome, 1987. Укрán nyelvű kiadvány: МОНЧАК І. *Флорентійський екуменізм у Київській Церкві. Унійна ідея в помісній еклезіяльній традиції.* Пер. з англ. Романа Скакуна, за редакцією Олега Турія. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2012. сс. 147–193; ВЕЛИКИЙ А. Г. *Злітопису християнської України...* Т. III. сс. 68–97; ГУДЗЯК Б. *Грецький схід, Київська митрополія і Флорентійська унія.* In: *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка.* Т. ССХХVIII. *Праці Історично-філософської секції.* Львів, 1994. сс. 48–64; КОЧАН Н. *Флорентійська унія та її історична доля на українсько-білоруських землях.* In: *Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22–28 серпня 1993 р.). Доповіді і повідомлення. Історія.* Частина I. Львів, 1994. сс. 53–58; ПЛИГУЗОВ А. *От Флорентійської унії к автокефалии Русской Церкви.* In: *HUS.* 1995. Vol. 19. pp. 513–530; КОЧАН Н. *Флорентійська унія і Київська митрополія: до характеристики розвитку та втілення ідеї унії церков.* In: *Український історичний журнал.* 1996. № 1. сс. 28–44; ГУДЗЯК Б. *Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і тенеза Берестейської унії.* Пер. з англ. Марії Габлевич; Під ред. Олега Турія. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. сс. 59–80; ПЕЛІШЕНКО Ю. *Київський митрополит Ісидор і доля Флорентійської унії в Україні...* сс. 135–142; ЗЕМА В.С. *Флорентійська унія та автокефалія церкви...* сс. 53–67.

557 о. ВАВРИК М., ЧСВВ. *Кардинал Ісидор...* с. 52.

558 *U. o.* 53. о.

559 БУЧИНСЬКИЙ Б. *Студії з історії церковної унії. I. Ісидорова унія.* In: *Записки НТШ...* Т. 85. с. 31; ФЛОРЯ Б.Н. *Исследования по истории Церкви...* сс. 337–338.

Figyelemre méltó, hogy 1440 tavasza végén Peremysl-ben felszentelte a pravoszláv püspökséget, ahol a püspöki szék látszólag üres volt (Ilja püspök a dokumentumokban utolsó alkalommal csupán 1440. februárjában említődik), Izodor kijelölte Alekszandrot vagy Afanaszjevet az ő utódját, aki helyi vagyonos családból származott – Bireckijek, akik tulajdonába tartozott Bircsi. Cselekedeteivel a metropolita nem követte a pápa tanácsait, melynek megfelelően a két püspök közül egyijeüleg szolgáltak egy egyházmegye területén, egyetlen vendéglátó lesz az, aki túléli a másikat, és nem adta át a pravoszláv Przemysl székességét a latin püspöknek,⁵⁶⁰ ahogyan ezt megkövetelte a IV. Lateránus székesegyház (1215).

Ez a példa eléggé fontos a mi kutatásunk szempontjából, amennyiben a helyi egyházi történetírásban még a XIX. század végén megszilárdult a nézőpont (J. Zsátkovics) arról, az észak-nyugati része a korai Munkácsi egyházmegye, valamely periódusban feltöltődött papokkal, akik a peremysli egyházmegyéből valók voltak. Problematikus marad a továbbiakban az a kérdés, ebben az esetben ezek a papok unitátusok voltak-e abban az értelemben, ahogyan azt a Firenzei Tanács elvárta. Ha igen, akkor az említve van az 1458 és 1488-as oklevelekben „Lukács prezbiter” a Munkácsi kolostori plébániáról egyértelműen kaphatott szentelési jogot a peremysli unitárius püspöktől. De ez egyelőre csupán feltételezés.

Egészében véve, a halicsi területen Izidor körülbelül két hónapot töltött május 15-től júliusig 10-ig.⁵⁶¹ De Lembergben az unitus érsek nem sokáig tartózkodott, május 21-én már megérkezett Halicsba.⁵⁶² Azt a hipotézist, miszerint 1440. márciusában Munkácson járt, többször is megkísérelték bizonyítani vagy cáfolni, többek között, Sz. Pap és A. Baran.⁵⁶³ A történészek kezében van mérvadó véleménye az ismert római történésznek, Nagy Atanaszijnak. A tudós megerősítése alapján: „*Nem tudjuk, hogy Izidor készült-e tovább keletre, Podolóniába vagy Oláhiába, Kárpát-aljára, volt-e Munkácson. Valószínűleg ő erre nem rendelkezett megfelelő idővel, sem megfelelő okkal, hiszen a hitélet ebben a területrészen nem volt tisztázott*”.⁵⁶⁴ Pontosan erről szól a mi kutatásunk is.

Ahogy ismeretes, a katolikus hierarchia Litvániában és Lengyelországban, a lemergi latin püspök, Ján Szprovéból, és az ő testvére, Péter, orosz vajda, és szintén az egész királyi adminisztráció általában ellenségesen álltak a Firenzei Únióhoz, és ennek megfelelően, a kijevi metropolitához, Izidorhoz is, aki ezen elvek egyik képviselője. A szemtanúk szerint, a helyi ruszinok Izidort hidegen fogadták, gyakorlatilag figyelmen kívül hagyva a püspöki liturgiáját a lemergi latin székesegyházban. Végülis, az orosz egyház képviselője nem tette meg a halicsi egyház élére az unitus

560 ФЛОРИЯ Б.Н. *Исследования по истории Церкви...* с. 338.

561 КОЧАН Н. *Флорентійська унія і Київська митрополія...* сс. 33–34.

562 Úgy gondolja, de az elsődleges forrásokra nem hivatkozik: БУЧИНСЬКИЙ Б. *Студії з історії церковної унії. І. Ісидорова унія.* In: *Записки НТШ...* Т. 85. Кн. 5. с. 29.

563 ПАП С. *Початки християнства на Закарпатті...* с. 84; BARAN A. *Metropolia Kioviensis et eparchia Mucačoviensis...* pp. 11–25.

564 ВЕЛИКИЙ А.Г. *З літопису християнської України...* Т. III. с. 84.

püspököt. A kortárs leMBERGI történész, Szkocsilász Igor szerint: „*Valószínűleg ő ezt azért nem cselekedte meg, mert megegyezett a leMBERGI latin érsekkel*”.⁵⁶⁵

Lemberggel ellentétben, a premislei vládikok Holm, és a tőlünk messze lévő Tver és Nagy Novgorod, minden ellenézés nélkül fogadták Izidort, a Firenzei székesegyház döntéseivel, miután engedelmességet fogadtak neki, hosszú időre vallási vezetőjükké fogadták, még azután is, hogy Konstantinápolyba utazott, és utána Rómába.⁵⁶⁶ A további története az izidori únió elismerésének vagy megtagadásának Vilniusban, Kijevben, Moszkvában a mi kutatásunkban nincs jelentősége, attól függetlenül, hogy a kortárs történészek körében nagy tudományos-vallási érdeklődésnek örvend.⁵⁶⁷

4. III. Vladiszláv privilégiuma 1443-ban, és a Firenzei Únió sorsa

A mi szerény figyelmünket vonzza a történelem, mely kapcsolatos Izidor második budai látogatásával, miután megszökött a moszkvai fogságból. Izidor elszökése Moszkvából 1441. szeptember 15-én történt Tveren keresztül, amely szintén behódolt neki, a sikeres szökés után megállt Litvániában, Novogrudokban, Belorusziában, ahol körülbelül egy évig végezte püspöki tevékenységét, valószínűleg felszentelte a Grigorijt, a holmi püspököt.⁵⁶⁸ Izidor vándorlásai idején a nagy kiterjedésű főegyházmegye területén, 1441–1442-ben, III. Vladiszláv, lengyel-litván-magyar király, aki ebben az időben Budán tartózkodott, s aki készült a

565 СКОЧИЛЯС І. *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. Організаційна структура та правовий статус*. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2010. сс. 169–170.

566 БУЧИНСЬКИЙ Б. *Студії з історії церковної унії. I. Исидорова унія*. In: *Записки НТШ*... Т. 86. Кн. 6. сс. 22–35; ПЕЛЕШЕНКО Ю. *Київський митрополит Исидор і доля Флорентійської унії в Україні*... сс. 37–38; АБЕЛЕНЦЕВА О.А. *Митрополит Иона и установление автокефалии Русской церкви*. Москва–Санкт-Петербург, 2009. сс. 137–144.

567 Lásd a 3 megjegyzést a munkában: ГУДЗЯК Б. *Грецький схід, Київська митрополія і Флорентійська унія*... с. 49, szintén a munkában a 30. megjegyzést: СКОЧИЛЯС І. *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст.*... с. 169. Izidor fogságának orosz verzióját lásd: ЗИМИН А.А. *Витязь на распутье: Феодальная война в России XV в.* Москва: Мысль, 1991. сс. 91–93; ФЛЮРЯ Б.Н. *Исследования по истории Церкви*... сс. 338–345.

568 БУЧИНСЬКИЙ Б. *Студії з історії церковної унії. I. Исидорова унія*. In: *Записки НТШ*. Т. 85. Кн. 5. с. 41; ПЕЛЕШЕНКО Ю. *Київський митрополит Исидор і доля Флорентійської унії в Україні*... сс. 138–139.

törökök elleni keresztes hadjáratra, és fokozatosan igyekezett megszabadulni az antifrenzei kormányzó és kancellár, a krakkói érsek, Zbignev Olesznyickij hatásától, viszonyulása az únióhoz, nagyban megváltozott.

Erre az időre IV. Jenő pápának sikerült megnyernie a saját oldalára a fiatal és energikus királyt a fontosabb ügyek eldöntésének megoldásában: keresztes hadjárat, egyházi egység. A pápai legátus, Dzsuliáno Cezárini aktív diplomáciai tevékenységének köszönhetően hamarosan, 1443. január 1-én megjelent a pápai bulla. Mindenekelőtt, a keleti kereszténység biztonságának védelmére, és a török elleni keresztes hadjárat támogatására.⁵⁶⁹ Így, ezen körülményekben az egyetlen problémamentes hely Izidor püspök számára a Magyar Királyság fővárosa, Buda volt.

Tavasszal, 1443-ban, mielőtt elkezdődött volna a tényleges keresztes hadjárat a törökök ellen, III. Vladiszláv király bemutatta a területén élő keleti rítusú egyházaknak azt az oklevelet (*diplom*), melyet ő állítólag Izidornak adott március 22-én, amikor ő visszatért Rómába, aki biztosan nem véletlenül költözött el Budáról.⁵⁷⁰ Eltekintve az általunk eddig említett A. Velikij nézeteit illetően, melyek Izidor 1440-es munkácsi látogatásával kapcsolatosak, Sz. Pap elcsodálkozott az ő fantasztikus következtetéseivel, mely szerint: a kijevei unitus metropolita 1443 elején „biztosan keresztül ment Kárpátalján, bár sietett III. Vladiszláv királyhoz”. „Ez sokkal nyilvánvalóbb, – folytatja a fáradhatatlan történész, – hiszen Budán a metropolita Izidor megírta „Vladiszláv oklevelét”, melyben összehasonlítja az ukrán és a latin privilégiumokat, a firenzei székesegyház előírásai alapján”.⁵⁷¹

Tény, hogy III. Vladiszláv király 1443. március 22-én kiadta az ökumenikus oklevelet, melynek tartalmán röviden meg kell állnunk. Összhangban a firenzei székesegyház rendeletével, a latin püspök, Egera Szimon Rozgánból (Simon Rozgonyi – V.F.) és több világi nemes jelenlétében, felsorolta azok összes titulását, Vladiszláv aláírta az oklevelet, minek utána átadták a Lengyel Királyság kancellárjának, Ján Konecpolszkij, és az alkancellár, a Scsekocinából származó Péter kezébe.⁵⁷² Az egyetlen egri latin püspök jelenléte sokak számára megnehezíti a következtetéseket, az ukrán tudósok és kutatók szerint az oklevél elsősorban az ukrán/kijevei/országi egyháznak lett címezve.⁵⁷³

569 ВЕЛИКИЙ А. Г. *З літопису християнської України...* Т. III. сс. 89–90; КОНТЛЕР Л. *История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы.* Пер. с англ. Москва: Изд-во „Весь Мир”, 2002. сс. 142–143; ДВОРНИК Ф. *Слов'яни в європейській цивілізації.* Пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. сс. 205–206.

570 ВЕЛИКИЙ А. Г. *З літопису християнської України...* Т. III. с. 90.

571 ПАП С. *Початки християнства на Закарпатті...* с. 85.

572 Az oklevél szövegét lásd: *Акты, относящиеся к истории Западной России.* Санкт-Петербург, 1846. Т. 1. № 42. сс. 56–57; HARASIEWICZ M. *Annales Ecclesiae Ruthenae.* Leopoli, 1862. pp. 78–81; Az oklevél ukrán nyelvű fordítása megjelent: ВЕЛИКИЙ А. Г. *З літопису християнської України...* Т. III. сс. 93–96.

573 ВЕЛИКИЙ А. Г. *З літопису християнської України...* Т. III. с. 93; ГУДЗЯК Б. *Грецький схід, Київська митрополія і Флорентійська унія...* с. 49; ГУДЗЯК Б. *Криза і реформа...* с. 60.

Tény, hogy az oklevélben több alkalommal is használják a következő formulákat: „*A keleti rítusú egyház, az a „görögöké és a ruszinoké”*; „*a Keleti Egyház és az ő apátjai, és az egész liturgia görög és orosz rítusú, amely létezik a mi javadalmunk térségeiben, az alárendeltjeink körében*”, vagy megszólítási formákban – „*minden egyháznak, s azok püspökeinek, egyben apátjainak, papjainak, és minden egyházi embernek ugyanattól a görög és orosz rítustól*”. Ami az adott „oklevél” földrajzi eloszlását illeti, az, ahogyan a szövegből is kiderül szó van a „*minden, az általunk bevezetett lengyelországi, magyarországi és más egyháznak*”, vagy – „*a mi Lengyel Királyságunknak, név szerint, ami földjeinknek Oroszországban és Lengyelországban és a velük kapcsolatos*”,⁵⁷⁴ egyszerűen mondva – az egész területen, mely abban az időben III. Vladiszláv fennhatósága alá tartozott.

Ezzel kapcsolatban, megmaradt a megmagyarázhatatlan kérdés, hogy milyen minőségében fogadta a király Izidort: az egész Oroszország és Kijev metropolitája (az ő lefokozása csak 1448 decemberében megy végbe a moszkvai székesegyházban),⁵⁷⁵ vagy ami hihetőbb az adott körülmények között, úgy, mint pápai legátust, akit a Keleti-Európa számára küldött a római egyház. Meggyőzően megválaszolni ezt a kérdést nehéz, de egyértelmű, hogy Vladiszláv oklevele nem Izidornak lett átadva, ő még nem is említették benne, mint a kihirdetés során jelenlevők egyike sem.

Mindazonáltal, ez a tény nem akadályozott meg néhány ukrán egyházkutató tudóst, hogy leszögezze a következőket: „...ő [Izidor] azon fáradozott, hogy királyi autonómiát kapjon a mi rítusunk, ami majd a Breszti únióban a Magna charta libertatumis volt a mi egyházunknak, és ebben az értelemben, megerősítve a lengyel királyok által”,⁵⁷⁶ az ő oklevelét „Izidor állította össze, s a király aláírta”, vagy „az első rész stílusa és kedvessége, amely az egységesülésről szól, egyértelműen olyan szép és kedves, melyre nem lett volna képes a büszke latin püspök”,⁵⁷⁷ vagy ahogyan írja Borisz Hudzák az egyik könyvében, „az elismerésről szóló oklevelet Izidor nem Budán kapta”,⁵⁷⁸ és a második – „a király Budán adta át Izidornak”.⁵⁷⁹

Borisz Florjá, moszkvai tudós saját verzióval rendelkezik Izidor metropolita az adott királyi dokumentumban való megjelenésével kapcsolatban. Véleménye szerint, Izidor március 22-én költözött Budára, a fiatal Jagelló Vladiszláv privilégiumot adott neki, melynek értelmében a pravoszláv egyház keretein belül vezető szerepet, jogot és szabadságot kap, melyekkel rendelkezett a lengyel királyságban a katolikus egyház, megjelent 1443. március 23-án. „Nagy valószínűséggel beszélhetünk annak lehetőségéről, hogy Izidor részt vett a dokumentum előkészítésében” –

574 ВЕЛИКИЙ А. Г. З літопису християнської України... Т. III. сс. 94–95.

575 U. o. 105. o.

576 ВАВРИК М., ЧСВВ. Кардинал Исидор... с. 53.

577 ПАП С. Початки християнства на Закарпатті... с. 85.

578 ГУДЗЯК Б. Грецький схід, Київська митрополія і Флорентійська унія... с. 49.

579 ГУДЗЯК Б. Криза і реформа... с. 60.

fejezi be B. Florja.⁵⁸⁰ De hogy is történhetett ez meg, ha a királyi oklevél előkészítésének stádiumában Izidor még a közelben sem volt.

Az XX. század első felének ukrán kutatója, B. Bucszinszkij nyomán, aki feltelezte, hogy egy ilyen kiadvány ötlete még akkor felvetődhetett, mikor Izidor Holmban volt,⁵⁸¹ B. Florijá felhívja a mi figyelmünket, hogy „Vladiszláv oklevelé” a XVI. század elejéről, a holmi pravoszláv püspököknél volt, mellyel a lengyel királyok támogatását élvezték, először Alekszandr, majd Zsigmond, 1504, 1543 és 1621-es években.⁵⁸²

Valóban, a holmi egyházmegye területe az akkori politikai-egyházi szituációban, 1440–1443-ig, messze nem az egyetlen hely volt, ahol a IV. Jenő pápa legátusa, Izidor kellemes fogadtatásra számíthatott. A holmi latin püspök abban az időben egy fő teológus és kanonista volt, a lengyel domonkos rend vezetője, tanácsadója és papja Jahajla Ján Biskupec. Az ő véleményét és hozzáállását a Fizenzei Únióhoz, egyértelműen alátámasztja az a tény, hogy hogy még 1449-ben megparancsolta az összes plébánosnak, hogy írják össze azokat az egyházi könyveket, melyek a IV. Jenő pápa dekrétumait tartalmazzák a római és a görök egyház egyesüléséről. „*Véleményem szerint, a holmi püspök és Izidor metropolita beszédől származik az ötlet, a királytól kijárni annak az okmányoknak a kiadatását, melyben a pravoszláv és a katolikus egyház egyenlőségét rendeli el, és ezzel felhívja pravoszláv lakosság figyelmét, hogy realizálják az egységesülést a Lengyel Királyság területén*” – véli B. Florja.⁵⁸³

Minden okunk megvan azt hinni, hogy ebben partnerük volt, a holmi pravoszláv püspök, Grigorij, akit 1440-ben elődje, Száva halála után Izidor jelölt ki vlágyikká. Az akció sikerességét az is garantálta, hogy több nagybefolyással rendelkező nemes is támogatta, például, a podolóniai vajda, és a holmi sztároszta Grickó a Kirdejev nemzetségből, aki valószínűleg nem véletlenül lett megemlítve azon tanúk között, kiknek jelenlétében ki lettek adva a privilégiumok. Ezen kívül, ő volt az egyik az orosz nemesek közül, akik felvették a katolikus vallást. Kevésszámú lengyel urak kíséretében Grickó többször is meglátogatta a fiatal királyt a magyar fővárosban, Budán.⁵⁸⁴

Nagy szerepet játszottak a király magyar tanácsadóinak számításai és a pápai legátus Magyarországon, Dzsuliáno Cezárini. Ők úgy vélték, hogy egy ilyen okmány kiadása a török elleni hadjárat megkezdése előtt, a keresztések oldalára állítja a balkáni pravoszláv lakosságot is. Így a javaslat, melynek címzettje a fiatal uralkodó volt, közös munka eredménye volt, mely részben a metropolita Izidor és részben a lengyel papság és a „helyi” orosz elit társadalom közös alkotása. A pri-

580 ФЛОРЯ Б.Н. *Исследования по истории Церкви...* с. 348.

581 БУЧИНСЬКИЙ Б. *Студії з історії церковної унії. I. Исидорова унія.* In: *Записки НТШ...* Т. 85. Кн. 5. с. 31.

582 ФЛОРЯ Б.Н. *Исследования по истории Церкви...* с. 349.

583 *U. o.*

584 *U. o.* 350. o.

vilégiumok megadása véget kellett, hogy vessen, a pravoszláv papság elégedetlenségének, melyek a pozitív változások hiányából fakadtak, a Firenzei Únió után, mely a latinok érdekeit védte másokkal szemben. Sőt hogy még Vladiszláv is, 1442 szeptemberében diszkriminálta a pravoszlávokat, a megbékélt apja mintájára.⁵⁸⁵

Hogy volt-e privilégiuma Vladiszlávnak ténylegesen e dokumentumban, mely arra törekedett, hogy egységesüljön az egyház a reális egyházi életben mind a két részről? Az összehasonlítás hitott, a dokumentum deklarált oldaláról, melyet konkrét cikkeket követtek, sajnos, nem adnak lehetőséget, hogy összehasonlítsuk azt az elsőbbségi jogot, melyet a keleti egyház kapott, azokkal a privilégiumokkal, és jogokkal, mellyel a nyugati egyház rendelkezett. III. Vladiszláv privilégiumai, kiváltságai melyek a „keleti egyházaknak” lettek címezve, pontosabban a „görögöknek és az oroszoknak”, és az ő birtokaiknak (a Lengyel és a Nagy Királyságban) elkezdődött azzal, hogy az uralkodó, kifejezve örömét az egyházak egyesülésével kapcsolatban, abbéli vágyát is kinyilvánította, hogy felszabadítsa a keleti egyházat, az alól az üldözés alól, melyben régen része volt, és panaszkodtak neki, hogy adományozzon számukra ottani jogokat és szabadságjogokat, melyekkel a római egyház és annak birtokai rendelkeztek. Ebben az értelemben a program megfelel az egyenlő jogoknak, és annak, hogy egységesüljön a pravoszláv és a katolikus egyház a pápa fennhatósága alatt. Pontosán ez volt az, amit el akart érni Izidor metropolita, de sok minden függött attól, hogy hogyan lesz megfogalmazva a bevezető része azoknak a cikkeket, melyek a dokumentumot követik.⁵⁸⁶

A különálló normák és privilégiumok analízise azt mutatja, hogy a jogok arra vonatkozólag, hogy pápai fennhatóság alá kerül a pravoszláv egyház, eléggé szerények voltak. Az oklevél garantálta a főpapoknak és a papoknak a keleti egyház görög és orosz rítusú (valami oknál fogva B. Hudzáknál a „*ruszkogo*” alakban szerepel⁵⁸⁷) személyeinek az örök jogot, hogy településeik és földjeik legyenek, amelyek törvényesen hozzájuk tartoznak, és szankcionálták, hogy a tőlük törvényesen elvett földeket visszaadják a tulajdonukba, megvédte a püspökök előjogait, a keleti rítusú egyházi tisztségviselők fölötti bíraskodási jogait, és visszaadta azokat a jogokat, melyek birtokában a főpapoknak lehetőségük van dönteni a házasságok megszakítása ügyében, és engedélyezni azt stb.⁵⁸⁸

B. Florij véleménye szerint azonban, az adott helyzetben semmilyen új nem volt, hiszen ilyen jogok már fel voltak ajánlva például az 1407-ben megjelent premisli oklevélben Jágál által. „*Új volt a különböző rangú kormánytisztviselők részére szabott tilalom*, [valami oknál fogva „*dignitaria*” és „*officiálisok*” absztrak fogalommal megnevezett – F. V.] *melynek értelmében nem szólhatnak bele az*

585 U. o. 351. o.

586 U. o.

587 ГУДЗЯК Б. *Грецький схід, Київська митрополія і Флорентійська унія...* с. 49;
ГУДЗЯК Б. *Криза і реформа...* с. 61.

588 U. o.

egyházi bíróság döntéseibe, valamint nem rendelkezhetnek annak funkciójáról”.⁵⁸⁹ Itt mi kötelesek vagyunk a jeles tudós kijelentése kapcsán megemlíteni, hogy az, ami Lengyelország számára a régmúlttól hagyomány volt, Magyarországon csak akkor vezették be.

Kutatásunk során kiemelt figyelmet szentelünk annak, hogy e rendelkezés nem törli el a meglévő szokásokat, még akkor sem, ha azok nem egyeznek meg, vagy nem illeszthetők be a meglévő katolikus világ által elismertekbe, jóváhagyottakba. Az oklevél adott pontjának fontosságát erősíti, ha megfigyeljük az általunk vizsgált első írott forrásokat, melyek említést tesznek a Munkácshoz közeli „Lukács preszbiter” „kolostori plébánia” jogairól és privilégiumainak mértékéről. III. Vladiszláv oklevelének befejező része magába foglalta a „görög és orosz” templomok jogainak megerősítését, az összes „*régtől hozzá tartozó földeken*”. Az adott helyzetben új volt az, hogy ez a rendelkezés kiegészítette és megerősítette a keleti egyházak jogait azokon a földeken, melyek mai napig elvesztek, „*valamely személyek birtokában, és valamilyen a földek közül*”. A privilégiumban persze nem volt szó sem arról, hogy a pravoszláv püspököket bekapcsolják a szenátus kötelékébe, sem a pravoszláv papok „*privilegium fori*”, sem a püspökök választási jogairól.⁵⁹⁰

Így nem figyelve arra, hogy az oklevél valóságos tartalma eléggé szerény volt, mint a bevezető, deklarált része, ez az okmány így is az únió oldalára állíthatta volna a pravoszláv közösség egy valamilyen részét, ha nem gonosz gyakorlattal valószínű volt volna meg a bevezetése. Sőt III. Vladiszláv tragikus halála után, mely 1444-ben a Várna alatti csatában történt, őt IV. Kazimír, testvére és utódja követte a trónon, s az 1443. március 23-ai privilégiumot ő nem hagyta jóvá. Nem tudta rávenni erre a cselekedetre még Izidor metropolita sem, akit 1443-ban IV. Jenő pápa Mitrofán pátriárka halála után fontos misszióba küldött Konstantinápolyba, így a saját egyházmegyéjében már többször nem jelenik meg. Sikertelenséggel végződött az egyetlen komoly kísérlet, mely arra törekedett, hogy a pravoszláv lengyel és magyar papok, akik a Jagellók birtokain elfogadják a Firenzei Úniót.⁵⁹¹

5. Vladiszláv király 1443-as „oklevele” és Lukács preszbiter

Más szóval, „*Vladiszláv oklevele*” lényegében a firenzei egységesülése az egyháznak, melynek alapja a keleti egyházak görög és orosz rítussal egyesítése a latin

589 ФЛОРЯ Б.Н. *Исследования по истории Церкви...* с. 351.

590 *U. o.* 351–352. o.

591 *U. o.* 352–353. o.

egyházakkal, a király birodalmában, és Magyarország felső részén, ahol ruszinok és oláhok éltek, s elismerten 1443-ban a katolikus rítus uralkodik. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy kimondottan az egri latin püspök volt az egyetlen, aki részt vett a március 22-i királyi oklevél-aláíráson, a későbbiekben gyakran hivatkozva a IV. Lateránus székesegyház (1215) kifejezetten diszkriminatív előírásaira a latin hierarchiában levő keleti keresztény vallásúakra, abban az esetben, ha ők a fennhatósága alatti területen élnek,⁵⁹² ők is részt vesznek az 1646-os ungvári únióban, és a következő történetében a munkácsi unitus püspökségnek, egészen a kanonikus megalapításáig a római székesegyház által, 1771-ig,⁵⁹³ a prezbiter aktivitása a Cserncsej hegyén lévő kolostori plébánián, mely Munkács mellett található Lukács véleménye szerint, az 1440-ben és 1443-ban Budán történt események után, nem véletlen.

Még akkor is, ha egyetértünk azzal a véleménnyel, hogy a többé-kevésbé tömeges ruszin telepések (nem számolva azokat az orosz tisztségviselőket, akik a

592 СУТТНЕР Е. Кр. *Церковні розколи і єдність Церкви*. Пер. з нім. та наук. ред. Олега Турія. Львів: Вид-во „Місіонер”, 2007. сс. 53–54; АВВАКУМОВ Ю. *Витоки унійного богослов'я: Проблема церковної єдності в обрядових дискусіях між Римом і Константинополем в XI–XIII століттях*. Авторизов. пер. з нім. Олега Конкевича; за ред. Уляни Головач. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. сс. 247–250.

593 A Munkácsi Egyetemes Egyházmegye történetével (1646–1771) kapcsolatos kutatások között figyelmet érdemel: ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах*. Т. II. Дешифрування рукопису, від перекладача, переклад з латинської, покажчики Ю.М. Сака; вступна стаття Д.Д. Данилюка; Редкол.: Й.О. Баглай, М.М. Вегеш, Д.Д. Данилюк, М.В. Орос, І.М. Сенько. Ужгород: Закарпаття, 1999. сс. 268–341; ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах*. Т. III. Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; переклад українською мовою А.М. Ігната; покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька. Ужгород: Закарпаття, 2002. 328 с.; ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів: У шести томах*. Т. IV. Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; переклад українською мовою Ю.М. Сака, М.В. Ороса, Й.О. Баглая; покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька. Ужгород: ВАТ „Видавництво „Закарпаття”, 2003. 328 с.; ZSÁTKOVICS K. *Az Egri befolyás és ellen vívott harc a munkácsi görög szertartású egyházmegye történelmében történelmi tanulmány*. In: *Századok*. Budapest, 1884. Vol. XVIII. 680–696, 766–786, 839–877. о. Újrakiadva ukrán nyelven: ЖАТКОВИЧ Ю. *Боротьба Мукачівської греко-католицької єпархії проти впливу Егера. Історичне дослідження*. In: ЖАТКОВИЧ Ю. *Праці з історії Угорської Русі*. Упорядк. і передм. О.С. Мазурка. Редактор О. Козоріз. Ужгород: Мистецька лінія, 2008. сс. 235–316; HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története...* 295–819. о.; PEKAR B. *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*. Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1956. pp. 25–124; LACKO M., S.J. *The Union of Užhorod*. In: *Slovak studies*. VI. Cleveland–Rome: Slovak Institute, 1966. pp. 7–190; БАРАН О. *Церква на Закарпатті в роках 1665–1691*. In: Видання „Богословії”. Ч. 36. Рим, 1968. 72 с.; ПЕКАР А., ЧСВВ. *Ужгородська унія та її творці (1646–1996)*. In: *Записки Чину святого Василя Великого*. Секція II. Том XV (XXI). Вип. 1–4. Рим, 1996. сс. 247–300.

XI. században királyi szolgálatban álltak) Magyarország észak-keleti részén, nem korábban kezdődött, mint a XIII. század, és végbement, hogy úgy mondjam „útvo-nalszerűen” a mai lengyel-szlovák határtól, az északnyugati vármegyéig Szepesig, és a délkeleti máramarosi Szigotáig,⁵⁹⁴ logikusan helytálló az a gondolat, hogy ide az új telepésekkel együtt, papok is érkeztek. Néhány helyi tudós (Jurij Zsátkovics), úgy vélik, hogy az első önálló püspököt a ruszinok és az oláhok csak 1491-ben kapták meg, mégpedig a munkácsi kolstor archimandritja János személyében, sza-bad azt hinnünk, hogy „*A kelet egyház hívei, akik a máramarosi, ugocsai és ke-leten a beregi vármegyékben éltek, Anton pátriárka Konstantinográdból, leigázta 1391-ben, protoarchimandritja a hrusevói kolostornak, Máramaroson, és a töb-bi hívőnek a keleti egyházból 1360-ban a lelki vezető által adományoztak egy archimandritát a munkácsi kolostornak a Beregi vármegyében. A hrusevói protoarchimandrita alá volt rendelve a moldáv érseknek, és a munkácsi archimand-rita a Przemysli, Halicsban*”. Innen lehet következtetni, hogy 1491-ig nem rendel-keztek saját püspökkel, a hívők és a papok a lelki tápálékért a szomszédos Halicsba és Moldávia püspökéhez mentek.⁵⁹⁵

A különféle kérések Budától, először az unitus metropolita Izidortól, 1440. májusában, aztán a lengyel-litván-magyar királytól III. Vladiszlávtól, 1443. már-ciusában, ki minden kereszténynek latin, görög és orosz rítusúnak, nem lehetett, hogy ne érintse azokat a földeket, melyeket ajándékozott részükre, mellyel nem kizárt, hogy Lukács is élt (de legalábbis akart élni), ekkor kaphatta a püspöki hatás-kört, mondjuk Przemysl-ban(?), és aztán igyekezett elismerést szerezni magának a magyar előljárók körében.

Mindezek megerősítésére jelen helyzetben csak arra az információra hagyat-kozni, amely a holmi unitus püspök, Jákob Szusitól származik, aki 1665-ben járt Rómában, mégpedig a munkácsi egyházmegye alárendeltségének kérdésében a kijevei unitus metropolnak.⁵⁹⁶ Ő megerősítette, A. Hodinka szavaival, hogy „*a mi ruszinjaink szomszédságában élt a Przemysl-i püspök, mivel nagyok a távolságok, és egy idegen országban nem tudta megfelelően teljesíteni a püspöki funkciókat. És mivel mi kicsiny bizonyítékával sem rendelkezünk annak, hogy valamikor, valaki, a Przemysliek közül személyesen melátogatta volna a helyi ruszinokat, és számukra*

594 Példaként lásd: ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и епархіи 1391–1498 г.*... cc. 1–88; HODINKA A. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története*... 1–34, 58–89. o.; HODINKA A. *Утцюзнина, газдуство и прошлост южнокарпатських русинувъ = A kárpátaljai rutének lakóhelye, gaz-daságuk és múltjuk c. műve* (Budapest, 1923) ruszin nyelvű változatának hasonmás ki-adása. A művet kiadásra előkészítette, utószót írta: UDVARI I. Nyíregyháza: Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2000. 24–55. o.

595 ЖАТКОВИЧ Ю. *Етнографическій очерк угро-русских*. In: МАЗУРОК О.С. *Юрії Жаткович як історик та етнограф*. Ужгород: УжНУ, 2001. cc. 167–168.

596 Dokumentumok, melyek J. Szusi római nézeteivel kapcsolatosak lásd: *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt.* 1458–1715... 208–212. o.

szükségesek voltak a papok, ő felszentelt papokat küldött. A települések száma növekedett, s ezzel ő nem tudott lépést tartani, gyakorlatiasabb lett volna, hogy a mi ruszinjaink rendelkezzenek saját püspökkel”.⁵⁹⁷

Eltekintve attól, hogy J. Szusi információja 200 évvel az után jelent meg Rómában, mint az általunk jelenleg vizsgált időszak, mi kötelesek vagyunk egyet-értetni legalábbis azzal, hogy a későbbi munkácsi egyházmegye ruszinjait még sok időn keresztül a szomszédos halicsi Przemysl-i püspök táplálta lelkileg. Nagy sajnálatunkra, a munkácsi püspök felszenteléséről egészen III. Lászlóig (Árdánházi), akit az erdélyi fejedelem, Rákóczi Zsigmond, 1597-ben küldött a moldáv metropolitához, Jasszéba,⁵⁹⁸ nincs semmilyen ismert tény. Ahogyan az esztergomi érsek és a magyarországi katolikus egyház prímása Lippai György 1654-ben,⁵⁹⁹ ugyanúgy, ahogy utódja ebben a pozícióban Szelepcsényi György 1665-ben,⁶⁰⁰ átadta a Szent Fővárosnak az információt, a munkácsi püspökökről, és az ő egyházmegyéjükről, egyöntetűen alátámasztják, hogy őket csak mindig az orosz szakadár püspökök szentelték fel. És III. Lászlótól kezdődően, a XIX. századig a munkácsi püspökök kevés kivétellel Halicsban lettek felszentelve, Hodinka Antal leírása alapján „bizonyosra vehetjük, hogy 1458-ben Lukács preszbiter is ott szentelődött”.⁶⁰¹

A fentebb említett prímás jelentéséből csak annyi ismeretes, hogy Lukács nem véletlenül került ide, vagy száműzött és a munkácsi kolostorban maradt utazó püspök, melyek közül több is megjelent az első unióba visszatért a katolikus egyháztól a munkácsi püspök Petra Párteniá (†1665) halála után, és a munkácsi görög trónra kinevezett József János de Kamillisza (1689) kinevezéséig,⁶⁰² valószínűbb, hogy őt maguk az uralkodók küldték ide, az előzetes megbeszélés és megállapodás alapján. Végterre is, egy kicsit később, ők maguk is, s utána az egyházközség papjaival, választottak maguknak püspököt, igyekeztek megtartani, úgymond ezt a „szokás-jogot” egészen 1733-ig.⁶⁰³

Azonban, variációk egy témára, hol, mikor, és ki kaphatta a püspöki fokozatot, minden bizonnyal Lukács preszbiter lehetett. Bár, figyelembe véve a fentebb említett tényeket és érveléseket, ennek meg kellett történnie valamikor a XV. század 40-es éveiben, és nem kizárt, hogy az, aki felszentelte Lukácsot valamilyen unitárius püspök volt. Adott esetben mindössze két variáció lehetséges: egy Przemysl-i püspök vagy személyesen Izidor metropolita, ami ugyanakkor nem jelenti azt,

597 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története...* 197–198. o.

598 Az említett dokumentumok publikálva: *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715...* 30–42. o.

599 Ukránra történő fordítás.: ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів...* т. II. сс. 275–282.

600 *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715...* 208–213. o.

601 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története...* 198. o.

602 Példaként lásd: БАРАН О. *Церква на Закарпатті в роках 1665–1691...* 72 с.

603 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története...* 198. o.

hogy joghatóságilag a munkácsi prezbiter az ő püspöki fennhatósága alá tartozott. Azonban, ez nem zavart néhány ukrán történészt abban, (prof. Igor Moncsák) hogy közvetlenül a kijevei metropolia úgynevezett „*alsó részeként*” emlegesse a munkácsi püspökséget.⁶⁰⁴

A mi szerény kutatásunk végén fontosnak tartjuk visszatérni a királyi oklevél szövegéhez, mely 1458-ból származik. Bár Lukács ebben csak mint prezbiter említődik, mégis olyan kifejezésekkel találkozunk, melyek megerősítik, hogy ő több kellett hogy legyen, mint egy egyszerű prezbiter vagy apát. Ezen dokumentum szavai „*auctoritate nostra regia, qua huismodi plebania more praedecessorum nostrorum regum Hungariae ad nostram collacionem pertinere dinoscitur*”⁶⁰⁵ („*a mi királyi hatalmunkat meghatározza, hogy a magyar királyi szokásos plébánia szintén a mi kinevezésünkhöz tartozik*”) megerősítik, hogy Lukács betöltött olyan beosztást, amely megfelel a „*királyi kinevezésnek*”, és az, hogy a király soha nem nevezett ki egy egyszerű apátot, sőt a „*szakadárok*” közül, nem kétséges. Vagyis Lukács több kellett hogy legyen mint egyszerű apát, mert akkor miért kell neki oklevéllel hatalmat adni „*et in suis solitis iurisdictionibus tenere et conservare debeatis*”⁶⁰⁶ („*korlátlan időre megőrizni és ápolni a igazságszolgáltatást*”).

Sőt a második dokumentumtól, melyben említik Lukács prezbiter nevét, Hunyadi Mátyás király személyes levele volt, melyben szó esik, a panaszról „*Luce presbiteri Rutheni, in monasterio oppidi Munkach constitute*” a szerzetesek negatív jellemzése, melyet a „*Benedictus plebanus de Iwany*” oldaláról kaptak, abban az időben, mikor a tizedet szedték tőlük,⁶⁰⁷ vagyis arra következtetünk, hogy az apátnak joga volt tizedet szedni.

Még ebben az időben, egy kicsit előrehaladva, megjegyezzük, hogy III. Vladisláv királyi oklevelében, mely 1491. július 31-éről származik, már az „*orosz püspöknek*” Jánosnak „*iuxta antiquam consuetudinem*” („*a régi szokásokhoz híven*”) a ruszinoknak és az oláhoknak engedelmeskedniük kellett. Vagyis a Szent Miklós kolostorban, mely a Cserncsej hegyen található már János előtt is volt püspök, melynek voltak hívő alárendeltjei. Hogy miért neveztetik Lukács prezbiternek, egy szerző 1320-ban ebben a tekintetben, a mi véleményünk szerint, nagyon jól jegyezte meg: „*ezt meg lehet magyarítani azzal, hogy ahogyan ő, az ő elődjei is püspökök voltak, és ezért a latin püspökök betiltották, hogy püspököknek neveztessenek. Hiszen az egri püspökök a mi püspökeinket csak plébánosoknak nevezték*”.⁶⁰⁸

Eltelktve attól, hogy a névtelen szerző cikkének tartalma, eléggé rendszertelen, de a lényege ettől függetlenül világos: az ideiglenes firenzei ökumenikus

604 МОНЧАК І. Самоуправна Київська Церква. Львів: „Свічадо”, 1994. сс. 11.

605 Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715... 1. o.

606 *Ibid.* 2. o.

607 *Ibid.* 3–4. o.

608 *Начала Мукачевскої епархії.* In: *Карпаторусский вѣстникъ.* Ужгородъ, 1926. Ч. 35.

ekleziológia, nem változtatta meg az előző pápai dokumentumokat, melyek között volt a hírhedt 9. alkotmánya a IV. Lateránus székesegyháznak (1215) „*De superbia Graecorum contra Latinos*” („*A görögök latinokkal szembeni elbizakodása*”),⁶⁰⁹ vagyis, a latin katolikusok egyházi gyakorlatában Magyarországon a Krisztusban való testvérekkel való viszony – a ruszinokkal, az oláhokkal, akik a görög hitet vallották, sőt még a megkérdőjelezhető szempontjából a hirotonizációs püspökök sokáig *ipse posse* maradtak.

Nem sokkal később Hunyadi Mátyás oklevelének megjelenése után szeptember 1458-án éppen hogy felemelte a szószerkezt Szent Péter pápa II. Pij a bullával kijelölte II. Grigorij Bolgárovicsot a kijevei metropolitához – egyházi politikai okokból, és a metropolita Izidor egyértelmű beleegyezésével. A pápa „...*felosztotta azt az egyházi orosz járást két részre, vagyis felsőre, mely az újgyesülésszerű uralkodó felügyelete alatt volt, és alsóra, mely a katolikusok felügyelete alatt volt, vagyis Kazimírhoz tartozott, aki szent királya volt Lengyelországnak. És így az orosz járás egy része továbbra is maradt Izidor metropolita fennhatósága alatt, aki egyidőben átengedett egy részt saját uradalmából, a későbbiekben részletezett okokból, vagyis azért, mert Rusz alsó részén, – a kijevei egyházmegye Litvániában, valamint az Alsó-Rusz azon részeit, ahogy a görög rítus szerint élnek, az orosz metropolita fennhatósága alatt, és a fentebb említett lengyel király fennhatósága alá tartoznak, összekötötte a metropolita méltósággal, minden különbséggel, privilégiumaival, kitüntetéseivel, melyek a törvény és a szokás szerint a metropolita egyházhoz tartoznak*”. [...] „*Ez egy különálló érsek fennhatósága alá fog tartozni, aki irányítja, lesz a fentebb említett déli vidékekkel együtt, vagy a brjanszki, szmolenszki, palóci, lucki, vladimiri, premisli, holmi, turóci és halicsi egyházközségekkel*”, melyeket ugyanaz a hatalom elválasztott az orosz egyháztól (vagyis a „felső” résztől), ahol Jónás fia gyakorolta joghatóságát.⁶¹⁰

Figyelembe véve, hogy Kazimír elődje III. Vladiszláv metropolita egyidőben Magyarország királya is volt, és Lukács, a ruszin kolostor plébánia prezbitere éppen csak megkezdte „procedúráját” elismertetni joghatóságát a polgári hatósággal a katolikus Magyarországon nem meglepő, hogy a pápai dokumentumban (11. megjegyzés) azok között, akik abban az időben tevékenykedtek a kijevei metropol egyházközség területén, a munkácsit nem találjuk. Látszik, hogy kimondottan ezekre a szlávokra és oláhokra vonatkoztak a pápai bulla szavai – „*és azokkal a részeivel Alsó-Oroszországnak melyek a görög rítus követői az orosz metropolita fennhatósága alatt élnek, és elhelyezkednek a fentebb említett lengyel király területén*”.⁶¹¹ Közvetve ilyenek voltak a Przemysl-i és a Lemberg-i egyházközségek.

Összegezve történelmi jelentőségét az előbbieken bemutatott forrásoknak,

609 АВБАКУМОВ Ю. *Витоки унійного богослов'я...* с. 244.

610 A pápai bulla szövegének ukrán változata: ВЕЛИКИЙ А. Г. *З літопису християнської України...* Т. III. cc. 109–112.

611 Ilyen véleménnyel vannak egyes kutatók, mint Hodinka A., Pakár A., Baran A. Részletesen lásd: МОНЧАК І. *Самоуправна Київська Церква...* cc. 10–11.

melyek az egyházi-szerzetesi életét mutatják be a szláv-oláhoknak Magyarország felső részén, Hodinka Antal helyénvalóan feltételezi, hogy a Fedor Korjatovics által írt oklevél, mely 1418–1426 közöttől való, ha nem említi egyenesen a püspökséget, de a királyi oklevél, Hunyadi Mátyástól, 1458-ból megerősíti a korábban kinevezett Lukács prezbitert, a Cserncsej hegyi kolostor plébánia vezetőjeként a kérdést, mely a Munkács melletti püspökség létrehozását illeti, át kell tenni 1426 és 1458 közöttre, persze, azzal a feltétellel, hogy a püspökség alatt a „kolostori plébániát” fogjuk érteni.⁶¹²

Konkrétabban, Lukács plébánossá kellett, hogy legyen 1439 és 1445 között, amit alátámasztanak a munkácsi vár tulajdonosának, a szerb despotának Georgij Bránkovics és a magyar király, Hunyadi Mátyásnak oklevelei. Erről szólnak a holmi unitárius püspök, Jákob Szusi információi, melyek a Szentszék felé irányultak 1665-ben. Így egyértelműen egyet kell értenünk Hodinka Antal véleményével, melynek értelmében, a munkácsi püspökség 1439 és 1445 között jött létre, vagyis abban az időben, mikor III. Vladiszláv, I. Ulászló uralkodott (1440–1444), amikor megjelentek az általunk ismert kardinális-metropolita Izidor (1440) levelei a ténylegesen legfiatalabb uralkodóhoz 1443-ban.⁶¹³

Más szavakkal, az első püspökség kialakulásának eleje, melynek központja a Szent Miklós kolostor Munkács mellett, arra a periódusra tehető, mikor a Firenzei unió alakult (1439) és kanonikus egységben a római székesegyházzal az alsó rész püspökségével az addig nem felosztott kijevi metropolnak, a katolikus provincia pápájával egyesülve (1458). Erről tanuskodnak az általunk a fentiek során elemzett oklevelek. A korai fázisa a munkácsi kolostor püspökség létrehozásának a XV. század végére tehető, és János püspök nevéhez fűződik.⁶¹⁴

Különösen nem részletezve a vitát a „kanonikus” munkácsi püspökség létezéséről az úgynevezett „első létrejöttének” idejéből (a második, véleményünk szerint az eredeti kanonikus kialakulása csak 1771-ben történt),⁶¹⁵ és valóban a helyi görögkatolikus és pravoszláv közösség történelmi forrása helyszínének számít,⁶¹⁶

612 Részletesebben az említett kérdésről, ami a Munkácsi egyházmegyét illeti a titokzatos szerző, Vladimirusz de juxta Gornád könyvéből olvashatunk, mely megjelenése után sok visszangot váltott ki a katolikus világban: HORNAD Vladimirus de juxta. *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.–18. storočie)*... ss. 9–12, 37–38, 79–191, 469–858.

613 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története*... 186–189, 191–193. o.

614 Részletesebben erről saját publikációimban: ФЕНИЧ В. *Заснування Мукачівської єпархії у XV ст.: історіографічні міфи та історичні реалії*.. ss. 168–184; ФЕНИЧ В. „Київська Церква” і Мукачівська єпархія: відомі та невідомі сторінки „непрочитаної” історії XIV–XVII ст... ss. 3–14.

615 Erről lásd a különleges-speciális kutatásokat, megjelentetett dokumentumokat: PEKAR B. *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*... 136 p.; *De processibus canonicis ecclesiae catholicae Ucrainorum in Transcarpathia ab 1771 usque 1853*. Collegit: Dr. Alexander BARAN. Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, 1973. 281 s.

616 ПЕКАР А. В., ЧСВВ. *Нариси історії Церкви Закарпаття*. Том I. ss. 15–16; ПАП С. *Початки християнства на Закарпатті*... ss. 83–86; ПРОНИН В., архимандрит.

a hiteles írásos források hiányában, korlátozzuk magunkat A. Petrov megjegyzésére arról, hogy a munkácsi püspökség kezdetén „*ignoramus et ignorabimus*”,⁶¹⁷ persze azzal a kikötéssel, hogy kevésszámú meglevő XV. századból származó okleveleket feldolgozó történészek véleményét is figyelembe kell venni, nem „csapkodi” ahogy mondják a „vállat”.

Az utolsó talány, melynél meg kell „találni” a választ, a nem teljesen érthető történelemíráshoz köthető, azzal kapcsolatos, hogy kinek volt alárendelve a munkácsi püspök. Az általunk említett jezsuita történész M. Lackó ezzel kapcsolatban írja: „*Subordinatio hierarchica episcopatus Mukačevensis non est clara. Ex una parte videtur nulli fuisse metropolis stricte subiecta, ex alia verro parte sunt indicia quae monstrantur relatijnes frequentes cum metropolis Kioviensi, ubi probabolissime praeteritis temporibus episcopo Mukačevenses consecrabantur: Saeculo XVII ante unionem Uzhorodensem vero, consacrationem accipiebant a metropolitibus Moldaviae*”.⁶¹⁸

De még akkor is, ha a legrégebbi említése a keleti tradíciójú munkácsi püspökségnek 1491-ből származik, ez egyáltalán nem mutatja, magának a püspöknek meglétét, sőt az erről a fentebb említett oklevelekben nincs egy szó sem. A későközépkori Magyarországon még a XV. században voltak keleti rítusú kolostorok, melyeknek apátjai oltalmazták a vallási – egyházi életét a pravoszláv hitűeknek, kik a közeli, s távoli vidékeken éltek. Így volt ez az erdélyi és a felső magyarországi részekkel is.⁶¹⁹ Még akkor is, ha ott nem létezett a hierarchia teljes kanonikus értelemben, néhány apátja a kolostornak mégis kapott püspöki felszentelést. A Szent Miklós kolostor Munkácshoz közel, a XV. század végén ilyen püspöki központtá/rezidenciává vált, mely a kezdetekben pásztori tevékenységét a Felső-Magyarország területén élő keresztényekre terjesztette ki, bár nem áll rendelkezésünkre semmilyen írott forrás, mely a helyi egyházmegye hivatalos alapításáról szólna.⁶²⁰

История Православной Церкви на Закарпатье... сс. 151–154; ПОПОВИЧ М. *Про світле вогнище нашого минулого (до 500-річчя Мукачівської єпархії)*. In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Випуск 19. Упорядник: Мирослав Сополіга. Пряшів: Словацьке педагогічне відділення в Братиславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1994. сс. 11–23.

617 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* с. 146.

618 LACKO M., S.J. *The Union of Užhorod...* pp. 18–19.

619 PEKAR B. *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*... pp. 15–19; СУТТНЕР Е. Кр. *Значення Замойського (1720) та Віденського (1773) синодів для уніатів Речі Посполитої та Габсбурзької монархії*. Пер. з нім. О. Турія та Л. Цибенко. In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. Число 2. За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочилися та Олега Турія. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. с. 108.

620 LACKO M. *Unio Uzhorodensis Ruthenorum cum Ecclesia Catholica*. Romae, 1955. ss. 12–19; СУТТНЕР Е. Кр. *Значення Замойського (1720) та Віденського (1773) синодів...* с. 108.

Ami a „számtalan lelkipásztorokat” illeti, az a kezdetektől a vlágyikok, akik a kolostorban tartózkodtak, mely a Cserncsej hegyen, Munkács mellett volt, fel kell hívni a figyelmet arra, hogy hozzájuk különböző etnikai hívő csoportok tartoztak. Ez annak volt köszönhető, hogy valamikor ezek a püspökök szolgáltak a járáson kívül, ahol napjainkban az orosz-görögkatolikus egyház jelentős része terül el. A munkácsi püspökség az uralkodó ukrán-orosz nemzeti identitással és kis mértékben átítatott és abban jelentős a magyar, román, és szlovák görök-katolikus és nem kevésbé számos két- és többnyelvűekkel,⁶²¹ és szintén azokkal a régiókkal, melyek később (XIX–és a XX. század elején) hivatkozva először az önálló egyházmegyére (olyanok, mint eperjesi, ahol napjainkban a hívők nagytöbbségét a szlovákok alkotják, hajdúdorogi, a magyar és a román püspökség).⁶²²

621 ФЕНИЧ В. *Етнонаціональна ідентичність греко-католиків Мукачівської єпархії*. In: *Історична школа професора Володимира Задорожного: Науковий збірник*. Випуск 2. *Carpatica – Карпатика*. Випуск 30. Упорядкування Романа Офіцинського; передмова Валерія Смоля. Ужгород: Гражда, 2004. сс. 38–62; ФЕНИЧ В. *Конфесійна та національна ідентичність духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії 1771–1949 рр.* In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. За ред. Бориса Гудзяка, Ігоря Сkochиляса та Олега Турія. Число 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*. Відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2003. сс. 146–161; ФЕНИЧ В.І. *В оточенні інших: греко-католики Мукачівської єпархії та їх сусіди у світлі сучасних досліджень офіційної статистики кінця XIX – початку XX ст.* In: *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Редкол.: М.М. Вегеш (голова) та ін. Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2010. Вип. 25. сс. 104–125; FENICI V. *Konfessionelle und nationale Identität der Katholiken griechischer Konfession von Transkarpatien im 18.–20. Jahrhundert*. In: *Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region*. Coordonatori: dr. Hans Gehl, dr. Viorel Ciubotă. Satu Mare – Tübingen: Editura Muzeului Sătmărean, 2003. сс. 83–104; FENIČ V. *Konfessionelle und nationale Identität des Klerus der griechisch-katholischen Diözese von Munkačevo 1771–1949*. In: *Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die grechisch-katholischen Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert*. Herausgegeben von Hans-Christian Maner und Norbert Spannenberger. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2007. сс. 113–128.

622 Az görögkatolikusok egyházi és nemzeti azonosságának problematikájával Közép – és Kelet Európa országaiban a Kovcseg („Ковчег”) nevű ismert tudományos gyűjtemény egy külön kiadványa foglalkozik. *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. Число 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*. Відп. ред. Олег Турій. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2003. сс. 55–269. Lásd még: ФЕНИЧ В. *Еклезіяльне становище греко-католиків до встановлення комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи*. In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Випуск 24: *Словацько-українські взаємини в області історії, культури, мови та літератури. Матеріали міжнародної наукової конференції (Свидник, 23–24 червня 2006 р.)*. Головний редактор та упорядник: Мирослав Сополига. Свидник: Muzeum ukrajinskej kultury vo Svidniku a Spoločnosť priateľov Muzea ukrajinskorusínskej kultury, 2007. сс. 95–117; ФЕНИЧ В. *Від монастирської Церкви-Єпархії*

A Szent Miklós kolostorból, Munkács mellől származó hívők, akiket a vlágyikok vezettek, csak abban egyesültek, hogy közös egyházi tradícióik voltak, bár soha nem beszéltek egymással egy nyelven, alá voltak rendelve a politikai elitnek, elsősorban a román egyháznak, mely latin rítusú volt. Ezért a jogi státusza a dokumentált tevékenységének a munkácsi püspököknek, messze nem volt instabil, ugyanúgy nem bizonyult instabilnak a szociális és a kulturális helyzete sem a szerzeteseknek és azoknak, akik az egyházközösséghez tartoztak.⁶²³

6. A joghatóság kiszélesítése és a kanonikus terület kiszélesítése: János, a ruszinok munkácsi püspöke, és a hrusevói kolostor viszonya

Az első egyenes említése János püspöknek, akik görög rítusú 1491-hez köthető, egyszerre két írásban is, melyek július 31-re datálhatóak, s II. Ulászló magyar király (1490–1516), fia a lengyel király Kazimír és erre az időre már Bohémia királya is, Vladisláv néven ismert. Első közülük címzett „*plebanis Ruthenis sub iurisdicione ecclesie beati Nicolai confessoris in oppido Munkach ritu Grecorum fundate*” a király és a János püspök viszonya, a következő szavakkal lettek jellemezve: „*reverendo patri Joanni episcopo vestro, sub cuius scilicet iurisdictione estis, in omnibus licitis et consvetis iuxta antiquam consvetitudinem obedire et obtemperare ipsumque revereri*”.⁶²⁴

Itt találóan megjegyzik, hogy János püspök (1491–1498) arra törekszik, hogy joghatósága legyen a hrusevói kolostor felett, értelemszerűen nem csak a világi papság felett, de zárt ajtók mögött, és mindez a „*iuxta antiquam consvetitudinem*” („*a régi antik szokások*”) szerint.⁶²⁵ A szándék az utolsó bővítésére saját püspöki hatóságát és a hrusevói kolostor területére apátsága idején az utolsó apátok Illarion és Helázij, több kísérlet után, rendelkeztek hellyel, 1494 és 1498 között, „terjeszkedő” János számára teljes kudarccal végződtek.⁶²⁶ Bármilyen alkalommal, a konkrét

do „*Ecclesia sui iuris*”: Ужгородська унія та інституювання церковних спільнот ужгородської унійної традиції. In: Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії. Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ „Говерла”, 2016. сс. 26–105.

623 СУТТНЕР Е. Кр. Значення Замойського (1720) та Віденського (1773) синодів... с. 109.

624 Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715... 5–7. o.; BARAN A. *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis*... pp. 30–40.

625 *Ibid.* pp. 129–130.

626 Ezzel a témával foglalkozik az én publikációm: ФЕНИЧ В. До питання про історію

megnevezése ennek a püspöknek elkezdődik a visszaszámlálás történelmileg pontos munkácsi főpapokkal.

Teljesen világos, hogy a XV. század 90-es éveinek elején a Per-Hrusevói kolostor Illár főszerzetese és a munkácsi püspökség Jánosa között véglegesen megromlott a kapcsolat. 1494 májusában Illár személyesen megjelent a magyar király előtt, a cseh származású II. Vladisláv („*Dobzse Lászlóként*” ismert, azért, mert mindenkivel mindenben egyetértett), bemutatta neki a IV. Antonio görög oklevelét, (az eredetit) azért, hogy megkapja a királyi konfirmációt jogainak megerősítésére, melyet a kolostornak Szent Mihály arkangyal egyetemes pátriárka 1391-ben adott.⁶²⁷ Első következtetés, mely ebből az eseményből ered, lehet az, hogy eddig az időig a hrusevói kolostor jogi státuszát fenyegető dolgok nem voltak: kialakultak a munkácsi püspökség oldaláról, 1491-ben, vagyis csak azok után, hogy a jogi státusza a Cserncsej hegyen lévő kolostortemplom apátjának legitimizálva lett és intézményesítették a királyi hatalom által.

Figyelemre méltó, hogy a II. Vladisláv király által írt oklevél eredetije Kosicében lett kiadva, 1494. május 14-én eltűnt, a történelmi források között csak a másolt érhető el, mely 1721-ben lett kiadva a római-katolikus kapitul által, Karlsburgban (*Alba Julia, Gyula Fejérvár*) (az 1479-ből származó Hunyadi Mátyás király oklevelével együtt) a jezsuita George Reygoi kérésére (1678–1748),⁶²⁸ összegyűjtve számos dokumentumot a keleti egyház történetéről, a középkori Magyarországon.⁶²⁹ Valójában ezt a másolatot tette közzé minden kutató a XVIII–XIX. századig J. Mihályi de Apsával bezárólag (1900).

Elemezve „Dobzse” király oklevelét 1494-ből, ahogyan általunk feljebb meg lett jegyezve, A. Petrov figyelmet fordított a latin szöveg és a görög eredeti közötti jelentős különbségekre. Az orosz tudós következtetései több mint kategorikusak: „*A latin fordított szöveg egyáltalán nem fordítása – főleg nem pontos – a görög szövegnek, de teljesen szabad, s más sorrendű, más kifejezésekkel, a pátriárka rendeletének alapvető értelmezése – néha torz formában – igen, sőt önkényes változtatások és fordulatok*”.⁶³⁰

взаємовідносин між єпископами Мукачєва і марамороськими православними центрами (1391–1733 рр.). In: Румунсько-українські відносини: історія і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. Coordonatori: Viorel Ciubotă, Vasile Marina. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean, 1999. ss. 185–199.

627 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и ієрархіи 1391–1498 г...* с. 124.

628 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. şi XV...* s. 608; *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára.* I. köt. 1458–1715... 3. o.

629 NILLES N., S. J. *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae s. Stephani.* Volumen I. Eniponte: Typis et sumptibus feliciani rauch, 1885. pp. 401–402.

630 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и ієрархіи 1391–1498 г...* с. 125.

A legjelentősebb, hogy A. Petrov szerint a különbségek leszűkülnek abban, hogy az oklevél görög (eredetiben) szövegében: 1) nincsenek kettős kifejezések „*ecclesia seu monasterium*”; 2) ott egyértelműen ki van jelelve, hogy „*Drág magiszter*” szentelte meg Konstantinápolyt; 3) Kizárólag Drág kérte, hogy „*a kolosotr pátriárkai felügyeletet és védelmet kapjon, s a későbbiekben pátriárkainak neveztesen*”, és nem úgy, ahogyan a latin fordításból következik, hogy a testvérek ajándékba adták a kolostort a pátriárkának és a konstantinápolyi egyháznak („*...ecclesiam videlicet, in nomine s. Michaelis fundatam, donarunt et obtulerunt*”); 4) ha a görög szövegben a kolostor apátjának háromszor is sikerül a magas titulus „*kormányzó*”, akkor a latin fordításban ő csak szerényen „*Prior, Abbas*” (komentálja ezt a tartalmat A. Petrov feltételezte azt, hogy a „fordító” egyszerűen nem értette a „autonóm / sztauropig” és az „apát” terminus jelentését) neveztetik; 5) mindkét oklevélszövegből kiderülnek a kerületek megnevezései, melyeket akkor Balica és Drág uralt, melyek fölött a pátriárka birtokolt egyházi joghatóságot, a kolostori apátok fölött, de csak három esik egybe mind a két szövegben: *Ugotsa, Chicho* és *Balvanus*. Minden más elnevezés *Zilagysag* (a XIII. század és a XV. század elején Magyarország keleti részének szélesebb területét jelentette), *Megyesalya* (Szathmár vármegyében), *Berezava* (Erdélyben) vagy *Borsova* (Bereg vármegyében) és *Almazing (Almaszég)* (Bihar vármegyében)⁶³¹ – nem egyeznek a településnevek a görög eredeti oklevél megnevezéseivel. „*Minden fentebb említett, csupán a „fordító” tudatlanságáról, könnyelműségéről, rosszhiszeműségéről tanúskodik. A két következő hely – A. Petrov véleménye szerint – bizonyítja, hogy itt szándékos hamisításról van szó*”;⁶³² 6) mindkét szöveg jelentősen eltérő információkat tartalmaz Pahomia exarh-igumen utódjának választásáról: ha a görög eredetiben az igument Balica és Drág választják (vagy az ő utódaik) együtt a szerzetesi testvériséggel, akkor a latin fordításban nem csak a vajdák és a szerzetesek, de minden pravoszláv vajda, egy általános ülésen („*omnes fratres spirituales tunc et Balicza ac Drag mester cum omnibus hominibus parvis et magnis, in dictis pertinentiis residentibus ac congregatis aperte, ut ita congregati Priorem eligant*”). A pravoszláv keleten élt ez a gyakorlata a püspök és a plébánosválasztásnak. Ebben az esetben, az eredeti pátriárkai oklevél megmásításának célja „a fordító” által, egyértelmű: valószínűleg, valaki nagyon fel akarta használni a királyi megerősítést arra, hogy az igumeni-exarh i státuszt püspökvé emelje; 7) a tudatlan szerző még egy rejtett célját is felfedezhetjük az oklevél lefordítása sztereotíp kikötését az oklevélnek, mely az egyházi intézmények autonóm voltáról szól: ellentétben a görög eredetivel, ahol szó van „*a pátriárkai védelem és felügyelet és (ezzel kapcsolatban) ezzel kitüntetés és méltóság megszerzéséről*”, ami azt jelenti, hogy volt néhány templom, mely fel lett szentelve a pátriárkai exarh által, és pátriárkai exarh joghatósága alá tartozott;

631 *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV... s. 111; KADLEC K. Valaši a valašské právo v zemích Slovanských a Uherských... s. 216.*

632 ПЕТРОВЪ А. Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г... с. 127.

a latin szövegben így hangzik: „*si quis nostrorum subditorum archiepiscopus aut episcopus in dicto monasterio aut pertinentiis eiusdem inveniretur, quod eiusmodi dicto Priori esset in adiutorium*”, hogy az apát teljes mértékben független a helyi püspök vagy érsektől.⁶³³

Néhány tudós (például Hodinka Antal) értelmezik a „*adiutorium*” abban az értelemben, hogy a püspök köteles volt az apát kérésére felszentelni a bemutatott jelölteket diakónusnak vagy szerzetesnek.⁶³⁴ E kijelentést teljes mértékben helyénvalónak kell tekintenünk, bár pátriárkai oklevéle, mely 1391-ből származik, ilyen hatáskört a Per-Hrusevo kolostor apátjának nem adott.

Így vagy úgy, de az utolsó két pontba foglalt különbségek egyértelműen arról tanúskodnak, hogy a hamisított latin „fordítása” a görög eredeti pátriárkai oklevélnek, mely 1391-ből származott, valószínűleg abban az időben keletkezhetett, mikor Hrusevó és Mukács között konfliktus volt, vagyis 1494 küszöbén, de semmiképpen nem a XVIII. században, mikor már több évtizede nem működött a hrusevói kolostor. Napjainkban nagyon nehéz megjósolni, miért, például a királyi kancellária nem törekedett arra, hogy lefordítsa az oklevelet latin nyelvre, lehet, hogy azért, mert nem volt olyan ember, aki tudott volna görögül, vagy a tisztviselők tudták, hogy „*Dobzse László*” hiszékeny és gyengekezű, s könnyedén teljesít minden kérést azért, hogy mihamarabb megszabaduljon az őt zavaró emberektől.

Az utolsó, amire felfigyel A. Petrov, egy csodálatos kikötés, mely követte teljes megerősítéssel a pátriárkai oklevelet a király által, mert nem csupán felülírta az éppen megadott apáti jogokat, de egyenesen püspöki fennhatóság alá helyezte. Ahelyett, hogy ne törjék a fejüket a nemlétező Erdélyi XV. századi „pravoszláv érseken”, kinek köteles volt engedelmeskedni a hrusevói kolostor apája „*előzetesen Gelary*” („*confirmamus, ita tamen, quod ipse frater Hilarius Prior et sui successores episcopo de Munkats sui ordinis reverentiam, archiepiscopo vero de Transilvania, modernis et juturis, diebitam subjectionem et obedientiam praestare debeant et teneantur*”), a tudósok A. Petrovig (1930) nem gondolkodtak azon, hogyan kerülhetett a záradékba az a tény, mely aláírta a király által aláírt oklevél egész hatáskörét.

Amennyiben a későbbi eredeti oklevelében ugyanennek a II. Vladiszlávnak, 1498-ból (majd a későbbiekben részletesen írunk róla) nincs utalás hasonló kikötésekre, az orosz kutató az elmúlt évszázad elején erősen úgy gondolja, hogy a kitétel a XVIII. század elején került be. Közvetlenül a Fogarasi uniátus román püspökség létrehozása után (1721) nem kis vita alakult ki az egyházi függőség körül Máramaroson. Az egyik oldalról az éppen létrehozott uniátus uralom, élén Pataki János püspökkel (1721–1730) és Johán Johanikijev Klájjnal (1730–1751), a másik oldalról a munkácsi uniátus püspök Georgij Henagyij Bizáncij (1716–1733). Ez az interpoláció ezért lett beemelve az 1494-es oklevél latin „fordításába” az

633 U. o. 126–128. o.

634 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története...* 200–205. o.

ismeretlen fogarasi támogató engedélyével, mely befolyásolta egyházi-jogi jövőjét Máramarosnak nem hamarabb, mint 1723-ban.⁶³⁵

Azonban, mint tudjuk még 1723-tól a pravoszláv máramarosi ruszinok és románok felvették az úniót és engedelmeskedtek a munkácsi püspöknek.⁶³⁶ Ezzel együtt, ez teljesen nem jelentette azt, hogy a „hitzakadás” az adott régióban befejeződött, ahogyan azt a több tízéves események is alátámasztják, Máramaros a későbbiekben is megmaradt nem teljesen „unitárius” vármegyének, a szó szószeros értelmében.⁶³⁷

További információt a hrusevói igumen és a munkácsi püspök harcáról II. Vladisláv király okleveléből meríthetünk, mely 1498. november 29-éből származik. Ebben a király közli, hogy bár ő megerősítette 1494-ben a hrusevói kolostor privilégiumát, és az igumenjét IV. Anton pátriárka 1391-ben, de a munkácsi János püspök, ahogyan arról panaszkodott neki az előző évben, Gillar igumen (1497) arra törekedett, hogy a lakókat, akik „*in pertinenciis monasterii – taxare*” éltek, kényszerítette, hogy adót fizessenek neki, kárt okozva ezzel a kolostor bevételében.⁶³⁸ Mint látható, az 1498-as királyi oklevélben, a Leleszi konvent napján, mely a vita tisztázására lett kijelölve, János püspök nem jelenik meg. Ezért a király kijelöl erre egy új határidőt, és addig előírja a Máramaros vármegyei előjáróknak, hogy őrizzék meg a hrusevói kolostor érdekeit, az előzőeknek megfelelően.⁶³⁹

Arról, hogy hogyan fejeződött be a vita a két keresztény központ között a magyar Kárpátok alatt, a XV. század végén, még minimális ismeretet sem sikerült senkinek sem szerezni. Az a helyzet, hogy 1498 és 1551 között, 53 teljes év alatt, semmilyen dokumentum nem foglalkozik a kárpát-ruszin egyházakkal, így a munkácsi püspök, János és a hrusevói igumen, Gellas utódjával kapcsolatos információk sem maradtak fenn. 1537-ben Habsburg Ferdinánd csapatai ostrom alá vették Munkácsot, melyek idején a Cserncsej hegyen lévő kolostor teljesen tönkrement, és elhegyta a szerzetesi közösség. Ez válik nyilvánvalóvá I. Habsburg Ferdinánd királyi okleveléből, mely 1552. március 15-éről származik.⁶⁴⁰ Valószínűleg ekkor

635 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* с. 130.

636 BARAN A. *Eparchia Maramorošiensis eiusque unio*. Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1962. pp. 65–98.

637 Részletesebben erről lásd: ПЕТРОВЪ А. „*Старая вѣра*” и унія въ XVII–XVIII. вв. In: *Матеріалы для исторіи Угорської Руси*. Т. I. Санкт-Петербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1905. 75.с. ПЕТРОВЪ А. „*Старая вѣра*” и унія въ XVII–XVIII вв. *Пояснительная записка*. In: *Матеріалы для исторіи Угорської Руси*. Т. II. Санкт-Петербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1906. 88 с.

638 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 131–132.

639 Az oklevél teljes szövege: *Diplôme Maramureşene din secolul XIV. și XV...* ss. 624–626. № 360; *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt.* 1458–1715... 9–10. o.

640 LEHOCZKY T. *Beregvármegye Monographiája*. III. kötet. Ungvárront: Nyomtatott

tűntek el (ha voltak) a XIV–XV. századi oklevél eredeti változatai, vagy nem, ezt pontosan senki nem tudja megmondani.

Így vagy úgy, 1551-hez közel, a hrusevói kolostor köteles volt alárendelni magát a munkácsi püspökségnek. Minden esetre I. Ferdinánd királyi oklevele 1551. október 9-éről, arra kötelezi a hrusevói kolostor szerzeteseit, hogy adót fizessenek a munkácsi püspökségnek és a munkácsit felhatalmazza, hogy szedje az adót a kolostortól.⁶⁴¹ Minden következő királyi oklevél Munkácsnak e jogát csak megerősítette.⁶⁴²

Hogyan tudott élni ezzel a győzelemmel a munkácsi püspök, mellyel a hrusevói ellenfél fölött győzedelmeskedett, egyértelműen nem világos. A. Petrov véleménye szerint, „szerepet játszott benne a II. Vladiszláv által 1491-ben írt második oklevél interpolációja”.⁶⁴³ Ennek tartalmához később még visszatérünk, mert csak akkor tudjuk leemelni a leplet néhány megkérdőjelezhető helyről, lehet néhol ingatag érvekkel.

Ezek közül a kevés oklevél közül, melyek az 1391–1498 közötti periódusra vonatkoznak, csak öt eredeti maradt fenn az elmúlt évszázad elejére, három, hitelesített másolatban, 1500, 1728, 1753, és kettő, egyszerű másolatban, 1721 és a XIX. század végéről.⁶⁴⁴ Mivel ez nem néz ki furcsán, a sötét középkori keleti egyházak kárpátaljai ruszinok és oláhok történelmében. Megfigyelhető, a munkácsi püspökségben megjelenik egy új apostoli vikárius, aki görög, de római eredetű lelki képzésben vett részt, József János Rugi de Kamillisz püspök (1690–1706).⁶⁴⁵

Minden módon törekedett megtalálni a dokumentált megerősítését a Cserncsej hegyi munkácsi kolostor ingatlanjainak, „de Kamillisz emberei”, lehet, hogy mindezen dolgok elérése céljából hozzáadták a szükséges okleveleket „*visszamenőleg*”, vagy azok meghamisításával foglalkoztak azért, hogy „megtalálják” a szükséges történelmi-jogi alapjait annak, hogy legitimizálják egyik vagy másik vitakérdést. Mindenz egyetlen gazdasági cél elérése érdekében történt – nem engedelmességni és nem fizetni adót az egri latin püspöknek, és az ő helyi plébánosának.

Kimondottan erre (a későbbiekben) az időre tehető a nagy mennyiségben megjelent, általában torz másolatok, híres középkori hamisítványok, megkezdve

pollesek Miksa könyvnyomdájában, 1881 513–514. o.; HODINKA A. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története...* 221. o. Az oklevél teljes szövegét lásd: *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*. I. köt. 1458–1715... 14–15. o.

641 Az oklevél teljes szövege: *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*. I. köt. 1458–1715... 12–13. o.

642 *Ibid.* 13–50. o.

643 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* c. 133.

644 *U. o.* 130. o.

645 Részletesebben a de Camilliról lásd.: FYRIGOS A. *A khioszi De Camillis János, munkácsi püspök tanulmányai és lelkipásztori tevékenysége*. In: *byzantinohungarica.hu\byzantinohungarica (Hodinka)*. 57–87. o. [Források. 88–114. o].

a podolóniai fejedelem, Feodor Korjatovics „1360-as oklevelétől”, mely az említett kolostor létrejöttével, s a javadalmaival kapcsolatos,⁶⁴⁶ befejezve a XV. század végéről származó *Dobzse László* hamisított oklevelével.

A saját fejtegetések befejezéseként, szükségesnek tartom, hogy röviden megálljunk II. Vladiszláv királyi oklevelénél, mely 1491. július 31-éről származik. Székesfehérváron (*Alba Regalis*) a király kiadott két oklevelet, mindekettő eredeti változatában maradt fenn. Az elsőben a király „...*plebanis Ruthenis, sub iurisdiccione ecclesie beati Nicolai confessoris in oppido Munkach ritu Grecorum fundate, existentibus...*” fordul, mellyel engedelmeskedik a parancsnak „...*Iohanni, episcopo vestro, sub cuius scilicet iurisdiccione estis...*”.⁶⁴⁷ Ebből a dokumentumból következik, hogy János püspök egyháza a Szent Miklós kolostorban, Munkácson helyezkedik el. Ez az oklevél úgy jelent meg, mint királyi válasz a püspöki panaszra, melyben a saját szerzeteseire panaszkodott, akik görög rítusúak voltak. A király kötelezi az összes ruszin szerzetest, akik a Munkács városi görög tírusú egyházak jogi kötelékébe tartoztak, hogy fizessenek adót.⁶⁴⁸

A második oklevélben említődik „*Johannes, eppus Ruthenorum in claustro b. Michaelis archangeli in Maromaros (?) riti Grecorum fundato commorans...*”⁶⁴⁹ vagyis itt már a hrusevói kolostor rezidenciája a ruszinok püspökének, Jánosnak. Furcsa, hogy Hodinka Antal, a forrásokhoz egészében eléggé kritikus tudós,⁶⁵⁰ figyelmen kívül hagyta az 1840-es évek elején Mihail Pap-Lucskáj által említett hamisítványt, melyről 1875-ben János Duliskovics ír.⁶⁵¹

M. Lucskáj véleménye szerint, „*Mihail Arkangyal marami szavaiban*”

646 *О подложности грамоты князя Феодора Кориатовича 1360 г. С четырьмя снимками. Критические замечания* А. ПЕТРОВА. In: *Материалы для истории Угорской Руси*. Т. III. Санкт-Петербург, 1906. сс. 179–203; ХОЛОДНЯК И.И. *Палеографический этюдъ*. In: *Материалы для истории Угорской Руси*. Т. III. Санкт-Петербург, 1906. сс. 204–206; *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*. I. köt. 1458–1715... 1–10. o.; ФЕНИЧ В.І. „*Теодорів дарунок*”: історичні дискурси та комеморативні практики у полоні однієї сумнівної грамоти. In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: Історично-релігійні студії*. Випуск 1. Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2012. сс. 140–158.

647 Az oklevél teljes szövegét lásd: BASILOVITS J., R.P. *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits...* Pars I. p. 21; ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів...* Т. II. с. 187; *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*. I. köt. 1458–1715. 5. o., Dok. № 4; ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 164–165.

648 ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів...* Т. II. с. 187.

649 *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*. I. köt. 1458–1715... 6. o.; ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* сс. 134, 166–167.

650 HODINKA A. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története...* 209–212. o.

651 ДУЛИШКОВИЧ І. *Историческія черты Угро-Русскихъ*. Тетрадь II. Унгарь: Печатня Карла Іегера и Альберта Ю. Рейпайя, 1875. с. 68.

áthúzások és korrekciók vannak. Más írással és tintával íródtak „*Mihail Arkangyal marami*” szavai. A kárpáti ruszinok történésze úgy gondolja, hogy korábban azon a helyen az volt írva, hogy „*áldott Miklós, munkácsi püspök*”. Ezt megerősíti az a tény, hogy az „*N*” betű egészében megmaradt kijavítatlan, hozzáadtak csak egy vonást, és kijavították „*M-re*” („*Iohannes episcopus Ruthenorum, in claustro beati N [ezen a helyen több szó ki van kaparva és később, más tintával beírva] „(M)ichaelis archangli in Maramar”*”), ritu *Grecorum fundato, commorans...*)⁶⁵² „*Ennek az áthúzásnak értelme az lehet, hogy a hrusevói kolostort Szent-Mihály könnyedén a munkácsi püspökség fennhatósága alá tudják irányítani, vagy, hogy azt megcáfolják, hogy a hrusevói kolostor püspökség, s ezért jogilag szabad a munkácsi püspökségtől*” – fejezi be M. Lucskáj.⁶⁵³

Ezzel kapcsolatban A. Petrov választ kapott a paleográfus-specialistától, a prágai Zemszki arhívum igazgatójától, dr. J. B. Nováktól, 1903. márciuslén, arra a következtetésre jutott, hogy a csalás célja az volt, hogy „*bebizonyítsák, hogy a munkácsi püspök, János, rezidenciával rendelkezett a hrusevói kolostorban, amely ebből adódóan hozzá tartozott jogilag*”. A hiteles tudós véleménye szerint, a csalás, a hamisítvány végre lett hajtva, 1494 és 1551 között (1551 után, ahogyan mi a korábbiakban tisztáztuk, erre egyszerűen nem volt szükség). Mindenek előtt még Vladyiszláv „Dobzse” király halála után, 1516-ban, hiszen senki sem mert volna bemutatni egy valamilyen durva hamisítványt a kancelláriának ugyanattól a királytól, aki 1491-ben mundkét oklevelet kiadta.⁶⁵⁴

Ugyanez az oklevél, de már a megadott változtatásokkal, a XVIII. század első felében, második alkalommal lett felhasználva a máramarosi pravoszláv papok és a protestáns hatóságok által a munkácsi püspök ellen. A munkácsi és a fogarasi (erdélyi) uniátus püspökök versengése az egyházi hatalomért a „szakadárok” lett Máramaroson, komolyan fellángolt az utolsó pravoszláv püspök idején, József Sztojka és Doszifej Teodorovics, halála után az utolsó (1733 és 1735 között) pravoszláv papság Máramaroson, felbízta Dragovszkij és Sztojka János által, akik nem akartak alárendelve lenni a munkácsi unitárius püspöknek, Szimeon Olsávskijnek, próbálták (sikertelenül) maguk közül kiválasztani Doszifej utódját.⁶⁵⁵

Érvként J. Sztojka megkapta 1735-ben a máramarosi hatóságok által megfelelően hitelesített oklevelet 1491-ből, interpolációval, melyben nem vette észre, vagy nem akarta észre venni az egyértelmű hamisításokat.⁶⁵⁶ Nem kizárt, hogy Sztojka

652 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* с. 166.

653 ЛУЧКАЙ М.М. *Історія карпатських русинів...* Т. II. с. 196.

654 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г...* с. 135.

655 Részletesebben máramarosi nobilitet antikatólikus magatartásáról és a „szakadárok” általa történő támogatásáról lásd: ПЕТРОВЪ А. „*Старая и унія въ XVII–XVIII вв. Пояснительная записка...*” сс. 32, 34, 36, 38, 40.

656 ПЕТРОВЪ А. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи*

és az ő oldalán levők, ezen oklevél alapján be akarták bizonyítani, hogy a hrusevói kolostor valamikor pátriárkai exarh rezidencia volt, s a pravoszláv papság rendelkezett jogokkal, hogy megőrizze függetlenségét az unitárius munkácsi és fogarasi püspöktől, választva magának saját püspököt, főleg, hogy abban az esetben, hogy a Cserncsej hegyi kolostor régi arhimandritjaival 1771-ig komoly problémák voltak a történelmi legitimitással kapcsolatban, és a kanonikus joghatáskörrel. De ez már egy teljesen más történet.

Ebben az időben a magyar parlament döntést hozott, 1505-ben arról, hogy II. Vladiszláv halálának esetén (aki akkor még gyermektelen volt) meg lesz választva „nemzetközi” király (a szó akkor a megboldogult királyi helytartó, István fiáról volt, aki népszerű volt a nép körében és Zapolyai János udvarában), ez támogatta a király és kancellárja, és ténylegesen uralkodott az országban az esztergomi érsek Bakotsi Tamás, aki kereste az egyesülést a habsburgokkal.⁶⁵⁷ Jelentős paraszti nyugtalanság alakult ki 1514-ben, Dózsa György vezetésével, az elnyomás ellen, és a magyar-török szembenállás, bezárólag a Mohácsi vésszel, 1526-ban, Buda törökök által való bevétele 1541-ben, valószínűleg hozzájárultak azokhoz a tényekhez, melyek ismeretlenek a tudomány szempontjából (teljes mértékben lehetséges, hogy a valóságban nem is léteztek) a munkácsi Szent Miklós kolostor-templom püspök-arhimandritja lakóhelye volt a Szent-Mihály kolosor Per-Hrusevó. Az oklevél hamisítványa mindenek előtt valószínűleg azután a periódus után lett készítve, mikor a Cserncsej hegyi kolostor felgyúlt, 1537-ben, de feltétlenül nem 1551 előtt.

A munkácsi kolostor és környéke a XVI. század első feléből való vallási-egyházi életről szóló valamilyen hírek és dokumentumok hiánya, sajnos alátámasztja A. Petrov szkeptikus következtetését „*ignoramus et ignorabimus*”. A vad háborúk a magyar örökségért Mohács után (1526) az országon belüli és azon túli különböző pretendálókkal, az egykori Európa középei hatalmas királyság három részre történő széttagolásához vezetett, együtt a reformáció kezdetével.⁶⁵⁸ Mindez nem lehet, hogy nem érintette a munkácsi egyházmegyét is. Igen, 1537-ben, a császár, I. Ferdinánd és az erdélyi vajda, Zapolyai János közötti harcban, mely a magyar trónért folyt, a munkácsi kolostor leégett.⁶⁵⁹ János püspök után (1491–1498) történelmileg pontos híreket a munkácsi püspökről csak 1551 után kapunk. Vladiszláv püspök, akinek nevét csak kevés dokumentum említi, kimondottan a XVI. század második feléből valók.

Érdekes, hogy már 1551-ben találkozunk egyszerre két alkalommal is a munkácsi püspökség nevével, az új magyar király I. Habsburg Ferdinánd írásában, mely a Munkácsi járás papságának és a polgári kormányzóságának lett címezve. Ezekben Vladiszláv úgy említődik, mint „*episcopus graecae religionis ecclesiae*

1391–1498 z... c. 136.

657 КОНТЛЕР Л. *История Венгрии...* сс. 165–166.

658 *U. o.* 175–202. o.

659 ВАСИЛЬ Ц., ПІ. *Мукачівська єпархія та її єпископи...* c. 37.

b. Nicolai” и „*eppus Ruthenorum in claustrou b. Nicolai confes. In oppido nostro Munkach ritu Graecorum fundato commorans*”. A király elrendelte, hogy a püspök hogyan járjon el a papság tekintetében „*in omnibus licitis et consuetis iuxta antiquam consvetitudinem et ritum vestrum obedire et obtemperare ipsumque reverire ac eidem universos proventus suos de medio vestry provenire debentes suis simper temporibus opportunis integre et sine defectu dare et reddere debeatis et teneamini*”.⁶⁶⁰ Úgy véljük, hogy ilyen módon a királynak minden oka meg volt erre, hiszen ebben a periódusban eléggé nehéz volt a helyzet.

Ebben az évben a munkácsi püspök pretenziói a hrusevói kolostor fölötti jogi hatáskör gyakorlására, folytatódtak. Ahogyan a magyar királyság egy része Ausztria rész lett, I. Habsburg Ferdinánd császár elrendelte a keleti rítust Máramaros számára, egyben a hrusevói kolostorral, hogy alá legyenek rendelve a munkácsi püspöknek, Vladislávnak.⁶⁶¹ Közel 1556-hoz, a hrusevói kolostor végérvényesen a munkácsi püspöknek engedelmeskedett.

Sikertelen kísérletek következtek, hogy megszilárdítsák a munkácsi Szent Miklós kolostor ruszin püspökeinek hatalmát a hrusevói Szent Mihály kolostor fölött, de ezt csak fél évszázad után koronázta siker „a források hallgatnak”, s hozzájárult a terjeszkedő habsburg politika is. Ennek eredményeként a munkácsi kolostor-templom püspöke kiterjesztette joghatóságát az egykori nemesi birtokokra is, valamint a Magyarország észak-keleti részén befolyásos oláh (román) vajda Balica és Drág birtokaira is.

Következtetések

Összefoglalva a fentebb elmondottakat, nem fölösleges megjegyezni, hogy a Per (Hrusevó) által elveszített autonóm jogokat a pátriárkai joghatóságú apáttal együtt konkrét volt, de nem törvényes. Az autonóm jogok elvételét csak az a jogi személy teheti, aki azt ilyen jogokkal felruházta. Amennyire ismeretes, a konstantinápolyi pátriárka saját döntése a hrusevói kolostorral kapcsolatban, mint kiderült, az 1391-es pátriárkai oklevélből, nem változott, és nem is akart változtatni. Más szavakkal, ha a pátriárka adta a kolostornak, ami közvetlenül alá volt neki rendelve, és általa lett létrehozva, *sui iuris* (saját jogokkal) státusszal, szükséges három feltétel: 1) fontos ok; 2) az egyházkerületi püspök tanácsa (a pátriárka rendelkezik jogokkal és kötelezettségekkel az egyházkerületi püspökkel szemben, az autonóm

660 *Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458–1715...* 11–12. o.

661 *Ibid.*

kolostor tekintetében); és 3) és az állandó zsinat beleegyezése,⁶⁶² azt csak ő, és nem valamilyen más egyházi vagy (főleg) szent hatalom kompetenciája meghagyni neki ilyen jogokat és státuszt.

Analogikus megjegyzés vonatkozik a helytartóság és a helytartó kanonikus jellegére is. Az Exarh ia – ez „*portio populi Dei*”, mely egy adott helyzetben nem lett létrehozva, mint egyházmegye, általában, mert kevés hívő élt a területén; területileg elkülönül, vagy más módszerrel és az exarh felügyeli. Meg kell jegyeznünk, hogy az „exarhia” megfelel az „egyházmegyének” bár a „*Keleti egyházak kanonjainak kódexe*” az „*exarchatus*” terminust elveti, ugyanúgy, mint a „*patriarchatus*”-t. Az exarh ia létrehozása a pátriárkai egyház területén, vagy a legfelsőbb érseki egyház területén, a kivételes esetek közé tartozik, amelyre csak a pátriárkának, vagy a legfelsőbb érseknek van joga, s szükséges hozzá a zsinat beleegyezése; ezeken a területeken kívül, az Apostoli Szentszék hatáskörébe tartozik.

Ugyanez a szabály írja elő a bármilyen változtatást, vagy az exarh átús megszüntetését. A középkori időkben a pátriárkák kisajátították az exarh i titulust azon telepések számára, akik a nagyvárosi trónon kaptak helyet, különösen, ha ezek olyan távoli területek élén álltak, melyen más nemzetiség lakott. Ilyen esetekben az exarh volt a pátriárka teljesjogú képviselője. Gyakran az exarh i titulus kivételesen megtisztelő titulus a bizánci egyház konstantinopolyi hagyományaiban. Az exarh ok vezetik az exarh átust saját nevükben, vagy az őt kinevező hatóság nevében. A kódex elkülöníti azokat az exarh okat, akik a saját nevükben vezetnek, s azokat, akik valaki más nevében teszik azt, igaz, nem pontosítja a különböző lehetőségeket. Hogy kinevezni egy exarh ot, a pátriárka (vagy a legfelsőbb érsek) köteles megkapni az állandó zsinat beleegyezését, de ahhoz, hogy eltanácsolja a posztjáról, ahhoz szükséges a saját egyháza püspöki zsinatának beleegyezése.⁶⁶³ Sem egyik, sem másik egyedi eset a hrusevói kolostorral nem történt meg.

662 *Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков.* За редакцією Джорджа Недунгатта, Т.І. Пер. з англ. О. Гладкий. Львів: „Свічадо”, 2008. сс. 305–306 (кан. 486 § 1, 2).

663 *U. o.* 207–208. o. (кан. 311 § 1, 2; кан. 313, 321).

Utószó

Összefoglalva az előzetes vizsgálódásaink eredményét, fontos elmondani, hogy a felhatalmazás senkinek sem ismeretes, eddig az időig, a civilizációtól távol eső felvidéki kolostor autonóm jogokkal, és apátja (s annak utódai) pátriárkai exarh jogokkal, kialakult célzott és tudatos bizánci politika kiterjesztésével „a keresztén nemzetek összefogásával”. Mint ismeretes, Konstantinápoly utolsó Kelet-Európa felétörténi fordulása eredményeként lettek az új szufragánok, a hrusevói kolostor Mihály arkangyal (1391) és az szocsávei metropol Moldovai-Vlách egyház (1401).

Ezer évig (a IV. század végétől a XIV. század végéig) elhúzódott az európai keresztényesítés, hullámai végighaladtak a Földközi-tenger partján, különböző részein az európai világnak, csodálatos módon tükröződik a vallási-egyházi életén a szláv és az oláh lakosságnak a Kárpátok délnyugati részén (mai földrajzilag sokkal kisebb kárpátaljai régióban). Ha az evangelizáció eredményeit nézzük, a misszionáriusok által a Nyugati Római egyházban (patriárhátus), többek között ahova a morvai szlávok (a IX. század második fele) és Magyarország lakosai (a X. század közepe és a XI. század) is tartoztak a keleti konstantinápolyi egyház sikerét jelenti. Egyebek között ide tartozik a bolgárok felé történő nyitás (864), Rusz, Aszkold idejében, (860) és Rusz Vladimir idejében (988).

Megjegyezzük, hogy az egyik oldalról a későbbi területei a halicsi-volhíniai államnak a Kijevi Rusz földekkel való 981-es egyesüléséig fehérek (nyugatiak), kárpáti horvátok által lakott,⁶⁶⁴ a közvetlen fennhatósága alá tartoztak a Ciril-Metód-féle latin keresztényesítésnek, és még a kora középkori cseh állam kötelékébe is.⁶⁶⁵ Ennek alátámasztására a legmeggyőzőbb példa a történelme, mely kapcsolatban van három teplommal Přemyslben, látszólag kiindulva a hamisított oklevélnek megfelelően, mely 973-ból származik (megőrződött másolatban 1086-ból), a prágai érsekséghez tartozott. A prágai érsekség létrejött a nagymoráviai metropolita megszűnésének helyén, földjeinek határa kiterjedt morvai, szlovákiai, cseh, és potisza-podkárpát földekre. Keleti határai elnyúltak a Bug és a Sztrij folyókig, vagyis a Belza, Přemysl és Cserven területéig.⁶⁶⁶ Ennek következtében észak-nyugati része Kárpátalján, bezárólag a későbbi Szent Miklós kolostorral, a Cserncsej hegyen, Munkácshoz közel, a későbbi Munkácsi Egyházmegye, megkezdve

664 Részletesebben: ВОЙТОВИЧ Л. „Білі” хорвати чи „карпатські” хорвати? *Продовження дискусії*. In: *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. VIII. Дрогобич: Коло, 2004. сс. 38–45.

665 СКОЧИЛЯС І. *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст...* сс. 122–123, 130–131.

666 *Там же*. сс. 122–126, 130–132.

1458-tól, bizonytalan függőségben Přemysl-tól,⁶⁶⁷ megőrizte a hipotetikus függőségét a római-morva-ciril-megód hatástól.

A másik oldalról megjegyezzük, hogy Kárpátalja délkeleti része a balkáni befolyás alatt, megkezdve a hozzá tartozó földekkel, Ungvárral bezárólag, az első Bolgár cárság idején, „közös haza” a magyarokkal (895–897)⁶⁶⁸ és befejezve a kulturális-vallási (például a „Királyházi evangélium” 1401-ből, Sztanyiszláv grammatikája)⁶⁶⁹ és politikai (a szerb despoták vezetése Stefán Lazarovics, s Georgij Brankovics, a XV. század közepén) függőség, teljesen lehetséges, a halicsi székesegyház szellemi és hierarchikus alárendeltséggel fejeződött be (1391-ig), a máramarosi hrusevói kolostor felruházása az autonóm jogokkal, és a pátriárkai státusszal Cárvárostól, 1391-ben. Ennek bizonyítékául szolgálhat az a folyamatos gyakorlat, mely szerint a munkácsi-hrusevói püspöki trónra jelöltek a moldáv püspökök szentelték fel Szocsavében, és utána Jasszéban, egészen az Ungvári únióig, 1646-ig. Mindez arról tanúskodik, hogy mekkora jelentőséggel bírt ebben a régióban a bizánci-balkán-moldáv-oláh hatás.

Rendelkezünk így egy szintézis-moddal, mely a helyi szláv-rutén és oláh kárpátaljai lakosságot keresztényesíti, mely kiterjedt teljes ötszáz évre (IX–XIV. századig bezárólag), úgy tűnik, eléggé egyértelmű az együttélése a régióban a római-latin és a konstantinápolyi-görög missziós tevékenységnek. Egyenes bizonyítéka annak, hogy ennek eredményeként erős verseny alakult ki Róma és Konstantinápoly között, s mikor melyik győzedelmeskedett, hol az egyik, hol a másik, valójában ez a története a keresztény egyháznak Kárpátontúlon (1945 után Kárpátalja).

A bizánci keresztényesítési modell/paradigma győzelmének Európa ezen részén bizonyítékai a jelen kutatásban említett IV. Antonyin pátriárkai oklevele 1391-ből, melyet Per (Hrusevónak) adományozott, hasonlóan lényeges (kivéve a sor hamisított oklevelet) a munkácsi kolostor (sőt az egész munkácsi püspökség) nem rendelkezett egészen 1771-ig, de még az a tény is, hogy nem figyelve a totális támogatásra a szent hatalom oldaláról, Munkácsnak így sem sikerült véglegesen legyőzni a lázadó Máramarost. Ékes bizonyítékai ennek azok az események melyek a katolikus egyház kötelékébe való visszatérése a reformált latinoknak csak 63 pap a történelmi Kárpátalja északnyugati részén, élén a munkácsi kolostor püspökével. Ezek az események befejeződtek az únió kiáltványának hatására az ungvári várkapolnában, 1646. április 24-én.

Egy sokkal nagyobb számú keleti kereszténység (a munkácsi-hrusevói kolostor délkeleti részén éltek), elosztva Ausztria és Erdély között, élén a saját papjaival és apátjaival, megtalálhatóak a munkácsi kolostorban, (1664-ig) Imsztyicsevóban, Hrusevóban, Ugljában, egészen az utolsó máramarosi püspök, Doszifjev

667 МАЗУРОК О.С. *Юрій Жаткович як історик та етнограф...* сс. 167–168; ЖАТКОВИЧ Ю. *Етнографічний очерк угро-руських...* сс. 66–67.

668 ФЕНИЧ В. *Верхнее Потисье между Моравией и Болгарским царством...* сс. 124–138.

669 КОБАЛЬ Й.В. *Угочаницина за часів „Королівського Євангелія”...* сс. 57–64.

(Teodorovics) (1733) haláláig, megmaradt egy különleges oázis a bizánci civilizáció megkéset hatásával, a román-moldáv etnárhok képviseletében, akik püspököt szenteltek a ruszinok és az oláhok számára Magyarország kárpátaljai részén.

A végleges győzelme Munkácsnak Hrusevó fölött (azután, hogy a lengyel helyőrség támadást mért rá 1660-ban a kolostor a továbbiakban nem működött), az engedetlen, s mindig lázadó Máramaroson aligha volt lehetőség, főleg azután, hogy a császári csapatok leverték a vallási zavargásokat, és arra, hogy az Apostoli Szentszék önálló Munkácsi unitárius püspökséget hozott létre csak 1771. szeptember 19-én került sor.

A régen nem autonómként működő hrusevói kolostor emléke, mint szimbóluma a bizánci-görög bölcső hatásának a kereszténységre, új erőre kapott a XX. század elején, amikor éppen Máramaroson, 1903-ban az új politikai-vallási mozgalom következtében újjászületett a pravoszláv egyház.

A két keleti vallás szintézisszerű együttélése a Kárpátontúlon megvalósult, néha az egyik, néha a másik eredményességét hozta. Mindez addig folytatódott, míg a szovjet hatalom erőszakosan fel nem számolta, 1949-ben MGKE. A földalattiból való kilépés után és a saját struktúra összeállítása teljes egészében alakuló görögkatolikus egyház intézményesítve a saját egyházmegyéjének rezidenciáján, Ungváron lett, melyet még 1778-ben hoztak át oda Munkácsról, a mai kárpátaljai régió északkeleti részéről, teljes mértékben békésen létezik a pravoszláv egyházzal, 1995-től létrejött két egyházmegye – Munkács – Ungvár és Huszt – Nagyszőlős.

Ahogy látjuk történelmileg hogy alakult, hogy ezen a területen „*a földön, melynek sok neve van*”, ahogyan 1932-ben Kárpátontúl sikeresen nevezte az ismert cseh újságíró és író, Kamil Zemán (ismert az irodalmi alkotásával az Ivan Olbrahttal),⁶⁷⁰ aki kommunista orientáltságú volt, meglepően együtt éltek (és folytatják az együttélést) a görög és a latin, konstantinápolyi és római, a bizánci és nyugati tradíciójú keleti kereszténységnek. A paradox abban áll, hogy mentális észlelésben többet tapasztalt a latin befolyású katolikus Munkács, Hrusevó és az ő máramarosi területe mindig megőrizték titokzatos jellemzőit a „görög Keletnek”. Maguk a máramarosi pravoszlávok terjeszkedtek Munkácsra, és végül az únióban, közvetlenül kapcsolatban a több mint nyugatias Ungvárral, a „latinság” gyanús melegágya, a szó egyenes értelmében, veszélyeztette az igazi keresztény hitet Kárpátalján, világos dolog, kapcsolódva kizárólag a pravoszláv bizánci eredethez.

Azonban, az összes fenti feltételezés részletes pontosítást, s tudatos kutatást igényel. Kifogástalan tényként marad számunkra az, hogy az adott munkában kuta-

670 I. Olbraht írta: „*Az a föld még nem rendelkezik névvel. Vagy szebben mondva, sok van neki ahhoz, hogy legyen egy... A kommunista és az ukrán nemzeti orientáció kiindulva a régi törzsek nemzeti egységéből az ukránoknak gallíciaiaknak és románoknak, nevezik Kárpátalján, vagy megvigyázva magát, felülemelkedve az agitációna – Kárpátalja... a nép ezt a földet [a saját földjét] Kárpátontúlnak nevezi*” ОЛЬБРАХТ І. Земля без імені. Пер. з чеськ. In: ОЛЬБРАХТ І. Микола Шугай, розбійник: Твори. Ужгород: Карпати, 1990. cc. 214–226.

tott 1391-es pártiárkai oklevél, ahogyan pontosan véleményezte a valamikori titkára a Keleti Egyházak Kongregációjának, Círil Vaszill püspök, „*az első dokumentum, amely konkrétan a keleti egyházi struktúrával foglalkozik, és annak kanonikus anyagaival*”,⁶⁷¹ így ez egyfajta „*kijavított pontja*” intézményesített-joghatósági története a keleti egyháznak Kárpátalján, a kezdetben fejlődött, minden kétséget kizáróan, a „bizánci civilizáció zászlaja” alatt.

671 VASIL' С. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi...* s. 35; o. ВА-СИЛЬ Ц., ПІ. *Мукачівська єпархія та її єпископи...* сс. 29–30.

Наукове видання

Володимир ФЕНИЧ

**Грушівський і Мукачівський
монастирські центри релігійного життя
русинів і волохів
північної частини Угорського королівства
періоду до початку Реформації**

Видання перше

Угорською мовою

Переклад угор. мовою: Наталія Нодь

Видавництво Валерія Падяка

вул. Гагаріна 14/3, Ужгород, 88006

0503726210

e-mail <padiak.valeri@gmail.com>

www.padyak.com

Директор Л. О. ПАДЯК

(Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 963 від 20.06.2002 р.)

В оформленні обкладинки використано
репродукцію фрески XIV століття з храму,
відомого як Горянська ротонда (Ужгород)

Оригінал-макет

Лариса Ільченко

Замовлення № 348. Підписано до друку 12.07.2019 р. Формат 60x90/16.
Папір офсет. Гарнітура: Times. Умов. друк. арк. 11,24. Тираж 500 прим.

ТОВ „РІК-У”

м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців,

виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року

Фенич, Володимир.

Грушівський і Мукачівський монастирські центри релігійного життя русинів і волохів північної частини Угорського королівства періоду до початку Реформації [Текст] / В. Фенич ; пер. угор. Н. Нодь. – Ужгород : Вид-во Валерія Падяка, 2019. – 180 с. – Текст угор. мовою.

ISBN 978-966-387-123-3

У пропонованому дослідженні мова піде про слабо вивчений період релігійного життя східних слов'ян – русинів і волохів – періоду від місіонерської діяльності св. Кирила і Мефодія (кінець IX ст.) й до середини XVI століття. Цей період історії, пов'язаний з перебуванням регіону Верхнього Потисся під впливом Великої Моравії, Болгарського Царства і Київської Русі, а також поступового його втягнення до складу могутнього середньовічного Угорського королівства, слабо задокументований. Витоки християнського релігійного життя в цьому регіоні за ustalеною традицією науковці пов'язують із місіонерською діяльністю рівноапостольних учителів слов'ян св. Кирила (Константина) і Мефодія у Великій Моравії та Паннонії у другій половині IX ст., хоча при цьому відсутні прямі письмові та археологічні джерела.

Основними релігійними центрами „схизматиків” – русинів та волохів – у той час були два монастирі: Грушівський і Мукачівський. Їх поява, рання історія та канонічна юрисдикція огорнуті таємницею, як і їх відношення до Галицької митрополічної кафедри або Перемиського єпископства. Не меш дискусійними продовжують залишатися і питання, пов'язані з „пресвітером Лукою” та „русинською плебанією” в монастирі на Чернечій горі в Мукачеві, а також роль Київського уніатського митрополита Ісидора у питанні „повернення” „схизматиків” у лоно Католицької церкви в Угорщині після Флорентійського екуменічного собору 1439 р. На ці та багато інших питань, пов'язаних з підпорядкуванням Грушівського монастиря Мукачівському єпископу в кінці XV – середині XVI ст., автор намагається дати відповідь.

УДК 271.2-523.6(477.87),10/15”